

חפ"ן – היחידה לחקירת פשעי נאצים במשטרת ישראל

1960-1968

יואל שדה-פלדשטיין

עבודת גמר מחקרית (תזה) המוגשת לאחר קבלת התואר "מוסמך"

אוניברסיטת חיפה

הפקולטה למדעי הרוח

החוג ללימודי ישראל

יולי 2024

חפ"ן – היחידה לחקירת פשעי נאצים במשטרת ישראל

1960-1968

מאת : יואל שדה-פלדשטיין

בהנחיית ד"ר אסף שמיס

עבודת גמר מחקרית (תזה) המוגשת לאחר קבלת התואר "מוסמך"

אוניברסיטת חיפה

הפקולטה למדעי הרוח

החוג ללימודי ישראל

יולי 2024

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(מנחה העבודה)

מאושר על ידי _____ תאריך _____
(יו"ר הוועדה החוגית לתואר שני)

הקדשה

עבודה זו מוקדשת באהבה ובהוקרה עמוקה לחמישים ושימונה שוטרים ושוטרות שנפלו בעת מילוי תפקידם ביום השחור והכואב – 7 באוקטובר 2023 .

גבורתם, מסירותם ונחישותם להגן על חיי אזרחים – תוך הקרבת חייהם ממש – מהווים השראה, לאומץ ליבם ולאחריות המוטלת על כתפי השוטרים.

באותם רגעים קשים של כאוס ואימה, בהם נלחמו בחזית, חירפו נפשם ונאבקו בעוז למען ביטחוננו הם לא היו רק מגנים – הם היו אחים, אחיות, בנים ובנות של כולנו.

המחיר ששילמו הוא זיכרון צורב בלב הארגון, ומורשתם תמשיך לחיות דרך הסיפורים, המורשת וההשראה שהותירו.

יהי זכרם ברוך.

לבני משפחותיהם – חיבוק חם והשתתפות עמוקה באבלכם.

תודות

מחקר זה בו נחשפו השנים הראשונות והקמת היחידה לחקירת פשעי נאצים לא היה מתרחש אילו לא התקשר אלי באחד הערבים ידידי ד"ר אייל מזרחי ושאל אותי שאלה ... " מה זה חפ"ן " ואני לבושת הגדולה לאחר 30 שנות שרות במשטרת ישראל לא יכולתי לתת מענה.

טיבם של זיכרונות להימוג במהלך השנים, במיוחד בארגון כמו משטרת ישראל, אשר עוסק בדחוף יום יום שעה שעה.

ההפתעה הגדולה הייתה כאשר התברר לי, כי יחידה זו עבדה למעלה מ 30 שנים בתוככי הארגון ונעלמה כלא הייתה.

מכאן החל מסע שלקח זמן, אולם היה מרתק ומלא חוויות, אשר בהן זכיתי להכיר אנשים טובים אשר שמחו לסייע בעצה טובה, בנתונים וידע, ובהמון סבלנות.

בראש ובראשונה למנחה ולמלווה ד"ר אסף שמיס אשר ליווה אותי בתהליך הארוך של לימוד והטמעת כלי עבודה, על מנת שהמחקר ייצא לאור, על הסבלנות ואורך הרוח, הנכונות לסייע ולתת מענה לכל פנייה שלי במשך זמן כה רב, בלעדיו זה לא היה קורה !!

לבית המורשת של משטרת ישראל בראשות מפקדם ד"ר סני"צ שלומי שיטרית, לד"ר רפ"ק יוסי המי, לרס"ב שחר לוי ובמיוחד לד"ר רפ"ק אורי קוסובסקי אשר הינו בבחינת " בור סוד שאינו מאבד טיפה " אשר תמיד נרתם ברצון לסייע, לבדוק, ולהאיר נקודה זו או אחרת.

לד"ר תמיר הוד על ההכוונה, ולנטליה שון, מתורגמנית ומתרגמת מוסמכת (Dipl.-Übersetzerin und Dolmetscherin) על הסיוע במשך שבוע ימים בארכיון המשרד לחקירת פשעי נאצים בלודויגסבורג גרמניה.

תודות למפקד היחידה האחרון גדי וטרמן אשר הקדיש מזמנו לראיון ארוך עימי, למירי הופמן, לניצב בדימוס סנדו מזור, ולילדי אנשי היחידה קארן בן יהודה ביתו של נפתלי דרשוביץ, למיקי רביב בנה של מרים ורבי"ציק ושאולה הרמן ביתו של מפקד היחידה השני גרשון לנגספלדר.

ובסוף כמובן לאישתי נאוה שתמכה וסייעה בשעות הרבות שבהן "נעלמתי " בחדר העבודה.

תודה !

תוכן העניינים

VI	תקציר
VIII	רשימת טבלאות
IX	רשימת גרפים
1.....	מבוא
6.....	פרק ראשון
6.....	א. החקיקה במדינת ישראל
14.....	ב. ממשטרת המנדט למשטרת ישראל
30.....	פרק שני - יסודות ראשונים
	פרק שלישי - הדרך להקמת חפ"ן בין גרמניה לישראל - המסלול המהיר בין עבר נאצי למדינה הצעירה
51.....	א. המערכת הציבורית הגרמנית
55.....	ב. תהליכים בארץ העוברים בדרך זרועת מהמורות - בן גוריון ויחסו לגרמניה
62.....	ג. הדרכים מצטלבות בין גרמניה לישראל - הקמת המרכז בלודויגסבורג והקמת חפ"ן
68.....	פרק רביעי ראשיתה של יחידה – תחילתה של ידידות מול גרמניה
68.....	א. ממסדרונות הביורוקרטיה המשטרתית אל מסדרונות במרכז בלודויגסבורג
75.....	ב. בונים את היחידה לחקירת פשעי נאצים – השנים 1962 עד 1966
87.....	פרק חמישי - יחידה קטנה - עוצמה גדולה
98.....	פרק שישי - הון אנושי יוצא דופן
109.....	סיכום
119.....	רשימה ביבליוגרפית
131.....	נספחים

היחידה לחקירת פשעי הנאצים

יואל שדה-פלדשטיין

תקציר

מחקר זה חושף לראשונה יחידת משטרה קטנה, איכותית ומיוחדת אשר פעלה במשך עשרות שנים בצל הזרקורים ותרמה תרומה מכרעת לזיכרון השואה בארץ, להרחבת הקורפוס המחקרי ולהעמדת פושעים נאצים בחו"ל.

בחינת הקשר בין מערך החקירות של משטרת ישראל לבין האשמתם של פושעים נאצים מגלה שלושה שלבים בתהליך התמודדותה של המשטרה עם הנושא.

השלב הראשון – בראשית שנות החמישים טיפלה משטרת ישראל בתלונות שהוגשו נגד יהודים שנחשדו כמשתפי פעולה עם הנאצים באירופה, בהתאם לחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם.¹

השלב השני – בראשית שנות השישים, עם מעצרו של אדולף אייכמן, והבאתו לישראל לשם העמדתו לדין. ב-23 במאי 1960 הקימה משטרת ישראל את לשכה 06 אשר תכליתה הייתה לחקור את אייכמן ולבסס את כתב האישום נגדו.

השלב השלישי בו אנו עוסקים, החל כבר כשנה לפני לכידתו של אייכמן (11 במאי 1960) כאשר התנהל שיח בין משטרת ישראל לבין גורמים אזרחיים, בחקירות שנדרשו על ידי גורמי חוץ (בעיקר גרמניה). ב-1 בדצמבר 1958 הוקם המשרד המרכזי לחקירת פשעים נאציים בלודוויגסבורג (Ludwigsburg). תפקידו דומה לזה של התובע המיוחד הפדרלי, או של תובעים מיוחדים דומים במדינה. בשנים 1964-1965 הורחב מאוד תחום השיפוט של המשרד המרכזי לחקירת פשעים נאציים.

יחידת החפ"ן הוקמה בשנות השישים, שנים שבהן התחוללו ויכוחים סוערים והתעוררו דילמות קשות בגרמניה, היו אלה שנות השיא בהעמדת פושעים נאצים לדין. בהכירו היטב את מסגרות החוק בגרמניה, ובהיותו חלק מהמנטליות התרבותית שלה, טווה רב פקד לייף רשת עבודה חובקת מערכות, הוא זכה להערכה בקרב מערכת המשפט הגרמנית והיה לאבן שואבת לתובעים במדינות השונות של הרפובליקה הגרמנית אשר עסקו בהבאה לדין של פושעים נאצים.

מבחינת נתוני היחידה לאורך שנות השישים, עולה תמונה של יכולות רחבות רציניות וראויות אשר לא באו לידי ביטוי בדו"חות הסיכום השנתיים של משטרת ישראל. היחידה הוזכרה בהם בכמה שורות בודדות. חפ"ן תשנה את פניה ותיסגר סופית בשנת 1994.

¹ קוסובסקי אורי " ובעוזריהם " - תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1. תשמ"ט 2019.

מחר זה שופך אור חדש על יחידה אשר נשכחה במורד הדרך ובא לעשות צדק לראשונה עם מייסדה ומפקדה הראשון סגן ניצב ד"ר איתן ליף, ועם שוטריה, בשנים הסוערות ביותר על העמדת פושעים נאצים לדין 1960 עד 1968.

רשימת טבלאות

1. טבלה 1 - מספר ההליכים הפליליים שנפתחו בגין פשעי נאצים, כתבי אישום, הרשעות
סופיות, זיכויים וביטול כתב אישום, לפי שנה עד 1960..... 35
2. טבלה 2 - פירוט עדויות אשר ניגבו בישראל על ידי היחידה..... 94

רשימת גרפים

1. גרף 1 - מספר תיקי החקירה שנפתחו לפי החוק לעשיית דין
בנאצים ובעוזריהם 22
2. גרף 2 - תוצרי חקירות היחידה 93
3. גרף 3 - נתוני כוח אדם ביחידה 95

משטרת ישראל אשר הוקמה במהלך מלחמת הקוממיות כחלק מצה"ל, ומהר מאוד התנתקה ופנתה לדרכה, הייתה חייבת להתארגן במהירות ולתת מענה להתנהלות האזרחית של תושבי המדינה הצעירה. המעבר מישות משפטית אחת לישות משפטית אחרת היה חייב להיעשות במהירות על מנת לא ליצור ואקום משפטי ותהליכי, ולתת לאזרחי המדינה את תחושת הביטחון הבסיסית. עם הקמתה של משטרת ישראל ובמקביל לגלי העליות אשר הגיעו ממחנות העקורים ומרחבי אירופה החלו להצטבר התלונות כנגד משתפי הפעולה עם השלטון הנאצי במהלך מלחמת העולם השנייה. על מנת להבין את מהות המשימה ואת מהות התלונות אשר נחתו על שולחנות השוטרים יש להבין את התהליכים אשר עברו במקביל, הן על משטרת ישראל אשר בשלב ההקמה, מאין קמה ועל בסיס איזה חוק או נוהל, ומעבר לכך מי הוא ההון האנושי אשר הרכיב את שורותיה, זאת מול המעבר והרקע של העולים אשר זה מקרוב הגיעו לארץ, בנסיבות קשות של שרידות וסבל לאורך שנים, אנשים אשר רק להם שפה משותפת והבנה את אשר עברו. כזרוע מבצעית משטרת ישראל אמונה כאמור על מתן מענה לצרכי האוכלוסייה המשתנים והיא מהווה זרוע חשובה בקשר בין המדינה לאזרחים. ככזו המשטרה מהווה יעד למחקרים.² יחידת חקירת פשעי נאצים אשר הוקמה והייתה אמונה על גביית עדויות מעדים תושבי המדינה למרבה הפליאה והצער, כמעט ולא השאירה אחריה עקבות, למרות היותה נטועה עמוק במרחב הציבורי של שנות השישים והילך. השיח הציבורי בישראל עד לראשית שנות השישים התמקד בעולם היהודי שחרב באירופה. העם המצולק אשר הגיע למדינה הצעירה החל גם להתמודד עם תלונות על משתפי הפעולה עם הנאצים, בהליכים אשר המכונים "משפטי הקאפואים"³. השואה הייתה נוכחת בארץ בכל פינה. ספרות החלה להיכתב הן כספרי זיכרונות אישיים והן ברמה הקהילתית. השואה החלה להיות מונצחת בזירות רבות ואף החלה להיות מעוצבת בבתי המשפט בארץ. שנות החמישים בזירה המשפטית עברו בשני מישורים, הן בישראל והן בגרמניה שלאחר המלחמה. משפטי נירנברג שלאחר המלחמה, לא נתנו מקום נרחב לסיפור היהודי. משפטי נירנברג אשר שפטו עשרים וארבעה (24) ממנהיגי גרמניה הנאצית והתנהלו תחת החוק האמריקאי, בהם הוזמנו שלושה עדים יהודים בלבד.⁴ גם פולין לאחר המלחמה שפטה פושעים נאצים, ולמרות שהמסגרת הייתה ג'נוסייד, לא ניתן מקום לעם היהודי לספר את סיפורו. המושג "זיכרון לאומי" בישראל הצעירה עדיין לא התפתח, ולכן נתפסו "משפטי הקאפואים" בציבוריות הישראלית, כסכסוך פנימי של היהודים שהגיעו "משם".

² נעמי לבנקרון – בין גלוי לנעלם: היסטוריוגרפיה של משטרת ישראל בעשור הראשון, בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1 תשע"ט 2019.

³ להרחבה: אורי קוסובסקי "ובעזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים. רב-פקד ד"ר אורי קוסובסקי משמש כראש מדור היסטוריה במשטרת ישראל.

⁴ אחד העדים המשורר אברהם סוצקבר מביאלרוס אשר נדרש להעיד ברוסית למרות רצונו להעיד ב"שפת היהודים" היידיש.

משטרת ישראל הינה ארגון לומד, ובמציאות אשר התפתחה בראשית שנות החמישים הגיבה כנדרש לאור בעיות תחיקה וחוסר יכולת לתת מענה חוקי לתלונות אזרחים שונות כנדרש, ודחפה לחקיקה מתאימה. זה היה הרקע לחקיקת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם. עם הגעת גלי העלייה התברר כי פשעי מלחמה אליבא לחוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם, כבר נמצאים במדינה, אולם כאמור עד לחקיקה המסודרת, לא היה ביכולת הארגון לענות לאזרח המתלונן. ברמה הבינלאומית נתקלו בעלות הברית המנצחות בדילמות אחרות לדוגמא, מי הם היורשים? על בסיס המשפט הבינלאומי דרך משל, למי מחזירים את הרכוש שנגזל במהלך המלחמה? במקרה היהודי, השבה קולקטיבית הייתה השינוי, השבת רכוש לא במבט היסטורי לאחור אלא במבט קדימה, למרכזים היהודים החדשים אשר קמו. בזירה המשפטית הבינלאומית התמודדה ישראל הצעירה מול מהלכים שונים בין אם שפיטת פושעים נאצים אשר בין 1945 ל 1950 נשפטו על ידי בתי המשפט של בנות הברית⁵ דרך הכרזתו של הקנצלר אדנאאור בשנת 1949 על כך כי גרמניה המערבית מקבלת אחריות לפשעי גרמניה הנאצית בנאומו לפני הבונדסטאג, ובכך פתח את הצוהר בנושא קבלת השילומים ויצירת קשרים דה פאקטו עם ישראל ושפיטת אדולף אייכמן בראשית שנות השישים לאחר לכידתו בארגנטינה והבאתו לארץ. עבודה זו מתבססת על מחקר ארכיוני מקיף. ראשית, המחקר נסמך על התכתבויות ומסמכים, תיקים אישיים של שוטרי היחידה הנמצאים בארכיון משטרת ישראל. חומרים אלה שופכים אור על האנשים אשר איישו את התפקידים. מהתיקים האישיים ניתן אף ללמוד על אופי היחידה ועל הנעשה בה. שנית, המחקר מתבסס על החומרים הנמצאים בארכיון יד ושם. החומרים הנמצאים בארכיון הועברו אליו על ידי מפקד היחידה האחרון סגן ניצב גדי וטרמן, אשר בחושי החדים הבין כי חומר היחידה חייב לשכון בארכיון זה, ולכן העביר אליו באישור גנזך המדינה את כל החומרים עם סגירת היחידה.. החומרים כוללים עדויות אשר נגבו על יד חוקרי היחידה בגרמנית, פולנית, ויידיש. בנוסף, העבודה מתבססת על חומרים שנמצאו בארכיון המדינה. בארכיון זה ניתן למצוא התכתבויות מסוף שנות החמישים ערב הקמת היחידה. עוד ניתן למצוא בארכיון, שלל התכתבויות בין משרדי הממשלה השונים הקשורים להקמת היחידה, העברת חומרי חקירה ובקשות מגרמניה לישראל וחזרה בראשית שנות השישים. לבסוף, חומרים נוספים נמצאו בארכיון המרכז לחקירת פשעי נאצים בלודוויגסבורג, גרמניה. הארכיון למרבה הפליאה לא עבר דיגיטציה, והחומרים הרלוונטיים נמצאים בארבעה קלסרים. קלסרים אלה כוללים התכתבויות ובקשות החל משנות השישים עד שנות התשעים של המאה הקודמת.

בנוסף, המחקר מתבסס על סדרה של ראיונות שערכתי עם אנשי משטרה, ועם חלק מבני המשפחה של השוטרים אשר שירתו ביחידה, ביניהם ניצב בדימוס סנדו מזור אשר בתקופתו היחידה פורקה, תת ניצב עוזי

⁵ בין 1945-1950 נשפטו בין 50,000 ל 60,000 גרמנים על פשעי מלחמה, ומתוך 806 גזרי דין מוות בוצעו 486, Fritz Weinschenk, נאצים בפני בתי המשפט בגרמניה : משפטי פשעי המלחמה במערב גרמניה, בתוך עורך הדין הבינלאומי, קיץ 1976 כרך 3 עמ' 515-529, הוצאת לשכת עורכי הדין האמריקאית.

גורן, ראש מחלקת תכנון וארגון בשנות התשעים, מפקד היחידה האחרון סגן ניצב גדי וטרמן והחוקרת מרים הופמן אשר שירתה בשנותיה האחרונות במשטרה ביחידה. הראיונות וכוללים גם שיחות עם בני המשפחה של מרים ורביצ'יק, קארן בן יהודה ביתו של נפתלי דרשוביץ, שאולה הרמן ביתו של מפקד היחידה השני גרשון לנגספלדר. שני ראיונות נוספים האחד עם מפקד היחידה הראשון סגן ניצב איתן ליף והשני ועם אחד החוקרים מראשוני היחידה ליאון טוניס נמצאו בארכיון המדינה וארכיון משטרת ישראל. כמו כן, שמתי את ידי על יומן אישי של אריה אורבך, אחד השוטרים ביחידה אשר שירת בה 22 שנים, וכתב יומן לאחר יציאתו לגמלאות ובו הוא מזכיר במעט את היחידה ואת התיקים אשר היה מעורב בהם.⁶

המחקר מחולק לשישה פרקים: הפרק הראשון עוסק בחקיקת החוקים במדינת ישראל העוסקים בתחום עשיית הדין בפשיעת הנאצים החשיבות של הפרק טמונה בכך שהוא סוקר את הרקע המשפטי והחברתי בשנותיה הראשונות של המדינה שהוביל להכרה בצורך בהקמת יחידה משטרתית שתיתן מענה לתלונות של הנוגעות לפשיעה נאצית. כפי שנראה במהלך הפרק שנים אלו התאפיינו בריק שנבע הן בשל העדרן של חקיקה ואכיפה ייעודית והן בשל הנטיה הרווחת להדחקת זיכרון השואה. חלק זה של המחקר בפרק זה מחוייב המציאות שכן התפתחות החקיקה מקבילה בהכרח להתפתחות החברה היהודית טרם קום המדינה, והמשכה בצורך הטבעי והבסיסי למענה לתלונות אזרחים. התהליך אינו מנותק ממצאות החיים של ניצולי ושוורדי השואה. עולם התוכן המשטירי אינו מנותק מהווי החיים וההיסטוריה, החל מאיזכור מחנות העקורים בהם שורדי המחנות יצקו תוכן משפטי ראשוני לחייהם, בטיפול במי שסטה מהדרך לשיטתם, ועד להגעתם לארץ וההליך אשר עבר על המדינה ועל משטרת ישראל מראשיתה. הליך בו התמודדה המשטרה עם תלונות אשר בהן לא יכולה הייתה לטפל עקב חוסר בחוק ייעודי, ועד לשלב בו ניתן המענה. המשכו של פרק סוקר בהרחבה את התמודדות משטרת ישראל עם המעבר השלטוני והחוקי במלחמת העצמאות, ממנדט בריטי למדינה. הדיון מתחקה אחר הנחת היסודות הראשונים של משפט ואכיפה של פשיעה נאצית במחנות העקורים בגרמניה. חלק זה גם סוקר את הטיפול המשפטי בפושעים הנאצים בגרמניה תוך כדי התמקדות בקשר שהחל להירקם בין שתי המדינות כל זאת על רקע הסכם השילומים. פרק זה נחתם בתפיסתו של אדולף אייכמן וחקירתו על ידי לשכה 06, יחידה ייעודית שהוקמה למטרת חקירה והגשת כתב האישום.

הפרק השני עוסק ביסודות הראשונים שיצקו גרמניה וישראל למושגי שפיטת פושעי מלחמה נאצים, התהליכים והשינויים המתהווים במדינות, כל מדינה ומערכת לחצים שונה, אשר הגורל ההיסטורי חיבר בין השתיים בתוך המערכות המשפטיות. הנחת היסודות לשפיטת פושעים נאצים בגרמניה בעת הקמת המרכז

⁶עקבות היומן נמצאו בתיקו האישי אריה אורבך, מ.א. 132498, ארכיון משטרת ישראל. בו ביקש אישור לפרסמו ממשטרת ישראל. בנו ישראל אורבך מסר באדיבותו את היומן.

לחקירת פושעים נאצים בלודויגסבורג, מטרת המרכז כפי שהמערכת המשפטית בגרמניה הגדירה, ויצירת מערכת של שיתוף פעולה משפטי מול המערכות במדינת ישראל הן במשרד החוץ, והן במשרד המשפטים. כל אלה באמצעות המשלחת הישראלית בקלן והמשרדים בארץ. פרק זה יציג את ההכנות של משטרת ישראל להקמת היחידה, התכנון המשטרתי במקביל לבקשות מגרמניה, ועד לישיבה הגורלית בה התקבלה ההחלטה על ייסודה של היחידה, והצבת האנשים הראשונים לעיסוק זה.

הפרק השלישי עוסק במורכבות והשפעת היחסים בין מדינת ישראל לגרמניה המערבית, כיצד מורכבות היחסים השפיעו, הן על תהליכי קבלת ההחלטות, והן על עצם הקמת המרכז לחקר פשיעת הנאצים בלודויגסבורג, וכתוצאה מכך על הקמת היחידה בארץ. הפרק מחולק לשלושה חלקים כאשר החלק הראשון דן בהתבססות המערכת המשפטית בגרמניה, ובהבנה כי יש לטפל בנושא שפיטת פושעי מלחמה נאצים באופן שונה מהאופן בו טופל מרגע ייסוד המדינה ב-1949, עשור בו לא נעשה כמעט דבר. הפרק סוקר את המהלכים הכלליים וההבנה כי מהלכי הדו-נאציפיקציה אינם עולים בקנה אחד עם המושג צדק משפטי. וההבנה כי ההכרה של מדינת ישראל ב"גרמניה האחרת" מהווה כרטיס כניסה למועדון אירופה החדשה לאחר מלחמת העולם השנייה. החלק השני יעסוק במורכבות היחסים בין בן גוריון לכנסת ולמפלגה בה היה תלוי להעברת הצבעות בכנסת, למשברים שחוותם ולהבנתו את הכורח הקיומי של ישראל מול גרמניה, את הדרך הפוליטית אשר איפשרה לו הלכה למעשה להכיר בגרמניה בגיבוי הכנסת, וליצור את הקשרים ה-א - פורמליים. חלק שלישי יסקור את הצטלבות הדרכים בין שתי המדינות לקשר ולהבנה כי על מנת לטפל בפושעים הנאצים יש לחבר את המוסדות של לודויגסבורג ושל משטרת ישראל לטיוב התוצאה בבתי המשפט.

בפרק הרביעי אעסוק בראשית היחידה וצעדיה הראשונים. מיומה הראשון היחידה הייתה חריגה בנוף המשטרתי, כמעט בכל פרמטר אשר בוחנים בארגון זה. התפתחות מערכת הקשרים של היחידה עם גורמי האכיפה בגרמניה ובניית אופי מיוחד של התנהלות משטרתית, הבא לתת מענה לגורמי חוץ בעיקר מגרמניה ואוסטריה בשנים הראשונות. בפרק זה אעסוק גם בשיגרת העבודה של היחידה, התנהלות השוטרים, אופן גביית העדויות, האופי המיוחד הנדרש וההערכה הרבה אשר נרכשה בעמל רב לאורך השנים, מול המערכת המשפטית הגרמנית שעבדה מולה בשנים 1960 עד 1966. אציג את הקשיים ואת המורכבות של היחידה שעובדת בארץ כאשר לא חלק ממערך השגרה המשטרתי, את הצורך להגיע לעדות בבתי המשפט במדינות שונות, ואת טביעת האצבעות האישיות של מפקד היחידה הראשון אשר הניח את היסודות לעבודתה של יחידה לאורך השנים. אציג תיק חקירה אחד אשר התנהל ביחידה לאורך שנים, על מנת לגבש את ההבנה כיצד צורת החשיבה אשר נדרשה ביחידה הייתה חייבת להיות שונה מעבודת החוקר הרגיל במשטרת ישראל.

הפרק החמישי של העבודה יעסוק בפעילותה של היחידה במהלך שנות השישים. תקופה זו היוותה את שיא פעילותה של היחידה. שנים אלו עוצבו בדמותו של מפקד היחידה ובקשרים אשר רקם מול המרכז לחקירת

פשעי נאצים בגרמניה. במהלך שנים אלה היחידה טיפלה בתיקים רבים בארץ. כמו כן, היא השאירה את חותמה על על הליכים משפטיים שהתקיימו בגרמניה. ליחידה הקטנה במשטרת ישראל, אשר הייתה חריגה בכל קנה מידה הייתה השפעה דרמטית על יחסי ישראל-גרמניה. ככל שהייתה בשולי העשייה המשטרתית הקלאסית בישראל, כך הייתה היחידה נטועה עמוק בלב הוויית העשייה המשפטית בגרמניה. היחידה צברה ניסיון, יכולת ועוצמה, שהובלה על ידי שוטרים בעלי תחושת שליחות לאומית.

פרק הסיום יעסוק בנגיעה בפסיפס האנושי אשר הרכיב את היחידה, נושא מרתק בפני עצמו, אציג את הרכבה המיוחד של היחידה הן בבחינת גיל האנשים המגויסים אליה, מעשיהם בעבר, המחויבות הבלתי רגילה לתפקיד אותו מילאו בהיסטוריה של מדינת ישראל כיורשת קורבנות השואה, ועד כמה הדבר השפיע על אופי היחידה כיחידה משטרתית. בחלקו האחרון של הפרק אבקש לעשות צדק היסטורי עם מפקדה הראשון של היחידה אשר נעלם במורד ההיסטוריה המשטרתית, כמאמרו של הגנרל דאגלס מקארתור בנאומו בפני הקונגרס "חיילים ותיקים אינם מתים, הם רק נמוגים."⁷ מפקד היחידה הראשון ומעצב דמותה לשנים, סגן ניצב איתן ליף פרש ממשטרת ישראל לאחר הארכת שירותו בשנת 1968 בהיותו בן 69 ובכך תם עידן רווי עבודה, יציקת יסודות לעתיד וגיבוש הזהות היחידתית.

⁷ רוזלינד הורטון וסלי סימונס, (עורך המהדורה העברית: אורן נהרי, (נאומים ששינו את העולם: הנאומים, הסיפורים והאנשים מאחורי הרגעים שעשו היסטוריה, גנרל דגלאס מקארתור, נאום פרידה מן הקונגרס, וושינגטון, 19 באפריל 1951, הוצאת מטר, 2008, עמ' 133 – 136.

פרק ראשון

א. החקיקה במדינת ישראל

מדינת ישראל אשר קמה עם תום המנדט חייבה שיטה משפטית חדשה. עם הכרזת המדינה חוקקה המועצה את המנשר⁸ אשר תפקידו היה לקבוע את הסדר הראשוני והבסיסי למדינה. המנשר היווה את בסיס הפעולות המשפטיות של המדינה אשר קמה ואולם גם נתן את הגושפנקא לכך כי ביום הקמת המדינה המשיכו תחנות המשטרה בתחומי המדינה שקמה את עבודתן כרגיל, וכך נוכל לראות כיצד יומנאי תחנת חדרה רשם ביומן התחנה לאחר הכרזת המדינה כי "קמה מדינת ישראל"⁹

במישור הבינלאומי, משפטי נירנברג ומשפטי טוקיו (The International Military Tribunal for the Far East) הוסיפו קטגוריה לארסנל החוקים האפשריים הבינלאומיים בהם דנו והיו אלה זוועות, רדיפות וגירושים, שלאחר מכן כונו פשעים נגד האנושות, פשעים נגד שלום, ופשעי מלחמה. פשעים נגד האנושות, טופלו בנירנברג למרות העובדה שבזמן ביצועם לא הייתה אמנה המתירה את העמדתם לדין כעבירות בינלאומיות.¹⁰ משפטי נירנברג כונו משפטי צדק אשר בהם הנאשמים, ובהם שופטים גרמנים, טענו כי הינם מואשמים במעשים אשר היו חוקיים בפני החוק הגרמני. שופטי נירנברג דחו מכול וכל את הטענה בקבעם כי גרמניה הנאצית הייתה מדינה פושעת, שחוקיה לא יכלו להתהדר בחותמת של חוקיות.¹¹ לענייננו שואת יהודי אירופה לא הובאה לידי עוצמתה הנוראה כפי שחשבו שהייתה אמורה לבוא, משפטי נירנברג נוהלו כאשר אין ייצוג הולם ורשמי לעם היהודי, או הגדרה נפרדת לאירועי הטבח ההמוני אשר התרחש באתרים השונים ברחבי אירופה.¹²

על רקע משפטים אלה שדנו במכלול רחב וגדול של אירועי המלחמה, היות ולא ניתן פתרון למצוקת העם היהודי, טרם קום המדינה, החלה התבססות מערכת משפטית פנימית יהודית במחנות העקורים באירופה. בית הדין לרהביליטציה אשר דן במקרים אשר הובאו בפניו, בין אם בדרישת ניצול שואה אשר שרד, וזיהה במחנה בעל תפקיד¹³, ובין אם בדרישת בעל תפקיד לעמוד לדין, על מנת לטהר את שמו מכל סיבה שהיא. תחילתה של מערכת משפטית זו בכינוסים שהתקיימו החל מיולי 1945 במחנה פלדאפינג ליד מינכן שמטרתם הייתה ליצור התאגדות יהודית בשטח הכיבוש האמריקאי. כינוסים אלה יצרו מערכת ועדות נרחבת אשר הייתה כפופה ל"מועצת היהודים המשוחררים" – מעין רשות מחוקקת אשר בראשה עמד ד"ר שמואל

⁸ המנשר כפי שפורסם על ידי מועצת המדינה הזמנית ב 14 למאי 1948 – ארכיון המדינה, גל-3/21594, ראה נספח א'.

⁹ יומן תחנת חדרה 14 מאי 48, ראה נספח ב' – מוזיאון בית מורשת משטרת ישראל

¹⁰ Unimaginable Atrocities: Justice, Politics and Rights at the War Crimes Tribunals Oxford University Press, 2012

¹¹ גולדשטיין לאה, הצדק עומד למשפט, מהכחשת שואה לרצח עם, כתב העת יד ושם, גיליון 44, 2007.

¹² דינה פורת, לי נקם ושילם, היישוב, השואה, וקבוצת הנוקמים של אבא קובנר, הוצאת הספרים של אוני' חיפה והוצאת פרדס תש"פ 2019, עמ' 247, 246, 248.

¹³ בעל תפקיד אשר מונה בפקודת הגרמנים, בין אם בגטאות או במחנות.

גרינגאוז.¹⁴ הרצון היה להביא הכרה למערכת פנימית אוטונומית אשר האמריקאים יכירו בה, ומעבר לכך, לייסד מערכת משפטית על אדמת גרמניה מול מערכת המשפט הגרמנית, אשר הייתה בראשית התהוותה לאחר המלחמה. המשפט הקהילתי בחיי היהודים נטוע עמוק בהיסטוריה של קהילות היהודים במזרח אירופה, ב"תקנות הקהילה"¹⁵ וכך התהוותה מערכת שיפוט ואכיפה של העקורים. המחלקה המשפטית של העקורים במחנות אשר מקום מושבה היה במינכן ניהלה את הפעילות המשפטית היהודית באזור הכיבוש האמריקאי, זאת החל מאוגוסט 1945. המחלקה ארגנה את המסגרת של כלל המחנות ברחבי גרמניה, ואת ניהול החיים, הן כלפי פנים והן כלפי חוץ, כמו מול רשויות התביעה של האמריקאים או הפולנים.¹⁶ ברמת המחנה הוקם בית דין יהודי אשר אף הוכר בעצימת עין של אונר"א לטיפול בבעיות פנימיות של המחנה. בנוסף הוקמו על ידי העקורים עוד שני בתי דין אשר מושבם היה במינכן, הראשון בית דין מרכזי של כבוד אשר עסק בסכסוכים של בעלי תפקידים בארגונים ובמוסדות העקורים, כמו ניצול לרעה של סמכות. תחת בית דין זה פעלו חמישה בתי דין אזוריים, ותחתם רשת בתי דין של כבוד במחנות – סמכותם הייתה חברתית בעיקרה, ובית הדין לרהביליטציה, שהייתה זו הסמכות לדון באותם אירועים של שוחד ושיתוף פעולה עם השלטון הנאצי.¹⁷

במסגרת זו נשמרה הטקסיות של בית המשפט, הקפדה על כללים ועקרונות אשר נקבעו, על מנת לתת את הרגשת הסדר והביטחון בחיי המחנה. לצד מערכת המשפט הפנימית פעלה אף משטרה יהודית שעיקר סמכותה פנה פנימה בלבד, ולרוב נתפסה באופן חיובי על ידי דרי המחנות. במחנות העקורים נקבעה המסגרת המשפטית שתכתיב במידה רבה את ההתמודדות עם זיכרון השואה. כפי שכבר ציינתי כי במשפטי נירנברג לא בא העם היהודי וסבלותיו לכלל חשיפה אשר פרנסי היישוב בארץ ציפו לה, אגב בניגוד להצהרת הנס פרנק המושל של הגנרלגוברנמן בפולין, לגבי אשמת העם הגרמני "אלף שנים יעברו ועוון זה של גרמניה לא ימחה".¹⁸ אין ספק כי הטרמינולוגיה בה אנו מתארים את האירועים "שואה" עוד לא נכחה בשיח הציבורי, חמישה עשר חודשים בסה"כ לאחר טבח יהודי הונגריה, היה זה פרק זמן קרוב מידי כדי לדעת ולעכל את אשר התרחש בבירקנאו, לפיכך, בתי המשפט במחנות העקורים החלו לייצר מחדש את גבולות הקהילה, מי שייך אליה, ומי לא כחלק ממדינה שבדרך. קביעת עמדה מוסרית, מי בגד בעם היהודי ובמורשתו, ומי לא

¹⁴ ד"ר שמואל גרינגאוז ניצול גטו קובנה ומחנה דכאו.

¹⁵ תקנות הקהילה אשר מקורן אינו ברור, שימשו כמכשיר אכיפה פנימי בידי פרנסי הקהילה מול השלטונות לאורך ימי ההיסטוריה, ואולי מקורו בתקופת התנאים, בתוספתא נאמר "כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית הכנסת ולקנות להם ספר תורה ונביאים (תוספתא מסכת בבא מציעא, יא, יב; נפסק להלכה במשנה תורה לרמב"ם, ספר קניין, הלכות שכנים, פרק ו', הלכה א').

¹⁶ ברוט רבקה, באזור האפור, הקאפו היהודי במשפט, משפטים של יהודים משתפי פעולה עם הגרמנים הוצאת הספרים של האוניברסיטה הפתוחה, המכון למשפט והיסטוריה ע"ש דויד ברג, אוני' תל אביב תשע"ט-2019, עמ' 88.

¹⁷ שם – עמ' 91.

¹⁸ שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965, עמ' 210.

במסגרת ממלאי התפקידים¹⁹, במיוחד על רקע הנרטיב אשר הלך והתבסס לאחר המלחמה בארץ ישראל על ידי הניצולים, והדגיש את הלחימה והגבורה, ולא את אלה אשר נאחזו בחיים מתוך גבורה, אשר תוכר בישראל רק לאחר שנים²⁰. מסגרת כמעין משפטית זו אף כי לא עוגנה במסגרת קידוד חוקים סטטוטוריים של המדינה בפועל, היוותה מסגרת וקיום קוד מחייב, ומעל כל, הייתה זו המסגרת המארגנת ביישוב את תחום העלייה הבלתי לגאלית, והלגאלית יחדיו בתקופת המנדט הבריטי. מסגרת זו אשר עמדה בקשר מול הארגון ובתי הדין, ועל פי המלצות או בקשות של האחרונים, אישרו עליה לארץ ישראל במסגרת האישורים הבריטים²¹. סוף פרק היסטורי קצר, אולם בעל משמעות היסטורית הגיע לקיצו עם פירוק מחנות העקורים ועלייתם ארצה של העקורים מרחבי אירופה.

מדינת ישראל ירשה עם כינונה זיכרון והיסטוריה של אירוע בסדר גודל חריג אשר טרם נראה כמותו. היא ירשה בד בבד את זיכרון הניצולים והשורדים, ואת זיכרון לוחמי הגטאות. בצמוד לאירוע זה, מיד לאחר פתיחת שערי העלייה עם קום המדינה, זרמו ארצה רבבות ניצולים אשר לא היו בקרב הלוחמים או הפרטיזנים, אלא שרדו את מחנות הריכוז ומחנות ההשמדה אליהם נשלחו, ומשם יצאו בעור שיניהם, שני סיפורים אלה לא יכלו לדור בכפיפה אחת. פרימו לוי כתב בספרו "השוקעים והניצולים" כך, ...

" כמעט כול שרידי הפליטה זוכרים בדבריהם, בעל פה ובכתב, חלום חוזר ונשנה שחלמו בלילות השבי... הנה הם שבים הביתה, בלהיטות ובהקלה הם מספרים את קורות ייסוריהם באוזניו של אדם יקר, ואין מאמינים להם, אדרבה, אפילו אין מקשיבים להם..."²².

שנים אלו אשר צוינו, היוו את הרקע חברתי, פוליטי, סוציולוגי ותרבותי לתחילת פעילות משטרת ישראל, ובכלל זה את העשייה, גם בהעדר חוק ברור העוסק בחברה אשר הגיעה לארץ של ניצולי השואה, ולה היו מגוון בעיות אשר הצברים ילידי הארץ כלל לא היו מודעים להן. כניסה לארץ של רבבות עולים, מבלי שתהיה אפשרות לדעת מי ומי בין העולים הביא לארץ אנשים, שעד מהרה ייפגשו עם הניצולים והשורדים, ויואשמו בשיתוף פעולה עם המנגנון הרצחני של המשטר הנאצי. לזה מדינת ישראל כלל לא הייתה מוכנה, בוודאי לא בשנתה הראשונה כאשר קודקס החוקים הוא בריטי קולוניאלי במהותו ואינו יכול לתת מענה נדרש לצרכים. הדרמה אשר נוצרה באחת על ידי העולים החדשים הייתה כזו אשר נותרה ללא מענה, לא חוקי, ובוודאי לא חברתי.

¹⁹ דברי הכנסת, מושב שני ישיבות קל"א-קל"ג, 27-29 מארס 1950, עמ' 1148

²⁰ השינוי שחל בחברה הישראלית בעת ולאחר משפט אייכמן. להרחבה, פרופ' יבלונקה חנה, מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד, יד בן צבי, ירושלים 2019.

²¹ רישיון העלייה חולק על פי מכסות שנקבעו על ידי הבריטים במשא ומתן בינם לבין ההנהלה הציונית, בהסתמך על תקנות הספר הלבן הראשון.

²² פרימו לוי השוקעים והניצולים, הוצאת עם עובד תל אביב, עמ' 9

עד 1950 מדינת ישראל לא נתנה מענה תחיקתי כלשהו לבעיות אשר צצו עם הגעת גולי אירופה ניצולי השואה. המשמעות המיידית לכך הייתה חוסר יכולת ארגונית ומשפטית של משטרת ישראל להאשים אדם במדינת ישראל בעבירה ספציפית הנוגעת לתלונות הניצולים על אירועים שאירעו במהלך המלחמה, בהעדר חוק מתאים. החל משנת 1950 מחוקקים במדינת ישראל מספר חוקים הנוגעים ונקשרים לקהילת הניצולים אשר חיה בארץ, (סטטיסטית בשנים אלו, כל ישראלי רביעי הוא ניצול או שורד שואה). שישה חוקים חוקקה הכנסת בהקשר זה, ואולם על מנת לבצע את עבודתה כראוי וכנדרש, לאחר שנתיים של ריק תחיקתי, הסתמכה משטרת ישראל בעיקר (אם כי לא רק) על החוק הבסיסי הדן באירועים, ואמור לתת את המענה לאי טיפול משפטי נירנברג בשואת העם היהודי, וזה החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם תשי"א 1950.

החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם שחוקק במושב השני של הכנסת הראשונה, היה הדיון הראשון שנסב סביב אירועי השואה בעם היהודי, חוק אשר בא לדון גם בנעשה בתוך העם היהודי במדינת ישראל, ולא רק אל מול פושעי המלחמה אשר נותרו באירופה. לא היה זה אפילו הנושא הראשון על סדר היום בכנסת ב-27 למרץ 1950,²³ כאשר שר המשפטים פנחס רוזן סקר בדבריו את הרקע ואת הכוונה בחקיקה זו... "לבסוף עוד מילה אחת על המשמעות המעשית של החוק" במסגרת הדיון בכנסת נאמר המשפט על ידי השר... "יש להניח, שנאצים פושעים שהתחייבו בעבירות שבהן דן החוק, לא יעזו לבוא לישראל..." השר רוזן המשיך בדבריו וסיכם במשפט "...בין אלה שהובאו למשטרה והמשטרה לא יכלה, בהעדר חוק כחוק המוצע, לפתוח נגדם בחקירה היו בוודאי גם כאלה המעוניינים בעצמם בחקירה כזאת. החוק בא כדי להעניש את הפושעים, ובעקבותיו יוצדקו גם אלה שהם חפים מפשע, ויהיה מחננו טהור".²⁴

הדיון בכנסת נע מההיבט הפוליטי אליבא לערי ז'בוטינסקי,²⁵ ועד לאריה שפטל²⁶ אשר דן בסעיף 5 של החוק אשר עסק בהגדרת ארגון עוין, ולשיטתו מי שהשתייך ליודנראט או למשטרה היהודית, ניתן להאשימו בהשתייכות לארגון עוין. דיוני ועדת חוקה חוק ומשפט אשר דנה בחוק לעשיית דין בנאצים עסקה רבות בשאלת משתפי הפעולה היהודים. אין חולק כי מכלול הידע באותן שנים אינו זה המצוי כיום,²⁷ ויחד עם זאת, מכלול הדעות בוועדה נעו מקצה אל קצה, מהמחמירים, ועד ההבנה כי אין לדון אדם אלא אם הגעת אל מקומו.²⁸ מדינות אירופה אשר היו תחת הכיבוש הנאצי, ייסדו לאחר תום המלחמה בתי דין אשר שפטו אנשים מקרבם אשר הואשמו בשיתוף פעולה עם האויב הנאצי, אותם אנשים אשר לא נשפטו במסגרת

²³ דברי הכנסת, מושב שני ישיבות קל"א-קל"ג, 27-29 מארס 1950, עמ' 1148.

²⁴ שם, עמ' 1147-1148.

²⁵ חבר בכנסת הראשונה מטעם חירות, בנו של זאב ז'בוטינסקי.

²⁶ חבר בכנסת הראשונה מטעם מפא"י.

²⁷ על התפתחות מדיניות ההשמדה אשר החלה רק בשנת 1941 ולא עם ראשית המלחמה... כדוגמא אחת.

²⁸ הלל אומר: אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (משנה אבות ב' ד')

משפטי נירנברג. מדינת ישראל לא יכלה להיות שונה מהם, החוק לעשיית דין בנאצים היה המשך טבעי לחוק אשר הונח על שולחן הכנסת באותה עת בדיוק " החוק למניעתו וענישתו של הפשע של השמדת עם".

לאחר דיונים הובא החוק לקריאה שניה ושלישית ב 11 לאוג' 1950. לשון החוק שונתה במעט, ונוסף בנפרד סעיף הדין בפשע כלפי העם היהודי, שכלל סעיפים שונים של מעשים, הסעיף השני קבע כי העונש על פשעים כנגד העם היהודי, פשעי מלחמה, ופשעים נגד האנושות יהיה מוות.²⁹ ההכנסת אישרה את החוק המוצע ברוב גדול, והחוק נכנס לתוקפו ימים אחדים לאחר מכן.³⁰ עכשיו לראשונה יכלה משטרת ישראל להיסמך על חוק על מנת לקבוע את דרך הטיפול בתלונות האזרחים כנגד משתפי פעולה שונים עם המשטר הנאצי. לא היה זה הליך מושלם מבחינת המערכת המשטרית, תורת החקירה עדיין לא נקבעה, בית הספר לשוטרים היה בחיתוליו, והסתמכות החוקרים הייתה על בסיס ניסיונם בתחום החקירות מתקופת משטרת המנדט. הטפסים עדיין לא שונו, והיו תחת הסמל של משטרת המנדט³¹, ואולם יכול היה החוקר לבסס את החשד להאשמתו של נשוא התלונה, ולהאשימו תחת מסגרת חוק ברורה. למשטרת ישראל נוצרה לראשונה שפה משותפת מול הפרקליטות ומערכת בתי המשפט, כדי לסגור את מעגל הטיפול. (אגב כך, גם זה לא היה נטול בעיות או ויכוחים) .

החוק השני אשר חוקק בתחום זה הראוי לציון הינו חוק בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם תשי"ז-1950 ספר החוקים 42 (1950) עמ' 137. החוק אושר בכנסת ביום 21 למרץ 1950. קדמה להוראת החיקוק בכנסת ישראל האמנה בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם, כהחלטת עצרת האומות המאוחדות, אמנה אשר אומצה בהחלטת האו"ם 260 ב 8 לדצמ' 1948, ונכנסה לתוקף ב 12 לינואר 1951 (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide The) אשר באה לאחר תוצאות מלחמת העולם השנייה, אמנה אשר הייתה תוצר של עורך דין יהודי, אשר היגר לארצות הברית, והיה ממנסחי המושג "ג'נוסייד" (Genocide).³² מדינת ישראל הצטרפה לאמנה ב 17 לאוגוסט 1949, ואשררה אותה ב 9 למרץ 1950, מכאן חובת הוראת החיקוק אשר אושרה בכנסת כאמור במרץ 1950.³⁴ הדיון בחוק סיכם את הישיבה ועיקרו היה סעיף 2 לחוק שעסק בפסק דין מוות, וההקלות היכולות לבוא בחשבון לפי

²⁹ הערת שוליים 1, בתוך קאפו באלנבי, העמדת יהודים לדין בישראל באשמת סיוע לנאצים הוצאת יד בן צבי עמ' 257, התנהלות המשפטים כנגד יחזקאל אינגסטר.

³⁰ דברי ימי הכנסת ישיבה קע"ג יח' באב תשי"ז אוג' 1950, עמ' 2393. (הסתייגות אריה שפטל בעמ' 2395 – נדחתה על ידי הכנסת)

³¹ נספח ט'

³² <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf> האמנה באתר האומות המאוחדות.

³³ את המונח טבע רפאל לֶמְקִין, משפטן יהודי-אמריקני. בהשפעתו נחתמה בדצמבר 1948 אמנת האו"ם בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם, שאושרה בינואר 1951 על ידי כלל חברות האו"ם, להרחבה: אתר יד ושם, עתון מעריב 30 דצמ' 1949, קובץ: The Genocide Word by Raphael Lemkin.ogv

³⁴ דברי ימי הכנסת ישיבה 133 29 מרץ 1950 עמ' 1230

סעיפים 16, 17, 19 ו 19 לפקודת החוק הפלילי 1936, שעיקרם הגנות, צידוק וצורך. החוק התקבל במליאת הכנסת פה אחד.³⁵

החוק השלישי אשר יש לציין, גם אם לא קשור ישירות לאכיפת החוק אלא בהגדרת מסגרת הייחוס של סביבת העבודה היום יומית של המשטרה ואשר חוקק ב 1953, הוא חוק זיכרון השואה והגבורה -יד ושם תשי"ג-1953, ואשר פורסם בספר החוקים 132. החוק אושר ביום 19 לאוגוסט 1953 ופורסם ביום 25.3.1953 משטרת ישראל אינה מחוקקת חוקים במדינת ישראל, אולם משטרת ישראל היא בבואה נאמנה של החברה הישראלית, וככזו היא מושפעת ישירות מהמתרחש בה. השוטרים אשר גבו את תלונות הניצולים באותן שנים, בד"כ דברו את שפת המתלוננים, הכירו את התחושות, וידעו לרוב לזהות את דקויות התלונה. יתרה מכך היכולת להבין מה המשמעות העומדת לדוגמא, מאחורי תלונת שכן על שכנה. ובמקרים אלו נאלצה משטרת ישראל ל"המציא" את עצמה מחדש בתחום זה.

עד למשפט אייכמן והעברת המידע הקיים לשלב הידיעה בקרב תושבי המדינה, כאשר נחשפו לסיפורים הפרטיים של השורדים, לא היה בחוק דבר אשר סימל את הזיכרון למעט ספר החוקים, בלחץ ארגוני הניצולים קיבל יום הזיכרון תפנית לאחר משפט אייכמן בשנות ה 60, והוחל הליך אכיפת בתי עינוגים.³⁶

החוק הרביעי המצוין בפרק זה הינו הסכם השילומים בין ישראל לרפובליקה הפדרלית גרמניה אשר נחתם ב 10 לספט' 1952 בלוקסמבורג באירופה. הוא נחתם בין שתי המדינות וכלל את השילומים אשר הועברו למדינת ישראל. ההסכם פורסם ברשומות מדינת ישראל, כתבי אמנה 69, כאשר מדינת ישראל מוכרת כממשיכת דרכם של היהודים אשר נרצחו על ידי גרמניה הנאצית לנושא התשלומים. בעקבות אישור התשלומים נערכה הפגנה המונית אשר טופלה על ידי משטרת ישראל בצמוד לבניין הכנסת הראשון בירושלים, אולם לא הייתה זו אלא אפיזודה אחת אשר לא השפיעה על חקירת בעלי התפקידים היהודים תחת המשטר הנאצי.

החוק החמישי אשר חוקק במדינת ישראל, ונקשר לאירועי שנות המלחמה, חוקק בשנת 1954, חוק נכי המלחמה בנאצים – 1954 פורסם בספר החוקים 147 תשי"ד 4.3.54 עמ' 76 (VIII), עיקר השיח דן בהשוואת נכי מלחמת השחרור והזכויות המגיעות להם ובסופו של יום אושר חוק זה פה אחד במליאת הכנסת.³⁷ חוק זה כמו חוק לעשיית דין בנאצים, הינו חוק החל רטרואקטיבית על העשייה ותחולתו, כלומר החוק הינו אקסטרטוריאלי.

³⁵ שם.

³⁶ שם.

³⁷ הישיבה השלוש מאות ושבעים ושמונה של הכנסת השנייה 22.2.1954 בשעה 20:12

החוק השישי אשר חוקק במדינת ישראל של שנות ה 50 היה חוק נכי רדיפות הנאצים 1957 אשר פורסם בספר החוקים 226 תשי"ז 19.4.1957 עמ' 103, ואושר בתאריך 10 לאפריל 1957. בדיון ודברים בין חברי הכנסת עלה בדברים התנהלות המשטרה בהפגנות הנכים ופגיעה בהם, על ידי חברת הכנסת ממק"י אסתר וילנסקה. עיתוני אותם ימים אינם מזכירים את חיקוק החוק בכנסת, המדינה והעיתונים עסוקים במשפט כפר קאסם מחד, ובנוסף, באותה עת ד"ר לוי, אשר עתיד להיות מפקד היחידה הראשון משמיע את עדותו במשפט "שורת המתנדבים" מול עמוס בן גוריון אשר תבע אותם.³⁸

שלל החוקים אשר חוקקו במהלך שנות ה 50 במדינת ישראל, התקיימו ברקע של שיח ציבורי שהתקיים בישראל והתאפיין בשני נרטיבים מרכזיים: מחד, נרטיב "ההולכים כצאן לטבח" כמטבע לשון בפי העם³⁹, ומאידך הרצון להבליט את הלחימה של היהודים במהלך המלחמה.⁴⁰

משלל החוקים, החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם היה הכלי האפקטיבי בידי חוקרי המשטרה בבואם לטפל בתלונות כנגד משתפי הפעולה עם המשטר הנאצי, לטפל ולקבוע את דרך הפעולה הנכונה, ולהמליץ בפני הפרקליטות באם לפתוח בהליך להבאת החשוד לדיון.

רקע חברתי וחוקתי זה מהווה את הבסיס לעבודתה של משטרת ישראל בשנות החמישים, ובמיוחד במחצית הראשונה שלהם ועד לראשית שנות השישים, עד לתפיסתו של אדולף אייכמן חקירתו והעמדתו לדיון. (אליבא לכלל הפרסומים באקדמיה, תהיה זו נקודת הזמן בה הציבור הישראלי מתחיל להבין ולהטמיע את סיפור השואה הנורא בזיכרון הלאומי הישראלי)⁴¹, למרות המורכבות הרבה בעצם הקמתה של המשטרה תוך כדי מלחמת העצמאות, בתנאי חוסר משאבים של כוח אדם, תקצוב נדרש, ציוד ועוד, הרי המשטרה למרות כול זאת החלה לפתח מערכת מקצועית של חקירות, כאמור על בסיס הניסיון הבריטי של משטרת המנדט.

עד חקיקת החוקים הנוגעים לעשיית הדין בנאצים ומשתפי הפעולה כפי שהוגדרו בחוק, גיששה משטרת ישראל באפלה, עמד לרשותה החוק הפלילי הרגיל (פקודת החוק הפלילי 1936) וממנו היו חייבים לגזור את סעיף האשמה הנוגע, אם היה כזה בכלל. עבודת המשטרה התבססה בעיקר על החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם בהכינה כתבי אישום לפרקליטות, או בהמלצות צוותי החקירה בראשות הקצינים. סעיפי החוק

³⁸ מסגרת התנדבותית שהקימה קבוצת סטודנטים ואקדמאים 1 בשנת 1951 שמטרתה סיוע חברתי וחינוכי, והפכה במרוצת הזמן לגוף העוסק בחשיפת שחיתות ציבורית. להרחבה, הספרייה הלאומית גוריון, משה, 1897-1992 (יוצר האוסף), אוסף שורת המתנדבים, 1952-1959, סימול V 3540 אוסף שורת המתנדבים, אוסף שורת המתנדבים.

³⁹ כצאן לטבח יובל, ישעיהו פרק ג' פסוק ז', אבא קובנר השתמש בו בכתוב 31 לדצמ' 1941 לתושבי גטו וילנה "אל נלך כצאן לטבח"

⁴⁰ נרטיב זה מצא ביטוי ראשון בהתארגנות בשנת 1957 של ועד הארגונים הארצי של הפרטיזנים, אשר היה מעורב בניסוח חוק יום הזיכרון, לקריאה נוספת, תמורות יסוד בעם היהודי בעקבות השואה, הרצאות בכינוס הבין לאומי התשיעי של חוקרי השואה, ירושלים תשנ"ג יוני 1993 בעריכת ישראל גוטמן, עמ' 473-493.

⁴¹ להרחבה, פרופ' דינה פורת, קפה הבוקר בריח עשן, מפגשם של היישוב והחברה הישראלית עם השואה וניצוליה, הוצאת עם עובד ויד ושם, ירושלים תשע"א - 2011, עמ' 397-415

נתנו את המענה הנדרש, הן בבסיסו, אשר הגדיר את הפשעים כנגד העם היהודי, והן בפירוט הסעיפים אשר נתנו אפשרות דיוק מתאימה לסיטואציה הנדרשת אליבא לאותן תלונות. דא עקא שעד 1960 מראשית ימי המדינה, נחקרו קרוב ל 200 יהודים על פי החוק, ורק פושע נאצי אחד⁴². כאשר אנו בוחנים את שאר החוקים אשר נחקקו במדינת ישראל בשנים אלו, הרי החוק בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם תש"י 1950 היה כחובה שלא ניתן היה שלא לחוקק אותו עקב ההתחייבות של מדינת ישראל לאו"מ, אולם בפסיקה בה גזרו שופטי בית המשפט גזר דין מוות על אייכמן, היה זה על פי החוק לעשיית דין בנאצים.⁴³ באשר לסוגיה האם החוק העוסק בזיכרון השואה השפיע על אופן גביית העדויות או על כתבי האישום, תחילת אכיפתו הייתה רק בשנות השישים, וגם זה לעניין בתי עינוגים פתוחים. יש לזכור כי ניצול או שורד הבא בשערי המשטרה להגשת תלונה על אירוע אשר התרחש שנים קודם לכן, אינו בקיא לרוב בחוקי המדינה אשר חוקקו, הוא מגיע על מנת לספר את סיפורו הנוגע לאדם אותו לרוב פגש במקרה, הוא מגיע ומוסיף נדבך להיסטוריה, ומהצד השני של שולחן החקירות נמצא חוקר, אשר אמור להבין את הקשר ההיסטורי, את המורכבות בסיטואציה, ואת הרגש. אלמלא לא התייחסה המדינה לזיכרון הלאומי ייתכן והיה טיפול שונה, או שתיק החקירה היה מקבל התייחסות שונה. מכאן כי אין מאשימים אדם על בסיס חוק יום הזיכרון, אבל אין ספק כי הוא ניצב מאחור ומשפיע על כל התהליך. כאשר מעיינים בתיקי החקירה של ראשית שנות החמישים, וקוראים את העדויות הנגבות מהמתלוננים, על רקע ההפגנות כנגד הסכמי השילומים בה גם נפצעו שוטרים בירושלים, אין ולו רמז אחד להשפעה על אופן ניהול התיק, אנטגוניזם הצף מהשוטר הגובה את התלונה, או הטיה, ולכן ניתן לקבוע במפורש כי אלה לא השפיעו על החקירות. למותר לציין כי החוקים הנוגעים לזכויות הנכים חוקקו על מנת לתת המענה לזכויות אנשים ואין להם דבר לחקירות.

נדבך נוסף להבנת החוקים ותרומם לעשייה בתוך משטרת ישראל, זה בסיס ההפעלה המקצועית של מערך החקירות הפליליות. שוטר העובר הכשרה מסודרת בעת גיוסו, לומד את החוקים הקרובים לתחום עבודתו, על מנת שיוכל להבין את מהות התלונה, והאם בעת גביית התלונה מתעורר חשד סביר לקיומה של עבירה פלילית. בשנים הראשונות נבנה מערך החקירות על בסיס משטרת המנדט הבריטי. במשטרת המנדט שירתו חוקרים אשר עברו עם הקמת המדינה למשטרת ישראל החדשה, אשר את סמכויותיה ינקה מ"פקודות המשטרה" 1921 ו 1926 שעל פי פקודת סדרי השלטון והמשפט מספר 1 תש"ח-1948, המשיכה להוות את המסגרת החוקית לפעולת משטרת ישראל. פקודות משטרת המנדט הניחה את המסד לסעיף 3 לפקודת המשטרה, הקובע את תפקידי המשטרה עד ימינו אלה⁴⁴. מפקדי המשטרה החדשים ניסו בשלב הראשוני

⁴² אורי קוסובסקי "ובעוזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים

⁴³ הערת שוליים 39, איתמר לוין, קאפו באלנבי, עמ' 287

⁴⁴ סעיף 3 לפקודת המשטרה - "משטרת ישראל תעסוק במניעת עבירות ובגילויין, בתפיסת עבריינים ובתביעתם לדין, בשמירתם הבטוחה של אסירים, ובקיום הסדר הציבורי וביטחון הנפש והרכוש".

לבנות דגם משטרתי אשר יעבוד על אותם דפוסי עבודה של משטרת המנדט הבריטי, אשר היו מתקדמים בשיטות העבודה ובדרך הניהול, הן מבחינה מקצועית, והן מבחינה ארגונית. אולם הבסיס החוקי נשען על שלד חוקתי קולוניאלי בריטי אשר לא בהכרח תאם את צרכי האוכלוסייה הנמצאת בארץ, או המגיעה אליה לאחר קום המדינה. חלק זה עוסק לכאורה אך ורק במשטרת ישראל בראשית דרכה, אולם לא ניתן להתעלם מהעובדה כי השיח באותן שנים בחברה הישראלית היה רווי בכתובה ודיבור, במישור החברתי והפוליטי בכל אשר היה כרוך בנושא זה. נקבעו דפוסי חשיבה שהשתרשו בחברה הישראלית בעידוד המפלגות הפוליטיות וזאת בהשראת הניצולים, כך לדוגמא, השורדים מחולקים בחברה הישראלית לקאפואים ויונדראט מצד אחד, לוחמי הגטאות והפרטיזנים בצד השני, ובתווך המוני בית ישראל כצאן לטבח.⁴⁵ האם החוקרים אינם מושפעים מחלוקה זו? דיווחי השליחים למחנות העקורים יצרו תמונה שונה בחברה בישראל לאחר המלחמה, עוד טרם קום המדינה, העיתונות של אותה תקופה הייתה רוויה בכתבות על תחום עניין זה. מכאן חשיבותו מחד של החוק לעשיית דין בנאצים, אולם לא רק חשיבותו אלא השפעתו על צורת החשיבה של צוות החוקרים. לראשונה חוקק חוק אשר היה חריג במהותו, היה זה חוק רטרואקטיבי אשר כלל את כל התקופה מ 1933 ועד 1945, על מעשים טרם קום המדינה על אדמת אירופה, אולם יותר מזה, היה זה חוק שחולל מהפכה בעולם היהודי בו העם היהודי במדינת ישראל הכריז כי הוא יורש העם היהודי שנרצח באירופה, והוא בא חשבון עם הרוצחים, ולא מתחשב בכוונה, אלא בודק את המעשה בלבד, והיה זה חריג בעולם החוק. זוהי למעשה תת כותרת, לכותרת הראשית של חקיקת החוק והיכולת של החוקרים להאשים את הנילון באשמה כלשהי. בעת קריאת העדויות וההאשמות בכתבי האישום איננו רואים את ההשפעה הסביבתית, תיקי החקירה ויומני החקירות נקיים מכל השפעה חיצונית מכל סוג. משטרת ישראל עשתה את עבודתה המקצועית ותו לא. אל מערך החוקרים המצומצם עם קום המדינה, התווספו בוגרי קורס הקצינים הראשון ואלה היוו את שלד הארגון בתחום החקירות.⁴⁶ עבודת השיטור לא פסקה עם הקמת המדינה, ארגון העבודה נשאר כפי שהוא, ואף טפסי המשטרה המנדטורית הוחלפו רק לאחר שנים בטפסים של משטרת ישראל. מפתחה רחבת יריעה של הפסקה האחרונה יש לרדת לשורשן של הבעיות שעומס התמודדה המשטרה הצעירה שאך קמה, על מנת להבין מול עמדה בהתמודדות היום יומית.

ב. ממשטרת המנדט למשטרת ישראל

פקודת המשטרה מספר 17 משנת 1926⁴⁷ אשר קבעה את ארגונו של חיל המשטרה, את הסמכויות ואת החובות, נכנסה לתוקף עם כינון המדינה, והועברה למשטרה שזה קמה עם שינויים קלים, דוגמת העברת

⁴⁵ החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם: היבט נוסף לשאלת הישראלים, הניצולים והשוואה, קתדרה 82, הוצאת יד בן צבי תשנ"ז.

⁴⁶ קורס הקצינים הראשון, מחזור א' סיים ביולי 1952 בבית הספר הארצי לשוטרים ליד שפרעם.

⁴⁷ פרק קיב' משטרה, פקודה הקובעת סדר בעניין ארגונו של חיל המשטרה של פלשתינה (א"י), המשמעת שבו, סמכויותיו

הסמכות של הנציב העליון לשר המשטרה, וסמכויות הממונים בממשלת המנדט על המחוזות, למפקדי המחוזות. בהמשך לכך פקודת המטה הארצי מספר 2 קבעה כי "עד לפרסום פקודות קבע מטעם המטה הארצי של משטרת ישראל תחייבנה פקודות הקבע של משטרת המנדט לשעבר הידועות בשמן האנגלי Standing Orders Force (אשר תקראנה להבא "פקודות הקבע של משטרת ממשלת המנדט לשעבר") במידה שהן לא בוטלו או תוקנו".⁴⁸ העיתונות של אותה תקופה נראתה כמבשרת את העתיד לבוא, ודי אם נסתכל בידועות במעריב וקול העם מסוף 1948 על מנת להבין כיצד נתפסת המשטרה, ולאן מועדות פניה.⁴⁹

בעת אירועי המרד הערבי בין השנים 1936-1939 תיקנו הבריטים תקנות שעת חירום על מנת להתמודד עם האירועים במרחב הערבי של ארץ ישראל. התקנות עודכנו ב-1945 כתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945 (על פי סעיף 6 לדבר המלך על ארץ ישראל (הגנה) 1937) ואלו לא התבטלו עם הקמת המדינה ב-1948 על מנת לשמור על רצף שלטוני. בשלב זה של הקמת המדינה עמדה המשטרה הצעירה, והתמודדה עם ארבע בעיות עיקריות:

(א) תהליך ההתמקצעות.

(ב) מענה לצרכי החברה המגוונת.

(ג) החובה לתת שירות כארגון ממלכתי.

(ד) השפעות הסביבה בעת מלחמה על הבית.

זוהי התמודדות של מקצועות השיטור הקלאסיים, העוברים כחוט השני בכול משטרות העולם הבנויות בד"כ על זרוע חקירות ומודיעין, וזרוע שיטור ומבצעים. המעבר בין משטרת המנדט למשטרת ישראל, לא יכול היה בשלב זה להביא בחשבון את המורכבות במתן מענה משטרי לעולים החדשים שהגיעו מאירופה, ואת הצורך בהתמקצעות העבודה המשטרתית מולם. יתרה מכך, גם בראשית הדרך של בית הספר לשוטרים עוד לא הבינו כי לפני המשטרה עומד מכשול הכרוך בהבנה עמוקה יותר של מהות התלונות. חומר ההדרכה ממשטרת המנדט היה באנגלית והיה צריך לעבור התאמה לצרכי הקהילה המתגבשת במדינה החדשה.

הבסיס החוקי של עבודת משטרת ישראל עבר בעת ההקמה, ועובר אף היום דרך סעיף 3 לפקודת המשטרה ובו כתוב: "משטרת ישראל תעסוק במניעת עבירות ובגילויין, בתפיסת עבריינים ובתביעתם לדין, בשמירתם הבטוחה של אסירים, ובקיום הסדר הציבורי ובטחון הנפש והרכוש"⁵⁰ וכבר בדו"ח השנתי הראשון שמוציאה משטרת ישראל בשנת 1948 נכתב בסעיף נפרד " המחלקה המיוחדת" – מחלקה זו מפקחת על הזרים במדינה,

וחובותיו. פורסמה ב-1 באפריל 1926, חוקי פלשתינה (א"י) עודכנה והופצה גם ב-1934 על ידי רוברט הרי דרייטון, עורך החוקים לממשלת פלשתינה (א"י), הוצאת דפוס עזריאל ירושלים.

⁴⁸ תולדות משטרת ישראל, כרך א', הוצאת משטרת ישראל, עמ' 264

⁴⁹ ראה נספח ג' (לעיתונות 9 ו 11 מנוב' 48)

⁵⁰ פקודת המשטרה (נוסח חדש) תשל"א – 1971

מטפלת בשילוח זרים בלתי רצויים מן הארץ, בפעולות נגד חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, ועורכת חקירות ודרישות שונות לפי בקשת משרדים ומחלקות אחרות של הממשלה.⁵¹

בראשית שנת 1949 היה המבנה הארגוני של משטרת ישראל כזה שהמחלקה המיוחדת נמצאה מתחת לפיקוד אגף חקירות ופשעים.⁵²

בתאריך 8 בפברואר 1950 מוציא מפקח ראשון זלצמן לראש אגף חקירת פשעים דו"ח על פעילות המחלקה המיוחדת ובתוכה על המדור היהודי.⁵³ הוא מציין במסמך כי כבר בשנת 1949 מוצפת הבעיה אשר המשטרה תצטרך להתמודד עימה בעתיד הנראה לעין, אולם תחת מגבלה של חוסר חוק ספציפי, מכאן אינה יכולה לתת את המענה הנדרש. בנתונים הסטטיסטיים מציין זלצמן כי נפתחו חמישים ושלושה (53) תיקים אשר החשודים בהם נחקרו באשמת שיתוף פעולה עם הנאצים. מדינת ישראל ומשטרת ישראל מתחילות להבין כי הן מתמודדות עם תופעה עליה תצטרכנה לתת את הדעת.

העדיפות בטיפול של משימות המשטרה בעשור הראשון הושפעו ישירות מהתווך הביטחוני, ולכן קבעה המשטרה תיעדוף פנימי לעשייה המשטרית על מנת שהפעולות יהיו בעלות השפעה, כך, ראשית נקבע כי תינתן עדיפות לטיפול בעבירות חמורות, או עבירות שבוצעו על ידי עבריינים מקצועיים, ושנית היא מדיניות סגירת תיקים בעבירות הקלות מחוסר עניין לציבור, וחוסר ראיות.⁵⁴ באותו זמן בדו"ח השנתי של מ"י בשנת 1957 מוקדש פרק לתחום הדרכת והכשרת שוטרים,⁵⁵ סוגי קורסים שונים, דגשים ועוד, ואולם אין דבר המזכיר או מציין את ההכרח להכשיר שוטרים שיעסקו בתחום רגיש כמו חקירות עולים הנוגעות בתחום שואת היהודים באירופה. זאת מול המצוין בדוחות השנתיים על העולים החדשים אשר אינם בוטחים עדיין ב"משטרה היהודית" ויש העושים דין לעצמם.⁵⁶ יתרה מכך, כאשר קוראים את תורת החקירה אשר פורסמה לראשונה בבסיס האימונים הארצי ביוני 1958 אין דבר אחד המציין את הצורך אשר עולה בכל המחקרים ההיסטוריים של אוכלוסיית העולים לארץ, והצורך לתשומת לב מיוחדת היות והיא אשר סוחבת על גבה טראומה כל כך קשה, למעט הערה אחת, בשורה אחת, המזכירה את שפת היידיש השגורה על העולים מאירופה ואת החשיבה הגלותית של העולים שלא מסגירים יהודים לידי המשטרה.⁵⁷

⁵¹ דו"ח שנתי 1949 משטרת ישראל, עמ' 19.

⁵² דין וחשבון שנתי תשי"ט-תשי"י 1949, תל אביב תשי"י – 1950, פרק א' ארגון עמ' 1.

⁵³ נספח ד' - דו"ח האגף לחקירות ופשעים – פורסם ב 5.2.1950.

⁵⁴ דין וחשבון שנתי משטרת ישראל, תשט"ו-תשט"ז 1955 פרק ז' עמ' 50.

⁵⁵ דין וחשבון שנתי 1957, משטרת ישראל (הופק ב-1958 וסיכם עשור למשטרה) עמ' 37, הכשרה והדרכה.

⁵⁶ דברי דוד בן גוריון ב 9.11.1951 בפני כנס קצינים (סגל ג') במטה הארצי של משטרת ישראל, בתוך אתר בית מורשת משטרת ישראל, https://www.policemuseum.org.il/he/ben_gurion.

⁵⁷ משטרת ישראל – חקירה, ע.מ.מ. יצחק בודנגר, הוצאת בסיס האימונים הארצי, יוני 1958 עמ' 45.

עם סיום מלחמת העצמאות, המדינה הצעירה עוברת טלטלה דרמטית במסלול החזרה לשיגרת חיים אזרחית, דפוסי התנהלות התושבים אינם מוסדרים, קבועים או יציבים, המלחמה הארוכה נתנה לגיטימציה לשבירת מוסכמות חברתיות ובוודאי מוסריות, הן ברמה החברתית והן ברמה האישית, ולכן טבעי היה כי הדבר ישליך במישרין על חיי היום יום. אין תמה כי הדבר יתבטא בעבירות פליליות רבות אשר התנפצו על ארגון צעיר כמו משטרת ישראל. התנפלות על רכוש נטוש, זלזול בזכויות אזרחים, שימוש באמצעים אלימים היוו שדרה בסיסית בחיי התושבים.⁵⁸ סביר להניח כי עבירות הקשורות במישרין בנושא של שיתוף פעולה עם הנאצים במסגרת כזו או אחרת, חשבוניות עבר הקשורים לחי היום יום לא נרשמו במדויק באותן השנים והוטמעו בעבירות אחרות.

התמודדותה של המשטרה הצעירה עם בניית התשתית הארגונית והמבצעית אשר כללה את תחום המבצעים והחקירות לא נתן לה דקת חסד אחת, שכן, כול הליך הארגון נעשה תחת מצב מלחמה, והמשכו באירועי ביטחון קשים, ולכן גם סדר העדיפות הלאומי לא היה נתון לה. לדוגמא, אחת ההפגנות הגדולות הייתה הפגנת השילומים מגרמניה בשנת 1952, אשר הובלה על ידי תנועת החירות, ואשר העמידה רבים מהשוטרים במצב בלתי נסבל מבחינה אישית לאור מוצאם העדתי.⁵⁹ בשנים אלו וככל שהאירועים היו קיצוניים יותר, וקשים יותר, נאלצה המשטרה לארגן את עצמה בהתאם. בתחום החקירות עברה משטרת ישראל לשיטת עבודה חדשה אשר בה "הוצמד" לחוקר תיק החקירה⁶⁰ מהשלב הראשוני ועד לשלב בו הוא ממליץ על המשך הטיפול לאור הממצאים. החוקר הוא אשר גובה את העדויות, מסייר בזירת האירוע אם נדרש, מטפל בראיות ולמעשה מכין את כתב האישום. ההליך "שיחרר" את קצין החקירות מעיסוקים רבים ונתן לו זמן ראוי יותר לקריאת התיקים, לבקרה פנימית לפיקוח, ולקשר עם גורמי החוץ הנדרשים כגון הפרקליטות המלווה. כך החלה התמחות מקצועית של אגף החקירות, דבר אשר יוביל בהכרח לחשיבה ארגונית שונה ולשינויי מבנה נדרשים בהתאם. מהות השינוי הובילה להתנהלות שונה בתיקי החקירה הקשורים לתלונות כנגד יהודים על פי חוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם. השלב הבא היה החיבור הטבעי של שני קציני משטרה לטיפול פרטני.

הדוחו"ת השנתיים של משטרת ישראל, החל מ 1948 ועד 1960 מספרים את סיפור ניצולי השואה במספרים ומציינים את כמות התיקים אשר נפתחו תחת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, ואת התמודדות הארגון עם משברים הקשורים לאותו עולם תוכן של זיכרונות העבר כמו פרשת השילומים, אבטחת אוניות השילומים שהגיעו ארצה ועוד.

⁵⁸ דין וחשבון שנתי 1952 תשי"ב-תשי"ג, תל אביב תשי"ד-1953 פרק ז' עמ' 45.

⁵⁹ דין וחשבון שנתי 1952 תשי"ב-תשי"ג, תל אביב תשי"ד-1953 פרק ז' עמ' 14.

⁶⁰ שנת 1964 הינה שנת החלפת השיטה לדוגמא בתוך א.מ. ל-5 / 365 פא' 1401/64 נפת קריית חיים מתאריך 26.7.1964.

מעבר לנתונים הסטטיסטיים היבשים, ניתן ללמוד על פעילות המשטרה בנושא אכיפת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם מאירועים שהתרחשו בשטח. מקרה אחד כזה התרחש בצפת בינואר 1950. צפת הייתה מאז מעולם עיר בשולי המרכז השלטוני בארץ ישראל ואוכלוסייתה קטנה, ולכן אין זה פלא כי ב-1948 עם השחרור מונה האוכלוסייה כ-2300 תושבים סה"כ.⁶¹ כאשר הגיע מרדכי גולדשטיין עם עלייתו ארצה לעיר צפת, הוא לא שיער כי תוך זמן קצר יזוהה כאדם אשר שיתף פעולה עם הנאצים בעת מלחמת העולם, ולא על ידי אדם אחד בלבד. בתאריך 11 בינואר 1950 פסע למטה מחוז טבריה למחלקת הפשעים, ראובן רוזנצוויג ומסר את עדותו כנגד מרדכי גולדשטיין, באותה עת עבד מרדכי גולדשטיין כפקיד בעיריית צפת. בהעדר חוק אשר על פיו ניתן לחקור את החשוד, העבירה מחלקת חקירת הפשעים של מחוז טבריה על ידי ע.מ.מ. (דרגת עוזר מפקח מחוזי) י. קרליק את העדות והתיק אל המטה הארצי וביקשה הנחיות. התיק התקבל במטה הארצי בחודש ינואר אותה שנה. נראה כי מרדכי גולדשטיין הבין כי בצפת יקשה עליו לנהל את חייו באופן אנונימי לאור עברו המקשה עליו, ולכן עבר להתגורר כנראה בעיר תל אביב הגדולה. לא עבר זמן רב בתאריך 25 בינואר 1950 כבר נגבית עדות נוספת של ירחמיאל קופרמן, וזאת במחלקת חקירות פשעים במחוז תל אביב, וגם עדות זאת מספרת על מרדכי גולדשטיין. אם נזכר לרגע בבתי הדין לטיהור במחנות העקורים⁶² ובבקשות אישיות של בעלי תפקידים בתקופת המלחמה לטהר את שמם בפני הקהל הרי עכשיו, אנו יודעים מדוע. לא הייתה זו התלונה היחידה, ולא היה זה איש אחד ברחבי המדינה הצעירה אשר נתקל לפתע פנים אל פנים עם בעל תפקיד מהעבר הנורא ממנו הגיעו הניצולים והשרידים. פגשת אותם בתור לאוטובוס, או מיילדת אשר האישה היולדת הייתה קאפו במחנה ממנו ניצלה בעור שיניה ועוד.⁶³ המצב הבעייתי הוביל לכתיבת מכתבים בנושא ובקשת טיפול של הדרג המדיני-המחוקק. את ראשית הדרך של החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם ניתן לייחס אולי למכתבו של מפקח ראשון מהמחלקה המיוחדת באגף חקירות הפשעים בשם גורסקי, קצין זה מפנה מכתב לראש אגף חקירת פשעים בתאריך 6 ביולי 1949 והוא כותב במסמך ומציין את הבעיה הקריטית של בעלי תפקידים במשטר הנאצי, אשר גויסו מבין החומר האנושי הכי גרוע, ואלה נמצאים בישראל ובתי המשפט אינם יכולים לעונשם.⁶⁴ המשכו של מכתב זה אשר הניע את התהליך, ועבר לתאריך 10 ביולי 1949 אשר בו כתב ר. לוסטיג אשר שימש כמפקח מחוזי וראש אגף חקירת פשעים, אל רם סלומון ממונה על המשטרה (המנכ"ל), הוא מפנה את תשומת ליבו כי אנשים נעצרים בעקבות תלונות, ומבקש את חוות דעתו לסעיפי האישום האפשריים אשר בגינם יוכלו להאשים אותם. בתאריך 18 לאוק' 1949 מפנה רם סלומון הממונה על משרד המשטרה מסמך אל המפקח הכללי לתשומת ליבו של ראש האגף

⁶¹ נתוני הלמ"ס, מפקד אוכלוסייה ראשון 8 בנובמבר 1948.

⁶² להרחבה, ד"ר רבקה ברוט, באזור האפור הקאפו היהודי במשפט עמ' 89-113.

⁶³ שרון גבע, אל האחות הלא ידועה, גיבורות השואה בחברה הישראלית, הוצאת הקבוץ המאוחד 2010 עמ' 252.

⁶⁴ א.מ. ל-2162/45, ראה נספח ה', מכתבו של מפקח ראשון גורסקי מתאריך 6 ליולי 1949 בו כבר עמד על הבעייתיות של חוסר יכולת חקירה בתחום פשיעת הנאצים במדינת ישראל.

לחקירת פשעים, הדן בפושעי מלחמה. הוא הודיע למפכ"ל כי משרד המשפטים מכין הצעת חוק בקשר לפושעי מלחמה אשר תובא לאישור כנסת ישראל.⁶⁵

אזרחי ישראל לא חיכו לחקיקת החוק. בתאריך 11 לאוק' 1950 בשעות אחר הצהריים, ברחוב העלייה בתל אביב פוגש שלמה הורוביץ את מרדכי גולדשטיין במקרה, המפגש מסתיים כאשר הורוביץ מפליא את מכותיו במרדכי גולדשטיין. האזרחים מזעיקים את משטרת ישראל ואכן הדבר מצוין בדו"ח הפעולה הבסיסי והמאוד ראשוני של מחוז תל אביב, ובוודאי שאינו משקף את כל אשר נמצא ברקע האירוע.⁶⁶

סופו של האירוע בהגשת כתב אישום כנגד מרדכי גולדשטיין על פי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם. בסיכום העדויות כותב השופט קרייציק על אותו שחרור בתחנת משטרת צפת, "לאור חוסר יכולת אכיפה בהעדר החוק הנדרש, ואת ההכרות של העדים את הנאשם ממחנה אושוויץ"⁶⁷

דוגמא נוספת מאותן עדויות באותן השנים, היא עדותו של יעקב שניידר. עדות אשר חושפת אותנו לשלשלת עדויות של אותם שרידי מחנות, אין זו עדות יחידה או חריגה, אולם זו עדות החושפת את הפנים המכוערות של אותו גיהנום אותו עבר, עדות אשר לימים תיגנוז בנבכי הזיכרון הקולקטיבי של העם, אשר יעדיף לזכור את החלקים שעיימם אין צורך להתמודד, כמו מעשי יהודים נגד יהודים.⁶⁸ כתב האישום אשר הוגש כלל מספר סעיפי אישום חמורים שכללו הכאות, הסגרת יהודים למשטר הנאצי, תקיפות אסירים ועוד.⁶⁹ בזמן משפטו אירע אירוע חריג, כאשר אחד העדים נגדו צעק: "הלוואי והייתי הורג אותו אז. גם אם אתפוס אותו כיום ברחוב – אהרוג אותו. דם תחת דם". השופט נאלץ להורות על מעצרו של העד בכלא בית המשפט עד שיירגע. בית המשפט גזר על הנאשם חודש מאסר אחד, שנוכה מימי מעצרו.⁷⁰

חומרי החקירה והידיעות זרמו למשטרת ישראל, כאמור מקום המדינה, אולם חובה לציין כי החל ממחצית שנות ה-40 החל שירות הידיעות של ההגנה, הש"י, לקבל ידיעות, אותן שמר והעבירן למשטרת ישראל עם קום המדינה. העברת הידיעות התנהלה חדשות לבקרים וכללה מידע על אנשים, ועל אירועים.⁷¹

עוד חריג אשר יהיה נוכח בראשית ימי המדינה ואף טרם הקמתה הוא נקיטת צעדים עצמאיים על ידי המחתרות בארץ, וכך בחודש ינואר 1948 ברמת גן, מוצא להורג אדם בשם שמחה בוימבלאט על ידי לוחמי האצ"ל באשמת שיתוף פעולה עם המשטר הנאצי, הסגרת יהודים, ואף כי שדד את הקורבנות, והביא לארץ

⁶⁵ שם, מענה ניתן ב-18.10.1949, ראה נספח ו'

⁶⁶ ראה נספח ז'

⁶⁷ א.מ. ל-16 / 2200, תיק מרדכי גולדשטיין.

⁶⁸ ראה נספח ח'

⁶⁹ א.מ. ל-16 / 2200, תיק מפ"ח/ 57 / 64, משטרת ישראל, המטה הארצי, אגף החקירות, המחלקה הפלילית מיום 2.1.1951.

⁷⁰ עיתון "הארץ", 18.12.2015, עופר אדרת

<https://www.haaretz.co.il/news/education/premium-1.2801369>

⁷¹ לדוגמא, מסמך שב"כ, מ-2/חש/6991/5902 מיום 5 לדצמ' 1949, מ-2/חש/7157/5790 מיום 3.12.1950

300 כתרי שיניים מזהב. האצ"ל העביר כי הוצאתו להורג התבצעה על סמך עדויות של יוצאי עירו. ארבעה כדורי אקדח ורישום בספרי החברה קדישא תחת שמו "מלשין" שמו קץ לפרשה.⁷²

חקירת העדויות התנהלה ורוכזה לרוב במטה הארצי של המשטרה אשר התמקם ברחוב הרכבת 14 בבניין בסגנון באוהאוס (הסגנון הבינלאומי). ניכר כי בשנים הראשונות טרם נקבעו הטפסים הנדרשים לחקירה מסודרת, תורת החקירה כאמור עדיין לא גובשה, ולכן סגנון העדויות ואופן הכתיבה, היה על בסיס הזיכרון אשר הועבר ממשטרת המנדט, העדויות כנגד החשודים נגבו על דפים פתוחים ללא הודעת אזהרה כנדרש בד"כ⁷³, ובוודאי לא כפי שנעשה היום, וההזמנות לסור למשטרה שוכפלו על מכונת סטנסיל פשוטה.⁷⁴ זאת גם הסיבה שכאשר מגיעים לבקש את הארכת המעצר של החשוד, נעשה הדבר עדיין על טופס ממשטרת המנדט המנדטורית⁷⁵

מעניין לראות באותן השנים כי העדויות אשר הגיעו למשטרת ישראל נגעו בחיי היהודים סביב העולם.. דוגמא לתלונה כזו היא הבקשה של עולים מתימן כנגד יהודי יוצא תימן, על כי מסר ילדים יהודים ל"מלכות" וגרם לאובדנם. הפתק הגיע באפריל 1950 ממחנה עין שמר⁷⁶ והועברה הנחייה לחקירה על ידי מפקח שני אלדד. כבמקרים אחרים גם כאן יושבי מחנה עין שמר, עשו שפטים בחשוד המתגורר במחנה, ומשטרת ישראל הצילה אותו והכניסה אותו למעצר הגנתי תחת השגחתו של שומר המחנה.

שלל העדויות והמידע אשר הועבר בשנות החמישים לידי משטרת ישראל היה רב, ולרוב קשה לעיכול. היו אלה עדויות לא על מעשי הגרמנים, אלא על מעשי יהודים, החל בהתעללות יהודים ביהודים על רקע מילוי תפקיד, שלרוב נכפה על ידי הנאצים במחנות ובגטאות, ועד כדי האשמת יהודים ברצח יהודים אחרים כמו במקרים של יחזקאל אינגסטר (פ.א 729/51 אשר נפתח בנפה הדרומית במחוז תל אביב על פי הנחיות אגף החקירות במטא"ר), ולראשונה במדינת ישראל נגזר גזר דין מוות על יהודי, שגם אם הומר לאחר מכן, (בסיוע של בית המשפט עצמו על פי המלצתו שלו לנאשם לערער) הרי היה זה חמור דיו, או כנגד יעקב הוניגמן אשר כתב האישום כנגדו היה מהחמורים ביותר. הוניגמן הואשם כי ביצע את פשעיו בשלוש מחנות משנה של

⁷² עיתון הארץ 19.12.2017, מאמר של עופר אדרת, עיתון קול העם 8 ינואר 1948, עיתון המשקיף 8 ינואר 1948.

⁷³ חקירה באזהרה נפתחת לאחר שהוגשה תלונה כנגד הנחקר והוא חשוד בביצוע עבירה פלילית. חקירה באזהרה שונה מחקירת עד ויש לה השלכות על הנחקר, גם אם לא יוגש כנגדו כתב אישום בסופה.

⁷⁴ ארכיון המשטרה, תיק חקירה מפ/ח/6/40/51, מטא"ר אח"ק.

⁷⁵ ראה נספח ט'- טופס הארכת מעצר בבית המשפט.

⁷⁶ מחנה עין שמר – שער-מנשה – מחנה העולים. המחנה הוקם במהלך מלחמת השחרור בשטח מחנה צבאי בריטי לשעבר בשם מחנה עין שמר. רוב יושבי המחנה עלו מתימן במבצע מרבד הקסמים. מאוחר יותר הוקם במקום כפר לקשישים ובתחילת שנות ה-60 הוסב למרכז לבריאות הנפש שער מנשה. נדלה ביום 2.8.22 מאתר המעברות, העמותה למורשת המעברות [/https://maabarot-story.org](https://maabarot-story.org)

מחנה גרוס -רוזן גריידיץ, פאולבריק ורכיינבך (ספורט שולח) שלושת המחנות שכנו בשלזייה התחתית, ⁷⁷ אז בדרום מזרח גרמניה וכיום בתחום פולין, כתב האישום כלל רצח שבוצע על ידו של אסירים יהודים. ⁷⁸

כפי שכבר כתבתי בדיווח בשנת 1949, מפקח ראשון א' זלצמן מדווח על חמישים ושלושה (53) תיקי חקירה שטופלו במדור היהודי, אשר במחלקה המיוחדת באגף החקירות. תיקי חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים. חמישים תיקים כנגד יהודים ושלושה כנגד נוצרים. ⁷⁹ במשטרת ישראל לא הוקמה יחידה אשר ייעודה היה חקירת שיתופי פעולה עם הנאצים, אלא ההתפתחות הטבעית של הגשת התלונות על ידי ניצולי שואה, ומאידך נסיבות אישיות של שני קציני משטרה, הובילו לריכוז התלונות בידי השניים ויצירת ניסיון, עד כי כל החקירות של תחום זה רוכזו על ידם.

קצין המשטרה הראשון היה מיכאל אבטיחי, יליד 1905 בפולין. בשנת 1926 עלה לארץ והתגייס למשטרת המנדט בה מילא תפקידים שונים. בשנת 1936 יצא לקורס קצינים, ועד לקום המדינה שימש במגוון תפקידים. אבטיחי היה בין השוטרים אשר "ועדת הטיהור" ⁸⁰ החליטה להוציא משורות משטרת ישראל אשר נוסדה, ולאחר פסיקת בית המשפט העליון הוחזרו לשירות. אבטיחי חזר לשירות בתפקידי חקירות אשר בהם ניסיונו הרב והשפות בהן דיבר (יידיש, פולנית ורוסית) שימשו כיתרון משמעותי במיוחד בסוג התלונות הללו.

הקצין השני היה יוסף זינגר, יליד 1913 בטרנסילבניה, זינגר אשר שלט בהונגרית ורומנית כתוצאה מהסביבה בה נולד, עלה לארץ בשנת 1933, לאחר 3 שנים התגייס למשטרת המנדט. עם קום המדינה ניסיונו הרב והטוב הביא לקידומו לדרגת מפקח באופן מיידי, ולאחר זמן לא רב הוצב במחלקה הפלילית. ⁸¹

⁷⁷ שלזייה התחתית, חבל ארץ השוכן בדרום מערב פולין גובל עם צ'כיה וגרמניה, העיר הגדולה היא ורוצלב.

⁷⁸ איתמר לוין, קאפו באלנבי, העמדת יהודים לדין בישראל באשמת סיוע לנאצים, הוצאת יד בן צבי, עמ' 124.

⁷⁹ אורי קוסובסקי "ובעזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים עמ' 10, רב-פקד ד"ר אורי קוסובסקי משמש כראש מדור היסטוריה במשטרת ישראל.

⁸⁰ בג"ץ 21/48 סופר נ' שר המשטרה, פ"ד ב 365 (1949) משטרת ישראל דין וחשבון לשנת 1948, משטרת ישראל דין וחשבון לשנת 1949. <https://www.policemuseum.org.il/he/gyosim> אתר בית המורשת של משטרת ישראל,

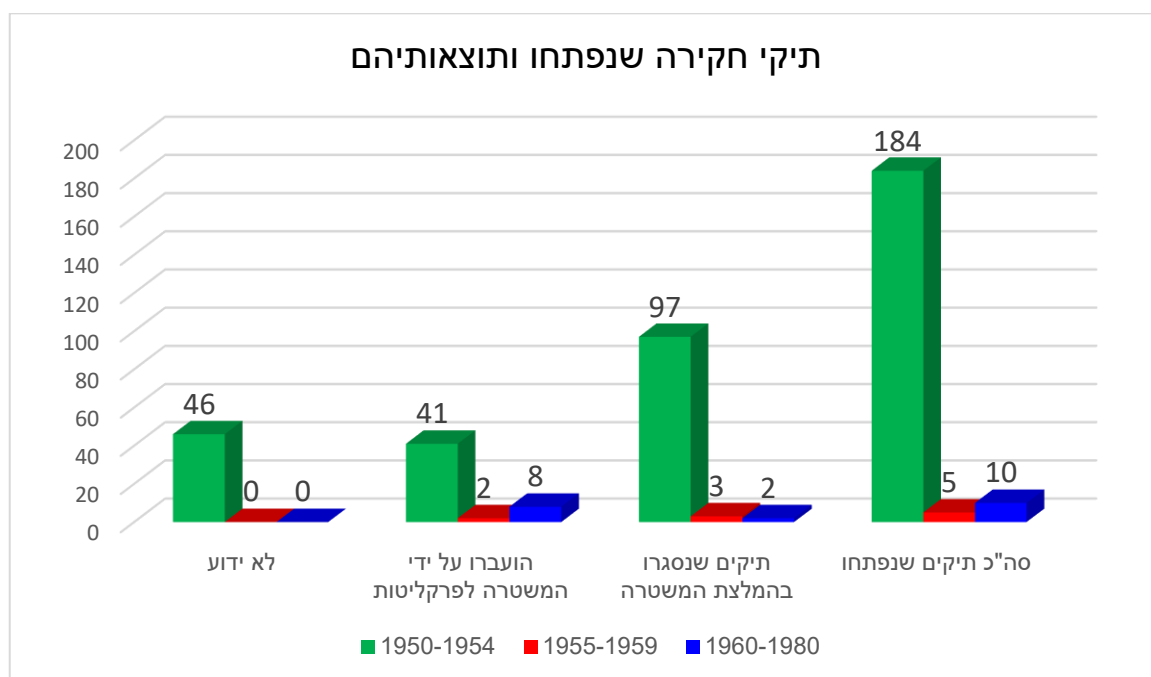
⁸¹ אורי קוסובסקי "ובעזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, כתב העת משטרה והיסטוריה, גיליון מס' 1, עמ' 184.

יוסף זינגר (מימין) ומיכאל אבטיחי (משמאל)

בסוף מאי 1950 , חודשים ספורים לפני כניסתו לתוקף של החוק, מונו זינגר ואבטיחי לראשי צוות חקירה ארצי במדור חקירות במשותף. זינגר מונה ל"ראש צוות חקירות ארצי", ואבטיחי ל"קצין בקרה באגף חקירות". על אף התארים השונים, שניהם פעלו במקביל. כל אחד מהם ניהל את חקירותיו בנפרד, והנחה את הסמלים שהיו כפופים לשניהם. לא היו ביניהם כל יחסי כפיפות, ואת המלצותיהם העבירו לראש המחלקה הפלילית. עדות נוספת למעמד המקביל, היא עובדת קידומם בדרגה באותו יום. התלונות לפי החוק הוגשו בתחנות משטרה בכל רחבי המדינה, כך שבכל אחת מהן הוגשו מעט תלונות: באר שבע, חיפה, טבריה, תל-אביב, ירושלים ועוד.

תרשים 1 : 82

⁸² אורי קוסובסקי "ובעזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים עמ' 203 .

מרבית העשייה התנהלה עד שנת 1954. שני הקצינים המליצו בתיקי החקירה ואלה בד"כ התקבלו על ידי ראש המחלקה והתביעה, אם כי לעיתים החלטות הפרקליטות היו שונות, ואף נוהלו התכתבויות על עצם סגירת תיק חקירה כזה או אחר. לצד שני הקצינים, עבדו בתחום זה גם כמה סמלי חקירות. הבולטים ביניהם היו יחזקאל קליינמן וצבי נוסנבלט, שטיפלו במספר התיקים הרב ביותר.⁸³ ההחלטות לגבי תיקי החקירה כאמור ניתנו על ידי שני הקצינים. לרוב ההחלטות התבססו על הפרשנות האישית של שני הקצינים בעלי היכולת והחושים המיוחדים אשר פיתחו. רפ"ק ד"ר אורי קוסובסקי במאמרו המפורט⁸⁴ קבע כי הפרשנות של שני הקצינים היא אשר קבעה את גורל התיק. הפרשנות המצומצמת של החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, אל מול ההגנות המשפטיות אשר קבועות בחוק.⁸⁵ אם נוסף לכך את הקושי לעיתים בהשגת ראיות או עדים נוספים לביסוס כתב האישום ועד לנסיבות אישיות של החשודים עצמם.⁸⁶

התלונות אשר הוגשו היו במגוון עבירות החל בקללות, צעקות, השפלות, גניבה, מרמה ואלימות קלה. דחיפות, סטירות וכלה בעבירות חמורות כמו הסגרה לנאצים וביצוע הרג בפועל.⁸⁷ כך התפתחה מדיניות במסגרת החקירות כי תיקי חקירה של עבירות "קלות" נסגרו בעילות של "חוסר ראיות" או "חוסר עניין לציבור" גם במקרים בהם היה בסיס לתלונה.⁸⁸ החלוקה המאוד ברורה של היישוב בארץ לשחור ולבן, למחתרות הלוחמות והפרטיזנים אל מול משתפי הפעולה בדמות היודנראטים או בעלי התפקידים במחנות, כגון הקאפואים, הייתה זו שהביאה לאופן חשיבה הדוגמטי של כלל האנשים, ובוודאי גם של משטרת ישראל, אשר חקרה את התלונות, והייתה זו אשר הייתה אמורה לקבוע האם להאשים עולה שהגיע לארץ. זה לא מכבר, או להשאיר את העניין להיסטוריה ולשיפוט⁸⁹. זו הייתה הגישה הרווחת שעברה כחוט השני מהמוני בית ישראל דרך המשוררים והסופרים, ועד למקבלי ההחלטות בחדרי החקירות אשר היו חלק מהחברה.⁹⁰ העדויות והתלונות אשר הצטברו במשרדי משטרת ישראל דנו בכלל נקודות הראות של האנשים שהגיעו "משם", תלונה על מכירת תשמישי קדושה של יהודים לגרמנים על ידי שני יהודים, תלונות על נשים בעלי

⁸³ שם, עמ' 201.

⁸⁴ שם.

⁸⁵ בחוק נקבעו הגנות בסעיפים 10 ו 11 לחשודים שעשו את המיוחס להם על מנת להינצל ממוות או כדי למנוע תוצאה חמורה יותר, תוך שהם עושים כמיטב יכולתם למנוע את התוצאות שנגרמו ממעשיהם.

⁸⁶ מכתב ממיכאל אבטיחי, ראש צוות חקירות ארצי, לאפרים הופשטר, ראש מדור חקירות (7.6.1951) א"מ ל- 2200/24 "תיק א.א."

⁸⁷ לדוגמא א.מ. ל- 2200, צויגנבלט שלמה וולף, א.מ. ל- 2200-5 אברהם אדולף אייכנר.

⁸⁸ נספח י' - תרשים עילות הסגירה במשטרת ישראל של תיקי החקירה מתוך אורי קוסובסקי "ובעוזריהם" - תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים.

⁸⁹ ע"פ 77/64 הירש ברנבלט נגד היועץ המשפטי לממשלה פסקי דין כרך יח' חלק שני - דברי כבוד השופט יצחק אולשן.

⁹⁰ יחסה של החברה בישראל בשנות החמישים התמקד בקורבן ולא ברוצחים, משפט "קסטנר" הוא דוגמא בולטת להאשמת הקורבן, אולם בפירוש אין זו הדוגמא היחידה, יצחק צוקרמן ממייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות וממפקדי מרד גטו ורשה מציין בספרו "שבע השנים ההן" את משתפי הפעולה מצד היודנראט ואת עמדת המחותרת בגטו ורשה לעצם הימצאותם ומעשיהם בטו ובאסיפת הבחירות שנערכה בתל אביב לכנסת השלישית מטעם תנועת אחדות העבודה אמר "האם היודנראטים הצילו? האם השתדלנים הצילו? מי הציל? רומקובסקי הציל בלודז'?" מרין הציל בזגלמביה? גנץ הציל בוילנה? בארש הציל בביאליסטוק? ... רק רוח המרד יכולה הייתה להציל. רק מי שהטיפף לאי כניעה, רק מי שהטיפף לא לציית לפקודות הגרמנים יכול היה להציל"

תפקידים במחנות ועוד. המשפט הראשון במדינת ישראל דן באישה בשם אלזה טרנק ששימשה כקאפו במחנה אושוויץ. תלונתה של מלכה גולדשטיין פותח את תיק אלזה טרנק הקאפו מבלוק 7 במחנה הנשים. המשפט הוא משפט פלילי רגיל, לפי כל דין במדינת ישראל (במקרה של שנים אלו עסקינן בפקודת החוק הפלילי 1936), המיוחד שבו היה כי לראשונה, מחנה אושוויץ במלוא אימתו עלה לדיון מול עיני הציבור בישראל.⁹¹

למשטרת ישראל הגיעו במקביל מסמכים של בתי הדין ממחנות העקורים בבית הדין של כבוד, או רהבליטציה באירופה, ש"נחתו" על שולחן החוקרים. חלק מהתלונות הועברו לרשויות אחרות כמו תלונות כנגד אנשי צבא אשר היו מגויסים באותה תקופה ועוד. בשנים אלו אנו מבחינים בהשפעת החקירות המדוברות על מנגנוני החיים בישראל של שנות החמישים, לדוגמא ארגון החיילים המשוחררים ששלח מכתב למשטרת ישראל לבירור מעמדו של תיק חקירה כנגד חייל משוחרר, אשר ביקש סיוע כספי לרכישת דירה.⁹² הם תלו זאת בברור האם הוא בבחינת זכאי או אשם בשיתוף פעולה עם המשטר הנאצי? האם שייך הוא לעם? או יש להחריגו. גם רמת המעורבות של הדרג הפוליטי בתיקי החקירה הייתה כזו, עד כי שר המשטרה ווידא אישית בחודש ינואר 1951 כי העצורה אשר הייתה בהיריון מתקדם, תלווה כנדרש על ידי המשטרה לבל יאונה לה כל רע.⁹³ על בסיס מקרים שכאלה יש להבין את העדויות אשר ניגבו באותם הימים על ידי משטרת ישראל, עדויות המספרות גם סיפור היסטורי ולא דווקא משפטי. לראשונה החברה הישראלית התמודדה עם מציאות חיי היום יום של הניצולים במהלך שנות המלחמה, חיי היום יום, אולם תחת "שליטה מסוימת" של יהודים אחרים.⁹⁴

ניתן ללמוד על כמות התיקים הגדולה באותם שנים מעדותו של זינגר במשפטה של אלזה טרנק בבית המשפט המחוזי בתל אביב.⁹⁵ זינגר העיד כי טיפל ב כ 350 מקרים (לא ברור האם מדובר בתלונות או באנשים). בעדות אחרת סיפר הסמל נוסנבלט כי טיפל ב 400 תלונות.⁹⁶ אליבא למספרי תיקי החקירות נראה כי לפחות 184 תיקי חקירות נפתחו, 145 תיקים כנגד גברים ו 41 תיקים כנגד נשים במסגרת הזמן בין 1948 עם קום המדינה

⁹¹ אלזה טרנק הגיעה לאושוויץ בשנת 1942 כאשר הייתה בת 18 ושרדה שם 3 שנים. העדויות היו קשות אולם עדותה הייתה מורכבת כי למרות הרשעתה בדין, (אם כי זוכתה מסעיפי האישום העיקריים) נתן בית המשפט מקום לחייה של אלזה כקורבן של השיטה נאצית, והשימוש ביהודים למלאכות הבזויות. אלזה כאמור הורשעה בדין, ישבה בכלא בערך שנתיים ונעלמה מאור הזרקורים.

⁹² מכתב מתאריך 19.2.1951 של אגף חיילים משוחררים סניף חולון.

⁹³ א.מ.ל-17/2199-1951.21.1, מסמך 15 / 257 שר המשטרה למפקח"ל אודות רייה אשת יצחק אליאש (הנס)

⁹⁴ דין וחשבון של הארגון היהודי הלוחם מיום 15 בנוב' 1942 ואשר נשלח לממשלה הפוליטית הגולה בלונדון לאחר האקציה הגדולה בגטו ורשה בה נשלחו לטרבלינקה להשמדה רוב יהודי הגטו, מבקר בחריפות את התנהגות היודנראט. רבקה ברוט מתארת במאמר " בגידה יהודית, את בית המשפט כזירה רגשית במשפטים נגד יהודים משתפי פעולה" את העדים אשר מספרים כי רופא יהודי סירב לדבר איתם יידיש, והדבר נתפס כהפרת אימון בין יהודים "אינו משלנו", או הכאת אסיר על ידי קאפו יהודי, אשר משפטית לא ניתן לקשור את מותו של האסיר למכות, אולם בעצם המכות היה משום איבוד המורל והתקווה שהובילו למוות, בתוך מאמר "בגידה יהודית" בית המשפט כזירה רגשית במשפטים נגד יהודים משתפי פעולה (המאמר מתבסס על ספרה באזור האפור- הקאפו היהודי במשפט 2019, בתוך משפט חברה ותרבות ג' (2020) עמ' 107-149

⁹⁵ פ.ח. 2/52 (מחוזי ת"א-יפו) היועמ"ש נ' טרנק, פס"מ ה 142 (1951), התיק לא שרד בארכיון משטרת ישראל.

⁹⁶ גבע שרון, אל האחות הלא ידועה, גיבורות השואה בחברה הישראלית הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת מגדרים, 2010, עמ' 250.

ועד 1954. כאמור, לא כל התיקים שרדו. שרידי ראיות נותרו מאחור בצורת כתבות בעיתונות, איתורי שמות ועוד ולפיכך מדובר על כמותיית תיקי חקירה לערך בארבע השנים לאחר חקיקת חוק עשיית דין בנאצים. התיק האחרון אשר סומן בראשי תיבות מפ"ח (מחלקה פלילית - חקירות) היה 184/57 כאשר העדכון האחרון אשר נעשה בו היה בתאריך 24.4.54⁹⁷

ראינו כי החל מקום המדינה ועד לחקיקת החוק לעשיית דין בנאצים ב 1950, למשטרת ישראל ולמדינה הצעירה למעשה לא הייתה כל סמכות חוקית, חקירתית או שיפוטית להתמודד עם מקרים הנוגעים לסיום למשטר הנאצי בעת מלחמת העולם השנייה. ניתן היה לגבות הודעות בלבד. אולם סקירה מעמיקה יותר של החומרים בארכיון מגלים תמונה שונה לחלוטין - לא הייתה מסגרת ברורה של הבנה או יכולת הכלה, שתבהיר כי דין תקיפה במסגרת מדינת ישראל ופקודת החוק הפלילי 1936, אשר היה נהוג במדינה עם היווסדה, אינה דין תקיפה במסגרת מחנה השמדה רצחני, תחת המשטר הנאצי. כאן טמון ההבדל. ד"ר רבקה ברוט מציינת במאמרה בגידה יהודית⁹⁸ כי החוק לעשיית דין בנאצים מבוסס על שלושה מקורות משפטיים, מגילת נירנברג של בית הדין הצבאי הבינלאומי, האמנה בדבר מניעתו וענישתו של הפשע השמדת עם של האו"ם מדצמ' 1948, ופקודת החוק הפלילי 1936, והיא מוסיפה, כי יש להוסיף לצד אלה את הקריאה היהודית קהילתית, על מנת להבין את יסודות החוק. יסודות ההבנה נטמנו כבר במהלך המלחמה בין אם על ידי הארגון היהודי הלוחם, או המשורר יצחק כצנלסון אשר כבר בפנקס ויטל, אותו יומן שכתב כצנלסון במחנה ויטל⁹⁹ במחצית שנת 1943 טרם הירצחו באושוויץ, ובו כתב בין היתר על השוטרים היהודים של משטרת הגטו בהיותם חלאת המין האנושי.¹⁰⁰

נראה כי הפיקדון של מדינת ישראל על סמכות החקירה, ועל הסמכות המוסרית, הועברה למשטרת ישראל ובאמצעותה לשני קציני משטרה, אלא, שאם כותרת החוק היא עשיית דין בנאצים ... הרי עד שנת 1961 הועמדו לדין בבתי המשפט במדינה כ 42 יהודים (מתוך כ 200 תיקי חקירה) ורק נאצי אחד. השאלה הבסיסית אשר עמדה בפני החוקרים במשטרת ישראל היא האם יהודי יכול להיחשב כנאצי, היות והכנסת בעת החקיקה סירבה להפריד בין האפשרויות והשאירה את הדילמה לשופטים בבתי המשפט. השנים הפכו את הדילמה למורכבת יותר. אם בשנות החמישים הועמדה אלזה טרנק לדין¹⁰¹ הרי במשפט אייכמן נקראה לעדות ורה אלכסנדר¹⁰² על ידי התובע גדעון האוזנר, ואנו יכולים לקרוא את עדותה. הנה

⁹⁷ ארכיון משטרת ישראל 2201/22 תיק י.י.

⁹⁸ ברוט רבקה, בגידה יהודית, בתוך משפט חברה ותרבות ג' (2020) עמ' 107-149.

⁹⁹ מחנה הריכוז ויטל, מחנה ריכוז ומעבר לאסירים החל מ-1940 הוקם בעיר המרפא ויטל בצפון מזרח צרפת.

¹⁰⁰ נספח יא' כתב היד של יצחק כצנלסון ממחנה ויטל.

¹⁰¹ תפ"ח 2/51, להרחבה, כתב האישום וסיפורה מופיע בספרו של איתמר לוי קאפו באלנבי, העמדת יהודים לדין בישראל באשמת סיוע לנאצים עמ' 68-105

¹⁰² בעלת תפקיד קאפו בבירקנאו, היועץ המשפטי נגד אדולף אייכמן עדויות ב' ירושלים: מרכז ההסברה במשרד רוה"מ, התשכ"ג

משתמשים במשפט במילה ראש צריך באושוויץ ולא קאפו, והיא מנצלת את תפקידה על מנת לסייע לעצירות המחנה, וגבורת הרוח מגיעה לקדמת הבמה, ולא רק גבורת הלוחמים. ניתן להפעיל את הדמיון ולבדוק מה היה קורה אילו הייתה עומדת ורה אלכסנדר לדין בשנות החמישים. שנות החמישים היו שנים של בניית האתוס הלאומי, כפי שאנו יודעים היום מנתוני המחקרים¹⁰³ כי "מגש הכסף" של המשורר אלתרמן הוא מגש כסף של ניצולי ושורדי השואה באירופה, וזאת ממספרי הנופלים במלחמת העצמאות. מקורפוס העדויות של שנות החמישים, ניתן להבחין כי האמירה הרווחת של שתיקת הניצולים אינה מדויקת, וכי עדויות רבות אשר ניתנו במשטרת ישראל הן עוד הוכחה כי הניצולים אמרו את שלהם לכל מי שרצה לשמוע, והחשש לכאורה של השורדים שחששו שיטיחו בפניהם את השאלה מדוע אתם שרדתם? ואולי על חשבון מי שרדתם, אינו מדויק, ובוודאי אינו צובע את כל הניצולים באותו צבע.¹⁰⁴

החוק הוא מושג יבש וללא משוא פנים, בבואך לבית המשפט לתת את הדין, הינך זכאי או אשם. בתי המשפט בישראל הצעירה נדרשו למצוא את היכולת להבחין מתי אכן האיש הנידון בפניהם אשם, וזאת כאשר כל המערכת הסבירה הנורמטיבית סביבו קרסה. היהודים בעלי התפקידים בוודאי לא נחשבו על ידי הנאצים כבעלי ברית. אם לניצולים ולשורדים יש מקום של כבוד בימינו, הרי הקאפואים זה דבר שעד עכשיו הוא מושג קשה לעיכול ולהבנה.¹⁰⁵ כך בבית המשפט בפסק דין מהדהד משנת 1964 שדן בראש המשטרה היהודית בגטו בנדין, הירש ברנבלט, קבע השופט אולשן ש "אולי אפשר לדבר על יודנראט טוב ויודנרט רע, כי יש לדחות את עצם קיומו של המוסד הזה... אבל זו שאלה להיסטוריה ולא לבית המשפט"¹⁰⁶.

כל דיון העוסק בעשייה של משטרת ישראל בנושאים הקשורים לעשיית דין בנאצים נסמך על שלוש רגליים בסיסיות לאורך שנות העשייה. כרונולוגית העשייה החלה במשפטי הקאפואים בשנות החמישים, ההמשך יגיע בסוף העשור הביא לאחת הדרמות הגדולות בתולדות מדינת ישראל ובוודאי למשטרת ישראל. לאחר רגיעה בתחומי החקירות הנוגעות לחוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם נחטף בארגנטינה אייכמן ב-11 במאי, 1960 והובא לישראל בחשאי ב-21 במאי. הרגל השלישית הייתה היחידה לחקירת פשעי נאצים. ב-23 במאי

עמ' 1211 ובתוך שרון גבע אל האחות הלא ידועה, גיבורות השואה בחברה הישראלית, הוצאת הקבוץ המאוחד 2010.
¹⁰³ מאמרה של פרופ' חנה יבלונקה "ניצולי השואה במלחמת העצמאות, אוני' בן גוריון, "לוחמי מלחמה זו הורכבו משלוש קבוצות: צברים שמנו 22,100 איש; עולי השנים 1940 עד 1947 (רובם ניצולים שעלו בשנים 1945-1947), שמנו 23,800 איש; ועולי 1948 (מרביתם אנשי הגח"ל) שמנו 21,755 איש. משמעותם של המספרים ברורה: כשני שלישים מהלוחמים היו עולים חדשים, מרביתם ניצולי אירופה. באורח טראגי שיעורי הנופלים בקרב העולים לא נפלו אף הם מאלה של הצברים. מבין הצברים נפלו בתש"ח 1,239 לוחמים, מבין עולי 1940-1947 נפלו 1,170 5 ומבין עולי תש"ח - 292. להרחבה נוספת בספרה של פרופ' יבלונקה "אחים זרים" ניצולי השואה במדינת ישראל 1948-1952, ובהוצאתה במסגרת יום עיון בשנת 2011 https://www.youtube.com/watch?v=OVQvJkVGx8&t=2351s&ab_channel=TheOpenUniversityofIsrael

¹⁰⁴ ספיח אחרון אשר ייכנס לחיינו אם כי בשנות ה-2000, הוא פסק דין אשר ניתן ב-27.2.2008 במסגרת תביעת לשון הרע, סטיבן פלאוט נ' ניב גורדון, ע"א 1184-06, 1196-06 על רקע שימוש במילה יודנראט כדבר שלילי, בית המשפט נדרש לצורך של ידיעה שיפוטית באשר לשימוש בטרמינולוגיה יודנראט, האם המילה נכרכת במובן שלילי בתרבות של מדינת ישראל. הנה העבר אשר מסרב לעבור! הערעור נדחה והנתבע חויב בפיצוי לאור פסק הדין.

¹⁰⁵ וייץ יחיעם, החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם ויחסה של החברה הישראלית בשנות החמישים לשואה ולניצוליה, בתוך קתדרה 82 עמ' 153-164.

¹⁰⁶ ע"פ 77/64 הירש ברנבלט נגד היועץ המשפטי לממשלה פסקי דין כרך יח' חלק שני.

הודיע דוד בן-גוריון בכנסת על מעצרו. לאחר מעצרו והבאתו לארץ של אדולף אייכמן הובן, כי על מנת להעמידו לדין, יש להכין את תשתית הראיות הנדרשות להרשעתו על פי כול דין. בעקבות מהלך דרמטי זה של מדינת ישראל, החליטה משטרת ישראל להקים את יחידה ייעודית, אשר תכליתה היה לבסס את כתב האישום.

הקורפוס המחקרי של אותה תקופה היה דל, וברור היה כי לשם הרחבת המידע הנדרש להרשעה עבור התביעה, יש להיכנס לעובי הקורה ההיסטורית. בתאריך 23 במאי 1960 משטרת ישראל מקבלת את ההנחיה להקים יחידה אשר תהיה אמונה על חקירתו של אייכמן. יחידה זו נקראה לשכה 06.¹⁰⁷

כבר בשלבים הראשונים היה ברור כי החקירה תישא גם אופי מחקרי היסטורי, ולא חקירה קלאסית. מטרת היחידה הייתה להוכיח את תפקידו הבכיר של אייכמן בארגון הפיתרון הסופי, לא כקובע מדיניות המשטר הנאצי אלא כקצין בכיר המוביל את התהליך ברחבי אירופה. לשכה 06 החלה את עבודתה בתאריך 25 למאי 1960, והוגדרו ייעוד הלשכה ומטרת העל:

ייעוד הלשכה – ייעודה של לשכה 06 הוא: לחקור בפשעיו של אדולף אייכמן בתקופת השלטון הנאצי: לאסוף ראיות ולהכין בתיק עבור התביעה הכללית לשם העמדתו של אייכמן לדין.

מטרת העל של הלשכה – לחקור בפשעיו של אייכמן כפרט ומכשיר של השלטון הנאצי נגד העם היהודי, ולאסוף ראיות מרשיעות לשם העמדתו לדין לפי חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם תש"י-1950.¹⁰⁸ לאחר איסוף חומר הראיות המרשיע, הלשכה הייתה אמונה על הכנת תיק הראיות לפרקליטות שישמש ככלי עזר בבית המשפט: "להכין תיק המכיל את הראיות הדרושות לתביעה הכללית" ¹⁰⁹

לשכה 06 הוקמה לאחר עשור רווי יצרים, עשור של משפטים כנגד יהודים. הייתה זו הפעם הראשונה בה נעשה שימוש בחוק כנגד פושע נאצי ולא כלפי יהודים, לאחר 200 חקירות לערך של יהודים והגשת 42 כתבי אישום לבתי המשפט כפי שראינו עד כה, הייתה זו אכן סאגה שונה לחלוטין לה נדרשה המערכת המשפטית ובוודאי משטרת ישראל.

כאן זהותו של הפושע הייתה ברורה וידועה, יש רודף ויש נרדף, יש רוצח ויש נרצח, התמונה אשר נפרשה לאורך משפטו של הצורר הנאצי הייתה ברורה וקשה, העדויות אשר נפרשו לא סיפרו את הסיפור המשפטי, אלא סיפרו את סיפור היהדות באירופה אשר נשחטה על מזבח האידאיה הנאצית. משפטו של אדולף אייכמן בירושלים בשנת 1961 סימן את הולדת ההתחשבות הקולקטיבית של ישראל עם "הטראומה המכוננת" של השואה. מדינת ישראל, בניגוד למדינות אחרות שחוקקו חקיקה מקבילה, לא הייתה קיימת בזמן ביצוע

¹⁰⁷ המי יוסי לשכה 06, חקירתו של אדולף אייכמן במשטרת ישראל, בהוצאת אגף ההדרכה משטרת ישראל תש"פ 2020

¹⁰⁸ המי יוסי, צדק צדק תרדוף, משטרת ישראל בפרשת אייכמן, מתא המעצר ואל עבר תא הגרדום, אגף ההדרכה תשפ"ד 2024 עמ' 94.

¹⁰⁹ שם.

הפשעים הרלוונטיים ולכן הפשעים לא בוצעו בשטחה ולא נגד אזרחיה דאז. החוק, אם כן, מפרש את השואה כמי שבוצעה בשטח ישראל, ונגד אזרחים ישראלים, ובכך הולידה הכנסת את חבל הטבור בין השואה לישראל, וקבעה את המדינה - ואת אזרחיה היהודים - כיורשים החוקיים של הקורבנות היהודים. משפטו של אייכמן הוא נקודת המעבר, ולא משפטי הקאפו של שנות החמישים, של התודעה הציבורית הישראלית לשואה ולאסון של העם היהודי. במשפט זה נבנה הזיכרון הקולקטיבי של מדינת ישראל אשר ילווה אותנו להמשך הדרך. אין ספק כי הייתה זו עשייתה של משטרת ישראל.

במקביל למשפט אייכמן מתנהל שיח בין משטרת ישראל לגורמים אזרחיים החל משנת 1959 על מנת למצוא פתרון לחקירות הנדרשות על ידי גורמי חוץ (בעיקר מגרמניה על רקע הקמת המרכז לחקר הפשיעה הנאצית בלודוויגסבורג) וכאלה היו הרבה.

דין וחשבון של משטרת ישראל לשנת 1960 (נכתב 1961) היה דו"ח דרמטי, את הדו"ח פתח דין וחשבון על פרשת אייכמן ועל חקירתו בידי לשכה 06 שהוקמה עבור מבצע זה. לשכה אשר מנתה 166 שוטרים וקצינים¹¹⁰. במשטרת ישראל על כול יחידותיה, כמות החוקרים עמדה באותה שנה על 999 חוקרים (14.8%). אנו מבינים כי כמות השוטרים אשר הוקצו ללשכה 06 הייתה גדולה ביותר. מעניין להבחין כי אגף החקירות זוכה להתייחסות קצרה בלבד. הדו"ח מספר לנו כי רבעון המשטרה הופסק זמנית עקב העברת שוטרים ללשכה 06 וכי סגרו את בית הספר לקצינים בכירים, עקב אותה סיבה ממש. המדינה כבר קיימת שתיים עשרה (12) שנים אולם בדו"ח רואים לנכון לחזור ולספר לנו על ה-"שטאטל" היהודי כאחת הסיבות לקושי בטיפול בתושבי הארץ. בסיום פרק החקירות מציין הדו"ח כי הגיעו 308 פניות מהאינטרפול לחקירות במדינה ממשטרות בארצות אחרות, שזה זינוק בכמות הבקשות, דבר שלא הוזכר בעוצמה שכזו בדוחות הקודמים, לעומת זאת אין שיג ושיח על עבירות לפי חוק עשיית דין בנאצים.

דין וחשבון שנתי של 1961 מביא עימו את בשורת הקמת היחידה לחקירת פשעי נאצים, הדו"ח מציין ומספר את סיפור לשכה 06 בראשיתו, ובצמוד אליו את הצורך בהקמת היחידה. הדו"ח מספר לנו על אגף החקירות הכולל חקירת פשעי נאצים. משטרת ישראל של שנה זו עומדת על 864 חוקרים, המהווים 12.4% מכלל השוטרים, ואם בודקים את נתוני הקצונה בארגון מוצאים כי 171 מתוך 523 קצינים ארץ מוצאם היא פולין¹¹¹, ובדו"ח כותבים על פירוט עשייה רב בתחום חקירת פשעי נאצים. החל שלב חדש בעשייה בתחום זה במשטרת ישראל לאחר עשור בו הארגון עסק יותר בחקירת יהודים על פי חוק עשיית דין בנאצים וסופו במשפטו של אייכמן.

¹¹⁰ מתוך סה"כ 5780 שוטרים וקצינים במשטרת ישראל, בתוך משטרת ישראל, דין וחשבון שנתי 1961 תשכ"ב 1962, עמ' 31

¹¹¹ משטרת ישראל, דין וחשבון שנתי 1961 תשכ"ב 1962, עמ' 32

בימי משפט "קסטנר", ראש הממשלה דוד בן גוריון נדרש לנושא וכך אמר " היהודים שישבו לבטח בימי היטלר, אל ייקחו על עצמם לשפוט את אחיהם שנשרפו ונטבחו, וגם המעטים שניצלו, בני דורנו שלא טעמו טעם גיהנום זה- מוטב להם (לפי עניות דעתי) לדום ביגון ובענווה " ¹¹²

¹¹² מצוטט אצל שרון גבע אל האחות הלא ידועה עמ' 255-256 , והערת שוליים 149 בספרה עמ' 256

יסודות ראשונים

פרק זה יסקור את ההליכים הכרונולוגיים אשר אירעו במקביל הן בגרמניה והן בישראל, החל מניסיון הליך הזה-נאציפיקציה בגרמניה המערבית ודרכי ההתמודדות עם הפשיעה הנאצית, ועבור למדינת ישראל וההתלבטות באשר לדרך ניהול הצרכים והבקשות אשר זרמו אליה מגרמניה בתחום החקירתי מאז סוף שנת 1958. חשיבותו של פרק זה הינו בהבנה כי המהלכים אשר הובילו להקמת היחידה נעוצים בתגובה של מדינת ישראל ולא ביוזמה, במענה לדרישות הולכות וגדלות מצד גרמניה בנוגע להליכים המשפטיים שהתנהלו בה כנגד פושעים נאצים.

ראשית עלינו לצאת מגבולות הארץ ולנדוד לגרמניה של אחרי מלחמת העולם השנייה. מרגע כניעתה של גרמניה במאי 1945, החל הליך משפטי כנגד פושעים נאצים אשר הובל בראשיתו על ידי מעצמות בנות הברית, המשכו בהקמת הרפובליקה המערב גרמנית בשנת 1949, וציוני דרך שונים בשנות החמישים והשישים. בפרספקטיבה היסטורית וסטטיסטית משנת 1949 כאשר בוחנים את הבבואה המשפטית בגרמניה, ניתן ללא ספק להבחין בדרך המחשבה הגרמנית. משפטי נירנברג התקבלו בגרמניה כמשפט המנצחים,¹¹³ על ההיגיון אשר הוביל את בנות הברית כאשר באו חשבון עם עשרים וארבעה ממובילי המשטר הנאצי. היה זה סביר בעיני הציבור הגרמני המנוצח. בנקודת הזמן הזו בעיני רבים מהחברה הגרמנית היה זה החשבון הסופי של המנצחים עם המשטר המובס. כאשר החלו בנות הברית אשר ניהלו את גרמניה, להעמיד לדין במסגרת בתי המשפט של בנות הברית אנשי אס אס ואחרים, החל הדיון הפנימי בחברה הגרמנית, מי מגיע לדין ? האם ניתן לשפוט? שכן אחת הטענות הבסיסיות של הנאשמים הייתה אין עבירה ואין עונש ללא חוק קודם, כטענת הגנה בסיסית Nullum crimen nulla poena sine lege praevia, מכיוון שהמעשים שבוצעו היו באישור, ותחת החוק, הרי לא ניתן להאשימם.¹¹⁴

סדרת המשפטים נמשכה מספר שנים. תחילתה ב 1947 כאשר הוגשו כתבי אישום כנגד פקידי משרד החוץ ועוד משרדים, במשפט אשר כונה "משפט המיניסטריונים" או "משפט וילהלםשטראסה", אשר במוקד שלו עמדה צמרת הבירוקרטית של גרמניה הנאצית, ואשר כוונתו הייתה להצביע, כי האחריות מוטלת על כמה וכמה מענפי השלטון, בחזקת כולכם אשמים. דוגמאות לכך ניתן לראות החל מרמת הפרט, דרך החברות הגדולות ועד למפקדי היחידות בצבא. כך ארנסט פון וייצקר (Ernst Heinrich Freiherr von Weizsäcker

¹¹³ הרצאת פרופ' משה צימרמן, גיאוגרפיה של עשיית דין: וילהלםשטראסה, לודוויגסבורג, פרנקפורט, הרצאות וינר תשע"ו 2015 2016. אוני' תל אביב, עורך הסדרה ד"ר רוני שטאובר 13.1.2016, נדלה בתאריך 15.5.2023.

¹¹⁴ שם.

משפחת אצולה גרמנית)¹¹⁵ שהיה מנכ"ל משרד החוץ ולאחר מכן שגריר גרמניה בוותיקן, או אחת מהחברות הגדולות אשר נהנו מכוח עבדות זול I.G. Farben וFriedrich Krupp AG Hoesch-Krupp, וכלה במשפטי ה"איינזגרופן"¹¹⁶ שנערכו אותה שנה כנגד מפקדי עוצבות המבצע. חוסר הנוחות ההולכת וגוברת בחברה הגרמנית מההליכים, והטענה כי אילו מערכת המשפט הגרמנית הייתה מטפלת בעצמה, היא הייתה מפעילה כללים אחרים. (אלה אכן הופעלו כאשר מערב גרמניה הפכה סוברנית והפעילה את מערכת המשפט שלה). העמדתם לדין של נאצים לשעבר בשנות החמישים והשישים, הוביל לכך כי הצדק הגרמני נאלץ להתמודד לא רק עם הרג תעשייתי של בני אדם במחנות ההשמדה, אלא גם עם הנסיבות השונות מאוד של ההכחדה. מערכת המשפט הגרמנית דחתה את האפשרות להחיל את המושגים המשפטיים החדשים של פשעים נגד האנושות,¹¹⁷ ורצח עם על אירועים שהתרחשו לפני שתנאים וחוקים כאלה היו קיימים.¹¹⁸ החוק הדין ברצח על ידי חוק העונשין הגרמני, שנקבע במקור בשנת 1871, ועדיין היה בתוקף ברפובליקה המערב גרמנית, הגדיר רוצח כ"כל מי שהורג אדם מתוך תאוות הרג, לספק את הדחפים המיניים שלו, מחמדנות או ממניעים שפלים אחרים, בבוגדנות, באכזריות או באמצעים המסכנים את הקהילה, או על מנת להקל או להסתיר פשע אחר"¹¹⁹ משמעות הגדרה זו היא כי המיקוד עוסק במידה רבה במניעיו האישיים של הנאשם, וכפועל יוצא מזה בעיסוק בפשעים תחת המשטר הנאצי. יצא כי רק לעיתים נדירות ניתן היה לייחס מניעים כה בסיסיים לנאשמים שהשתתפו במפעל המכוון על ידי המדינה כאשר הם פועלים במסגרות צבאיות או משטרתיות או בירוקרטיות.

יתרה מכך "רוצחי השולחנות" המונח המיוחס לאותם פקידים שהורו על השמדה המונית יורשעו על פי סעיף 211 (רצח), רק אם הוכח בברור שהם היו שחקנים בפועל, ולא צינור מעבר להוראות או פקודות. בשנת 1951

¹¹⁵ ארנסט פון וייצקר, היה דיפלומט גרמני, פוליטיקאי, קצין בכיר באס אס וקצין בחיל הים הקיסרי. שימש כמזכיר המדינה של משרד החוץ של גרמניה הנאצית מ-1938 עד 1943, ושגריר גרמניה בוותיקן מ-1943 עד 1945. הוא אביו של נשיא גרמניה לשעבר ריכרד פון וייצקר, https://www.hamichlol.org.il/%D7%90%D7%A8%D7%A0%D7%A1%D7%98_%D7%A4%D7%95%D7%9F25.%D7%95%D7%99%D7%99%D7%A6%D7%96%D7%A7%D7%A8.
¹¹⁶ אינזגרופן – (Einsatzgruppen) עוצבות המבצע, הוא השם הכולל ל"עוצבות המבצע של האס דה והסיפ"ו (משטרה)", אשר שימשו גורם מרכזי בהשמדת יהודי אירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה. הן הורכבו ממספר רב של יחידות חיסול ממונעות שהתקדמו אחרי הצבא הפולש בחזית המזרחית, וביצעו מעשי רצח.
¹¹⁷ Guilt and Accountability in the Postwar Courtroom: The Holocaust in Czortków and Buczacz, East Galicia, as Seen in West German Legal Discourse Author(s): Omer Bartov Source: Historical Reflections / Réflexions Historiques, SUMMER 2013, Vol. 39, No. 2, Special Issue: Micro-annihilation (SUMMER 2013), pp. 97- 98 Published by: Berghahn Books Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/42703764>

¹¹⁸ פשע נגד האנושות הוא מונח במשפט הבינלאומי הפומבי המתאר תקיפה רחבה או שיטתית של אוכלוסייה אזרחית, לרוב רצח המוני, הגליה או שעבוד. פשע נגד האנושות נחשב לעבירה הפלילית החמורה ביותר. המונח הוגדר רשמית בכתבי אישום במשפטי נירנברג בשנת 1945, שבהם עמדו למשפט פושעים נאצים על חלקם בשואה ופשעים נוספים, ויקיפדיה, https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A4%D7%A9%D7%A2_%D7%A0%D7%92%D7%93_%D7%94%D7%90%D7%A0%D7%95%D7%A9%D7%95%D7%AA

¹¹⁹ סעיף 211 לחוק הפלילי הגרמני § 211 - StGB https://www.buzer.de/211_StGB.htm Strafgesetzbuch (StGB), נדלה בתאריך 27.9.2023.

קבע בית המשפט העליון בגרמניה (Bundesgerichtshof , BGH) כי "מניעים בסיסיים" יכללו שנאת גזע ואנטישמיות, לפיכך, נאשמים המונעים על ידי אנטישמיות להרוג יהודים ייכנסו תחת ההגדרה של רצח, ואילו אלה שעשו זאת רק על פי פקודות לא יסווגו בקטגוריה זו. הגרמנים ניסו גם לבסס את הטענות אשר בית המשפט בנירנברג פסל מכול וכול של "פקודות עליונות".¹²⁰ אולם השינוי החל מ 1960, כאשר כתבי אישום בגין הריגה הוכנסו לקטגוריית התיישנות, ושופטות לרצח הסתיימה בעונשים קלים בלבד. המעבר מהמשטר הנאצי לדמוקרטיה ליברלית עם תום המלחמה, הביא עימו באחת את השדרה המרכזית של נושאי תפקידים ציבוריים למרכז הבמה, וכך חברים לשעבר במפלגה הנאצית הפכו לראשי ערים, מפקדי משטרה, שופטים (אשר אמורים לשפוט קולגות לשעבר – אלא שיש לזכור כי המשפטים אשר התנגדו למשטר בד"כ לא נותרו בחיים) ועוד. שנות החמישים קיבעו את הזיכרון הציבורי של העבר הנאצי בגרמניה כדוגמת הנס גלובקה יועץ הקנצלר, אדם שעל פי הודאתו כתב את הפרשנות לחוקי הגזע, והיה בין היתר אחראי ליוזמה לתת לכל יהודי שם פרטי יהודי קבוע כדי לסמן אותו, ועד בחירתו של קורט גאורג קיסניגר לקנצלר מערב גרמניה ב 1966. קיסניגר שהיה מנהל המחלקה למדיניות רדיו במשרד החוץ הגרמני במשטר הנאצי מ 1943 ועד 1945, המשרד אשר פיקח על התעמולה הנאצית הממחישה את נקודה זו בצורה הטובה ביותר. גרמניה כדמוקרטיה הייתה עסוקה בלהשלים עם העבר הטראומטי שלה כאשר כל הדמויות חוו את המשטר הנאצי, ונראה כי היה להם קל יותר להתמודד כך, עם החזרה למשטר הדמוקרטי לאחר 12 שנים. מתח מובנה זה בין הפוליטיקה הדמוקרטית מצד אחד, לשאיפה לזיכרון ברור ולצדק, כאשר פוליטיקאים בגרמניה רוצים לזכות בבחירות, ומחפשים את קולותיהם של הבוחרים הרבים אשר התנגדו למשפטים כנגד הפושעים הנאצים, הובילה לחיים של פשרה באמצעות חנינה ואינטגרציה הכרוכים זה בזה. לא תוקפים את המשרדים הממשלתיים מחד, והמשכיות בולטת של בוגרי המשטר הנאצי מאידך.¹²¹

בין השנים 1945-1950 מערכת בתי המשפט של בנות הברית בגרמניה הכבושה, שפטו על פי ההערכה בין 50,000 ל 60,000 גרמנים על פשעי מלחמה, כאשר בסוף שנות ה 50 העריכו תובעים וחוקרים במערב גרמניה כי כ 100,00 בני אדם השתתפו בדרך כלשהי בהשמדת יהדות אירופה.¹²² בהדרגה, מערכת בתי המשפט הגרמנית התחדשה, וקיבלה סמכויות שיפוט נרחבות עד כי בהסכם ההסמכה ב 30 במרץ 1955, עברה השליטה המלאה לבתי המשפט בגרמניה, סמכויות שיפוטיות מלאות ללא שליטה של בעלות הברית.

¹²⁰ אתר יד ושם, משפטי נירנברג, https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%207830.pdf, נדלה בתאריך 20.6.2023

¹²¹ The Nazi Past in West Germany and in Postwar Palestine, Central European University, Jeffrey Herf pp 04

¹²² The International Lawyer, S Nazis Bummer 1976, Vol. 10, No. 3 (Summer 1976), pp, FRITZ WEINSCHENK Fritz German Courts: The West German War Crimes Trials p : 517

אחת החלטות הדרמטיות של בית המשפט העליון בגרמניה בתיק 3 / 53 R ST 701 קבעה, כי לגירוש היהודים אין קשר לניהול המלחמה או לצורך צבאי, ובכך שמטו את הקרקע מתחת לאחד הטיועונים המרכזיים של הנאשמים בפשעים נאצים.

התפתחותה של הרפובליקה המערב גרמנית על רקע התפתחות המלחמה הקרה הביאה בד בבד את החנינות לבעלי התפקידים הנאצים רמי הדרג, בתחילה בזהירות אולם התהליך הואץ. הבעיה הטכנית הגדולה אשר הוצבה, הייתה נגזרת מחוק היסוד של הרפובליקה הפדרלית (Grundgesetz) שקבע כי צריך לקבוע חוקים כדי לבדוק מי אלו האנשים אשר איבדו את משרתם עקב גירוש או הגירה, ויוכלו לקבל מחדש את האפשרות להשתלב בפקידות המדינה. היה זה סעיף 131 לחוק היסוד¹²³ שקבע את הרשאים להיכנס לשירות המדינה. חיקוק זה הוביל לזרם גדול של בקשות חזרה לתפקידים, כל זאת תחת הליך הזה-נאציפיקציה אשר גרמניה עברה באותן השנים במגזר הציבורי.¹²⁴ נראה כי גם כאן היה צורך באירוע מיוחד אשר יסיט את תשומת הלב לנעשה. אירוע זה הגיע בדמות קצין אס אס בשם ברנהרד פישר-שוודר (Bernhard Fischer-Schweder) אשר החליט כי השעה כשרה לחזור לתפקידו טרם המלחמה, כמו עוד אנשי אס אס, אשר היו מעורבים עד צוואר ברציחות. ההד הציבורי אשר התעורר כאשר אותו קצין אס אס אשר פיקד על כוח משימה בליטא וידיו היו טבולות בדם יהודי, ביקש להשתלב בחיים הציבוריים, דבר אשר הוביל למשפט ראשון בפני בית דין גרמני. בית המשפט הצליח להוכיח כי הוא ועוד תשעה נאשמים היו מעורבים ב"סך הכל" ב-5,502 מקרי רצח. היה זה המשפט הראשון בפני בית משפט גרמני שבו נשמעו עדויות על רציחות המוניות. הוא זה אשר הבהיר לציבור שפושעים נאצים חיים ופועלים ללא עונש בגרמניה.¹²⁵

בין 1945 ל-1949 הרשיעו שלטונות הכיבוש הסובייטי 12,500 בני אדם בפשעי מלחמה בתקופה הנאצית. לאחר 1950, הרשויות במזרח גרמניה טענו כי הצדק נעשה במידה רבה וכי רוב הנאצים היו בין מאות האלפים שנמלטו מדי שנה למערב. בין אם בשל היעדר נאצים להרשיע ובין אם בשל חוסר התלהבות מהתביעה, ההרשעות ברפובליקה הדמוקרטית הגרמנית ירדו באופן דרמטי ל-331 ב-1951, ל-140 ב-1952, ל-85 ב-1953, ל-35 ב-1954 ול-23 ב-1955. בכל שנה נתונה בין 1955 ל-1964 במזרח גרמניה, היו לכל היותר עשר הרשעות. בין 1951 ל-1964 היו במזרח גרמניה 329 הרשעות בפשעים שבוצעו בתקופה הנאצית, מתוכם 286 לפני 1956 ועוד 46 התרחשו בין 1956 ל-1964. יחס ההרשעות בין מערב ומזרח גרמניה היה בערך זהה ליחס האוכלוסייה.

¹²³ Art 131 https://www.gesetze-im-internet.de/gg/art_131.html Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland חוק יסוד 131 של הרפובליקה המערב גרמנית הגדיר את היחסים המשפטיים של אנשים, לרבות פליטים ועקורים, שהיו בשירות הציבורי ב-8 במאי 1945, שעזבו מסיבות שאינן שרות המדינה או חוק המשא ומתן הקיבוצי וטרם הועסקו או לא הועסקו בהתאם.

¹²⁴ דה־נאציפיקציה (בגרמנית: Entnazifizierung) הייתה יוזמה של כוחות בעלות הברית, לאחר מלחמת העולם השנייה, לטיהור עמדות השפעה בחברה באירופה מאנשי המשטר הנאצי: בפוליטיקה, בתרבות, בעיתונות, בכלכלה ובמערכת המשפט. עיקר הפעילות היה בהעברת המעורבים במעשי הנאצים ממשורותיהם בעלות ההשפעה, ובפירוק או איסור על פעילותם של ארגונים המקושרים עם הנאצים. בעיקר נעשתה פעילות זו בגרמניה ובאוסטריה.

¹²⁵

יחד עם זאת היריבות בין שתי הגרמניות הובילה לפרסום ה"ספר החום", ובו שמותיהם של למעלה מ-1,800 נאצים ופושעי מלחמה שהיו בעמדות הנהגה במערב גרמניה.¹²⁶ החוברת שיצאה ב-23 במאי 1957, בשם "שופטי הדמים של היטלר אתמול - עלית המשפט של בון היום" (Gestern Hitlers Blutrichter – Heute Bonner Justiz-Elite), פירטה את גזרי דין המוות שגזרו, את הנימוקים לפסיקות אלה, את שמות הקורבנות ותאריכי הוצאתם להורג, ולאחר מכן את שמותיהם, ותפקידיהם ומיקום משרדיהם הנוכחיים של השופטים. עד 1960 פרסמה גרמניה המזרחית, עוד שמונה חוברות כאלה עם שמותיהם של יותר מ-1,000 עורכי דין מהתקופה הנאצית¹²⁷

נתוני העמדה לדין בגרמניה אליבא למחקרו של אנדריאס אייכמולר משנת 2008, מחקר אשר ארך כשמונה שנים, בהוצאת המכון להיסטוריה בת זמננו¹²⁸, מצביע על נתוני העמדות לדין והרשעות של פושעים נאצים בגרמניה, נתונים השונים מאלה אשר עודכנו לפני כ-20 שנים לערך על ידי מנהלי המכון המרכזי בלודוויגסבורג. על פי המחקר המתואר, בין השנים 1945 ועד 2005 (3 השנים 2006 ו-2007 לא נכללו היות וחלק גדול מהתיקים שנפתחו בשנים אלה לא הסתיימו ההליכים) בוצעו סה"כ 36,393 הליכים פליליים כנגד פושעים נאצים שנוהלו על ידי תובעים במערב גרמניה ותובעים ציבוריים, התיקים כוללים גם את ההליכים שהיו בחבל הסאר עד לסיפוחו למערב גרמניה ב-1957.¹²⁹ ואת ההליכים הפליליים בבית המשפט בברלין, ששטח השיפוט של העיר השתרע גם לשטח שנמצא במזרח העיר. עד שהפיצול במערכת המשפט התרחש בסוף 1949.¹³⁰ 36,393 ההליכים הפליליים בגין פשעי הנאצים כוונו נגד 172,294 חשודים ידועים 6,340 מהם היו נשים (3.7 אחוז). ב-2378 הליכים פליליים. פסקי הדין שנגזרו נגד פושעים נאצים במהלך השנים 1945 הלך וגדל מדי שנה עד למעלה מ-4000 בשנת 1947 ו-1948. לאחר מכן חלה ירידה חדה במספרים עד לשנת 1954 בה הוגשו 162 כתבי אישום, והשנה בה חוקק החוק הפדרלי השני של החסינות. משנת 1955 החלו המספרים לעלות

¹²⁶ Jeffrey Herf, *Divided Memory, The Nazi Past in the two Germanys*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1997.

¹²⁷ מאז 1955 החלה גרמניה המזרחית לפרסם בכוונה חומר מפליל על תובעים שופטים ופקידים בכירים בגרמניה המערבית על פעילותם ברייך השלישי דבר אשר הוביל לא פעם להתפטרותם. ביולי 1965 פורסמה רשימה ובה 1800 שמות. יחד עם זאת הרפובליקה המערב גרמנית דחתה את הפרסומים והכחישה את ההאשמות דבר אשר לא היה קשה במיוחד על רקע המלחמה הקרה.

¹²⁸ <https://www.ifz-muenchen.de/aktuelles/aus-dem-institut/artikel/die-ahndung-von-ns-verbrehen-durch-die-westdeutsche-justiz?type=98>

¹²⁹ לאחר מלחמת העולם השנייה נשאר החבל (כאוטונומיה) תחת שלטון צרפתי במשך 12 שנים, עד ל-1957, אז שוב הוחזר החבל לגרמניה לאחר משאל עם.

¹³⁰ בברלין עד 1948 היו ארבעה תובעים ציבוריים אחד לכול מעצמה של הכיבוש, כאשר במקרה של הגשת כתב אישום העבירו אותו לבית הדין בחלק הבריטי, שם שכן בית המשפט המחוזי, לפיכך כול ההליכים בחלק המזרחי הסתיימו ונרשמו רק אם הובאו עד 1948, Eine Justizbehörden seit 1945 westdeutsche Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch, Zahlenbilanz, Andreas Eichmüller p : 633

שוב והגיעו בשנים 1959/1960 בהשפעת ייסוד המשרד המרכזי לפשעי נאצים בלודוויגסבורג והדיונים על תקופת ההתיישנות הקרובה במקרה של רצח מעל 1000 אנשים.¹³¹

¹³²טבלה מספר 1

	Verfahren	anklagen	Verurteilungen	Freispruche	Einstellungen
שנה	הליכים	כתבי אישום	הרשעות	זיכויים	תיקים שנסגרו
1945	382	120	25	2	0
1946	2023	847	257	94	9
1947	4135	3029	900	554	28
1948	4160	5362	2011	1627	137
1949	3346	3975	1474	1426	326
1950	1951	1381	743	688	1040
1951	957	431	262	260	289
1952	345	137	172	110	104
1953	226	70	114	68	62
1954	162	49	46	58	18
1955	276	27	15	10	11
1956	267	47	25	18	3
1957	324	35	29	4	4
1958	488	28	20	12	4

¹³¹ Justizbehörden seit 1945 westdeutsche Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch, Eine Zahlenbilanz, Andreas Eichmüller p : 626

¹³² Andreas Eichmüller , Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch west- deutsche Justizbehörden seit 1945, Eine Zahlenbilanz, Institut für Zeitgeschichte , München, 2008.

1959	1075	32	12	13	2
1960	1326	48	16	7	1

טבלה 1: מספר ההליכים הפליליים שנפתחו בגין פשעי נאצים, כתבי אישום, הרשעות סופיות, זיכויים וביטול כתב אישום לפי שנה עד 1960.

בתאריך 27 בספטמבר 1951 מסר הקנצלר אדנאאור הודעה בבונדסטאג, בית הנבחרים הגרמני, וחשף את הליך הפיצוי אשר נדרש ועתיד להיערך מול מדינת ישראל¹³³. על מנת לטפל ביישום ההסכם, נשלחה משלחת קבע לעיר קלן אשר בראשה עמד ד"ר שנער. שנער עצמו קיבל על עצמו את המשימה של ראשות המשלחת בקלן כבר במאי 1951. ב 1 ביולי 1951 החל שנער ועוזרו לבסס את נהלי העבודה של המשלחת, זאת בסיוע ד"ר גולדמן אשר עמד בראשות ועדת התביעות.¹³⁴ המשלחת היוותה את הנציגות הישראלית הרשמית בגרמניה לכל דבר ועניין, עד ייסוד היחסים הדיפלומטים בין שתי המדינות. ב 2 למאי 1953 נערכה ישיבת הבוקר הראשונה של המשלחת בעיר קלן. מתאריך זה משימותיה התרחבו.

מאז כינון גרמניה החדשה ב 1949 ועד 1965 לא כוננו יחסים דיפלומטים בין שתי המדינות אולם בד בבד למרות אי כינון היחסים, נוצרו מערכות יחסים מורכבים מאז ראשית שנות ה 50. מערכות מסועפות בתחומי הכלכלה, הביטחון, המדע והטכנולוגיה. בן גוריון הכיר בעוצמה ההולכת וגוברת של גרמניה באירופה ותמך בכינון יחסים דיפלומטים, אולם כמה התנגדות מימין ומשמאל אשר דחתה את העניין.

ב 1 בדצמבר 1958 הוקם המשרד המרכזי לחקירת פשעים נאצים בלודוויגסבורג במדינת באדן-וירטמברג. (Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen) משימתו הייתה (ועודנה) לאסוף את כל החומר שניתן להשיג בנוגע לפשעי הנאצים, לקטלג ולהעריך אותו. תפקידו של "המשרד המרכזי" דומה לזה של "התובע המיוחד" הפדרלי, או תובעים מיוחדים דומים במדינה. המרכז החל בצוות של עשרים תובעים, שופטים ובלשים. תחום השיפוט של המשרד המרכזי הוגדל באופן משמעותי בשנים 1964 ו-1965.¹³⁵

במהרה הצוות התרחב לצוות של חמישים תובעים, שופטים ובלשים. תחום השיפוט של המשרד המרכזי הוגדל כאמור באופן משמעותי בשנים 1964 ו-1965. כתוצאה מהתעצמות זו הקדישו בתי המשפט בגרמניה

¹³³ אליעזר שנער, בעול כורח ורגשות, בשליחות המדינה, יחסי ישראל-גרמניה 1951 עד 1966, הוצאת שוקן ירושלים ותל אביב, תשכ"ז עמ' 20-21, מובא ציטוט של נאומו של הקנצלר אדנאאור "אבל בשמו של העם הגרמני נעשו פשעים לא יתוארו, המחייבים תקנה מוסרית וחומרית- גם מבחינת הנזק האינדיבידואלי שנגרם ליהודים, גם מבחינת הרכוש היהודי שלא נותרו לו בעלים א יורשים. בתחום זה נעשו צעדים ראשוניים, אבל עדיין יש לעשות הרבה מאוד."

¹³⁴ ד"ר נחום גולדמן היה פעיל ציוני מרכזי בהסתדרות הציונית, בא כח הסוכנות היהודית לחבר הלאומים, נשיא הקונגרס היהודי בשנים 1949-1977 ונשיא ההסתדרות הציונית העולמית בשנים 1956-1968 ב 1951 הקים נחום גולדמן, כנשיא הקונגרס היהודי העולמי וכיושב ראש הוועד המנהל של הסוכנות היהודית, את ועידת התביעות.

¹³⁵ מתוך אתר המרכז לחקירת פשעי נאצים בלודוויגסבורג, נדלה בתאריך 23.8.2013 <https://zentrale-stelle-ludwigsburg.justiz-bw.de/pb/Lde/Startseite/Einrichtung>

בסך הכל 71 הליכים במהלך השנים 1968 עד 1970, יותר משליש ממספר ההליכים שהושלמו במהלך השנים הקודמות. מאז הקמתו ועד 1974, מנתוני המשרד המרכזי, חקר 3,000 חשודים, דבר שהוביל ל-9,000 הליכים נגד יחידים. עם מאסרי עולם ב-108 תיקים, למעלה מ-1,200,000 רשומות, ולמעלה מ-300,000 מסמכים ראייתיים שסוננו, הוערכו, נשמרו והוספו לאינדקס. עם תחילת העבודה של המרכז החלו להגיע כאמור מסמכים שונים מארכיונים ברחבי המדינות, והחל הצורך בגביית העדויות עבור הכנת חומר לתביעות במדינות גרמניה השונות, שכן מטרת המשרד כפי שנראה הייתה הכנת החומר, ואולם את התביעה ניהלו התובעים הציבוריים בכל מדינה. כך לדוגמה נראה מברק מתאריך 12.4.1959 של לשכת יועמ"ש משרד החוץ למשלחת בקלן, ובו פרטים על עדויות אשר ניגבו עבור המשרד בלודויגסבורג בארץ על ידי משטרת ישראל.¹³⁶ ב-12.5.1959 כותב היועץ המשפטי לממשלה חיים כהן לראש אגף החקירות במשטרת ישראל ומצרף את מכתבו של מנהל המרכז בלודויגסבורג אשר פנה למשלחת הישראלית בקלן לסיוע לגביית עדויות באשר לרצח המונים במחוז זמוש בפולין.¹³⁷ "יש להושיט לתובע הכללי הגרמני בעניין זה את מיטב העזרה עד לקצה גבול יכולתנו..." ב-17.7.1959 שולח מ"מ ראש המחלקה הפלילית, מפקח קאופמן מסמך למנהל מדור התביעות במשרד החוץ, ומצרף את הודעותיהם של שמונה עדים אשר ניגבו מהם עדויות, אשר כל אחת מהן אושרה על ידי ראש אגף החקירות.¹³⁸ ב-12.10.1959 מכונסת מסיבת עיתונאים (לעיתונות הזרה בגרמניה) זאת לאחר הצגת עקרונות המשרד המרכזי ועקרונות העבודה. (הוצגו בהמבורג באותה שנה). עקרונות העבודה של המרכז אשר הוקם בלודויגסבורג נקבעו כדלהלן:¹³⁹

1. פעילות המרכז מיועדת לפשעים שבוצעו מחוץ לשטח הפדרלי.
 2. הפעילות מכוונת לפשעים שבוצעו כנגד אזרחי הרייך וזרים מחוץ לפעולות מלחמה על ידי קבוצות קומנדו מיוחדות כולל מחנות ריכוז.
 3. החקירה מצריכה ידע מקצועי של השיטות שהיו נהוגות ברייך, והיות והמנעד רחב ומצריך עצמאות מקצועית, הוא הוקם בנפרד למדינות.
 4. מדובר בעבירות קשות שלא נעשה דבר עד כה, ומחויבות בענישה חמורה.
- המשרד המרכזי אינו עוסק בענייני צבא בעת מלחמה – במידה יהיה כזה זה יועבר

¹³⁶ א.מ. ג-8/5724 מס' מש/386-554 מיום 21.4.59 מאת יועמ"ש משרד החוץ אשר נשלח אל לשכת היועמ"ש של המשלחת בקלן מענה לאחת מבקשות המשפט של המרכז בלודויגסבורג לגביית עדויות משבעה (7) עדים בישראל.

¹³⁷ א.מ. ג-8/5724 מכתב היועמ"ש לראש אגף החקירות במ"י 7/5 מיום 12.5.59 בהמשך למכתב המרכז בלודויגסבורג מיום 21.4.59.

¹³⁸ א.מ. ג-8/5724 מכתב מ"י מטא"ר/אח"ק מע/01-32655 מיום 17.7.59 אשר הופנה על ידי מפקח י. קאופמן אל מנהל מדור התביעות במחלקה הקונסולרית במשרד החוץ. זהו מכתב מענה בהמשך לבקשת היועמ"ש מיום 12.5.59 לעדויות של שמונה עדים בארץ. כול עדות תורגמה לאנגלית ואחת לגרמנית. המסמך התקבל ביום 22 ליולי 59.

¹³⁹ א.מ. ג-8/5724 משימות המרכז בלודויגסבורג הוצגו במסיבת עיתונאים בהמבורג בתאריך 10.5.59 (חמש משימות עיקריות) ובהמשך בתאריך 12.10.59 ניתן פירוט במסיבת עיתונאים ע"י מנהל המרכז שולה אשר הרחיב בנקודות של השר מדוע המרכז בלודויגסבורג עסוק בצורה נחרצת כעת בפשעי האלימות הנאצית.

במסיבת העיתונאים באותו יום עם שר המשפטים של מדינת באדן-וירטמברג ד"ר וולפגאנג האוסמן, הסביר האחרון על הסיבות והמניעים שהובילו להקמת המרכז, וחידד כי אלא פשעים אשר אינם פשעי מלחמה, כי אם פשעים פליליים שמקורם באידיאולוגיה הנציונאל סוציאליסטית. הוא ציין כי אין עדיין נתונים על מספר הנחקרים אולם אין המרכז עוסק בקבוצות עבריינים כדוגמת משפטי נירנברג, אלא בפשיעה פרטנית. יתרה מכך הוא ציין כי אין הקמת המרכז קשורה לתהליך הדה-נאציפיקציה¹⁴⁰ העובר על גרמניה מרגע יסוד המדינה, זאת על רקע חוק ההתיישנות אשר אמור היה להיכנס לתוקפו בשנת 1965 בפרלמנט הגרמני.¹⁴¹ מעניין לראות כי מנהל המרכז התובע שולה (Schüle)¹⁴² התייחס בדבריו למשפטי נירנברג, וציין את חוסר האהדה הציבורית כלפי המשפטים בקרב אזרחי גרמניה, הוא גם ציין את הקושי באיתור האשמים עקב מחסום הסודיות של המנגנונים הנאצים ברייך הגרמני סביב נושא רצח היהודים, ולבסוף בשונה ממשפטי נירנברג ציין התובע שולה את ההאשמה שעומדת כעת למבחן, ולא הייתה במשפטי נירנברג, וזהו הסעיף הדן בפשע כלפי האנושות. באותה מסיבת עיתונאים מציין התובע שולה גם את מדינת ישראל כמקור למסמכים ולעדים כנגד הפושעים הנאצים.¹⁴³

יום לאחר מסיבת העיתונאים בשטוטגרט בתאריך 26.10.1959 פונה במכתב טוביה פרידמן¹⁴⁴ ליועמ"ש משרד החוץ ד"ר תיאודור מירון, במסמכו פורס טוביה פרידמן את קורות ההתנהלות של היישוב והמדינה. בסעיף חמש (5) במסמכו מציין טוביה פרידמן כי בגרמניה הוקמה בדצמבר 1958 מחלקה מיוחדת לחקר פעולות פושעים נאצים ולהעמדתם לדין ובראשה עומד התובע הראשי ארווין שולה.¹⁴⁵ טוביה פרידמן מציין במכתבו כי ממשרדי התובעים במדינות השונות ובכללם המשרד בלודוויגסבורג, פונים לפחות פעמיים בשבוע למכון אשר בראשו הוא עומד לקבלת חומרים בדמות עדויות, תמונות, מסמכים ועוד. הוא נוקב במספר של חצי מיליון אנשי אס אס החיים במדינה ועוד כ 10 מיליון גרמנים נאצים. ומכיוון שהגרמנים מנהלים את המשפטים לא למען היהודים, אלא למען הדור הצעיר הוא מסיים במילים הבאות את המסמך

¹⁴⁰ הליך טיהור אשר החל לאחר המלחמה ביוזמת בעלות הברית לטיהור מערכות הממשל בגרמניה מאנשי המשטר הנאצי.

¹⁴¹ לנושא ההתיישנות החלו פסקי דין בגרמניה להופיע מ 1952, ואולם עיקר התכתובות היו מסוף 1964 לתוך 1965 הן בין משרד החוץ למשלחת בקלן, דרך פרסום "הספר השחור" בחודש פברואר 1965 של יד ושם הכולל רשימות של מקומות בהן בוצעו פשעים כנגד האנושות (רצח המוני של יהודים) ישיבות של הפרלמנט הגרמני, הצעות לסדר היום בכנסת ישראל אשר רוכזו להצהרה בינלאומית של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת ב 21.12.64 ועד לאומו של כבוד השופט חיים כהן בוועדת האו"ם לזכויות האדם ב 5/4/65, לדוגמא בתיק א.מ. חצ-1 / 584

¹⁴² תובע ראשי ומנהל המשרד המרכזי לחקר פשעי נאצים בלודוויגסבורג ארווין שול (Erwin Schüle) – ניהל את המשרד בין דצמבר 1958 ועד אוגוסט 1966.

¹⁴³ א.מ.ג-8 / 5724, מסיבת העיתונאים של המרכז בלודוויגסבורג בתאריך 12.10.59, Justizministerium Baden-Württemberg 1272 I-sp

¹⁴⁴ א.מ.ג-8 / 5724, בתאריך 26.10.59 פונה טוביה פרידמן יו"ר המכון לדוקומנטציה היסטורית בישראל היושב בחיפה לד"ר מירון יועמ"ש משרד החוץ במכתב בו פרס את משנתו (לאחר שיחה עם היועמ"ש ב 18.1.59) המכתב דן באיסוף עדויות ומסמכים החל מ 1943, את הפעולות אשר התנהלו באירופה מ 1945 ועד 1948, תקופת מלחמת השחרור, הקמת מוסד יד ושם העוסק בהיסטוריה ולא בהעמדה לדין של פושעים נאצים, הוא מציין את הקמת המרכז בלודוויגסבורג, ומציין כי המשרד נמצא עימו בקשר לקבלת חומר משפטי. יתרה מכך טוביה פרידמן ציין במכתבו את המאבק בגרמניה על דמותה של גרמניה המערבית בין המצדדים בהעמדתם לדין של פושעים נאצים לבין אלה שרוצים לקבור את ההיסטוריה ולנוע הלאה.

¹⁴⁵ שם.

... "היות ועניין פרשת הפושעים הנאצים נהפכה גם לדבר פוליטי, יש צורך בעזרת משרד החוץ הישראלי, ומוסדות ממשלתיים אחרים שייעצו בדבר. מן הראוי להקים במסגרת משרד ממשלתי, מחלקה מיוחדת בעניין פושעים נאצים, כי בגרמניה קיימת מחלקה מיוחדת כזו במסגרת משרד המשפטים, לכן חייבים אנו בישראל בלי שום היסוס להקים מחלקה זו בחסותו של משרד המשפטים או משרד ממשלתי אחר..."¹⁴⁶

¹⁴⁷ בתאריך 2.12.1959 כתוצאה מעיכובים במתן מענה למכתבי המרכז, והיות ומדינת ישראל לא הייתה ערוכה לעיסוק זה בחקירת פושעים נאצים, (למרות משפטי הקאפו שנערכו בארץ בשנות החמישים, כלומר אין התחום זר למערכות המשפט) פונה היועץ המשפטי של המשלחת בקלן ד"ר א.א. בלום ליועץ המשפטי לממשלה, ומצרף את מכתבו של התובע הראשי שולה העומד בראש המוסד בלודוויגסבורג, עם בקשה לסיוע משפטי, דבר שלא נענה. יועמ"ש המשלחת אף מבקש לערב בכך את דרג השר עצמו. מדינת ישראל לא הבינה את רצינות המשימה שבה גרמניה עסקה דרך המוסד החדש, ולא הייתה ערוכה למענה רציני הנדרש.

מספר ימים לאחר מכתב זה בתאריך 2.11.1959 פונה היועץ המשפטי לממשלה למוסד יד ושם לסיוע,¹⁴⁸ כותרת המסמך: "איסוף ראיות נגד נאצים העומדים לדין בגרמניה" המסמך מבקש את אנשי יד ושם לאתר חומר כנגד חמישה פושעים נאצים העומדים לדין בגרמניה, את המסמכים מבקש היועמ"ש להעביר ישירות למשלחת הישראלית בקלן, המתפקדת כשגרירות לכל דבר ועניין.

באותו תאריך 2.11.59 ממשיך היועץ המשפטי לממשלה ופונה בנושא זה אף לראש אגף החקירות במשטרת ישראל, לא ניתן להצביע בבירור מה הסיבה שהניעה את גלגלי העשייה מצד היועץ המשפטי לממשלה, ייתכן ומכתבו של יועמ"ש המשלחת שנשלח מספר ימים קודם לכן, אולם בפנייתו לראש אגף החקירות הוא מציין כי .. "יש לנו כמובן עניין רב בהושטת כל עזרה אפשרית למען חזק ידי השלטונות הגרמניים במאמצייהם להביא נאצים אלה לדין ולהצליח במשפטים נגדם..."¹⁴⁹

בתאריך 6.11.1959 מפנה ראש המשלחת בקלן שנער מכתב אל היועץ המשפטי לממשלה.¹⁵⁰ ראשית ראש המשלחת בקלן מציין כי נפגש עם התובע הראשי במדינת האסן, ד"ר פריץ באואר,¹⁵¹ ומעבר לדברי שבח על

¹⁴⁶ א.מ. ג-8 / 5724 המכון לדוקומנטציה היסטורית בישראל מיסודו של טוביה פרידמן. המסמך מתאריך 26.10.1959 נשלח לד"ר מירון יועמ"ש משרד החוץ.

¹⁴⁷ א.מ. ג-8 / 5724. מסמך יועמ"ש המשלחת ליועמ"ש הממשלה מ-554 מתאריך 2.12.1959.

¹⁴⁸ א.מ. ג-8 / 5724 מסמך היועמ"ש מיום א' חשון תשי"ד 2.11.59 – הנדון, איסוף ראיות נגד נאצים העומדים לדין בגרמניה, המסמך מציין את שמותיהם של חמישה (5) חשודים ברצח המוני, 1. Peter. 2. Hauptsturnfuhrer Schmitn. 3. Richard Schweisor. 4. Kortkampf. 5. Dr. Alfons Schols.

¹⁴⁹ א.מ. ג-8 / 5724, מסמך היועמ"ש מיום א' חשון תשי"ד 2.11.59 לראש אגף החקירות עם העתקים ליועמ"ש המשלחת בקלן, למנהל מדור תביעות במשרד החוץ וללשכה לתביעות פיצויים מחוץ לארץ במשרד האוצר.

¹⁵⁰ א.מ. ג-8 / 5724, מכתבו של ד"ר שנער ליועמ"ש רמ/741-253 בסיווג סודי מתאריך 6.11.59.

¹⁵¹ ד"ר פריץ באואר (Fritz Bauer) עורך דין גרמני ממוצא יהודי, יליד שטוטגרט. בזמן המלחמה לאחר מאסר ושחרור ממחנה דכאו שימש כיועמ"ש לממשלה בהסה בין 1956 ועד ל-1968. שמו נקשר לפרשת חטיפתו של אדולף אייכמן על ידי המוסד בארגנטינה, זיכוי הקושרים נגד היטלר מתאריך 20 ליולי 1944, ולמשפטי אושוויץ-פרנקפורט בין השנים 1963 ל-1965 בה

רדיפתו את הנאצים בגרמניה אף בניגוד לרצון הממונים עליו מציין שנער כי ד"ר פריץ באואר הוא למעשה הממונה על התובע שולה שמנהל את המוסד החדש בלודויגסבורג. במכתבו מציין שנער ברמז את נאמנותו למוסדות במדינה, וכי הדבר נבדק ואושר. במכתב זה מציין ד"ר שנער, כי ד"ר שולה מתכוון להגיע לארץ על חשבונו הוא על מנת להיפגש עם כל הגורמים והמוסדות בארץ אשר יסייעו בידו לממש את משימתו (יד ושם ואישים שונים).¹⁵² התשובה לא איחרה להגיע למשלחת בקלן, ובתאריך 17.11.1959 מאשר היועץ המשפטי לממשלה את המפגש עם פריץ באואר. נראה כי כלל המערכות החלו להבין כי יש להירתם למשימה בעלת משמעות היסטורית גם למדינת ישראל, וכי יש בכוחם להשפיע על הליכי המשפטים בגרמניה עצמה. בתאריך 15.11.1959 פונה ניצב משנה פראג ממלא מקום ראש אגף החקירות במשטרה ליועץ המשפטי לממשלה במכתב¹⁵³ שכותרתו איסוף ראיות נגד נאצים הנאשמים ברצח יהודים. ניצב משנה פראג מציין כי משטרת ישראל כבר פעלה בעבר לסיוע איסוף ראיות על פי בקשת המשרד הפלילי הפדרלי בויסבאדן (Das Bundeskriminalamt B.K.A.)¹⁵⁴ בהמשך המסמך מבקש ראש אגף החקירות לקבל מספרים משוערים של כמות הפניות, על מנת להעריך את יכולתה של משטרת ישראל לבצע את העבודה במתכונת של יחידות החקירה במחוזות השונים. (המכתב התקבל במשרד המשפטים יומיים לאחר מכן בתאריך 17.11.1959)

בתאריך 16.11.1959 במכתב סודי, פונה ראש המשלחת בקלן שנער למשרד החוץ, מתוכן המכתב עולה כי בתאריך 10.11.1959 נפגש שנער עם שר המשפטים של באדן וירטמברג, יחד עם מנהל המוסד בלודויגסבורג ד"ר שולה, ועם עוזרו אשר ברקע תפקידו הקודם היה הן שופט, והן ראש לשכת הפיצויים, דובר יידיש, ובעל מודעות גבוהה בנושא הפשיעה הנאצית. שנער מציין במכתבו כי בשנה הצפויה להגיע אמורים להיפתח בגרמניה כעשרים וחמישה (25) משפטים נגד פושעים נאצים אשר הצליחו להסתתר עד כה, ובעקבות עבודה נכונה של המרכז בלודויגסבורג נחשפו. עיקר השיחה צוין במכתב, נסוב סביב הקשר בין המשרד בלודויגסבורג לבין המוסדות בארץ, מה עוד שבשנת 1960 ישנן עבירות מסוימות שעתידות להתיישן ואחרות ורבות ב 1965, ולא ניתן יהיה להעמיד לדין פושעים נאצים. דבר זה הוביל לביקורם של שולה ועוזרו ורנר לביקור בארץ, ויצירת קשר אישי עם האנשים והמוסדות המטפלים בצד הישראלי. הכוונה העיקרית כפי

הועמדו לדין 19 נאשמים אשר שירתו במחנה אושוויץ בירקנאו.

¹⁵² א.מ. ג-8 / 5724, מכתבו של ד"ר שנער ליועמ"ש רמ/741-253 בסיווג סודי מתאריך 6.11.59.

¹⁵³ א.מ. ג-8 / 5724, מסמך מטא"ר/אגף החקירות ת"א י"ד חשון תש"ד 15.11.59 פנ/01 – 51355 ליועמ"ש – בהמשך למכתב 7/5 של היועמ"ש לנצי"מ פראג אשר שימש כמ"מ ראש אח"ק מיום 2.11.59.

¹⁵⁴ B K A משרד המשטרה הפלילית הפדרלית הבונדס קרימינליסט הוקם במרץ 1951. באותה נקודת זמן נכנס לתוקף "החוק על הקמת משרד משטרת פלילית פדרלית". זמן קצר לאחר מכן הפך משרד המשטרה הפלילית באזור הכיבוש הבריטי בהמבורג למטה הפדרלי, (בקיזור BKA). המחוקקים פעלו אפוא על פי הסמכות שהעניקה החוקה הגרמנית להקים סוכנויות מרכזיות ברמה הפדרלית למידע ותקשורת משטרתית וכן לעבודת המשטרה הפלילית. ויסבאדן הוגדרה כמטה של סוכנות המשטרה הפלילית החדשה באותה שנה. https://www.bka.de/EN/TheBKA/thebka_node.html, נדלה בתאריך 1.10.23

שעלה ממכתבו של שנער היא, למנות רפרנט במשרד המשפטים, אשר ייעודו יהיה הקשר בין המשרד בלודוויגסבורג לישראל. לסיום מציין שנער את היקף הידע המצוי ברשותם, את הרצינות בה הם מטפלים בכל תביעה מול המדינה התובעת, ומינוי תובע האחראי על התיקים. כל זאת במטרה לארגן את הפגישה מול שר המשפטים ומול היועץ המשפטי לממשלה.

בתאריך 22.11.1959 מוציא המדור לפושעי מלחמה בארכיון יד ושם מסמך שאינו רשום למי ממוען ומדוע הוצא, ובו מצוינים פעולות הארכיון. כבר מראשית המסמך מציין הארכיון כי פעולות הארכיון ביד ושם הואצו בעקבות הקמת המשרד בגרמניה, וזאת לא רק לגרמניה, אלא גם לאוסטריה, יוון, ועוד ארצות. הארכיון מציין את בקשת בית המשפט בפרנקפורט גרמניה לקבלת חומרי הוכחה ברמה הפלילית כנגד ס"ס אוברשטרומפיר הרמן אלויס קרומי (Hermann Alois Krumei) ונגד ס"א האופטשטרומפיר אוטו הונשה (Otto Hunsche) אשר שניהם השתייכו למטהו של אייכמן.¹⁵⁵ הוסיף הארכיון וציין, כי סיפק עדויות כנגד בכירים באס אס אשר היו אחראים על עבודות כפיה של יהודים, ועל גירושים (כמו אושוויץ או טרזינשטאט). בתאריך 26.11.1959 משגר ראש המשלחת עוד מסמך ליועץ המשפטי לממשלה, בהמשך למסמך אשר נשלח על ידו קודם לכן בתאריך 6.11.1959 ומצרף חומר הסברה על המשרד בלודוויגסבורג על מנת לזרז ולקדם את שיתוף הפעולה של ישראל המסמך הגיע והתקבל ב 9.12.1959. ניתן להבין לפי כמות המכתבים כי המערכות הציבוריות החלו להבין כי יש להיערך לקראת טיפול רציני בנושא בקשות של ארצות זרות לראיות על פי החוק הפלילי מכול סוג, על מנת להביא לדין את הפושעים הנאצים. אולם בשלב זה הגורמים עדיין לא חברו להם יחדיו למערכת קוהרנטית.

ב 2.12.1959 פונה היועמ"ש של המשלחת מקלן ליועמ"ש ממשלת ישראל בבקשת סיוע לעזרה בחיפוש אחר עדים בישראל, וכך שוב מספר ימים לאחר מכן בתאריך 7.12.1959, שולח היועץ המשפטי לממשלה מכתב לראש אגף החקירות של משטרת ישראל הדן במעורבות טוביה פרידמן, ובהמשך למכתב יועמ"ש המשלחת מיום 2.12.1959 המכתב עצמו דן בהעמדה לדין בבית המשפט המחוזי בקרלסרוה¹⁵⁶ ואולם (Ulm), התובע הראשי במחוז קרלסרוה מצטט במכתבו מכתב שקיבל מטוביה פרידמן בו עולה כי המפקח הכללי של משטרת ישראל הבטיח על עריכת החקירות המשטרתיות אם יתבקש לכך על ידי התביעה הכללית הגרמנית. בסיפא של אותו מכתב, מנחה היועץ המשפטי את ראש אגף החקירות הנחיות מקצועיות כיצד יש להשיב על הבקשה, ואולם אין ספק כי המכתב תמוה לפחות בשני מישורים, הכיצד ומדוע פונה היועמ"ש לראש אגף

¹⁵⁵ א.מ. ג-8 / 5724 באותו מסמך מוזכרים כמה פושעים נאצים, השניים אשר הוזכרו לעיל היו מעורבים עד צוואר ברצח ושילוח יהודים למחנות ההשמדה באווריס פוזנ, ורשה, לודז', זמושץ', שילוח יהודים בקרואטיה וחלק מצוותו של אייכמן בארגון השמדת יהדות הונגריה ב 1944. במסגרת זו היה קרומי בקשר מול ועד ההצלה בבודפשט אשר בראשו עמד ישראל קסטנר. במהלך השנים נעצר קרומי ושחרר מספר פעמים על רקע פעולותיו במלחמה עד למאסר עולם שנגזר עליו ב 1969. ¹⁵⁶ בית המשפט המחוזי בקרלסרוה שלח תצלומים של פושעים לזיהוי ליועמ"ש המשלחת הישראלית בקלן, אלה העבירו את התצלומים ליועמ"ש ח'ן, וזה העבירו לראש אגף החקירות – במכתב זה כבר מתפתחת הדרישה למסמך סדור עם תרגום לאנגלית וגרמנית המאומת על ידי נוטריון כנדרש.

החקירות ישירות ולא למפכ"ל ? ושנית האם ראש אגף החקירות אינו מודע להיענות לבקשה או אינו רוצה? אין ספק כי לא היו קיימות הנחיות כיצד לנהוג, ומה לעשות בפניות הזורמות מגרמניה בקצב גובר. בתאריך 10.12.1959 פונה אל היועמ"ש חיים כהן, סמנכ"ל משרד החוץ מוריס פיישר. המכתב מיועד לנמען בלבד ולראשונה לאחר התכתבויות בין שלל משרדי הממשלה, (למעט הצעת טוביה פרידמן שאינה מתוך מוסד ממשלתי), מציין מר פיישר כי בעקבות פרשת אייכמן¹⁵⁷... "עולה הצורך בקיום גוף אחראי בישראל אשר ירכז את הטיפול בפניות מחו"ל, ובעיקר מגרמניה המערבית, בדבר חיפוש עדים והמצאת הוכחות נגד פושעים נאצים שעומדים להביאם לדין בחו"ל.מתפקידו של גוף זה יהיה לכוון ולרכז את פעולות כל הגורמים העוסקים בדבר ולשמש מרכז ישראלי ממלכתי לטיפול בעניינים אלה..."¹⁵⁸ עוד מציין מוריס פיישר כי "... נראה לנו שרצוי שיוקם גוף מיוחד במשרד המשפטים. בקשר לכך יש לציין שבגרמניה מטפלים בעניינים אלה מוסדות ממשלתיים רשמיים...".¹⁵⁹ מעניין לקרוא כי דווקא בסיפא של מכתבו הוא מציין כי ... "הצעותינו הנ"ל אינן מגובשות באורח סופי ואנו רואים בהן בסיס לדיון משותף בשלב הראשון בין משרד המשפטים ומשרד החוץ, ובשלב מאוחר יותר גם עם הגורמים האחרים בישראל כגון "יד ושם" .. משטרת ישראל אינה מוזכרת כלל.¹⁶⁰ כשבועיים לערך לאחר מכתבו לראש אגף החקירות, מוציא היועץ המשפטי לממשלה מכתב בתאריך 21.12.1959¹⁶¹ אל סמנכ"ל משרד החוץ מוריס פיישר שכותרתו "חיפוש עדים הוכחות נגד פושעים נאצים". היועץ המשפטי מסביר במכתבו כי עבודת החקירות במדינת ישראל נמצאת תחת ידיה של משטרת ישראל והיא האמונה על הכנת הראיות והכנת כתבי האישום, עוד הוא מציין כי כבר הגיע להסכם זמני עם משטרת ישראל כי בקשות החקירה על ידי המוסד בלודויגסבורג ייענו ויטופלו תוך סיוע במוסד יד ושם, ובמוסד לדוקומנטציה של טוביה פרידמן כעזר. במכתבו זה מציין היועץ המשפטי כי יש לקיים מפגש יחד עם ראש המשלחת בקלן ד"ר שנער, ומציע לצרף את ראש אגף החקירות במשטרת ישראל (שלושה ימים לאחר מכן מאשר משרד החוץ את השתתפותו) .

נראה כי כתוצאה של מפגש זה שנערך בירושלים ביום 6.1.1960 של היועץ המשפטי לממשלה, משרד החוץ, ד"ר שנער ראש המשלחת הישראלית בקלן וראש אגף החקירות, בתאריך 8.1.1960 לאחר שכבר עברה יותר

¹⁵⁷ א.מ. ג-8 / 5724 במסמך של סמנכ"ל משרד החוץ מר פיישר מיום 10.12.59 אל היועמ"ש הוא מציין כי טוביה פרידמן יו"ר המכון לדוקומנטציה קיבל מידע היכן אייכמן שוהה מראש המרכז בלודויגסבורג והתנהל ברשלנות על ידי פרסום המידע למרות שנמסר בצורה סודית מראש המרכז בלודויגסבורג ארווין שולה. .

¹⁵⁸ ש.ם.

¹⁵⁹ ש.ם.

¹⁶⁰ ש.ם.

¹⁶¹ א.מ. ג-8 / 5724 מכתבו של היועמ"ש חיים כהן מיום כ' בכסלו תש"ך, 21.12.59 לסמנכ"ל משרד החוץ מר פיישר, בהמשך למכתב מיום 10.12.59, בו מזמן היועמ"ש לישיבה את הגורמים הנדרשים – (הערה בכתב יד על המסמך נכתבה כי מצד משרד החוץ מקבלים את תאריך הישיבה – נכון ל 24.12.59)

משנה מאז הקמת המרכז בלודוויגסבורג, מוציא ראש אגף החקירות בפועל ניצב משנה פראג, זיכרון דברים ליועץ המשפטי ובו עיקרי המפגש,¹⁶² וכך הוא מציין כי :

א. מועד ההתיישנות בגרמניה מתקרב על מכלול עבירות, וממשלת ישראל תעשה מאמץ לסייע . ב. הועלתה הצעה להקים גוף חוקר מיוחד במשרד המשפטים, אולם היועמ"ש סבור כי הגוף צריך להיות במשטרת ישראל. ג. יש לצפות לעבודה רבה, ויחידות החקירה במחוזות לא יוכלו לעמוד בנטל, לפיכך יש להקים גוף מיוחד עם חוקרים, דוברי השפות האירופאיות ובראש להעמיד קצין משטרה בכיר הדובר גרמנית ובקיא במשפט הפלילי הגרמני. ד. היועץ המשפטי מטפל בתקציב הנדרש. ה. " המפקח הכללי קיבל את הצעתו של היועץ המשפטי לממשלה. הוסכם שהמשטרה תתחיל לעבד את התוכנית להקמת היחידה " על המסמך קיים עדכון למר יוסף קוקיה מנכ"ל משרד המשפטים, כי נוהלה שיחה עם ראש אגף החקירות ונמסר עדכון על התוכנית והתקציב הנדרש שיועבר בשבוע של 15.1.1960. בתאריך 18.1.1960 יוצא מסמך מהמטה הארצי/אגף החקירות בסיווג שמור אשר כותרתו " יחידת משטרה מיוחדת לחקירת פשעי נאצים¹⁶³, תכנון מוקדם, במסמך מספר חלקים, על פי הכיתוב נראה כי הועתק חלק ממזכר של ראש אגף החקירות שהוזכר קודם לכן.. צוין כי מועד ההתיישנות קרב בגרמניה, ממשלת ישראל מעוניינת לסייע בידי השלטונות הגרמניים להעמיד לדין פושעים נאצים, והחלטת היועמ"ש לממשלה להקמת גוף במשטרת ישראל. תפקידי היחידה כפי שהוגדרו בתכנון :

איסוף ידיעות ושיתוף פעולה עם מוסדות אחרים הן בארץ והן בחו"ל.

איתור עדים בארץ.

חקירה ורישום הודעות

הכנת חומר החקירה בגרמנית ובאנגלית .

העברת החומר לשלטונות גרמניה המערבית .

ארגון היחידה : מפקד היחידה יהיה כפוף לראש אגף החקירות, מטה היחידה ישכון בתל אביב, ואת המבנה הארגוני הפנימי יקבעו מאוחר יותר .

כוח האדם : מתח הדרגה למפקד היחידה נקבע לניצב משנה או ניצב, (ייתכן ובהשפעת לשכה 06) נקבע כי יגויסו עשרים וחמישה (25) שוטרים במיוחד, אולם על בסיס ארעי ויעבירו שלושה (3) נהגים שוטרים מן המניין לטובת היחידה. כמו כן מצוין כי תידרש השכלה כללית רחבה, ורצוי השכלה משפטית. רצוי עם ניסיון

¹⁶² א.מ. ג-8 / 5724 מטא"ר / אגף החקירות תל אביב, 8.1.60 פנ/01 – 2225, זיכרון הדברים נשלח על ידי מ"מ ראש אח"ק נצ"מ פראג ליועמ"ש (על גבי המסמך הערה בכתב יד למנכ"ל משרד החוץ י. קוקיה כי "... לסעיף 3 מוסר לי מר פראג שהם מעבדים תוכנית ליחידה והצעת תקציב שיועברו אליך עוד השבוע") החתימה אינה מזוהה ביום 18.1.60 .

¹⁶³ א.מ. ג-8 / 5724 מסמך מטא"ר/אגף החקירות מיום 18.1.1960 ללא סימוכין בסיווג שמור, ללא נמענים וללא שם מחבר המסמך מטעם משטרת ישראל .

וידיעת השפה הגרמנית, רצוי ידיעת השפה הפולנית. במסמך הוזכרה דרגת שכר לשוטרים הזמניים ונכתב כי היא צריכה להיות גבוהה.

המסמך מציין את תחום המבנה והקשר, את כמות החדרים, את הארכיון הנדרש, את קווי הטלפון, ועוד, קביעה כי אנשי היחידה יוכלו להשתמש במבני המשטרה בארץ במקומות בהם ייחקרו עדים הנדרשים.

בתחום הלוגיסטי מצוין כי ליחידה יהיו שלושה כלי רכב, ישולמו הוצאות אש"ל כי נראה שאנשי היחידה יצטרכו לנסוע לגרמניה. הוצאות נסיעה בתוך הארץ לחקירות מחוץ לעיר תל אביב, ולבסוף הוצאות פרסום בעיתונות היומית לצרכי איתור עדים. מעניין לציין כי אין חתימה בסוף המסמך מי הוציא את הכתוב. שלושה ימים לאחר פרסום התכנון המוקדם, המטה הארצי של המשטרה בתל אביב הוציא מסמך בתאריך 21.1.60 "אומדן הוצאות לשנה של היחידה המיוחדת לחקירת פשעי נאצים"¹⁶⁴ גם מסמך זה הינו אנונימי ולא מצוין מי הכותב, אולם הוא מחולק לחלק ראשון הדן במשכורת השוטרים, הוצאות בארץ בחלק השני הכוללות נסיעות ועד דלק ואחזקת המבנים, ובחלק השלישי והאחרון הוצאות בחו"ל אשר חושבו על פי נסיעה של עשרה (10) אנשים לגרמניה ושהות של שלושה חודשים. הקשיים לא מאחרים להגיע ונושא התקציב נראה בעייתי במיוחד. בתאריך 8.2.1960 פונה שר המשפטים פנחס רוזן אל שר האוצר בנושא הקמת היחידה המיוחדת לחקירת פשעי נאצים.¹⁶⁵ שר המשפטים מסביר במכתבו את תפקידי היחידה הזמנית ואת הצורך הדחוף לאור מועד התיישנות החוק בגרמניה, ולאור כול זאת מבקש כי שר האוצר יאשר עקרונית את הסכום הדרוש להקמת היחידה עוד בטרם עמידה על הפרטים. המסמך היה ארוך ומפורט, והעתקים נשלחו לשר המשטרה, לראש אגף החקירות במשטרת ישראל השותף לדיונים ולמר מוריס פיישר מנכ"ל משרד החוץ אשר יזם את הקמת היחידה, או העלה למעשה את הצורך בה. תשובתו של שר האוצר לוי אשכול אינה מאחרת להגיע וכבר בתאריך 11.2.60¹⁶⁶ במכתב קצר ביותר, כמענה לשר המשפטים הוא כותב כי אין לו יכולת להקצות 1/4 מיליון לירות למטרה זו, ומייעץ לשר המשפטים לפנות לוועידת התביעות.¹⁶⁷

חודש אפריל בשנת 1960 היה חודש בו המערכות המשיכו לדוש בעניין היחידה אשר חייבת לקום, מחד גיסא המרכז בלודויגסבורג ממשיך לשלוח בקשות לגביית עדויות בישראל, כך בתאריך 13.4.60 מועברות 44 עדויות על ידי רב פקד רוט רמ"ח חקירות פליליות למשרד החוץ, ובתאריך 17.4.60 מועברות עוד 45 עדויות למשרד

¹⁶⁴ א.מ. ג-8 / 5724, אומדן ההוצאות קבע מתח דרגה של ניצב בראש היחידה, 7 אנשים ביחידה (תחת סעיף הלבשה) סה"כ הסתכם המסמך ב: 267,750 ל"י.

¹⁶⁵ א.מ. ג-8 / 5724 מכתב שר המשפטים אל שר האוצר מיום י' בשבט תש"ך, 8.2.60 27500 המסביר את הצורך הנראה לעין של המדינה למענה לבקשות מחו"ל. עוד מצוין כי הגוף יפעל "ליד משטרת ישראל" וכי משטרת ישראל תקים יחידה זמנית!

¹⁶⁶ א.מ. ג-8 / 5724 מכתבו של שר האוצר לוי אשכול מיום יג' בשבט תש"ך 11.2.60 15 / 311

¹⁶⁷ ועידת התביעות – קיצור של ועידת התביעות היהודיות החומריות מגרמניה ואוסטריה. ארגון גג של כ-25 ארגונים יהודיים, מקומיים ובינלאומיים שהוקם ב-1952 לצורך ניהול מו"מ השילומים והפיצויים עם גרמניה ואוסטריה, ומטפל עד היום בנושאים אלו. משמש כזרוע עיקרית למתן פיצויים אישיים על רדיפות, עבודות כפייה ורכוש שהוחרם, איתמר לוי, לקסיקון השואה, הוצאת ידיעות ספרים, מהדורה שניה, 2005, עמ' 122.

החוץ, וכל זאת במכתבים מסודרים העוברים דרך המשלחת בקלן,¹⁶⁸ ומאידך גיסא, הבקשות מגרמניה נשלחות למשלחת בקלן, משם ללשכת שר המשפטים בישראל, לשכת שר המשפטים מעבירה את המסמכים המגיעים, ללשכת ראש אגף החקירות, ומשם בצינורות המקובלים בתוך משטרת ישראל למספר חוקרים, שלושה במספר והם סמלת חנה יעקובסון, שוטר ליאון טוניס ושוטר וינצנטי פלושובסקי דרך ראש המחלקה הפלילית – דבר שאינו בשגרה כלל ועיקר. אותם חוקרים אשר עוסקים בחקירות אלו מתנהלים ללא תורת עבודה מסודרת, וללא ידיעות ברורות מה נדרש. אין בידיעת החוקרים דבר וחצי דבר אודות דרישות החוק הפלילי הגרמני ומה נדרש בעדות על מנת לספק את הראיות הנדרשות להרשיע את הנאשמים בגרמניה באותה תקופה.¹⁶⁹ יתרה מכך העבודה נעשית במקביל לחקירות אחרות המתנהלות בשגרה במשטרת ישראל בתחומי המרחבים השונים בכול הארץ, ומכאן כי אין מפקד ישיר אשר קורא כל תיק ותיק, ומנחה כנדרש בהנחיות מחלקת החקירות את החוקרים. אין ספק כי ההליך מסורבל, אינו יעיל, לא מוכוון מקצועית ונותן אך מענה חלקי.

ארכיון יד ושם שלח בתאריך 26.4.60 סקירה עדכנית לשר המשפטים בנושא שפיטת פושעים נאצים.¹⁷⁰ בהמשך להצעת שר האוצר לפנות לוועדת התביעות בתאריך 20.4.60 ארכיון YIVO¹⁷¹ בניו יורק משיב למבקר המדינה בתשובה שלילית לגבי שימוש בכספי ועידת התביעות למימון היחידה, ובהמשך, בתאריך 26.4.60 מהדהד מבקר המדינה ד"ר מוזס את המענה לשר המשפטים ומנסה לפתוח צוהר למימון הקמת היחידה בדמות כספי השילומים המועברים למדינת ישראל על ידי גרמניה.¹⁷² הדים לחוסר הארגון והידע מוצאים בהנחיה מפורטת של רב פקד רוט אשר שימש ראש מחלקת החקירות הפליליות בפועל, למנכ"ל משרד המשפטים בתאריך 19.5.23. המסמך דן בגביית עדות מעד בישראל, ומציג 20 נקודות תחקור על מנת לענות על צרכי משרד המשפטים הגרמני. אנו מוצאים ויכוחים על רקע כספי, מי מטפל ומשלם עבור תרגום עדויות לגרמנית, ועל בקשות המשרד הראשי בלודויגסבורג אשר לא נענות בזמן¹⁷³. ב 19.5.60 ובתאריך

¹⁶⁸ א.מ. ג-8 / 5724 לדוגמא יומן חקירות פל/ 01002 התנהל מתאריך 19.2.60 בעקבות מסמך של פרקליט המדינה עד לתאריך 27.3.60 בו סוכמו כול העדויות שנגבו בתיק, או מסמכים אחרים בתיק ג-11 / 5724 ה"מ אשר עוסק בגביית עדויות בישראל עבור המרכז בלודויגסבורג גרמניה.

¹⁶⁹ משטרת ישראל / אגף החקירות פועל לפי תורת החקירה אשר פותחה והותאמה מפקודת החוק הפלילי 1936 לתורת החקירה על ידי ע.מ.מ. יצחק בודינגר בבסיס האימונים הארצי ביוני 1958. אין בידי החוקרים את הכלים או הידע לדרישות החוקיות בגרמניה באותם שנים.

¹⁷⁰ א.מ. ג-9 / 5724, מנהל ארכיון יד ושם ד"ר י. קרמיש מוציא מסמך נלווה לסקירה מיוחדת לשר המשפטים. השר מבקש בכתב ידו לפגוש את מנהל הארכיון לפגישה אישית אשר התקיימה בתאריך 5.5.60.

¹⁷¹ YIVO- Institute for Jewish Research (יידישער וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט) המכון משמש כיום מכון מחקר, מוסד להשכלה גבוהה, ארגון לחינוך מבוגרים, ארגון תרבות ספריה וארכיון. מטרת המכון לשמר, ללמוד ולהנציח את הידע על ההיסטוריה והתרבות של יהדות מזרח אירופה ברחבי העולם. הארגון נוסד ב-1925 בוויילנה ובברלין כמכון היידיש המדעי ובעקבות מלחמת העולם השנייה הועבר לניו יורק שם מושבו עד היום.

¹⁷² א.מ. ג-9 / 5724, מבקר המדינה בהמשך למסמך YIVO כותב לשר האוצר את הרציונל על מענה ועידת התביעות בתאריך 26.4.60 משרד מבקר המדינה 218/574.

¹⁷³ א.מ. ג-8 / 5724 מכתב נזיפה במשטרת ישראל מתאריך 7.3.60 בכתב יד המעיד על חוסר מקצועיות החקירה, בתאריך 15.3.60 מכתב ממשד המשפטים על חוסר סדר, בתאריך 4.4.60 מכתב ממשד החוץ על חוסר תרגום כנדרש של עדויות...ועוד..

23.5.60 מעביר היועץ המשפטי של המשלחת בקלן מכתב ארוך, מסודר ומנומק המציג את תוצאות המפגש שלו בלודוויגסבורג עם ראש המרכז הגרמני לחקר פשעי הנאצים ד"ר שולה, מכתב ארוך ובו הסבר ברור מה נדרש עבור התביעה בגרמניה על מנת לבסס הרשעות.¹⁷⁴ לא זו בלבד אלא באותו תאריך מוציא מנכ"ל משרד המשפטים מסמך הנחייה לראש אגף החקירות, כיצד לרשום שמות עדים עקב הצורך לשימוש באותיות לטיניות למניעת בלבול.

מחלופת המכתבים התוססת בין כל המשרדים הנוגעים, ברור לכולם כי יש למצוא את הפתרון הנכון למצב הטכני בו מדינת ישראל נתונה, וברור כי גרמניה "דוחפת" קדימה על מנת לא להיכנס לחלון ההתיישנות המתקדם בגרמניה ול"אבד" תיקי חקירה. בתאריך 23.5.60 מוציאה לשכת שר המשפטים זימון למספר גורמים המעורבים בהליכים מול גרמניה, מוסד יד ושם, משטרת ישראל, המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים ומשרד החוץ. המסמך הועבר ונקבעה ישיבה ליום שישי 27.5.60 בלשכת יו"ר הכנסת בתל אביב בשעה 11:30.¹⁷⁵ בישיבה נכחו כל האנשים בדרג מקבלי ההחלטות הבכירים, מטעם משרד המשפטים נכח שר המשפטים פנחס רוזן, ומנכ"ל משרדו יוסף קוקיה, מטעם מוסד יד ושם מנכ"ל המוסד ד"ר אריה קובובי, ד"ר קרמיש מנהל הארכיון ומר ברנד מהמדור לפשעי נאצים, מטעם משטרת ישראל המפקח הכללי רב-ניצב יוסף נחמיאס, ראש אגף החקירות מתתיהו סלע וראש מחלקת חקירות פליליות בפועל שמואל רוט.

משטרת ישראל אשר הייתה "בוגרת" שנות החמישים ו"משפטי הקאפואים" הבינה מהר מאוד כי רק מענה מקצועי עם צוות חוקרים קבוע, בעל אוריינטציה והכרות עם התרבות, השפות הנדרשות ובעיקר עם ההבנה ללב העדים הנדרשים לעדויות רגישות, המעלות באוב את העבר, יוכל להתמודד עם הצורך הקיים. תפיסתו של אייכמן על ידי המוסד בארגנטינה והבאתו לדין בישראל, כאשר משטרת ישראל מייסדת את לשכה 06 כאמונה על הליך החקירה, תרמו לא מעט להבנה כי נדרשת יחידה המיועדת לפיתרון הבעיה העומדת בפתחה של המדינה, בוודאי אם היא מתיימרת להיות יורשת ששת מיליוני הנרצחים באירופה.

מפכ"ל המשטרה עדכן כי במשטרת ישראל עוסקים בגביית עדויות עשרה שוטרים, וגביית העדויות הינה בהתנדבות לבקשות גרמניה, אולם אם רוצים "לנצח" במרוץ ההתיישנות בגרמניה יש להרחיב את מעגל נותני העדויות בארץ על ידי פרסום נרחב. גם שר המשפטים וגם מנכ"ל יד ושם ברכו על היוזמות התייחסו בדבריהם לנושא הפרסום שחייב לטענתם להגיע מצד משטרת ישראל. מנכ"ל יד ושם ציין כי במוסד כבר עוסקים בכך חמישה מאנשי הסגל. רמ"ח חקירות פליליות במשטרת ישראל ש. רוט, ציין כי עוסקים שלושה חוקרים

¹⁷⁴ א.מ. ג-9 / 5724 על המסמך נרשם בכתב יד כי העתקים נשלחו למנכ"ל משרד המשפטים מר קוקיה ולמר נחמיאס (המפקח הכללי)

¹⁷⁵ המכתב נשלח כמכתב אישי לכול מכותב.

ייעודיים בגביית העדויות ונקב בשמותיהם של פלושובסקי, טוניס ויעקובסון,¹⁷⁶ בדיון ודברים בישיבה בין הדוברים התברר כי ביד ושם ישנה מחלקה העוסקת בגביית עדויות, אלה אינם עובדי יד ושם קבועים אלא רובם עורכי דין, הגובים עדויות בפורמציה משפטית, ומקבלים שכר עבור כל עדות.¹⁷⁷ המפקח הכללי קבע כי "... אספק להם פיקוד, ידע מקצועי ותחבורה. יש רק לספק את המשכורת ל 20 איש אלה, על ידי יד ושם. בנוסף מציין המפכ"ל כי (1) יש להקים מפעל משותף בין המשטרה ליד ושם. (2) משרד המשפטים יפרסם את המודעות"¹⁷⁸

ד"ר קובובי מנכ"ל יד ושם ציין כי את כל החומר שנאסף עד כה ביד ושם יש להעביר למחלקה החדשה של משטרת ישראל. נושא תקצוב היחידה נותר בבעיה עקב סירוב ועדת התביעות להעביר את הכסף למטרה זו, ולאחר סירוב משרד האוצר.¹⁷⁹

סיכום הישיבה : "... הוחלט¹⁸⁰ :

להקים גוף משותף של משטרת ישראל ויד ושם אשר יקבל עליו חקירת עדים לשם גביית עדויות בארץ והעברתן לבתי משפט גרמניים, באמצעות משרד המשפטים.

המשטרה תספק למוסד המשותף את הידע המקצועי, הפיקוד והשירותים לפי בקשת המוסד, והוא יהיה אחראי לחומר שייגבה. המוסד "יד ושם" יספק את האינפורמציה והמסמכים הנמצאים בארכיונים שלו. "יד ושם" מתבקש לקבל על עצמו לברר אפשרות להעמיד לרשות המוסד המשותף את התקציב לתשלום המשכורת למספר חוקרים (עד 20) (ד"ר קובובי בקש לרשום את הסתייגותו בקשר לנקודה זו)¹⁸¹.

מרגע קבלת ההחלטה על ידי המפקח הכללי ועד ליישומה עבר לערך חודש ימים ובתאריך 1 ליולי 1960 מקבל רב פקד איתן -אוטו ליף הודעה על מינויו למפקד היחידה החדשה שמוקמת לטובת המשימה. רב פקד ליף לא נבחר באקראי לתפקיד אלא היה זה שילוב של יכולת, ידע ונסיבות "פוליטיות" אשר הובילו לבחירה.

רב פקד איתן (אוטו) ליף (ליפציס) נולד בווינה בתאריך 12.12.1899 בן למשפחת ציונית של עורכי דין בווינה. במלחמת העולם הראשונה שרת בצבא האוסטרי וקיבל דרגת קצונה, אולם אליבא לדבריו בראיון אשר נתן למחלקת ההיסטוריה של משטרת ישראל ב 12.4.1978 לאחר הצהרת בלפור, קיבל החלטה ברורה לעלות לא"י

¹⁷⁶ תיקים אישיים שוטרים, ארכיון המשטרה, כול השוטרים ניצולי שואה, בעלי רקע משפטי וחקירתי מארצות המוצא, דוברי שפות זרות (ובצורה מפתיעה כולם בוגרי אותו קורס טירונים ואולפן עברית בבסיס האימונים הארצי בפרעם שם שהו מנוב' 1958 ועד פב' 1959)

¹⁷⁷ א.מ. ג-9 / 5724, ברור היה למתכנסים כי אין מדובר בעדויות הניתנות להגשה כעדות לבית המשפט.

¹⁷⁸ א.מ. ג-9 / 5724, פרטיכל מיישיבה שהתקיימה ביום ו' 27.5.60 בשעה 11:30 בקריה בתל אביב

¹⁷⁹ א.מ. ג-8 / 5724, מסמך שר האוצר מיום 11 פב' 1960 אל שר המשפטים.

¹⁸⁰ כלשון הפרטיכל.

¹⁸¹ הפרטיכל נחתם בסוגרים ובו הסתייגות ד"ר קובובי

ולהתגייס למשטרה "להגן על החוק של היהודים".¹⁸² ליף עלה ארצה ב 7.9.1938 והחל לעסוק בהתנדבות בתחילה בהסתדרות מכבי העולמית, ולאחר מכן מונה למזכ"ל של הנהלת ההסתדרות העולמית של מכבי. בפברואר 1951 גויס למשטרת ישראל בדרגת ע.מ.מ. (עוזר מפקח מחוזי) למחלקה הכלכלית (בתוך ימי הצנע במדינה) עקב היכרותו עם קציני המשטרה והכשרתו כעורך דין. איתן (אוטו) ליף שירת במחלקה הכלכלית עד העברתו כראש היחידה החדשה. העברתו לא הייתה מנותקת מפרשת אירס"ו. הפרשה המדוברת התחילה בכספים שקיבלה הסוכנות היהודית מקרן השילומים הגרמנית אירס"ו. קרן אירס"ו מומנה על ידי גרמניה, במיליוני מרקים מכספי הנרצחים היהודים בשואה, שלא היו להם יורשים והסוכנות היהודית קבלה שילומים אלו "כיורשת העם היהודי".¹⁸³ בתוך פרשה זו נדונה אף תביעת דיבה שהגיש סגן המפקח הכללי עמוס בן גוריון כנגד "שורת המתנדבים" ליף נדרש לעדויות בתיק זה, כולל לעדות כנגד המפקח הכללי סהר. נראה כי בהעברתו כראש היחידה החדשה, היכולות האישיות והכשרתו כעורך דין באוסטריה,¹⁸⁴ ידיעת השפה, ומאידך רצון המפקדים להעברתו מהמחלקה הכלכלית, סללו את הדרך אל הפיקוד החדש. וכך שבועיים לאחר הצבתו כמפקד היחידה החדשה בתאריך 14.7.60 הוצא כתב מינוי למספר אישי 14375 רפ"ק איתן ליף, בכפיפות לשכת ראש אגף החקירות.¹⁸⁵

רפ"ק איתן ליף מקבל בכפיפות ישירה בשלב הראשוני שלושה שוטרים כפי שכבר ציינתי את שמותיהם בדיון שנערך במאי 1960 (פלושובסקי, טוניס ויעקובסון) אשר בו קבע המפקח"ל נחמיאס כי תוקם היחידה.

לאון טוניס מספר אישי 164731 – השוטר נולד ב 2.1.1927 בפולין, גדל והתחנך בעיר לבוב. שנות המלחמה עברו על לאון במחנות אושוויץ- בירקנאו ולקראת סוף המלחמה הועבר למחנה דכאו בגרמניה. כשורד שואה חזר להתגורר בפולין. בין השנים 1948 עד 1954 למד בפקולטה למשפטים באוניברסיטת וורצלב. לאחר

¹⁸² א.מ. ל-26, / 3668 ראיון שנערך עם ד"ר איתן-אוטו ליף בתאריך 12.4.78 על ידי יהושע בן ארי, מ"י, אמ"ש- מחלקת היסטוריה.

¹⁸³ שורת המתנדבים – פרשת שחיתות שלטונית אשר התנהלה בין השנים 1955-1960 בה הסתבכו המפקח"ל הראשון יחזקאל סהר, סגנו ניצב עמוס בן גוריון (בנו של ראש הממשלה דוד בן גוריון) והרשעתו בדיון של סהר. שורת המתנדבים כארגון סטודנטים אידיאליסטים שהתארגנה בראשית 1951 לסיוע במעברות פרסמה חוברת ששמה "סכנה אורבת מבפנים" בה האשימה כי סוחרים השתמשו בקרן הפיצויים הגרמנית אירס"ו שנוהלה על ידי הסוכנות. בחוברת הואשם סגן המפקח"ל ניצב עמוס בן גוריון בסגירת תיק חקירה כנגד בעל ממון ישעיהו ירקוני. ניצב בן גוריון תבע את שורת המתנדבים בתביעת דיבה המשפט התנהל בבית המשפט המחוזי ת"א. בסופו של המשפט, פסקו שופטי המחוזי לטובת עמוס בן גוריון (תי"א 113/56), ואנשי "שורת המתנדבים" חויבו לשלם לו פיצויי נזיקין עקב הוצאת דיבה בצירוף הוצאות עורך דין. לאחר ערעור הגיע המשפט לבית המשפט העליון. כאשר בית המשפט העליון הורה לפתוח את התיק המשטירתי, התברר, כי המפקח"ל סהר לא אמר אמת בעדותו בבית המשפט המחוזי. ביוני 1960, לאחר ארבע וחצי שנים, קיבלו שופטי בית המשפט העליון, אגרנט, לנדוי וויתקין את ערעור "שורת המתנדבים" בחלקו, וביטלו את ממצאיו של בית המשפט המחוזי, על פיו הוציאו המערערים דיבה על המשיב. הם קבעו שהמפקח"ל שיקר בעדותו, שתיק אירס"ו נסגר מטעמים פסולים, ושאינם מאמינים לחלקים מרכזיים בעדותו של עמוס בן גוריון. בראיון שנערך עם סני"צ גימ' איתן ליף כאמור ב 1978 סיפר כי העיד במשפט ונראה כי עדותו לא התיישרה עם דעת מפקדיו. הערעור בבית המשפט העליון נערך ביוני 1960. ד"ר פנחס יחזקאלי, הבעלים והעורך הראשי של אתר "ייצור ידע". קצין משטרה בגימלאות <https://www.xn--7dbl2a.com> נדלה בתאריך 2.10.23

¹⁸⁴ תיק אישי מס' אישי 14375 רב פקד איתן(אוטו) ליף (ליפציס), ארכיון משטרת ישראל.

¹⁸⁵ כתב מינוי מ.א. 14375 רפ"ק איתן ליף, מ"י אגף הארגון, 14.7.60. אטמ. 312/ 60 לראש מדור לחקירות פשעי נאצים ביחידת המטה הארצי, לשכת ראש אח"ק, החל מתאריך 1.7.60.

לימודיו מונה לשופט בבית המשפט המחוזי בעיר וורצלב וזאת עשה עד לעלייתו ארצה בשנת 1957.¹⁸⁶ נראה כי לאון לא בזבז את זמנו, והתגייס למשטרת ישראל בשנת 23.11.1958. עם גיוסו נשלח לקורס טירוני משטרה המשולב עם אולפן לעברית ובסיכום הקורס נכתב כי השוטר עדיין מתאקלם¹⁸⁷, מקורס הטירונים נשלח לסיור בנפה הדרומית של מחוז תל אביב ואולם מהר מאוד מצא את עצמו החל מ 18.3.1960 מסופח לחקירות כאשר הוא גובה עדויות על פי דרישות המרכז בגרמניה.

וינצנטי פלושובסקי מספר אישי 16478, השוטר נולד ב 2.8.1925 בדנציג ושם עברו שנות בגרותו. מלחמת העולם השנייה טרפה את הקלפים גם עליו כאשר נשלח כמו אחרים מדנציג לגטו פלוצק.¹⁸⁸ עד 1942 עבר במספר מחנות עבודה, בשנת 1943 נשלח למחנה עבודה ביוגוסלביה, שם ניצל את המקום והצטרף לפרטיזנים. לאחר המלחמה נשאר בפולין, הצטרף למשטרה ועבר קורס קצינים, בשרותו כקצין במחוז דנציג עסק בענף החקירות בחקירות פושעים נאצים. התהפוכות הפוליטיות בפולין הביאו להפסקת שירותו במשטרה, ומשנת 1949 ועד 1955 עת נקרא לחזור לשירות המשטרה עבד כמורה ומנהל מוסדות חינוך שונים. ב 1955 חזר לשרת בתחום החקירות הכלכליות במחוז דנציג.¹⁸⁹ בשנת 1958 עלה לישראל וכבר בסוף השנה התגייס ונכנס לקורס הטירונים ואולפן עברית עד ראשית 1959. על רקע עברו ויכולותיו נקרא באפריל 1960 לגבות עדויות מעדים בארץ לטובת הבקשות אשר זרמו מגרמניה.¹⁹⁰

אוגניוש לנדסברג מספר אישי 16491, אוגניוש נולד ב 20.5.1911 בעיר לבוב שם גדל והתחנך, שם אף סיים את התואר השני במשפטים, בין השנים 1933 ל 1936 התמחה ושימש כראש המחלקה הפלילית במחוז סקאלה באזור גליציה¹⁹¹, משם עבר לשמש כיועץ המשפטי במשרד האוצר, כמו כל יהודי פולין מלחמת העולם השנייה טרפה את הקלפים ואוגניוש נשלח לגטו באזורו בין השנים 1941 ל 1943. החל משנת 1943 עד 1944 לשחרור האזור על ידי ברה"מ חי במסתור. משנת 1944 ועד 1955 הצטרף לקורפוס המשפטים בצבא פולין, בין השנים 1955 ל 1957 עבד במשרד המשפטים בעיר הבירה ורשה. כמו שני השוטרים הקודמים שצוינו על ידי, גם אוגניוש התגייס ב 23.11.1958 לקורס טירונים ולאולפן עברית בבסיס האימונים הארצי, לאחר קורס הטירונים הוצב אוגניוש עקב הכשרתו בחקירות, ובתאריך 1.7.60 עם פתיחת היחידה סופח אליה רשמית.¹⁹²

¹⁸⁶ תיק אישי שוטר מ.א. 16473 ובתוכו בקשות להכרה כניצול שואה, ראיונות שונים וכרטיס שירות אישי מיום הגיוס

¹⁸⁷ שם, תעודת סיום הקורס.

¹⁸⁸ בספטמבר 1940 הוקם בפלוצק גטו. שוכנו בו כ-10,600 יהודים, כ-3,000 מהם פליטים, ב-28 בפברואר 1941 חוסל הגטו ברצח וגירוש היהודים, מתוך אתר יד ושם, https://www.yadvashem.org/yv/he/research/ghettos_encyclopedia/ghetto_details.asp?cid=815

¹⁸⁹ תיק אישי שוטר מ.א. 16478, קורות חיים אשר נרשמו בעת גיוסו למשטרת ישראל,

¹⁹⁰ כרטיס שירות בתוך תיקי אישי של השוטר מ.א. 16478 וינצנטי (יצחק) פלושובסקי, ארכיון משטרת ישראל.

¹⁹¹ תיק אישי שוטר מ.א. 16491 אוגניוש לנדסברג, קורות חיים אשר נרשמו בעת גיוסו למשטרת ישראל

¹⁹² שם.

עם הקמת היחידה התמקמו אנשיה הראשונים ברחוב הרכבת 14 בתל אביב בקומה הרביעית, נמסרו ליחידה שלושה חדרים , בחדר האחד מפקד היחידה רב פקד ליף, ואת החדר השני חלקו החוקרים, חדר נוסף היה מעין צריף המונח על גג המבנה. המבנה הארגוני היה בראשיתו, וצריך היה לייסד דפוסי עבודה, ומענה ברור ומהיר לכמות הדרישות המגיעות בכמויות גדולות .

העברת שלושת השוטרים מצביעה בבירור על דפוס אחיד של האנשים המאיישים את היחידה , שלושת השוטרים בראשית דרכם במשטרת ישראל, הכשרתם הייתה במקרה יחדיו בסוף 1958 בבסיס האימונים הארצי בשפרעם, כולם ניצולי שואה, כולם אנשי חקירות בעברם או בעלי ידע בתחום המשפטי בארצם, אולם בהחלט לא בוגרי הכשרת חוקרים מסודרת של משטרת ישראל, כולם מגויסים בגיל מבוגר, יחסית לשוטרים הרגילים המגויסים באותה עת למשטרה. הם דוברי מספר שפות ולמעשה עומדים בתנאי הסף כפי שבאו לידי ביטוי בדיון אשר נערך בחודש מאי, בו קבע המפק"ל נחמיאס כי היחידה תקום במשטרת ישראל.

היחידה "יצאה לדרך" כאשר ברקע משפטו של אייכמן ועבודתה של לשכה 06 (יחידת החקירות שהוקמה לחקירת אייכמן) כל זאת כאשר התנהלות מדינת ישראל מול גרמניה המערבית הינה לא על בסיס יחסים דיפלומטים סדורים, אלא משלחת כלכלית בקלן כאשר ד"ר שנער מהווה שגריר לכל דבר ועניין, ומערכת הסכמים סודיים בין ראש הממשלה דוד בן גוריון וקנצלר גרמניה אדנאאור .

הדרך להקמת חפ"ן בין גרמניה לישראל - המסלול המהיר בין עבר נאצי למדינה הצעירה

א. המערכת הציבורית הגרמנית

פרק זה המחולק לשלושה חלקים מניח את יסוד ההבנה כי אילולא הייתה גרמניה דוחפת להקמת מרכז לטיפול בפשיעה נאצית, לא הייתה קמה בישראל יחידה אשר הייתה עוסקת בנושא במקביל. הפרק דן בחלקו הראשון במערכת הגרמנית אשר עברה לכאורה מהלכי דה נאציפיקציה עד לשלב הבגרות בהבנה כי אין המדינה עושה מעשה משפטי ראוי, ומכאן להקמת המרכז בלודויגסבורג. החלק השני עוסק במערכת השלטונית בארץ ויחסו של בן גוריון כראש ממשלה אל גרמניה והאילוצים המפלגתיים עימם היה צריך להתמודד. החלק השלישי והאחרון תווה את החוטים בין המהלכים שהתרחשו בישראל ובלודויגסבורג.

הדרך לייסוד היחידה לחקירת פשעי נאצים במסגרת משטרת ישראל לא עברה במסלול הרגיל של זיהוי בעיה אשר יש לטפל בה באחת ממסגרות משטרת ישראל. המסלול הקונבנציונאלי הינו, כאשר מזהים בעיה הדורשת טיפול משטרי, נערכים דיונים ברמת המשטרה ובדיון קובעים את האמצעים הנדרשים ואת דרכי הפעולה. פרק זה יתחקה אחר התהליכים הארגוניים והלכי הרוח בגרמניה המערבית וישראל, בשנות החמישים והשישים שהיוו את הרקע להקמת של היחידה לחקירת פשעים הנאצים. הדיון בפרק יבהיר כי בניגוד לעבודת המטה הרגילה האמורה להתקיים כפי שצינתי, השינוי אשר עברה גרמניה והתהליכים שהתרחש בה הם אלה שהביאו לבסוף להקמת היחידה בישראל. הקדימה לראות את אותם תהליכים משלחת השילומים בקלן, זאת לאור קידום חוק ההתיישנות, וייסוד המרכז לחקר פשיעת הנאצים. הפרק דן בגורמים אשר הובילו להקמת היחידה בישראל לאור הלחץ שהגיע מגרמניה בנושא שלוש שנים בלבד לאחר תבוסתה של גרמניה, קמה מדינת ישראל ומולה ניצבו שתי גרמניות, מזרחית ומערבית. בשנות החמישים החלה גרמניה המערבית לשלם פיצויים לנפגעי המלחמה והשואה, ואילו גרמניה המזרחית עסקה בתעמולה אנטי ישראלית.¹⁹³ גרמניה המערבית העבירה פיצויים בהסכם חסר תקדים ביחסים בין שני עמים לאחר רצח עם. לעומת זאת, בגרמניה המזרחית הציג השלטון הקומוניסטי את האזרחים כקורבנות שברה"מ שחררה, ומכאן שידר את המסר לפיו גרמניה המזרחית ואזרחיה אינם אחראים מוסרית או משפטית על שנעשה ליהודים במהלך המלחמה. כפועל יוצא מכך השלטון המזרחי גרמני התנער מכל התחייבויות לתשלום פיצויים למדינת ישראל.¹⁹⁴ העילית הפוליטית והמשפטית בגרמניה המערבית, הייתה מלאה בחברי המפלגה הנאצית

¹⁹³ ישראל-פוליטיק- בין העבר הנאצי להווה של המלחמה הקרה: יחסי גרמניה-ישראל לאחר השואה, בתוך טבור, כתב עת שנתי לענייני היסטוריה, חברה, תרבות והגות של מרכז אירופה, גיליון 10, 2020, מאמר רביעי, לורנה דה וויטה, האוני' העברית בירושלים

¹⁹⁴ גרמניה המזרחית לא הכירה בישראל אלא עד מספר חודשים טרם איחוד גרמניה בהליך בין אפריל ליוני 1990, מאחר והחומה נפלה והמדינות אוחדו הנושא הפך לא רלוונטי.

לשעבר שהמשיכו את עבודתם לאחר תום המלחמה. הקשר ההיסטורי של המלחמה הקרה העולמית, עיצב במידה רבה את בניית יחסי גרמניה המערבית וישראל.¹⁹⁵ יתרה מכך, ב 1955 הכריזה גרמניה המערבית כי היא הנציגות החוקית היחידה של גרמניה כולה, וכי כל הכרה במזרח גרמניה תפורש על ידיה כ"אקט לא ידידותי" (דוקטרינת הלשטיין)¹⁹⁶ עד לניתוק יחסים דיפלומטים, מכאן נבין כי על מנת לפתוח את הצוהר ליחידה אשר החלה לקרום עור וגידים במהלך מחצית 1960 במקביל לאירוע אייכמן,¹⁹⁷ יש לחזור אחורה, לגרמניה שהחלה את דרכה החדשה ב 8 למאי 1945 במה שקרוי בגרמנית Stunde Null (שעת אפס), כלומר ללא חשבונות העבר, החל מסיום מלחמת העולם השנייה, ותחילת דרכה של גרמניה הלא נאצית. כל מערכות גרמניה אשר קרסו בסיום המלחמה והוקמו מחדש על ידי בעלות הברית עברו תהליך דה-נאציפיקציה¹⁹⁸ לכאורה על כל זרועות השלטון. מהר מאוד התברר, כי אין יכולת לשקם את גרמניה (על רקע המלחמה הקרה אשר החלה מול ברה"מ) במהירות הרצויה, אלא אם יחזירו את הפקידות ובעלי התפקידים למקומם. דבר זה בא לידי ביטוי באופן חד יותר כאשר מדובר היה במערכת המשפטית הגרמנית, מערכת אשר למרות הדה-נאציפיקציה, הורכבה ממשפטנים אשר עברו את תהליך החיברות שלהם ברפובליקה של ויימאר, ותחת המשטר הנאצי, ולכן סביר היה כי אלה לא יוכלו להפוך באחת לשופטי העידן הדמוקרטי החדש.¹⁹⁹ המשכיות זו במערכת המשפט הגרמנית, היא גם אחת הסיבות לחקירת פשיעת נאצים לשעבר שהחלה במדינה החדשה והתנהלה באיטיות. המערכת המשפטית רק הגיבה על הגשת תלונות, אך נמנעה מלחקור בעצמה, למרות שהחל משנת 1950 הוסרו מעליה ההגבלות בחקירת פשעי נאצים שהציבו לה בעלות הברית.²⁰⁰ אחד התנאים להתחדשות המערכת המשפטית בגרמניה לאחר המלחמה, הייתה פסילת המערכת המשפטית הגרמנית שפעלה במשטר הנאצי, ואשר פסלה את עצמה ללא תקנה. מערכת אשר חברה יישמו את החוקים הנאצים, פירשו את החוקים הנאצים בהתאם לרצון המשטר, ולמעשה נטלו בפועל חלק ביישום מדיניות ההשמדה של גרמניה. ההזדמנות לפתוח דף חדש במערכת זו, לא נוצלה כפי שהיינו מצפים ממדינה לאחר תבוסה, והמערכת המתחדשת החלה בחיפוש אחר נסיבות מקלות לעצמה, העדר שיעור קומה הנדרש משופט שאינו

¹⁹⁵ Divided Memory, The Nazi Past in The two Germanys, Jeffrey Herf, Harvard University Press Cambridge Massachusetts, London, England, 1997 PP 334-394

Jenny Wüstenberg and David Art, Using the Past in the Nazi Successor States from 1945 to the Present, in The Annals of the American Academy of Political and Social Science May 2008, Vol. 617 pp 72-87.

¹⁹⁶ וולטר האלשטיין—דיפלומט גרמני שכהן כנשיא הראשון של ועדת הקהילה הכלכלית האירופית ואחד מהאבות המייסדים של האיחוד האירופי.

¹⁹⁷ המתח בין הדינמיקות שנבעו מהמלחמה הקרה הופיעו בבירור בירושלים ביחס לעבר הנאצי כמו משפט אייכמן. שתי הגרמניות שלחו נציגים לירושלים, שעליהם הוטל להבטיח שלמשפט לא יהיו השלכות שליליות על תדמיתם ויוקרתם

¹⁹⁸ הילברג ראול, חורבן יהדות אירופה כרך ג' עמ' 1044, נתוני העונשים במחצית שנת 1949 מצביעים על הנתונים הסטטיסטיים הבאים: רשומים - 13,199,800, הואשמו 3,445,100, קיבלו חנינה ללא משפט - 2,489,700, נקנסו - 569,600, הגבלות תעסוקה הוטלו על 124,400, נפסלו לעבודה במשרות ציבוריות - 23,100, רכוש הופקע מ - 25,900, נידונו לעבודה מיוחדת בלא מאסר - 30,500, נשלחו למחנות לעבודת כפייה - 9,600, נשלחו למחנות לעבודת כפייה ועדיין נשאו את עונשיהם - 300.

¹⁹⁹ בממוצע למעלה מ 50% מבעלי התפקידים הבכירים בצמרת משרד המשפטים הפדרלי היו בעלי עבר נאצי, שטואבר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965 הוצאת יד ושם ומרכז זלמן שזר, תשפ"ג 2022, עמ' 241

²⁰⁰ רודולף וסרמן, המשפט בגרמניה, בתוך גרמניה אחרי 1945, ההתגברות על הטראומה בעריכת משה צימרמן ומיכאל טוך, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוני' העברית י-ם, תשמ"ד עמ' 106-107.

תלוי מחד, והדרישה לשופט שאינו "ניטרלי" מבחינה ערכית אלא מחויב וחדור בערכי החוקה החדשה מאידך גיסא. אלה בצמוד להקמת המערכת המשפטית החדשה, נועדו לקרב את המערכת המשפטית אל העם ברוח שתשפוט בהווה שאינה תלושה מהמציאות, ומחוסנים כעת מפני גונבי דעת מסוגו של היטלר. בעקבות תהליך הדה-נאציפיקציה אותם משפטנים שבו לאולמות המשפט, והפכו לשופטים בעידן הדמוקרטי. המשכיות זו של המערכת המשפטית היא היסוד לכך כאמור, כי משפטי הנאצים התנהלו באיטיות משועת. החשש לגעת ולעסוק באירועי העבר הנאצי, גרם במישרין לכך שלא נעשה דבר כדי שהפושעים הנאצים יעמדו לדין במשך שנים. ייסוד המרכז בלודוויגסבורג הייתה נקודת שינוי, ומשפטי אושוויץ-פרנקפורט בין 1963-1965 שהובלו על ידי התובע הראשי של מדינת האסן, פריץ באואר, היו אלה ששמו מראה מול האומה הגרמנית באשר לפשעי הנאצים. פריץ באואר התייחס בשנת 1965 למשפטים אשר נערכו בגרמניה בביקורת... "בתי המשפט ניסו לפרק את המאורע הטוטאלי-את הרצח ההמוני במחנות ההשמדה למשל – לאפיזודות בודדות כמו : רציחתו של א' על ידי ב'... אבל הניסיון... עיוות את ההתרחשות שבשום פנים ואופן לא הייתה סכומם של אירועים בודדים". הרעיון של קביעת תקנות מיוחדות לאירוע של משפט גדול נדחה, רק בשנות ה 70 תוקנה תקנה שגם היא לא השפיעה על ניהול המשפטים. מידת העונשים הייתה מגוחכת עד כי למעשה, כנגד כל יהודי שנרצח נפסקו לנאשמים דקות ספורות של עונשי מאסר. אחת הסיבות לכך הייתה, כי הפושעים נחשבו כמי שהודחו לדבר עבירה ולא יוזמיה, סיוע ולא ביצוע. על זה המצב, ברור כי מעטים היו השופטים ופרקליטי המדינה אשר נאלצו לפרוש מהמערכת המשפטית עקב עברם הנאצי בשנים הראשונות ליסוד גרמניה לאחר המלחמה. המגמה הבינלאומית בשנות ה 60 של המאה הקודמת של ליברליזם בחוק הפלילי (גם במקביל לרוח הסמכותיות בעקבות המלחמה הקרה) לא פסחה על משפטי הפושעים הנאצים, והקרב על מיצוי זכויות הנאשם התנהל מול מערכת משפטית, אשר בה הפכה התקופה הנאצית לזיכרון היסטורי, ומה עוד שהשופטים הצעירים התעניינו ועסקו בנושאים אחרים לחלוטין.

הרעיון של קביעת תקנות מיוחדות לתצורה של משפטים גדולים, כמו משפטי אושוויץ-פרנקפורט בין 1963-1965 נידחה בכל תוקף, ורק בשלהי שנות ה 70 של המאה הקודמת תוקנו תקנות בנושא וגם זאת במאמצים רבים.²⁰¹ שופטים בודדים בלבד הוצאו מהמערכת המשפטית בשנים שלאחר המלחמה בטיהור השורות, ובשנים שלאחר מכן ובמיוחד החל מ 1964 (המכונה הרפורמה המשפטית הקטנה של המשפט הפלילי) אנו עדים לליברליזציה שבהן המערכת המשפטית ניסתה להתאים עצמה לחברה המודרנית/דמוקרטית הפתוחה. תמורות משפטיות אלו השפיעו לא אחת על משפטי הנאצים, ומחויבותם של בתי המשפט לעקרונות החוק, ומאידך גיסא של הסנגורים, למצות עד תום את זכויות הנאשמים. אלה הובילו להתארכות המשפטים עד בלי קץ. כך למשל במשפט מיידנק אשר התקיים בבית המשפט המחוזי בדיסלדורף, נחקרו יותר מ 340 עדים,

²⁰¹ שם, עמ' 108

ובית המשפט יצא ליותר מ 30 נסיעות לחו"ל, יותר מ 50 פעמים נדחה הרכב בית המשפט על ידי ההגנה, ובקרב השופטים הצעירים גברו הספקות באשר לטעם העונש, מעבר להרשעתם המוסרית.²⁰²

כישלון הדה-נאציפיקציה בחברה הכללית שכבר תואר לא פסח על המגזר הציבורי בו המשיכו נאצים להיות פעילים הן כחברי מפלגה והן כפקידים ממשלתיים. כך ניתן לציין לדוגמה כי בשלב מסוים כאשר מנסים לקדם את המילוה, ומתברר כי יש עיכוב, נציג ישראל בגרמניה, פליקס שנער ראש המשלחת בקלן, נפגש עם היועץ הכלכלי של אדנאאור, וזה האחרון מנסה לעזור לישראל – מתברר כי אותו אדם היה אחראי על החרמת רכוש יהודי בשטחים הכבושים בברה"מ, כולל הנחיות מפורטות ממנו להעברת הרכוש לגרמניה. זה למעשה פושע מלחמה הנושא ונותן על סיוע למדינת ישראל. אבן בוחן קריטית עבור אדנאאור הייתה למעשה, הנס גלובקה מנכ"ל הקנצלר – אדם עם עוצמה והשפעה גדולה ביותר, הוא המחבר את הפרשנות לחוקי נירנברג, את הוספת השמות היהודים "שרה" או "ישראל" לדרכוני היהודים בגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון. לאדנאאור כקנצלר מחד גיסא הייתה דרך חשיבה מוסרית בקשר לישראל, ומאידך גיסא הוא בנה את מערב גרמניה שזו יצירה פוליטית מדינית חדשה. התובנה האישית שלו הייתה, כי חלק גדול מהציבור, או תמך או היה במפלגה הנאצית, והוא לא יוכל להקים מדינה אם יערוך חשבונאות, מי היה או לא היה נאצי. הוא לא רצה לעסוק בכך, ולכן כתוצר ישיר מכך, לא היה עיסוק בהעמדת פושעים נאצים בגלל הלחץ שהחל לתסוס, הקימו את הלשכה בלודויגסבורג ואז, מגלים כי בראש תחנות המשטרה עומדים פושעים נאצים אשר חלקם היו באיינזצגרופן בברה"מ, ומשרד המשפטים כפי שכבר ציינתי קודם לכן, מלא בנאצים לשעבר. למעשה כל המערכת השיפוטית במערב גרמניה הייתה נגועה. השופטים שחלק גדול היו שופטים גם בבתי המשפט המיוחדים ברייך הנאצי, הם עצמם שופטים אנשים המואשמים כנאצים. הבנת המערכת הפוליטית הגרמנית מסבירה את הצורך הגרמני להכרה של ישראל בגרמניה האחרת של בן גוריון, הכרה שבצידה מחיר פוליטי כבד בתוך ישראל.

רגישותו של בן גוריון לנושא יחסי ישראל וגרמניה הלכה וגברה עם התקרב מועד פתיחת משפט אייכמן כאשר עלה החשש של הגרמנים ששמו של הנס גלובקה יעלה במשפט. רולף פוגל²⁰³ (Rolf Vogel) מגיע לארץ בשליחות הקנצלר אדנאאור, ובן גוריון ממתין לו במלון בעת שהותו בחופשה.²⁰⁴ במפגש עם פוגל בן גוריון מרגיע את פוגל ומסביר לו כי לאייכמן לא היה קשר לגלובקה (זה בעקבות החקירה וההאזנות לשיחות של

²⁰² שם, עמ' 111

²⁰³ , איש אמונו של הקנצלר אדנאאור – פוֹגֶל קיבל אישור כעיתונאי של 'דויטשה צייטונג' מקלן למעקב אחר משפט אייכמן. מעניין לראות כי עד 1965 עדיין יש השפעה של המשפט -א.מ חצ-10 584 שגרירות ישראל בלונדון 4.11.65 נשלח ממתניהו שרון אל ל. סביר הציר בקלן , ניסיון של גלובקה לשנות את זווית הראיה בכול הקשור אל השתתפותו ומעורבותו בניסוח חוקי נירנברג.

²⁰⁴ שטאובר רוני , דיפלומטיה בצל הזיכרון , ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965 , עמ' 402 .

עורך דינו של אייכמן, סרווציוס²⁰⁵ ואייכמן). מההאזנות אלו עלה כי סרווציוס שאל אותו, ואייכמן אמר כי לא היה לו קשר, ואת המידע הזה העבירו הישראלים, למעשה המוסד, לגרמנים.

ב. תהליכים בארץ העוברים בדרך זרועת מהמורות - בן גוריון ויחסו לגרמניה

חלק זה בוחן את מערכת השיקולים הפוליטיים שהנחתה את בן גוריון בהחלטה להקים את היחידה לחקירת הפשעים הנאצים. החלק מתרכז רובו ככולו בשנות החמישים עד בשנת 1960 בה הוקמה היחידה בפועל.

לקורא יש להזכיר כי יחסים דיפלומטים בין גרמנים ליהודים לא החלו בשנות החמישים. אם נבחן זאת היטב הרי שורשיהם מצויים שנים רבות קודם לכן, החל ממפגשו של חוזה המדינה הרצל בארץ ישראל עם הקיסר וילהלם השני בשנת 1898, ועד הסכם ההעברה שנחתם על ידי חיים ארלוזורוב והמשטר הנאצי בשנת 1933, ואשר מטרתו הייתה הצלת רכוש יהודי של יהודים העוזבים את גרמניה ועולים לארץ ישראל. הפרק פותח חלון להשפעה הפוליטית על ההליכים מול גרמניה, והבחירה של בן גוריון בטרמינולוגיה של "גרמניה האחרת" להבדיל מגרמניה הנאצית, תפקידה של המשלחת בקלן, במיוחד לאחר סגירת הקונסוליה, ועד להכרזת אדנאאור בבונדסטאג בספטמבר 1951 על נכונות גרמניה לפיצוי היהודים. מולו ניצב ראש הממשלה בן גוריון, שללא תמיכת מפלגתו, לא היה יכול לבצע את המהלכים. ומכאן התפתחות היחסים וקשרי העבודה אשר בסופו של דבר להקמת היחידה לחקירת פשעים נאצים.

על מנת לדון בייסוד היחידה חובה עלינו להתחיל לבחון את מהות היחסים בין ישראל לגרמניה המערבית, כמו גם היחסים בין המנהיגים של שתי המדינות בראשית בשנות החמישים. בשנים אלו ישראל הצעירה עושה צעדים ראשונים בעולם המערבי בעוד גרמניה יוצאת בהדרגה מצל הכיבוש המעצמות, עד לייסוד הרפובליקה הגרמנית המערבית. היחס לגרמניה בישראל, הפך סוגיה פוליטית מרגע הקמת גרמניה. גרמניה נתפסה כאשמה באופן קולקטיבי ולכן עליה להיענש. דרכון ישראלי קיבל חותמת " אין תוקף תעודה זו יפה לגבי גרמניה"²⁰⁶ וקהילת היהודים בגרמניה לאחר המלחמה (כ 15000) נתפסה בעצם הימצאה בגרמניה, כמי שמסירה את אחריות העם הגרמני ממאורעות השואה. ב 15 לפב' 1950 החליטה ממשלת ישראל בלחץ רוה"מ בן גוריון על "מגע ישיר" עם שלטונות גרמניה, לשם שחרור כספי הפיצויים ותביעות הרכוש. ב 30 בספטמבר 1950 נסגרו משרדי הסוכנות היהודית בגרמניה. בשנת 1950 ההתקדמות במעמדה של גרמניה לאור התלקחות המלחמה הקרה העלה חשש בישראל, כי גרמניה תשתלב באופן מלא במערב מבלי לפצות את העם היהודי.²⁰⁷ נציין כי הקונסוליה ייצגה את המדינה לשם הגנה וטיפול בצרכים

²⁰⁵ עורך דינו של אייכמן .

²⁰⁶ ראה נספח יב'

²⁰⁷ "קשר ללא יחס": הקונסוליה הישראלית במינכן בין ישראל וגרמניה 1948-1953, נוב' 2016, עירית חן, עבודת גמר מחקרית

שונים, אך גם שמרה על קשר עם הקהילה היהודית המקומית. מינוי נציג קונסולרי אינו התפרש כהכרה ישראלית רשמית בגרמניה. ואכן אליהו ליבנה הקונסול, העיד כי בין הקונסוליה לשלטונות גרמניה אין קשרים, "וכל הזמנה שמגיעה לקונסוליה מידי הרשויות בגרמניה נענית בשתיקה ישראלית"²⁰⁸ בחודש נוב' 1950 נשלח תזכיר הנציבות העליונה הגרמנית, וקביעה שלה, כי כל הנציגויות הדיפלומטיות והלא דיפלומטיות חויבו במינוי מול ממשלת מערב גרמניה. בממשלת ישראל לא נתקבלה כל החלטה עקב ההבנה כי הקונסוליה חשובה לאבטחת האינטרס הכלכלי, ולמרות שבתאריך 8 באפריל 1952 הודיע שר החוץ משה שרת על סגירת הקונסוליה, המשיכה הקונסוליה להתקיים. סיום מצב הלחימה שהכריזו המעצמות בחודש יולי 1951 מול גרמניה שינה את הסטטוס של הקונסוליה אשר המשיכה לפעול ב"סטטוס האמון" תחת הרשויות האמריקאיות ולא הגרמניות. בעיקרון שהתווה הקונסול "קשר ללא יחס" זאת למרות שאלביא למכתביו, ינסו הגרמנים לפעול כדי להגיע לקשרים עם הקונסוליה. חוסר ההחלטות של משרד החוץ הוביל באותה תקופה לכך, שהקונסוליה הפכה מכלי פסיבי לשימור מדיניות החרם בגרמניה, לכלי פעיל המעצב את הפעילות בגרמניה.²⁰⁹ דוגמה לקשר זה ניתן להצביע על הקשר מול נשיא גרמניה הווייס, ²¹⁰ אשר קידם את שיקום הקהילה היהודית בגרמניה, או מזכיר הקנצלר ארנסט אוסטרמן שאמנם נחשב כזכאי בהליך הדד-נציפיקציה, אולם היה חבר כבוד באס אס בדרגת לוטננט קולונל.

בחורף 1953 התנגדו קונסול ישראל ליבנה וד"ר שנער ראש משלחת השילומים לפתיחת מדור קונסולרי במשלחת בקלן, הרקע היה מתחים סביב סמכויות בין משרד החוץ למשרד האוצר. הקונסוליה הישראלית במינכן נסגרה ב 30 ביוני 1953 וסמכויותיה הועברו למשלחת בקלן. הבסיס הראשון למגעים ויחסים בין המדינות הונח .

קשרי העבודה מול גרמניה המערבית, החלו כאשר ב 24 למאי 1951 זימן מנכ"ל משרד החוץ, את ד"ר פליקס שנער לקבל על עצמו תפקיד של ניהול המחלקה החדשה העתידה לקום במשרד החוץ "להגשת תביעות העם היהודי" מגרמניה, מסע שיסתיים עבור ד"ר שנער רק בשנת 1966. ברקע תפקידיו הקודמים של ד"ר שנער היה ניהול המו"מ מול חברת "של" (SHEL) לנושא הדלק בארץ, יועץ כלכלי לשגרירות בלונדון, ייסוד חברת "דלק" חברת הדלק הישראלית וניהול המחלקה לייבוא במשרד האוצר. ההתחלה הייתה במשרד קטן במשרדי משרד החוץ בקריה בתל אביב, עם עוזר אחד בעבודת ההכנה.²¹¹ יסוד ההליכים הדיפלומטים של

המוגשת כמילוי חלק מדרישות לקבלת התואר מוסמך האוני', בהנחיית מרקוס זילבר, שרון ליבנה עבודה לקבלת תואר מוסמך עמ' 9.

²⁰⁸ שם, עמ' 57.

²⁰⁹ שם עמ' 41.

²¹⁰ שם, עמ' 46, ב 10 לנוב' 1952 נפגשו קונסול ישראל והנשיא הווייס בבון לפגישה פרטית שנשמרה בסודיות.

²¹¹ פ. אליעזר שנער, בעול כורח ורגשות, בשליחות המדינה, יחסי ישראל גרמניה 1951 עד 1966, הוצאת שוקן ירושלים ות"א תשכ"ז, עמ' 13.

העם היהודי היה באיגרת שהניח ד"ר חיים וייצמן, לימים נשיא המדינה, בפני ארצות הברית, ברית המועצות, בריטניה וצרפת כבר ב 20 בספט' 1945, ובו פירט את בסיס התביעות של העם היהודי לאחר המלחמה. מלחמה זו אשר נוהלה בידי גרמניה כנגד העם היהודי הולידה שלוש בעיות: שילומים, שיקום והחזרת הרכוש. רכוש יהודי רב הופקד בארצות לא אויבות, אך בעליו נעלמו בלי להשאיר יורש. רכוש זה אליבא לתביעה שייך לקורבן הפשע, והקרבן הוא העם היהודי. כך ד"ר וייצמן בשם הסוכנות היהודית הגיש הצעה אשר פעם ראשונה, חודשים מספר לאחר תום המלחמה, בשם הסוכנות היהודית כנציגת העם היהודי את תביעותיו של העם. במרץ 1951 הוגשה איגרת מטעם מדינת ישראל לארבעת המעצמות בדרישה לתשלום (תחשיב של 3000 דולר לנפש) סה"כ 1.5 מיליארד דולר. במאי 1951 נפגשו קנצלר גרמניה ד"ר קונראד אדנאואר, דוד הורוביץ והשגריר הישראלי בפרז מוריס פישר, לשיחה ראשונה. דבר הפגישה נשמר בסוד. קנצלר גרמניה הודיע כי בדעתו לעשות הכול על מנת לפצות פיצוי חומרי את העם היהודי. בחודש יולי 1951 התקבל מענה משלוש מדינות לנושא התביעה הכספית, כאשר ברה"מ לא טרחה לענות. המענה היה כי אינן יכולות להתערב בסוגיה הנ"ל. בינתיים נערכו שיחות ההבהרה של ד"ר נחום גולדמן²¹² על הטיפול בתביעת הפיצוי הגלובלית של מדינת ישראל, ועל תיאומה. על ייסוד נציגות מורכבת מכול הארגונים היהודים בעולם לשם הגשת תביעות פרטניות מכל רחבי תבל. בעקבות שיחות אלו נוסדה לפי הצעת ד"ר גולדמן "הוועידה לתביעות חומריות של היהודים נגד גרמניה שנודעה בשמה הקצר "ועידת התביעות". בתאריך 27 בספטמבר 1951 מסר אדנאואר הודעה בבונדסטאג ובה הודאה מוסרית בחובת גרמניה לתיקון העוול "הממשלה הפדרלית מוכנה לחתור, יחד עם נציגי היהדות ועם נציגי מדינת ישראל שקלטה פליטים יהודים חסרי בית מרובים כל כך, לפתרון של בעיית תיקון העוול החומרי..."²¹³ בהעדר יחסים דיפלומטיים עם גרמניה, נוהל האירוע על ידי ד"ר גולדמן נשיא ההסתדרות הציונית העולמית. הצעד הבא בשרשרת היה מכתבו של ד"ר אדנאואר ב 6 בדצמ' 1951 "... בהמשך להודעת הממשלה הפדרלית בבונדסטאג ביום 27 בספטמבר 1951... אודיע בזה כי לפי דעת הממשלה הפדרלית בא הזמן לפתיחת המשא ומתן..."²¹⁴

לאורך כל כהונתו של בן גוריון (1948 עד 1963) היוותה גרמניה נושא מרכזי בסדר יומו הציבורי. היחסים אל המדינה המתחדשת עמדו במרכז סערות ציבוריות ומשברים עימם התמודד בן גוריון, ועל בסיסם קיבל החלטות ודחף להסדרים בגיבוי מרכזי העוצמה הפוליטית באותם הימים. המשבר הראשון היה על רקע השילומים מגרמניה בשנת 1952, משבר נוסף היה בשנת 1957, כאשר בן גוריון שלח את הרמטכ"ל דאז חיים לסקוב לדון בקשרים הביטחוניים בין שתי המדינות. לאחר שהדבר התגלה לשרי מפ"ם ואחדות העבודה,

²¹² ד"ר נחום גולדמן בשנים 1951 - 1956 שימש כיושב ראש הוועד המנהל של הסוכנות היהודית, בין השנים 1956-1968 כיהן כיו"ר ההסתדרות הציונית העולמית.

²¹³ פ. אליעזר שנער, בעול כורח ורגשות, בשליחות המדינה, יחסי ישראל גרמניה 1951 עד 1966, הוצאת שוקן ירושלים ות"א תשכ"ז עמ' 20-21.

²¹⁴ שם, עמ' 22, מכתבו של הקנצלר אדנאואר מ 6 לדצ' 1951 אל ד"ר גולדמן כיו"ר ועדת התביעות.

פרץ משבר שהביא לנפילת הממשלה השביעית.²¹⁵ בקיץ 1959 על רקע דומה של התנגדות של אותם שרים ממפ"ם ואחדות העבודה, נפלה הממשלה השמינית של בן גוריון. בשנת 1960 עלה הנושא הגרמני על סדר היום בפגישתם המפורסמת של שני המנהיגים דוד בן גוריון והקנצלר אדנאור במלון וולדורף אסטוריה בניו יורק (בן גוריון היה בן 74 ואדנאור בן 84) הייתה זו פגישתם היחידה כראשי מדינות. בשנת 1962 השנה בה הסתיים משפט אייכמן בהוצאתו להורג, עלה נושא המדענים הגרמנים במצרים על סדר היום הציבורי בישראל. עם כל זאת אנו רואים, כי אחרי הסכם השילומים ב 1953, יחלפו עוד 12 שנים עד ששתי המדינות יכוננו יחסים דיפלומטיים ב-1965-1966 וזאת אחרי פרישתו של בן גוריון לנגב.

בדיוני המשלחות על השילומים דחפה גרמניה לכינון יחסים דיפלומטיים אולם ישראל הרישמית לא נענתה, לעומת אנשי משרד החוץ אשר תמכו ברעיון.²¹⁶ מדינת ישראל, ולמעשה שאר העולם התקשו לקלוט את המהירות בה גרמניה השתקמה. גרמניה החלה לשקם את מעמדה באירופה, נוצרו מגעים בין צרפת לגרמניה, וההבנה כי לא ניתן יהיה להיכנס לשוק האירופאי המשותף עם קיום חרם על גרמניה, דחפו ליחסים דיפלומטיים. אם נבדוק את התגבשות יחסו של בן גוריון מבחינה פרגמטית לגרמניה, נראה את שורשי היחס כבר בשנות השלושים עת תמך בהסכם "ההעברה" שהתוצאה הישירה הייתה כי יהודי גרמניה שהגיעו לארץ, הצליחו להציל חלק מרכושם.²¹⁷ כבר אז התקבעה הגישה מבחינתו כי ארץ ישראל הינה הפיתרון לעם היהודי, מעמדה וחוסנה הן המענה, והמאבק נגד האנטישמיות ועל זכויות יהודים בגולה נתפס בעיניו כדבר משני. שאלת הפיצויים מגרמניה ושאלת החרם על גרמניה בכלל, עלו שוב בארבע ישיבות ממשלה, שהתקיימו בשלהי 1950 ובראשית 1951.²¹⁸

גרמניה מצידה החל ממחצית שנות החמישים קושרת את יחסיה מול ישראל בריאל פוליטיק, ראשיה מדברים על חוב מול היהדות והעם היהודי, אולם מדגישים את החוב המשולם תחת ההסדר. כל זאת, מול הצורך של בן גוריון לקבל את אישור מפלגת מפא"י כבסיס לכל צעד פוליטי בכנסת, ולכל צעד אשר הוא עושה בזירה הבינלאומית. את שורשי חשיבותו הפוליטית של בן גוריון בכל הנעשה מול גרמניה ניתן לקשור למהלכים שלאחר מלחמת העולם השנייה. ארגונים של מפלגות הפועלים אחרי מלחמת העולם השנייה הוכן

²¹⁵ וייץ יחיעם, הדרך ל"גרמניה האחרת" – דוד בן גוריון ויחסו לגרמניה 1952-1960, בתוך עצמאות-50 השנים הראשונות עורכת אניטה שפירא, מרכז זלמן שזר, 1998.

²¹⁶ פרופ' שטאובר רוני, אוני' תל אביב, נידלה בתאריך 27 אוג' 2023 https://www.youtube.com/watch?v=5Aw38-BeL9k&ab_channel=TAUVOD

²¹⁷ הסכם שנחתם ב-25 באוגוסט 1933 בין השלטונות הנאציים לבין הסוכנות היהודית. מטרת ההסכם הייתה לאפשר ליהודי גרמניה למכור נכסי דלא נייד, טובין ורכוש אחר, הנמצאים בבעלות בשטחים תחת שלטון גרמניה הנאצית, וזאת טרם יופקע בידי השלטונות, להעביר את תמורת המכירה לארץ ישראל בסחורות שנרכשו בגרמניה והפדיון ממכירתן בארץ ישיב לעולים מקרב יהודי גרמניה חלק מהונם (ויקיפדיה). רעיון הפיצויים מגרמניה עלה כבר בשנתה הראשונה של המלחמה, ואילו על סדר יומה של הנהלת הסוכנות הנושא עלה במסגרת דיוני "ועדת התיכון". ועדה זו הוקמה בשלהי שנת 1943 והיא עסקה בתכנון סדר היום הציוני לתקופה הבתר-מלחמתית. על סדר יומה של ממשלת ישראל עלה הנושא לראשונה בקיץ 1949 שר האוצר אליעזר קפלן העלה שאלה, שהוצגה בפניו על ידי ועדה כלל יהודית (Restoration Committee), שהוקמה כדי לטפל בשאלת הפיצויים על רכוש יהודי שנגזל בשואה, ה.ש. 31.

²¹⁸ ישיבות הממשלה 72 ב-30 באוקטובר 1950, ישיבת הממשלה 83 ב-27 בדצמבר 1950, ישיבת הממשלה 85 ב-3 בינואר 1951 וישיבת הממשלה 90 ב-8 בפברואר 1951, ארכיון המדינה.

על ידי ועדה מיוחדת שנקראה "קומיסקו" אשר פעלה בין השנים 1947-1951.²¹⁹ תפקיד הועדה היה הכנסת ייסודו של אינטרנציונל סוציאליסטי חדש. הדיונים שהתנהלו בציריך ובאנטוורפן בנוב' 1947, ובכינוסים אלה בהם אושרה צרופה של המפלגה הסוציאל דמוקרטית הגרמנית. בכינוסים השתתפה משלחת משותפת של מפא"י והאיחוד העולמי פועלי ציון. בשנים שלאחר מכן הנהיג שומכר את המפלגה בגרמניה, כאשר הוא תוקף את כישלון הדה-נאציפיקציה, ומוביל קו של אשמת העם הגרמני ואחריות קולקטיבית אשר אמורה להוביל לפיצוי מהיר של העם היהודי, ובמיוחד של ישראל.²²⁰ בישראל, בן גוריון מנהיג את ההפרדה בין התביעה לשילומים ופיצוי לעם היהודי, יורשת ששת המיליונים, כנושא העוסק בפיצוי חומרי בלבד, לבין הוויכוח ההיסטורי בין העם הגרמני לעם היהודי. הייתה זו דרכו להתמודדות מול הדעה הרווחת בציבוריות הישראלית, לקראת שיחות השילומים. עם קבלת המכתב של הקנצלר אדנאור, (נשלח לגולדמן ב 6 בדצמבר) מחליט בן גוריון להביא את שאלת המו"מ הישיר בפני הממשלה והכנסת.²²¹ יש להבין כי הדיון הקובע והחשוב לבן גוריון אישית, מתנהל בישיבת מרכז מפא"י ב 13 בדצמבר 1951. למפלגה רוב מכריע בקואליציה, ולכן בן גוריון היה מעורב בנעשה ובדיון. העובדה שהדיונים על נושא זה לא היו חדשים במפלגה (קומיסקו) הקלו על הנוכחים. בדיון היו גם אלה ששללו את הקשרים, ואולם המיעוט מקבל את דין התנועה כאשר 42 חברי המרכז מצביעים בעד, וחמשת המתנגדים מקבלים את עמדת הרוב.²²²

בתאריך 30 בדצמבר נערכים הדיונים בממשלה ומתקבלת ההחלטה על כניסה למו"מ ישיר עם גרמניה. בן גוריון מאמץ את הטרמינולוגיה של "גרמניה האחרת", הוא מאמץ את מה שגרמניה עושה בפועל. הוא מבין כי הוא יכול להשתמש בארץ, ברצון הגרמנים להיראות אחרת, כאשר אחת הנקודות הדומיננטיות בדרך היה מבצע סיני. האמריקאים ניסו ללחוץ על גרמניה להשתמש במנגנון השילומים כלחץ על ישראל (היה שימוש במנגנון הרכש צבאי תחת הסכם סודי בין המדינות) גרמניה סירבה לדרישת האמריקאים, ובנקודה זו החלה מערכת היחסים המיוחדת בין בן גוריון לאדנאור. נראה כי הגרמנים הבינו כי מדינת ישראל אינה רק זיכרון יהודי מהעבר, אלא משמשת כמבצר פוליטי כנגד התפשטות ברה"מ בזירה הבינלאומית.²²³ יתרה מכך, מנהיג גרמניה מוביל את הרצון לשינוי תדמיתה גרמניה בעולם. יחסים דיפלומטים לא נקשרו בין המדינות עקב הלחץ הערבי, אולם יחסים מיוחדים כן נקשרו, וכאן מנהיג גרמניה אמר "ראו... המנהיג החשוב בעולם

²¹⁹ נעימה ברזל, ישראל וגרמניה 1945-1956, התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" אוני' חיפה, אוקטובר 1990 עמ' 109.

²²⁰ כינוס הבן-פרלמנטרי בקושטא בספט' 1951 נערכה פגישה ראשונה בתיווך שווייץ בה סוכם כי חיים יחיל מישראל ויעקוב אלטמאייר מגרמניה ימשיכו את פעולות התיווך לנושא פיצויים כוללים.

²²¹ ישראל וגרמניה 1945-1956, התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה, נעימה ברזל, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוני' חיפה, 1990, עמ' 207.

²²² בתוך העשור הראשון בעריכת צבי צמרת וחנה יבלונקה, סדרת עידן, הוצאת יד בן צבי ירושלים, תשנ"ח 1997, יחסי ישראל גרמניה - ממדיניות החרם לקשרים מורכבים, נעימה ברזל, עמ' 200.

²²³ בתוך הרצאה, פרופ' שטאובר רוני, יחסי גרמניה ישראל, דיפלומטיה בצל הזיכרון, נידלה בתאריך 27 לאוג' 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=5Aw38-Bel9k>

היהודי אומר כי אנחנו אחרים...²²⁴. בן גוריון, מצידו, מבין כי דרך אופציה זו הוא יוכל לקבל דברים שלא יוכל לקבל במקומות אחרים. במקביל תפיסת השואה במדינת ישראל, ומולה, ועימה מדינה חזקה, והכור הגרעיני שהוא חלק מתפיסת עולמו של בן גוריון.

בפגישת המנהיגים במלון וולדורף בניו יורק, כאשר שני המנהיגים מבינים כי מאזינים לדבריהם, הגרמנים מסכימים לתת נשק לישראל. בגרמניה היו במחסנים נשק אמריקאי רב. האמריקאים עצמם אינם מוכנים לספק לישראל טנקים ומסוקים, ואילו הגרמנים מוכנים אף להעניק ללא תמורה כספית.²²⁵ 40% מהנשק שהגיע אז לישראל, הגיע מגרמניה, והגרמנים עושים זאת מאחורי גבה של ארה"ב בשקט. על כך דיבר בן גוריון באומרו "גרמניה האחרת". הייתה הבנה משני הצדדים ש בעוד אדנאאור מאפשר אספקת אמצעי לחימה לישראל, בן גוריון מצהיר על היותה של גרמניה "אחרת". מבחינה זו, יחסו של בן גוריון לגרמניה היה ופרגמטי. לא ניתן למצוא אצלו רמז לתהיות, שאלות או ספקות ביחסו לגרמניה, זאת בניגוד לקולות שעלו הן מהקואליציה והן מהאופוזיציה.²²⁶ בן גוריון טען לכל אורך הדרך כי הפריבילגיה של חרם טוטאלי על גרמניה שהייתה אפשרית בטרם ריבונות, נשללת מאיתנו לחלוטין במצבנו החדש.²²⁷

השאלה הכלכלית הדרמטית בראשית שנות ה-50 עמדה במרכז השיקולים המערכתיים בישראל, כאשר שנת 1951 הייתה השנה הקשה ביותר בה הצריכה הפרטית והציבורית גדלה ב-25% מעבר לגידול בתוצר, וכוסה בעודף יבוא שמומן במטבע חוץ. בסוף 1951 יתרות מטבע החוץ ששימשו למימון יבוא חיוני (דלק ותבואה) היה למעשה אפס. בן גוריון היה מודע למצבה הכספי הרעוע של המדינה, ולצורך להשיג במהירות סיוע חיצוני

228

שלוש פתרונות אפשריים עמדו בפני ראש הממשלה בן גוריון, גיוס הלוואות ומענקים מהממשל בארה"ב, הכבדת המיסוי בארץ, והחלופה השלישית הייתה בשנות החמישים השילומים מגרמניה. נושא הקשר הישיר בין מצבה הכלכלי של המדינה, עלה בשיחות בין בן גוריון לנגיד בנק ישראל, ובן גוריון כמנהיג המדינה היה מוכן לעשות את כל הנדרש על מנת להציל את המדינה.²²⁹ בנאומו במרכז מפא"י דיבר בן גוריון על שתי גישות, "גישת יהודי הגטו" לעומת גישת "יהודים בני עם עצמאי", בן גוריון מדבר על אחריות מוחלטת למעשינו... הוא אומר כי "אנחנו לא נינזר מהעולם הזה, ובעולם הזה יש העם הגרמני הזה, עם הנאצים שלו, והרוצחים

²²⁴ פרופ' רוני שטאובר בהרצאה ברשת, יחסי ישראל גרמניה - דוגמא לדיפלומטיה בצל הזיכרון גדלה ביום 27.8.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=hsOttGUbh8k&t=620s>, שם.

²²⁵ דברי ימי הכנסת כרך 27 (ו) עמ' 2374-2372 דברי יו"ר האופוזיציה ח"כ מנחם בגין מתנועת החירות.

²²⁷ ב-1952 מצבו של בן גוריון אינו שפיר בכנסת. בכנסת תמכו בממשלה 65 חברי כנסת וביניהם חמישה חברי כנסת ערבים, כך שלא היה לממשלה רוב יהודי, כך לדוגמא באוק' 1951 תבע בגין מפורשות מחברי הכנסת הערבים שלא להשתתף בהצבעה.

²²⁸ ישראל וגרמניה 1945-1956, התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה, נעימה ברזל, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה, אוני' חיפה, 1990, עמ' 153.

²²⁹ שם, עמ' 7.

שלו והתליינים שלו... ולא נוכל לעזוב את העולם²³⁰.... אנו רואים את ראש הממשלה כמי שמחויב להווה ולעתיד המדינה ולא לסיסמאות הנתלות בעבר.

גישתו של בן גוריון אל גרמניה ניבטת בירת שאת בהתנהלותו סביב משפט אייכמן. במהלך המשפט בן גוריון טרח רבות כדי שהגרמנים לא ייפגעו. לאחר מפגשו במרץ 1960 עם הקנצלר אדנאאור, הטיפול בעסקאות הנשק, במלווה וכעת בשלב ההכנות למשפט, התובע גדעון האוזנר כותב את נאום הפתיחה המפורסם ומעבירו לאישורו של בן גוריון. בן גוריון התעניין במיוחד בקטע המדיני של הנאום. הוא ן הנחה את האוזנר כי בכל מקום בו כתוב גרמניה, יש לכתוב גרמניה הנאצית. על מנת להבחין בין גרמניה של העבר ו"גרמניה האחרת", בין זו של אדנאאור, לזו של היטלר. בשלב מסוים של ההכנות מקבל התובע גדעון האוזנר מסמך מלשכה 06²³¹ מסמך משנת 1941 על פגישה במשרד הפנים הגרמני נאצי אצל גלובקה, בו התנהל דיון בנושא הרכוש היהודי. בדיון זה השתתף נציג של אייכמן, ועלה הקשר בין גלובקה לאייכמן. התובע גדעון האוזנר הביא את המסמך לידיעתו של בן גוריון. בן גוריון מברר עימו אם אפשר לנהל את הדיון ללא המסמך וגדעון האוזנר אומר לו כי המסמך חשוב היות והוא מצביע על אייכמן והחרמת רכוש. בן גוריון אשר חושש מהחרמת הגרמנים, מבקש מפליקס שנער להסביר לתובע האוזנר את המשמעות האפשרית. סופו של דבר המסמך הוצג, אולם גם גלובקה וגם אדנאאור קיבלו את ההודעה מראש ודאגו להתכונן לכך.²³²

העשור הראשון למדינת ישראל בהובלת בן גוריון סללו את הדרך ואת היכולת של משרדי הממשלה (החוץ המשפטים והמשטרה) לייצר חיבור וקשר מול המערכת הגרמנית. בן גוריון כראש ממשלה אינו חתום על מסמך ההקמה של היחידה במשטרת ישראל, אולם אין כלל ספק, כי ללא כלל המהלכים אשר טווה במהלך השנים, מניתוק מוחלט עם קום המדינה, להחלטת ממשלה כבר בהחלטה ב 15 בפברואר 1950 למגע ישיר עם גרמניה²³³, ההבנה כי המהלכים הפרגמטיים הכלכליים מחויבי המציאות כמו עסקאות הנשק, הם יובילו את ישראל קדימה בניגוד לרחשי הלב וצלקות מלחמת העולם השנייה אל ההיגיון הפוליטי. אני יכול לקבוע כי טביעת האצבע של בן גוריון כראש ממשלה נמצאת בכול מסמך ומכתב שחיבר את מרכזי החקירות של משטרת ישראל וגרמניה.

²³⁰ נעימה ברזל, ישראל וגרמניה 1945-1956, התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוני' חיפה, אוק' 1990 עמ' 220.

²³¹ היחידה אשר הקימה משטרת ישראל בכדי לחקור את אייכמן ולהכין את כתב האישום. להרחבה, יוסי המי, צדק צדק תרדוף, משטרת ישראל בפרשת אייכמן, מתא המעצר ואל עבר הגרדום, הוצאה לאור משטרת ישראל, ירושלים 2024.

²³² א.מ. חצ 10-584 ידיעה בעיתון דויטשה צייטונג (Deutsche Zeitungen) מ 19 למאי 1962 דנה בכך שבישראל ניקו למעשה את גלובקה מחשד ולכן אין צורך בועדת חקירה. פרקנפורטר אלגמיינה צייטונג (Frankfurter Allgemeine Zeitung) 31.5.61 מ (31) החקירה כנגד גלובקה הופסקה. לציין כי עניין הדיפלומט הבכיר בגרמניה עניין את שרות החוץ עוד מספר שנים לאחר משפט אייכמן בארץ. עוד בנושא ראה נעימה ברזל ישראל וגרמניה 1945-1956 עמ' 434, שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, עמ' 406-416, מעורבותו של ראש הממשלה וגבולותיה. העיתון דויטשה צייטונג (Deutsche Ztg) 19/5/1962.

²³³ בתוך העשור הראשון בעריכת צבי צמרת וחנה יבלונקה, סדרת עידן, הוצאת יד בן צבי ירושלים, תשנ"ח 1997, יחסי ישראל גרמניה - ממדיניות החרם לקשרים מורכבים, נעימה ברזל, עמ' 200

ג. הדרכים מצטלבות בין גרמניה לישראל - הקמת המרכז בלודוויגסבורג והקמת חפ"ן

החיבור הכלכלי אשר הוביל לחיבור החברתי תרבותי ואקדמי בין שתי המדינות במשך שנות החמישים בא לידי ביטוי לדוגמא בישיבת הכנסת מס' 380 אשר התנהלה בתאריך 24 בדצמבר 1957. שם התייחס ראש הממשלה בן גוריון ליחסי גרמניה וישראל " יש לנו עסק לא עם עולם של אתמול אלא עם עולם של מחר ; לא עם זיכרונות העבר אלא עם צרכי העתיד ; יש לנו עסק לא עם מציאות שחלפה , אלא עם מציאות ממשית , משתנית ומתחדשת"²³⁴ זהו הלך הרוח המוביל של מדיניות ממשלת ישראל , ומכאן הקשר הישיר , התמורות וההשפעה על המתרחש בגרמניה בשנים אלו . אין תמה איפה כי כתוצאה ממשפט פלילי כנגד כוח משימה (איינזצקומנדו) טילזיט (Einsatzkommando Tilsit) , משפט אשר החל ב 28 באפריל 1958 בבית המשפט בעיר אולם (²³⁵ ULM) בו הואשמו עשרה מחברי היחידה ברצח של 5502 יהודים , ילדים ונשים , במשפט אשר נחשב לאבן הבוחן ונקודת המפנה בגישה השיפוטית נגד הרצח שהתבצע תחת המשטר הנאצי , החליטה הממשלה הפדרלית להקים מוסד משותף לכלל המדינות בגרמניה אשר נקרא "המשרד המרכזי של מנהלי המשפט הממלכתיים לחקירת פשעים נציונל -סוציאליסטים", (Die Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen) אשר החל את פעילותו ב 1 בדצמבר 1958.²³⁶ המוסד אשר הוקם היה מוסד משותף לכל משרדי המשפטים של כלל המדינות ברפובליקה הגרמנית. המשרד אשר הוקם היה בראשית דרכו אחראי רק למעשים/פשעים אשר בוצעו כנגד האוכלוסייה האזרחית בהקשר של אירועי מלחמה (אולם ללא פעולות מלחמה בפועל) ובפרט לפשעים במחנות הריכוז וההשמדה. סמכות שיפוט זו הורחבה לשטח הפדרלי בשנת 1964 , והתוצאה המיידית הייתה הרחבת מעגל החקירות למעגל מקבלי ההחלטות ברמת קובעי המדיניות של הרייך השלישי הנאצי או מי מטעמם. בנוסף הרחבת מעגל הקורבנות , גם לשבויי מלחמה ולא רק אזרחים. ההסכם המשפטי בין המדינות ברפובליקה של גרמניה , נחתם ב 6 לנוב' 1959 , ומעניין לקרוא על מספר נקודות בהקשר זה. ראשית המשרד המרכזי "יוקם לתקופה זמנית " המרכז הוקם במדינת באדן וירטמברג כמוסד משותף לכלל מנהלי המשפט במדינה. משרד המשפטים של מדינת באדן וירטמברג מספק את המקום וממנה את ראש המוסד בהסכמת המדינות. כלל משרדי המשפטים ממנים את הנדרש על מנת לעמוד במשימות בבחינת תובעים , שופטים או פקידים . הפיקוח על המוסד ייעשה דרך משרד המשפטים של מדינת באדן -וירטמברג , אולם התקציב למימון יהיה ממלכתי ויחסי לגודל וצרכי המדינה".²³⁷ סמכויות השיפוט של המוסד נקבעו לכלל המקומות

²³⁴ דברי ימי הכנסת כרך כ' , ישיבה 380 עמ' 482-484 .

²³⁵ פרשה שהחלה בזכות התערבות התובע הראשי של באדן וירטמברג נלמן ביוני 1956 – לראשונה דן בית משפט בגרמניה בפעילות הרצח השיטתי של אלפי יהודים על ידי היחידות המיוחדות .

²³⁶ <https://zentrale-stelle-ludwigsburg.justiz-bw.de/pbz/Lde/Startseite/Einrichtung/Gruendung+und+Zustaendigkeit> אתר הלישכה נידלה בתאריך 7.1.24

²³⁷ שם.

שבהן אין לרפובליקה סמכות שיפוט, כאשר הכוונה הייתה לטפל ביחידות העוצבה המיוחדות אשר נעו במקביל לכוחות הצבא ועסקו ברצח - יחידות האיינזצגרופן – (לימים התברר במחקר, כי הצבא הגרמני, הוורמאכט לא היה נקי כלל וכלל מרצח יהודים)²³⁸ מחנות הריכוז וההשמדה נכנסו אף הן לקטגוריה זו, והחל מ 11 בדצמבר 1964 הורחב תחום הסמכות לפשעים בקטגוריה זו לשטח הפדרלי בתקופת השלטון הנאצי. את חקירת שלטונות הרייך השלישי השאירו המדינות לתחום החקירה של היועץ המשפטי לממשלה בבית המשפט העליון הגרמני בברלין.

טרם הקמת המשרד המרכזי נערכה בתאריך 7 באוק' 1959 מסיבת עיתונאים לעיתונות הזרה באולם בית המשפט של משרד המשפטים של באדן-וירטמברג, בה נכחו שר המשפטים ד"ר וולפגאנג האוטמן, וד"ר שולה אשר יועד לנהל את המרכז בלודוויגסבורג. במסיבת העיתונאים חידדו שר המשפטים וד"ר שולה את המסרים הבאים : 1. הטיפול הוא בפשעים שאינם פשעי מלחמה אלא פשעים פליליים שמקורם באידיאולוגיה הנאציונל-סוציאליסטית. 2. אין נתונים על כמות הנחקרים היות ואנו עוסקים בניגוד למשפטי נירנברג בפשיעה פרטנית, כאן נקבעה ההלכה והקשר בין מעשיו הפרטיים של הנאשם לבין התפיסה הכוללת שהייתה קיימת לגבי השמדת עם. חקירה כזו תוכל להתקיים אם ייחקר המכלול כולל אמצעי ההשמדה והנסיבות, ואין המהלך קשור לתהליך הדה-נאציפיקציה שהיה בגרמניה מאז תום המלחמה. 3. מנהל המרכז הרחיב בנושא העמדת האנשים הפרטיים לדין כבודדים, וזאת על רקע הבורות וחוסר הידיעה בחברה הגרמנית, היות ומעגל מקבלי ההחלטות היה מצומצם. יתרה מזו משפטי נירנברג שלא היו פופולריים בגרמניה התנהלו על בסיס הדין האמריקאי הזר לגרמנים. בשאלות דובר על מעמדו של החייל הבודד, ועד מנהיגי המדינה וקובעי המדיניות, שהיו חייבים ארגון מסודר על מנת לבצע את המהלך של רצח עם. תפקיד המשרד אינו לתבוע, אלא לאסוף את החומרים ולהכין את הקרקע לכתב האישום. הצוות מנה בראשית דרכו 20 אנשים. באותה מסיבת עיתונאים נשאלו שאלות לגבי פשעים שנעשו על ידי הצבא מי מטפל ? נהלי העבודה והערכות של המסמכים מחדש. אליבא לשר המשפטים הגרמני הצפי היה כי הפעילות תסתיים לפני 1965. ברור היה כי המשרד יכול לסגור את הפערים בין תחומי האחריות השונים של התובעים, ולבסוף ציינו השניים שתי נקודות מרכזיות, האחד כי "אנחנו הגרמנים לא מכירים באשמה הקולקטיבית אלא בבושה הקולקטיבית" ותפקיד המרכז בין היתר להחזיר לגרמניה את אמון העולם אשר אבד בעבר.²³⁹

המשרד המרכזי אשר הוקם בעיר לודוויגסבורג מונה כאוסף, מרכז ומעריך את החומר הזמין, קובע את מתחמי הפשיעה, את קבוצות המבצעים ומי מעורב בפשיעה. התברר כי המערכת המשפטית לא הייתה

²³⁸ <https://www.yadvashem.org/he/podcast/podcast-1.htm> אתר יד ושם נידלה בתאריך 25.3.24

²³⁹ מסיבת העיתונאים מיום 7 לאוק 59 בבית המשפט באדן ויטמברג בהשתתפות שר המשפטים הגרמני ומנהל המרכז ד"ר שולה.

מסוגלת לתפוס את מורכבות הפשיעה הנאצית עד הקמת המרכז. לאחר המחקר המקדים ואיסוף הראיות, פונה המרכז בלודויגסבורג לפרקליטות המדינה הנוגעת, וזו יכולה לקבל את החומר או אם תסרב, להעבירו לפרקליטות אחרת. במידה ואין בית המשפט של המדינה מוסמך לדון בחומר אשר הוגש לו, החומר עם ההמלצה הועברו לבית המשפט הפדרלי, והוא יכול היה להאציל מסמכותו לפרקליטות המדינה. בתחום אחריות המשרד המרכזי היה למנות את הפקידים, להיות בקשרי עבודה מול הפרקליטות השונות, ואלה היו מחויבות לדווח למשרד המרכזי על השלמת ההליכים.

מאז הקמת המרכז בלודויגסבורג ערך המשרד הראשי 7694 חקירות מקדימות, כאשר חלק מחקירות אלו כוללות מספר נאשמים רב.²⁴⁰ עד תחילת המלחמה באוקראינה, (פב' 2022) אחד המוקדים של העבודה היה בדיקה שהסתיימה ברובה של ארכיונים בפדרציה הרוסית. התהפוכות הפוליטיות בגוש המזרחי לשעבר בשנות התשעים, נתנו ללשכה המרכזית הזדמנות לבחון את חומר הארכיון המאוחסן בו, שלא היה נגיש לו ברובו במהלך המלחמה הקרה. זמן קצר לאחר איחוד גרמניה, המשרד המרכזי קיבל גם את ההוראה מוועידת שרי המשפטים לצפות ולהעריך את הארכיון הנרחב של המשרד לביטחון המדינה (שטאזי, Ministerium für Staatssicherheit) של גרמניה המזרחית לשעבר, לאחר שרשויות הביטחון שלה סירבו בעבר בהתמדה לשתף עם גרמניה המערבית פעולה במשך עשרות שנים.²⁴¹ יתרה מכך, הוועידה קבעה כי המשרד המרכזי והמיקום בלודויגסבורג ימשיכו, גם אם לא קובעים כרגע תאריך תפוגה בפעילות החקירות. המרכז יישמר וימשיך כמקום זיכרון, אזהרה, חינוך ומחקר, באפיון של מרכז תיעוד, מחקר ומידע, גם אם תפיסת השימוש וההפעלה משתנה בשנים האחרונות.²⁴²

²⁴⁰ כך לדוגמה 126 התיקים שהוגשו לפרקליטות נגד המשרתים לשעבר באושוויץ, מיידנק, זקסנהאוזן, רוונסבריק, בוכנוולד, שטוטהוף, מאוטהאוזן, נוינגמה, פלוסנבורג, נצוילר, דכאו פלאשוב וגרוס-רוזן, כולל 27 נשים. על כך הוגשו 13 כתבי אישום, שלושה מהם הובילו להרשעות. רוב התיקים הסתיימו עקב חוסר יכולת לעמוד לדין או מוות של הנאשמים.

²⁴¹ שרי המשפטים של מדינות גרמניה הצביעו בוועידתם ב-17 ל 18 ביוני 2015 בשטוטגרט כי המשרד המרכזי "בלודויגסבורג ימשיך לפעול במתכונתו הנוכחית כל עוד יתעוררו משימות אכיפת החוק." ובהמשך לרגל יום השנה ה-60 ללשכה המרכזית, הודיע שר המשפטים של באדן-וירטמברג בדצמבר 2018 כי הגבלת פעילות חקירה או אפילו פירוק המשרד המרכזי "לא עומדים לדיון בהווה או בעתיד הקרוב". אתר הארכיון הפדרלי הגרמני, <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/rechtsgrundlagen/vereinbarung-fuer-die-uebernahme-der-unterlagen-der-zentralen-stelle>

²⁴² מאז 1958, 18,688 תיקים בגין פשעי נאצים תלויים ועומדים בפני תובעים ציבוריים ובתי משפט ברפובליקה הפדרלית של גרמניה. ככל שאלו לא יזמו המשרד המרכזי, הם היו קשורים בעיקר בעקיפין לפעילותו. כמו כן, ישנם תהליכים מינהליים ומה שנקרא תהליכי סקירה, העוסקים לא פעם בצפייה בחזקות ארכיון נוספות - בעיקר חוץ. המשרד המרכזי בלודויגסבורג עיבד עד כה כ-118,800 מהתהליכים והמידע הללו. הקובץ המרכזי מכיל כמעט 1.77 מיליון כרטיסי אינדקס: מחולקים לאנשים, זירות פשע ויחידות. הוא מכיל למעלה מ-700,000 שמות של נאשמים או עדים וכן יותר מ-28,000 זירות פשע מהאוקיינוס האטלנטי ועד הקווקז. אוסף המסמכים הנפרד מכיל למעלה מ-558,300 עותקים, אותם ניתן למצוא באמצעות כ-163,000 כרטיסי אינדקס, המתעדים גם את מקום המצאם של המסמכים המקוריים. בשנים האחרונות ניתן לציין את פסיקת בית המשפט האזורי בלונבורג, ביולי 2015 גזר על אוסקר גרונינג עונש של ארבע שנות מאסר בגין סיוע לרצח ב-300,000 מקרים, מבלי שניתן היה להוכיח שהוא היה מעורב ישירות ברציחות במסגרת תפקידו במחנה ההשמדה אושוויץ. בית המשפט העליון אישר את פסק הדין ב-20 לספט' 2020 בהיותו חלק ממכונת ההשמדה. ביוני 2016, הסוהר ריינהולד ה' ממחנה הריכוז אושוויץ נידון לחמש שנות מאסר על ידי בית המשפט האזורי דטמוולד בגין סיוע לרצח בלפחות 170,000 מקרים. המורשע מת במהלך הליך הערעור שהתנהל. ביולי 2020 גזר בית הדין האזורי בהמבורג עונש של שנתיים מאסר על תנאי על שומר ממחנה הריכוז שטוטהוף ברונד' בגין סיוע לרצח ב-5,232 מקרים ובגין סיוע לניסיון רצח. לאחרונה, ב-28 ביוני 2022, סוהר לשעבר במחנה הריכוז זקסנהאוזן יוזף ש' הורשע בסיוע לרצח של יותר מ-3,500 אסירים שנידונו לחמש שנות מאסר; המשפט נגד יוזף ש' (Schütz) הסתיים בתחילת קיץ 2022, והוא הורשע בסיוע לרצח. עורך דינו הגיש ערעור על פסק הדין, אך יוזף ש'

למרות הצהרת הכוונות של גרמניה בדבר רצינות כוונותיה באשר העמדת פושעים נאצים לדין, והצהרות שר המשפטים עם ד"ר שולה במסיבת העיתונאים, בנוסף לכמות בקשות גדולה מישראל למציאת עדים וגביית הצהרות,²⁴³ מדינת ישראל ומשטרת ישראל לא השכילו להבין את רצינות הכוונות הגרמניות מחד, ואת העוצמות והמשאבים המושקעים בגרמניה מאידך גיסא, ולכן במשך כל שנת 1959 ומחצית שנת 1960 העשייה "צלעה", בלשון המעטה, כמות התקלות הייתה גדולה. עיכובים במתן מענה לבקשות גרמניה לגביית עדויות, חוסר בתרגום לגרמנית של העדויות, אי איתור עדים, אי ניהול מרוכז של גביית העדויות בתחום מיוחד זה (למרות הניסיון הקודם של ראשית שנות ה 50 בהן משטרת ישראל עסקה בעניין תביעות כנגד קאפואים) לאור כל זאת, מפתיע חוסר הרגישות הממסדית לכך שגרמניה נמצאת שלב מקדים באופן דרמטי לפני מדינת היהודים בתחום אשר לכאורה היה אמור להיות תחת רגישות רבה ביותר בישראל. בחודש מאי 1960 הייתה המשלחת הישראלית בקלן רגישה לרצף המכתבים, והבינה כי היא צריכה לנקוט יוזמה, לכן בתאריך 23 למאי 1960 נפגש ד"ר ברגמן מהמשלחת הישראלית עם מנהל המשרד בלודויגסבורג, ד"ר שולה (Erwin Schüle) ועם צוותו, ומסמך ראשון עושה את דרכו לארץ ובו חשיפה למנגנון החדש ועיקרי הדברים הם : 1. ד"ר שולה קיבל את העדויות הראשונות חלקן טובות, וחלקן אינן עומדות בדרישות המקצועיות הנדרשות להרשעה. 2. בכל התיקים המנוהלים במרכז (200 במספר) ירדה הדחיפות של התיישנות עקב טיפול משפטי, רצוי לתת עדיפות לתיקים בהן לא הודה הנאשם בעבירות המיוחסות לו. 3. ד"ר שולה מבקש לחשוב על פונקציה משטרתית במשרד המשפטים בישראל, שכן להערכתו יידרשו שמיעת 800 עדים בשנים הקרובות ועוד, העדויות בחלקן אשר נגבו, הסתפקו במענה של כן ולא מטעם העד, ולא היה במקום משפטן אשר יעריך את אישיותו של העד, ויידע לקבוע האם העד מהימן, ואכן ראה את הנאשם. 4. העברת העדויות ללא תרגום לגרמנית מאושר על ידי בית המשפט עלול לפגוע בהליך המשפטי ובאמינות התביעה. 5. בתיקים דחופים רצוי לשלוח מייד עם תקציר של משפטן. 6. מציין ד"ר שולה כי דרושה החלטה עקרונית, כי לפעמים יהיה צורך לשמוע בישראל עדות בנוכחות של התובע הכללי או נציגו, ואולי גם הסניגור. 7. ד"ר שולה שאל לגבי כניסתם ארצה של הנציגים, (אין בזמן זה עדיין קשרים דיפלומטים בין המדינות) והאם תתאפשר לנציגות לשאול שאלות כאשר התרגום יהיה סימולטני לגרמנית. 8. במפגש סבר ד"ר שולה כי משרד המשפטים יכול לפנות לארגוני העולים לבדיקת אפשרות עדויות, ולבסוף הודה מנהל המרכז למשטרת ישראל ואף למוסד של טוביה פרידמן בחיפה על הסיוע שקיבל (אם כי האחרון בפרסומו הזיק ביותר).²⁴⁴ יום למחרת מוציא ד"ר ברגמן

נפטר במדינת ברנדנבורג בביתו בגיל 102, זמן קצר לפני שניתן פסק דין בנוגע לערעור. <https://www.maz-online.de/brandenburg/brandenburg-an-der-havel-ex-kz-wachmann-josef-s-mit-102-jahren-gestorben-14PFPVI6EFG5LH27CTICJZQB3A.html>, הצהרת התוכן מופיעה באתר המרכז לחקר פשעי הנאצים בלודויגסבורג, <https://www.bundesarchiv.de/das-bundesarchiv/standorte/ludwigsburg>.

²⁴³ א.מ. ג-8 / 5724 ו א.מ. ג-9 / 5724, לדוגמה בין פב' 1960 ועד מאי 1960 נמצאו למעלה מ 20 התכתבויות שונות באשר לטיפול בישראל על פי בקשות המרכז בלודויגסבורג.

²⁴⁴ ארכיון לאומי ג-5724, על המסמך נוספה הערה בכתב יד כי המסמך נשלח למפכ"ל נחמיאס וליועמ"ש משרד החוץ קוקיה.

מהמשלחת בקלן מסמך נוסף אל שר המשפטים, ומציין כי הוא מביע את דעתו אשר "לה תהיה התנגדות חזקה" .. ישראל אינה מעוניינת בעונשים אלא בקביעת העובדות, כותב ד"ר ברגמן, כי על פשעי הנאצים נגד היהדות, לא תכפר המילה העונש המקסימלי (מאסר עולם – דהיינו 15 שנה) מוסיף ד"ר ברגמן וכותב כי העונשים, זה עניין גרמני פנימי גם במובן הפילוסופי, "שכר עבירה-עבירה" לעניין המדינה בגרמניה ולענייני אזרחיה כאן – לא תועיל דרישה מתמדת לעונשים....²⁴⁵

בישראל בשנת 1960 לא מתעלמים מהליך נוסף המתנהל בגרמניה והולך וצובר תאוצה, והוא עניין ההתיישנות על פשעי נאצים בחומרה מסוימת, אשר היה אמור לחול בדצמבר 1960.²⁴⁶ המרחב הציבורי החל לרעוש ולגעוש, והחשש העיקרי היה, כי אותם פושעים נאצים אשר לא נתנו את הדין עד כה עקב כישלון הדה-נאציפיקציה, יחמקו מלתת הדין בעילה הטכנית הפשוטה. למותר לציין כי הארץ רגשה בכל הקשור לפשיעת נאצים בשנות החמישים, בין אם על רקע פולמוס קבלת השילומים מגרמניה, בקשת המעצמות מישראל לסיום מצב הלוחמה עם גרמניה שנענתה בשלילה, ועל רקע משפטי "הקאפואים" אשר הציפו חדשות לבקרים את הזוועות.²⁴⁷ בתאריך 22 במרץ 1960 מונחת על שולחן הבונדסטאג בגרמניה הצעת חוק להתיישנות הפשעים החל משנת 1943.²⁴⁸ החל מחודש זה ובחודש לאחריו הוציאו ארגונים רבים של עולי ארצות אירופה, ארגון הלוחמים האנטי-נאצים וקורבנות הנאציזם מסמכי מחאה וקריאות לביטול חוק ההתיישנות.²⁴⁹ ב 20 באפריל 1960 פונה יועמ"ש המשלחת בקלן ברגמן לראש המשלחת שנער ומסביר כי לפי שיחותיו עם מספר גורמים אין סיכוי התהליך ייעצר גם לא דרך מפלגת ה (Sozialdemokratische) Spd (Partei Deutschlands) -הסוציאל דמוקרטים.²⁵⁰ בתאריך 27 באפריל 1960 שולח שר המשפטים פנחס רוזן מכתב אישי לשר המשפטים הפדרלי הגרמני פריץ שפר ובו בקצרה מסר כי ההתרחשויות בגרמניה מייצרות דאגות עמוקות בישראל, והכי הוא בטוח כי בית המחוקקים ייקח זאת בחשבון בבואו לדון בעניין.²⁵¹ עד למענה שר המשפטים הגרמני ב 1 למאי 1960, יד ושם שולח רשימת שמות של פושעים נאצים בדחיפות למרכז בלודויגסבורג על מנת לנסות לפתוח בהליכים, ולא לאבד ההזדמנות להעמיד לדין את הפושעים. מענה המרכז למוסד יד ושם לא איחר להגיע, ובתאריך 6 למאי ניתן מענה מנומס, אולם מסביר כי רוב רובה של הרשימה מוכר לגרמנים, ואין הדבר מספק אם הם רושמים כי מאן דהו היה מעורב, יש להביא מסמכים התומכים בכך ברמה המשפטית הנדרשת.²⁵² ב 3 למאי 1960 מגיע המענה מוועידת התביעות וארגון "אורו"²⁵³ כי הם

²⁴⁵ ארכיון לאומי ג-8 / 5724, איסוף ראיות נגד הנאצים העומדים לדין בגרמניה, נפתח ב אפר' 1959 עד אפר' 1960, ד"ר ברגמן, מסמך אישי סודי לשר המשפטים מ 24 מאי 1960. על המסמך הוסיף בתאריך 30 למאי 60 ד"ר שנער, ראש המשלחת הערה לשר המשפטים כי הוא מתנגד לדעתו על ברגמן לפרסום שזה האחרון ביקש למסור את המכתב וכי יכתוב לו מכתב באופן אישי על כך. ואולם הם עושים את הכול ...

²⁴⁶ ארכיון לאומי ג-8 / 5724, מדובר על עבירות הריגה.

²⁴⁷ "ובעזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, אורי קוסובסקי בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1. תשמ"ט 2019.

²⁴⁸ 8 במאי 1945 נקבע בגרמניה המערבית כיום תחילת ההתיישנות על פשעי הנאצים, על פשעים שהעונש המקסימלי שלהם הוא עד 10 שנים כגון פגיעה הגופנית או ברכוש ההתיישנות חלה ביום 8 מאי 1955, 15 שנים על פשעים כגון הריגה או פגיעה גופנית וזה עד מאי 1960, ו 20 שנה על פשעים מסוג רצח, סיוע לרצח או הריגה חמורה וזה עד חודש מאי 1965.

²⁴⁹ א.מ. ג-12 / 5724, גילוי דעת בתאריך 6 באפריל 1960. ללא הפנייה למכותב.

²⁵⁰ א.מ. ג-12 / 5724 מסמך משלחת ישראל בקלן, 20 באפריל 1960, אישי סודי, מברגמן לשנער, במענה למברק רמ/18 מיום 17 באפריל 1960, על המסמך מציין שנער בכתב ידו לשר המשפטים רוזן כי הוא ממתין להתייחסות ועידת התביעות ול"אורו"

²⁵¹ א.מ. ג-12/5724, המכתב מ 27 לאפריל ללא סימוכין או כותרת רשמית של המדינה ומשרד המשפטים.

²⁵² 5724 / 12-ג א.מ. Zentrale Stelle der landesjustizverwaltungen 111-32/43 6.5.1960

²⁵³ "אורו" הוא זרוע של "ועידת התביעות", הארגון היהודי העולמי המטפל בתביעות פיצויים מגרמניה ואוסטריה. "אורו" עסק במשך שנים ארוכות בסיוע להגשת תביעות פרטיות במדינות אלה.

אינן מתערבים בעניין פנימי גרמני.²⁵⁴ ב 11 למאי 1960 שוב פונה ברגמן אל שנער וכאן בסעיף 1 במסמך הוא כבר מציין כי קיימת החלטת הממשלה הפדרלית לא ליזום חוק לשינוי הוראת ההתיישנות. ברגמן מציין כי יש להניח כי לא תהיינה תביעות נוספות אלא במקרי רצח, וכי הנטייה הכללית בגרמניה היא לטובת הנתבעים, וחמור כך הוא מציין כי במקרים רבים עלולים השופטים והמושבעים להחליט שלא היה המקרה, מקרה רצח.²⁵⁵ בתאריך 17 למאי 1960 מתקבלת התשובה משר המשפטים הפדרלי שפר לשר המשפטים רוזן על מכתבו והחשש בישראל, מכתבו ארוך ומנומק ואנסה לקצרו, ראשית מילות נימוס ואסירות תודה על כך שיכול הוא להתייחס לשאלת ההתיישנות, במילים ארוכות מסביר השר שפר כי התמעטות המקרים בהם יש צורך להביא לדין פושעים מחד, והעניין הציבורי מאידך גיסא הובילו להקמת המרכז בלודויגסבורג. השר שפר הסביר כי אשמת הרצח דינה להתיישן רק לאחר 20 שנים משנת 1943 כך שמי שצריך לשאת באחריות יישא בה, קטיעת ההתיישנות היא מול מעשה ספציפי כאשר העושה הוא אדם מוכר וידוע. ולכן רק פעם אחת בגרמניה התערבו בחוק וזה היה בעת הקמת הרפובליקה בשנים 1946 ו 1947 והוא מאמין כי אין בזה כדי לפגום בהליכים נגד הפושעים.²⁵⁶ נושא ההתיישנות בגרמניה ילווה את מדינת ישראל ואת דיוני הכנסת במהלך שנות ה 60 ובוודאי יעלו לקראת הבשלת היחסים הדיפלומטים בין שתי המדינות.

²⁵⁴ א.מ. ג-12 / 5724, מברק שרות תח"ל – אל שנער מאת ברגמן, 3.5.60 ב/25 יצא מקלן מהמשלחת.

²⁵⁵ א.מ. ג-12 / 5724 גם על מסמך זה מציין שנער בכתב ידו לשר המשפטים רוזן כי הוא מברר הפרטים וידווח לו בפרוטרוט ב 17.5.1960

²⁵⁶ על הנעשה מאחרי הקלעים וכתובת המכתבים ראה שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון עמ' 278-287.

ראשיתה של יחידה – תחילתה של ידידות מול גרמניה.

א. ממסדרונות הביורוקרטיה המשטרית אל מסדרונות במרכז בלודווגסבורג

הקמת יחידה במשטרת ישראל מהווה הליך מורכב ובעייתי המצריך זמן רב והתגברות על מהמורות רבות. קשים שבעתיים הדברים, כאשר אין היחידה נמצאת במרכז העשייה המבצעית וכל כולה עוסקת ופועלת מול גורמי חקירה הנמצאים בחו"ל. כזו הייתה היחידה לחקירת פשעי נאצים.

בעיתון הארץ בתאריך 1 לפב' 1960 מתפרסמת ידיעה על הקמת יחידה לחקירת פשעי נאצים במשטרת ישראל. הייתה זו יריית הפתיחה להקמת המדור שילווה את הסיוע למשטרות בעולם בשלושים השנים הקרובות. במקביל לידיעה אכן מתחילה משטרת ישראל בהכנות כאשר מתחילים לאסוף את השוטרים אשר יאיישו את המשרדים. כפי שנכתב משטרת ישראל הועסקה בפועל על ידי דרישת רשויות מגרמניה מאז שנת 1959, כאשר החלו לשלוח בקשות שונות לישראל דרך המשלחת בקלן, לפיכך עלה הצורך בריכוז של פעולות החקירה והמענה. השוטר לאון טוניס שימש באותה עת כשוטר סיור בנפת יפו, והוא מוזמן לראיון במטה הארצי אשר שכן ברחוב הרכבת בתל אביב, שם הוא פגש את חברו ליחידה לעתיד לבוא אוגיניוש לנדסברג²⁵⁷ ומפקח זיגל.²⁵⁸ סגן מפקח מחוזי בן פורת הכניסם לראיון בו ישבו ניצב משנה אפרים הופשטטר²⁵⁹ ומתתיהו סלע.²⁶⁰ לאון טוניס רואיין במקום לאחר הגשת קורות החיים, ולמחרת סופח למטה הארצי לעבודה ללא מדים.²⁶¹ עד למיסוד היחידה לאחר הישיבה אשר נערכה בתל אביב²⁶² ב-27 למאי 1960 העבודה התבצעה במסגרת חקירות המטה הארצי, כאשר השוטרים מבצעים את עבודתם בתוך מחלקת החקירות הפליליות. קצין החקירות אשר ריכוז בחודשים אלה את העבודה היה פקד גינוסר. השוטרים לא עברו בתקופה זו כול הסמכה מסודרת ומאורגנת.²⁶³ שיטת העבודה הייתה באופן של קבלת המכתב מגרמניה בד"כ, נסיעה למכונים כמו יד ושם או יד מרדכי, איסוף חומר אשר לא היה ערוך כעדות משפטית, אלא כסיפור אישי,

²⁵⁷ מראשוני שוטרי היחידה.

²⁵⁸ ק' חקירות במחוז תל אביב ולימים נודע כמייסד היחידה לחקירות הונאה, שמטרתה לחימה בעבירות צווארון לבן.

²⁵⁹ עד 1960 שירת ניצב משנה אפרים הופשטטר במחלקת הפלילית באגף לחקירות פשעים במחוז ת"א ובמטא"רב-1960. מונה אפרים לסגן מפקד לשכה 06. במרץ 1961 הוא מונה למפקד ביה"ס לקצינים בכירים. בהמשך היה ראש מחלקת חקירות כלכליות עד אוגוסט 1969, אז הושאל למשרד החוץ.

²⁶⁰ ראש אגף חקירות בין 1958–1963. היה הראשון למלא את התפקיד לאחר הקמת האגף, ובתקופת כהונתו היה נציג המשטרה בכינוסי האינטרפול וממונה על חקירת מפכ"ל המשטרה לשעבר יחזקאל סהר. בראיון עם לאון טוניס מ-1990 (הקלטה עימו נערכה במשרדי חפ"ן ב-16.2.1990 על ידי יחידת ההיסטוריה של משטרת ישראל, מציין כי בראיונות ישב פקד לס לימים החוקר המרכזי של אייכמן).

²⁶¹ בראיון אשר העניק לאון טוניס ביום 16 לפב' 1990 ציין כי הוסבר לו כי מפקד היחידה יהיה גינוסר בדרגת פקד, (עלה ארצה בשנת 1950, לאחר שהיה ס' ראש אגף לפשעי נאצים במשרד הביטחון הפולני) בחדרו מציין לאון שוחחו על העבודה ועל מכתבים אשר הגיעו ומגיעים מהמרכז בלודווגסבורג ומגרמניה בכלל, לעיתים ללא שמות. לאון מציין כי החלו בנסיעות ליד ושם וליד מרדכי לאיסוף חומרים ועדויות כאשר הוא קיבל את מחוז קרקוב לטיפול. לציין כי בכלל ההתכתבויות אין גינוסר מופיע כמפקד יחידה וכי רב פקד רוט ראש מחלקת החקירות בפועל הוא החתום מול משרדי הממשלה. ראה גם א.מ. ג-11/5724 שלושה מסמכים מחודש יוני 1960 המיועדים לגינוסר כמרכז את נושא חקירת פשעי נאצים.

²⁶² א.מ. ג-9 / 5724, פרוטוקול הקמת היחידה מישיבה שהתקיימה ביום 27.5.1960 בקריה בתל אביב.

²⁶³ בראיון מציין לאון טוניס כי בפועל לטעמו לא נדרשה כול הכשרה היות ופלושבסקי היה קצין בכיר במשטרה הפולנית, לנסברג היה לדבריו קולונל וסגן פרקליט צבאי בפולין, ולאון טוניס עצמו שימש כשופט מחוזי בברסלאו (ורוצלב)

גביית עדות נוספת תחת כללי החקירה הפלילית הנדרשת, ותוך כדי כך הרחבת העדות לשמות פושעים נוספים הקשורים לאירוע. חומר זה נמסר בד"כ בחזרה לאחר גביית כשלוש עד חמש עדויות, ומסירה למבקש כדו"ח ביניים באמצעות מחלקת החקירות, מהם למשרד המשפטים, או למשרד החוץ ולבסוף למשלחת בקלן אשר העבירה את התוצר המוגמר בגרמניה. מצב זמני זה התנהל עד לתאריך 1 ליולי 1960 שאז נכנס לתפקידו מפקדה הראשון של היחידה, רב פקד ד"ר איתן ליף אשר היה ביחידה הכלכלית.²⁶⁴ רב פקד ליף מקבל לידיה את היחידה הקטנה אשר כאמור החלה להתארגן ולעבוד בפועל זמן קצר טרם הישיבה.²⁶⁵ ההתחלה הייתה צנועה ביותר כאשר הפעילות החלה ברחוב הרכבת בתל אביב, שלושה חדרים, חדר מפקד ושני חדרי חוקרים (מעין צריף אשר הונח על גג המבנה) בקומה הרביעית. כניסתו של רב פקד ליף, היוותה שלב חדש בהתייחסות למערך התגובה של רשויות מדינת ישראל לבקשות הזורמות מגרמניה. נראה בדיעבד כי היחידה אשר לא "תרמה" לגילוי פשיעה ועבריינים בתוך המדינה כחלק מהסטטיסטיקה היבשה, לא עניינה את מרבית המפקדים ומקבלי ההחלטות במשטרת ישראל, הדבר ניכר בדוחו"ת השנתיים אשר מציינים בקיצור נמרץ ובמספר שורות את העשייה. בפועל כניסתו של קצין משטרה, עורך דין במקצועו, דובר השפה הגרמנית כשפת אם על בוריה, יצר את השינוי וקבע את הכיוון אליו נכנסה היחידה החדשה, וזאת למרות גילו המבוגר יחסית לאנשי משטרה אחרים (61). היחידה אשר החלה את דרכה כיחידה של ארבעה שוטרים, שוטרים אשר עברו את תהפוכות שנות השואה, בעלי ידע של השפה הפולנית או הגרמנית, כך שבידיהם הייתה היכולת להבין רגשית את העדים, לגבות את העדות ולשוחח עם ניצולים או שורדים אשר חיו בארץ. מגבלה מובנת הייתה כמובן הכורח לייסד את נהלי העבודה ואת שיטות העבודה במגבלות חקירה, שכן לא היה לשוטרי היחידה את היכולת לחקור חשוד כמקובל בתיקים פליליים, אלא רק את העדים אשר התבקשו לאתר. בעקבות העדויות המשיכו המוסדות בגרמניה לפתוח תיקי חקירה נוספים אשר נקשרו לכתבי האישום באותו תיק.

תפקיד נוסף עליו מעיד איתן ליף²⁶⁶ הוא קיצור הפרוצדורות המשפטיות שעליהן אעמוד, כגון נושא תרגום העדויות בשלבי הקמת היחידה הראשונים. הקשר העקיף באמצעות המשלחת בקלן עד פתיחת השגרירות של גרמניה בישראל בשנת 1965, והכרות של החוק הגרמני השונה במהותו מהחוק במדינת ישראל, והיכולת לנצלו לטובת החקירות בארץ.

בניגוד לתכנון הבסיסי של מתח הדרגה הנדרשת לפיקוד על היחידה ולגודלה, לאור חוסר האמצעים של משטרת ישראל וחוסר התקציב, הביצוע היה מינימאלי וחסר.²⁶⁷ בתאריך 27 ליולי 1960 מגיע המסמך

²⁶⁴ כתב מינוי למ.א. 14375 אטמ. 60/312 מיום 14 יולי 1960. מטא"ר אגף ארגון. (השוטרים רוכזו יחד אולם זו לא הייתה מתכונת של יחידה מסודרת אלא מענה מרוכז לבקשות אשר הגיעו – ארגונית היה נוח יותר לרכזם למקום אחד)

²⁶⁵ עיתון הארץ מיום 1.2.1960 מודיע על הקמת היחידה. א.מ. ג-9 / 5724, במסמך של רב פקד קרתי מיום 22.7.1960 למנכ"ל משרד המשפטים פ/0101-33528

²⁶⁶ א.מ. ל-26 / 3668, ראיון שערך י. בן ארי עם איתן ליף בתאריך 12.4.1978

²⁶⁷ א.מ. ג-8/5724, מסמך מתאריך 18 לינואר 1960 ומסמך מתאריך 21 לינואר 1960 שבהם דנו בדרגת התקן של ניצב משנה 261

הראשון מגרמניה המיועד אל רב פקד לוף כמפקד היחידה, והיחידה יצאה לדרך בפיקוד החדש.²⁶⁸ מיסוד תורת עבודה וסדרי עבודה הינם דבר מורכב בארגון מסודר כמו משטרת ישראל, ועל אחת כמה וכמה כאשר מדובר בקשרי חוץ מורכבים עם מדינה ללא קשרים דיפלומטים מוסדרים כמו גרמניה. נראה כי המשרד בלודוויגסבורג החל להבין כי ישנה כתובת מסודרת במשטרת ישראל, שכן שטף המכתבים מתחיל להגיע אל היחידה, עם כמות דרישות ההולכת וגדלה.²⁶⁹ בחודש דצמבר 1960 יחידת חפ"ן גדלה ומנתה את מפקד היחידה קצין בדרגת רב פקד, ארבעה שוטרים בדרגת סמל שני ועוד שלושה שוטרים.²⁷⁰ היחידה לחקירת פשעי נאצים ממשיכה בעבודתה אולם השינוי בתכני היחידה ואופן עבודתה יגיע מכיוון בלתי צפוי, והוא משפט אייכמן אשר החל להתנהל במקביל לעבודת היחידה.²⁷¹ כפי שציינתי הן גרמניה המערבית והן גרמניה המזרחית שלחו נציג לירושלים לעמוד על התנהלות המשפט, כול אחת וסיבותיה שלה.²⁷² מגרמניה המערבית הגיע לארץ עו"ד ד"ר צוייג, (Dietrich Zeug) פרקליט בכיר מלשכת לודוויגסבורג, אשר שהה בארץ במשך חודשי המשפט בירושלים, ומפנסיון בירושלים²⁷³ שלח את הדוחות העיתיים. ד"ר צוייג קשר קשרים רבים וענפים במהלך שהותו בארץ, אחד מאלה היה עם רב פקד ד"ר לוף. מפקד היחידה האחראית למעשה על הקשר הישיר בין המרכז לחקירת פשעי נאצים בלודוויגסבורג, והמקבילה במדינת ישראל יח' חפ"ן. בחודש ינואר 1961 מבהיר משרד המשפטים הגרמני למרכז בלודוויגסבורג, כי למשלחת ישראל בקלן אין מעמד משפטי, ומכאן כי אינה יכולה להעביר בקשות משפטיות בעצמה אלא להוות גורם מתווך בלבד (הדקויות המשפטיות חזרו על עצמן בנסיבות שונות בגרמניה מדי פעם). בחודש פברואר 1961 משרד המשפטים באדן ויטמברג – האחראי על הלשכה המרכזית טכנית - דן בשליחותו של צוייג שנשלח כמשקיף למשפט אייכמן. צוייג הוא לא שליח של המרכז היות והוא יצא ממדינת האסן, כך שצריך הסכמה של כול המדינות בגרמניה,

שוטרים ושוטרות בדירוגים שונים.

א.מ. ג-11 / 5724, מכתב מלשכת שר המשפטים לרפ"ק לוף אשר נשלח ע"י ב. בנדן בהמשך להתכתבות ממחצית חודש יולי 1960

א.מ. ג-11 / 5724, 2.8.1960, 5.8.1960, 24.8.1960, ועוד, mit Jsrael Band 1 vom 9-7 bis 9-7150, ...
Rechtshilfeers, Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen
קודם לכן בתאריך 20.2.1960 יוצא מסמך המסכם דיון שנערך במשרד המשפטים בבון בנושא חקירות משטרה בישראל ב 18.2.60 על הקשר הישיר של המרכז בלודוויגסבורג לבין ישראל. השתתפו רודן מהמשלחת בקלן, ממשרד המשפטים התובע גוהלר, יועמ"ש משרד החוץ הגרמני והח"מ הרמן. נקבע בפגישה כי: אין התנגדות לקשר ישיר מול המשלחת בקלן של המרכז בלודוויגסבורג גם אם אינו מוכר כמשרד של הרשות לפי סעיף 41 לחוק ההסגרה. המשרד הראשי רשאי לפנות ישירות למ"י ולקבל חומר ומסמכים הנדרשים לחקירות וגם דרך האינטרפול. אין זה הסכם הדדיות אלא הסכם חד כיווני שכאשר לישראל יש אינטרס שתהיינה חקירות.

מצבת השוטרים מופיעה בהמלצה לדרגה לכל שוטר בתיקים האישיים, במקרה זה להמלצה ללאון טוניס מתאריך 18.12.1960

להרחבה ראה – המי יוסי לשכה 06, חקירתו של אדולף אייכמן במשטרת ישראל, בהוצאת אגף ההדרכה משטרת ישראל תש"פ 2020

שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, עמ' 393-416.

פנסיון הילדה וולף בטלביה. רחוב בלפור 21, כיכר וינגיט היה פעיל מתקופת המנדט 1939, התגוררו בבית עו"ד אלפרד וולף ורעייתו הילדה בדירה בת חמישה חדרים, מאז 1945 ובמשך 15 שנים ניהלה הילדה וולף פנסיון. שלושה חדרים מהבית הושכרו לקצינים ופקידים בריטים בכירים. חלקם יהודים, בעיקר אקדמאים יוצאי מרכז אירופה. כן ניהלה גב' וולף " מיטאגטיש" (Mittagatish) מעין "מסעדה" ביתית קטנה שבה הוגשה ארוחת צהרים איכותית בסגנון המטבח הגרמני "היקי".

למרות שהוא עבד כבר זמן רב במרכז בלודוויגסבורג. יתרה מכך התובע הראשי של מדינת האסן פריץ באאור הבהיר, כי גם הוא אמור לייעץ לעיתונאים ואולי גם לטלוויזיה, וכי יש לו כבר מקום מוכן עבורו בירושלים. מכל מקום מטלותיו של צוייג לא היו מוגדרות או סגורות, אם הוא נציג המרכז או נציג מדינת האסן. בדקו אפשרות נוספת כי שולה יגיע לחקור את אייכמן, אולם מדינת ישראל דחתה את העניין.²⁷⁴ חשוב בנקודת זמן זו של היחידה להבין את מהות הקשרים האישיים אשר רקם דיטריך צוייג (Dietrich Zeug) בישראל. היות ובמקביל מתנהלת חקירתו של אייכמן, מבקשים בגרמניה דרכו לקבל מענה לשאלות העולות בחקירות בגרמניה עצמה במרכז בלודוויגסבורג. החל ממרץ 1961 מקיים צוייג מפגשים תכופים עם מפקד היחידה ליף ועם חוקרי היחידה. ב-16 לאפריל 1961 מעדכן צוייג על פרטי חקירות המתנהלות עבור המרכז, הוא משבח את החוקרים ומציין את איכות החקירה, כמו כן מציין את מספרם כחמישה חוקרים.²⁷⁵ דיטריך צוייג מדווח כי ניצל יום חופשה ממשפט אייכמן בתאריך 13.4.61 כדי להיפגש עם ד"ר רפ"ק איתן ליף שהוא מפקדה של יחידה לחקירות פשעי נאצים במשטרת ישראל, הממוקמת במטה מחוז תל אביב, ומונה חוץ מאיתן ליף שמצוין כעורך דין מאוסטריה / ווינה לשעבר, עוד ארבעה חוקרים, אוגניושו לנדסברג, לשעבר תובע ציבורי בפולין, ליאון טוניס שופט במחוז ברסלאו בפולין, וינציט פלושובסקי – לשעבר ק. משטרה מגדנסק, וצבי שקולניק בלש מזדקן במשטרה.²⁷⁶ שוטרים אלה מטפלים בבקשות המרכז בלודוויגסבורג, ובבקשות תובעים ציבוריים מכלל המדינות. הם עושים עבודתם נאמנה. בשיחה עלו כמה נושאים כמו זירוז תיקים מספט' ואוק' 1960. מעבר לשימוש במכונת כתיבה, ולא גביית עדות בכתב יד, צוייג מציע לגבות עדויות בבית המשפט בישראל בתנאים מסוימים, לדוגמא בגלל גיל העדים דבר שיקל על ההליך בגרמניה.²⁷⁷ הוא מדווח על קשרים עם התביעה במשפט אייכמן, ועם היועמ"ש גדעון האוזנר, ומדווח על ההתנהלות הכללית. צוייג מציין את הרצון של אנשי חפ"ן לקשר טוב יותר עם המרכז, הוא מציין כי היה נוכח בגביית עדויות, והן לא פחות טובות מעדויות הנגבות מעדים בגרמניה. הוא מעלה את הצורך הטכני של שליחת

²⁷⁴ שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, עמ' 243-246, ה.ש. 22 על חברותו של שולה ב.א.ס.א.ה (Sturmabteilung) לזמן קצר, ופרסום של ברה"מ על השתתפותו בפשעי מלחמה בחזית המזרחית בעת שירותו.

²⁷⁵ Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiate zu 9-7 Dietrich Zeug Staatenwalt Bericht Nr.2 16.4.61

²⁷⁶ ארכיון משטרת ישראל, מטא"ר/אמ"ן, כ/ 2502 – 28156, מיום 15.5.63 צבי שקולניק – שרת ביחידה עד לאוקטובר 1962, התחתן ועזב לארצות הברית.

²⁷⁷ חלק מכללי הפרוצדורה המשפטית בגרמניה שאינה נהוגה במדינת ישראל, לימים בהמלצת רפ"ק ליף ייעתר מנהל בתי המשפט בארץ לשמיעת עדויות בנוכחות שופטים מגרמניה בארץ. הנושא עולה מידי פעם בחקשרים שונים, א.מ. ג-10/5724 בתאריך 12.11.1964 מגיע שופט מגרמניה להיות נוכח במשפט, א.מ. א-3 / 7938 בתאריך 24.3.1964 עולה בדיון על פיצויים מגרמניה לנוכחות תובעים בארץ אצל ראש הממשלה, Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiate zu 9-7 Dietrich Zeug Staatenwalt Bericht Nr.2 16.4.61 9 BD 7zu 2 בתאריך 24.11.1966 בשיבה במשרד המשפטים בגרמניה 9360 J 9-0-27 Der Bundesminister Der Justiz – 096/66 מוסבר הנוהל הסדור מול ישראל לנוכחות שופטים ותובעים בארץ במשפטים, בתאריך 12.4.1967 בעת ביקורו של ד"ר רוקלר מנהל המשרד בלודוויגסבורג בארץ כאורחו של רפ"ק ד"ר ליף מפקד היחידה הם מקיימים מפגש עם מנהל בתי המשפט וסגנו ויינר, הנושא נדון ומציינים את נתוני הטיפול של מערכת בתי המשפט בארץ, הם מציינים כי טופלו 2000 בקשות לעדים מישראל, 114 עדים נחקרו בארץ, 11216 תיקי פיצויים מחכים להחלטה. טרם ההסדר ניתן לציין לדוגמא במסמך מתאריך 25.7.1960, שחרור של נאשם בשם ארן (Eren) על פי החלטת המחלקה הפלילית בהמבורג היות והתובע פאולסן (Paulsen) לא קיבל אישור להגיע למדינת ישראל לחקור עדים.

Rechtshilfeers, Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur mit Israel Band 1 vom 9-7 bis 9-7150, Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen

תמונות החשודים וחומר נוסף לסיוע בחקירות. ובסיום המסמך הוא מציין כי רק על בסיס העדויות שניגבות בישראל ניתן לעצור בגרמניה.

בתאריך 16 למאי 1961 רמת הקשר עולה מדרגה, כאשר צוייג מוציא מכתב נוסף בשרשרת המכתבים,²⁷⁸ (והיו הרבה) הוא מזכיר את משפט פון תאדין על אירועי הונגריה שלא מנוהל כנדרש. מעניין לקרוא כי הוא מציין כי חפ"ן עלו מ 5 שוטרים ל 9 שוטרים ועוד קלדניות כדי להיות יותר יעילים. צוייג מצר על כי לא התקבלה ההצעה לשמוע עדים בישראל במשפטי פרנקפורט אם מיין,²⁷⁹ וזה חבל, כי יש בישראל הרבה עדים²⁸⁰. בנקודת הזמן הזו כבר מתרחש שינוי בקשר מול היחידה. צוייג מנחה כי את הבקשות לחקירה יש לשלוח בשלושה העתקים לנציגות בקלן, וכדי לזרז את החקירה המבוקשת, ניתן לשלוח העתק לחפ"ן ישירות לרפ"ק ליף. עם הנחיות מה רוצים לחקור, ואת מי לחקור. הוא גם מציין חלק משיטת העבודה ביחידה בחיפוש אחר עדים משתמשים ברדיו וכמובן נעזרים במסמכי יד ושם.

החל מחודש אפריל 1961 הופך עו"ד התובע צאוג לערוץ הקשר הישיר והמהיר מול חפ"ן של המרכז בלודויגסבורג, ואת השינוי ביחידה ניתן לראות דרך תלונה של רפ"ק ליף הבא לידי ביטוי במכתבו של צאוג מתאריך 4 יולי 1961 בו הוא מציין כי התובעים אינם מעדכנים אותו כנדרש לגבי הבקשות, וכי אין להם מושג מה נמצא בישראל, ומה היכולות של החוקרים ביחידה.²⁸¹ מעניין לראות כי הקשר של רב פקד ליף עם עו"ד צאוג נמשך לאורך שנים ברמה החברית דרך חלופת מכתבים.

בתאריך 17 ביולי 1961 מקיים משרד המשפטים בבאדן וירטמברג דיון על חקירת עדים בישראל – דיון שנערך ובו מוזכרים מכתביו של צוייג מירושלים²⁸². בכתביו של צאוג עולה שמו של ד"ר ליף עם הצוות שלו בחפ"ן, ומצוין כי הם עובדים ברמה טובה מאוד, וכי ניתן להיעזר בהם. לא רק זאת אלא שעו"ד צוייג מציין כי נכח בחקירות המתנהלות בחפ"ן, וכך נוכח לדעת כי היחידה מקצועית, ואינה מסתמכת על עד לא מהימן, יתרה מכך, היא גם מרחיבה את החקירות ויוזמת הזמנת עדים נוספים על בסיס מידע ממכוני המחקר בארץ. הבסיס המשפטי לדיון זה היה המפגש ב 20/2/1960 בין המשלחת בקלן, ונציגים של משרד המשפטים ומשרד החוץ. המסמך כאן מזכיר כי המרכז בלודויגסבורג יכול לפנות ישירות לחפ"ן, ואין מניעה לקבל חומרי חקירה

Dietrich Zeug Staatsanwalt Bericht Nr.9 16.4.61

278

²⁷⁹ משפטי אושוויץ 2 אשר נוהלו על ידי פריץ באואר כנגד הדרג המבצע במחנה בין 1963-1965, להרחבה Hans Latenser, Die andere Seite im Auschwitz-Prozeß 1963/65, Seewald Verlag Stuttgart, Der Frankfurter Auschwitz-Prozess Ein Rückblick 50 Jahre nach dem Urteil, Peter Jochen Winters.

²⁸⁰ יותר מאוחר ייקראו להעיד במשפטי אושוויץ-פרנקפורט 19 עדים מישראל, העדויות מצויות באתר מכון פריץ באואר - https://www.fritz-bauer-institut.de/suche?tx_kesearch_pi1%5Bsword%5D=Die%20Zeugen%20des%20Auschwitz-Prozesses%202&cHash=f67b9d12fa35eed7c392a4203e0f92e9

Generalakte 9 Israelreise Schriftverk. U. Rechtshilfeers Beiakte zu 9-7

281

Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen 9-7/16

שם,²⁸²

מהם.²⁸³ אין הדדיות ביחסים, אלא אינטרס ישראלי שתהיינה חקירות. הסגל ביחידה תוגבר באופן משמעותי על מנת לעמוד בדרישות ובבקשות מגרמניה.²⁸⁴ המרכז ממליץ להיעזר בחפ"ן לטובת החקירות לכל הגופים במדינות. הם יעילים ויש חוויות טובות משיתוף הפעולה איתם. כאמור, ד"ר צוייג נמצא בארץ במשך כול חודשי משפט אייכמן, במהלך כל אותם חודשים בשהותו בירושלים נרקם קשר אישי בינו לבין ד"ר ליף הבא לידי ביטוי בסדרת דוחות ארוכה אשר הוא שולח למרכז בלודויגסבורג.²⁸⁵

היחידה החלה להתמסד כיחידה משטרתית לכל דבר ועניין בפקודו של רב פקד ד"ר ליף. עץ המבנה של היחידה כבר כלל פיקוד, לוגיסטיקה (ק' הניהול אהרון נתנזון הועבר מלשכה 06 לטובת היחידה במרץ 1961) וחוליות חקירה.²⁸⁶ בחודש יוני 1961 מונה היחידה למעשה 13 שוטרים ושוטרות כאשר תקן היחידה עומד על חמישה עשר סה"כ.²⁸⁷ ובתאריך 22 לנוב' 1961 מוציא ד"ר ליף מסמך ארוך ומנומק לראש אגף החקירות ובו הצעת תקן למדור חפ"ן. הצעת תקן זו באה בעקבות התקרבות מועד ההתיישנות אשר דנו בו בגרמניה על סוגי עבירות, כמות הבקשות והמכתבים לחיקור דין בישראל אשר הלך וגדל, וכך גם עומס העבודה. רפ"ק ליף מציין את עיקרי העבודה של היחידה אשר ישבה באותו מקום ברחוב הרכבת בתל אביב, ומנתה שלושה עשר שוטרים, ראש מדור בדרגת רפ"ק, שבעה (7) חוקרים בדרגות שונות וארבע (4) כתבניות, עיקרי העבודה של היחידה כפי שציין מפקד היחידה במסמך: א. איתור עדים בארץ, ב. חקירת עדים ורישום הודעותיהם בשפת אימם. ג. הכנת חומר החקירה בשפה הגרמנית, ד. שיתוף פעולה ותיאום עם מוסדות אחרים העוסקים באיסוף אינפורמציה על השואה, הן בארץ והן בחו"ל, ה. העברת חומר החקירה לשלטונות בחו"ל. רפ"ק ליף העמיד הצעה להגדלת תקן היחידה לעשרים שוטרים כאשר תקן היחידה עולה לסגן ניצב, המסמך מציין את פונקציות המדור, סיוע משפטי בחקירות פושעים נאצים (בשלב זה רק מגרמניה) כאשר התיקים עוסקים בפשעי רצח לפי סעיף 211 לחוק העונשין הגרמני, וסיוע לרצח לפי סעיף 49 לחוק העונשין הגרמני. שיתוף פעולה עם גורמי חוץ ופנים: קבלת החומר מ Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen, המשרד המרכז ומכין את החומר על רדיפות אחר פושעים נאצים.²⁸⁸ אוסטריה החלה כנראה מכורח משפט אייכמן,

²⁸³ שם, Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen 9-7/1

²⁸⁴ במחצית שנת 1961 מונה היחידה שלושה עשר שוטרים – תיק אישי מ.א. 15814 מתוך טופס העלאה בדרגה של החוקר אדם אדלסברג בתאריך 8 לאוק' 1961,

²⁸⁵ Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiakte zu 9-7 Dietrich Zeug Staatsanwalt

לדוגמא כמות המכתבים אשר צאוג מוציא לרב פקד ליף במספר חודשים עם העתק למרכז בלודויגסבורג, 17.3.61 לבית המשפט בישראל חקירה בגין רצח כנגד פון דאם בך זלכסקי אריך, מהאס אס, 16.4.61 דיטריך צאוג ממשפט אייכמן בירושלים מעדכן לגבי חקירה של קורט פרנץ על רצח בטרבלינקה, 17.5.61 צאוג מזכיר את משפט פון תאדין על אירועי הונגריה שלא מנוהל כנדרש. 8.5.61 מכתב של ליף לצאוג – מעביר לו את עדות ד"ר אלכסנדר ברודי על האירועים בהונגריה, 8.6.61 מכתב מצאוג לליף – על חקירה נגד אדולף היינץ בסופיה - רצח יהודי מקדוניה ותרקיה 11.6.61 מצאוג לליף – על נושא חקירות על מיינדנק, 18.6.61 מצאוג לליף – חקירה כנגד ריצ'רד ניטשיק מכתב מפרקליטות האנובר ועוד רבים ...

²⁸⁶ נספח יג'.

²⁸⁷ מתוך המלצה לדרגה בה נרשמים הנתונים של רש"ט אדם אדלסברג מיום 1 יוני 1961.

²⁸⁸ במרכז עובדים כמאה פרקליטים, רובם במרכז בלודויגסבורג, השאר במדינות השונות, כמו כן צוות של 300 קציני משטרה ועובדי עזר, ארכיון המשטרה, תיק חפ"ן, עניני המדור, כרך א', נפתח בתאריך 22.5.1962 מסמך סקירה אודות פעולות המדור לחקירת פשעי הנאצים, הצעת תקן, מסמך ללא סימוכין מתאריך 22.11.1961.

לנהל מערך משפטי נגד פושעים נאצים כדוגמא, מול נובק אשר היה סגנו של אייכמן בהונגריה, או כנגד פרנץ מורר ראש מטה מבצע ריינהרד.²⁸⁹ במקרה זה, קצין משטרה בלינץ פנה כבר לראש אגף החקירות כדי ליצור מגע. (האינטרפול לא שיתף פעולה במקרי חקירות אלו היות וטען כי אלה חקירות פוליטיות ולא פליליות)²⁹⁰. כמובן יש לציין את הקשר מול יד ושם אשר סיפק ליחידה חומר רקע היסטורי ומסמכים רבים. במקביל היחידה מוסרת ליד ושם העתקים של עדויות האנשים, מסמכים ותצלומים מהעדים²⁹¹. וכמובן בנוסף, קשר מול ארגונים של יוצאי ארצות ויעדים שונות וקהילות.

רפ"ק ליף מציין בשיטת הפעולה ביחידה (במסמך הצעת התקן) כי: השטחים חולקו לאזורים גיאוגרפים ייעודיים לכול חוקר כדי ליצור יעילות, דוגמת שטח הכיבוש הכללי בפולין, (generalgouvernement)²⁹² האזורים אשר סופחו לגרמניה מפולין בעת הכיבוש, או אוקראינה, בכול האזורים הללו היו מחנות כפיה, ריכוז, השמדה, גיטאות ועוד... פעולות המדור הן: א. חיפוש אחר מסמכים והכנתם. ב. איתור עדים לחקירה באמצעות מודעות בעיתון ורדיו וגביית העדות, בין אם במשרד היחידה או בבתים לאחר שעות העבודה. העדויות נגבו בשפה הפולנית, לרוב שפת העדים. רב פקד ליף מציין כי בעת החקירות עלולים להתעורר קשיים נפשיים בן אם בגלל זיכרונות, נטיות להגזמה ואף התרברבות, דבר הדורש גישה מיוחדת מצד החוקרים בהתחשבות ורגישות. על מנת להבין את היקף העבודה מביא בהצעת התקן רפ"ק ליף שתי דוגמאות עדכניות בנובמבר 1961, הראשונה חקירת תיק גליציה – בתיק זה נחקרו 56 עדים ונרשמו 1200 דפי עדויות, הועלו האשמות נגד 95 פושעים נאצים אשר בחלקם הגדול שמות אשר לא היו ידועים לשלטונות גרמניה. בחקירת תיק מבצע ריינהרד נחקרו 140 עדים, נרשמו 1500 עדויות והועלו האשמות נגד 202 נאשמים. בתיק גטו זשוב נרשמו 200 דפי עדויות והועלו האשמות נגד שבעה נאשמים, בין אלה, מפקד המחנה מק וסגנו הימן, (האחרון איבד עצמו לדעת בכלא בגרמניה לאחר שנחקר על סמך החומר שנשלח מחפ"ן), תיק מחנה פלשוב (המחנה הוקם בקרקוב לאחר חיסול הגטו) נחקרו 20 עדים, נרשמו 83 דפי עדויות והנאשם הראשי פרנץ יוזף מילר נידון למאסר עולם. דו"ח סיכום יוצא מחפ"ן בשפה הגרמנית כך שבגרמניה על סמך הסיכום יכולים להוציא צווי מעצר. בנובמבר 1961 התנהלו כבר 76 תיקים, ועל המדוכה תיקים נוספים אשר מפאת חוסר כוח אדם עדיין לא טופלו.²⁹³

²⁸⁹ מבצע ריינהרד – שלב מרכזי בביצוע רצח יהודי פולין. להרחבה הילברג ראול, חורבן יהודי אירופה, הוצאת יד ושם ומכון בן גוריון, כרך שלישי, 2012.

²⁹⁰ מסמך משרד המשפטים הגרמני מיום 9.10.1961 9250/1 E (32) c – 25 374/61 Der Bundesminister der Justiz – בתוך Rechtshilfeers, Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur mit Jsrael Band 1 vom 9-7 bis 9-7150, Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen

²⁹¹ אישורי קבלת המסמכים מחפ"ן לארכיון יד ושם בחטיבה TR 11 ביד ושם. העברת המסמכים התבצעה על ידי מפקד היחידה האחרון סגן ניצב גדי וטרמן, ראיון שהתקיים עימו בתאריך 17.3.2021.

²⁹² גנרל גוברנמן - שמה של יחידת מנהל מדינית שהקימו שלטונות הכיבוש הגרמניים ב-26 באוקטובר 1939 בחלקי פולין הכבושים שלא סופחו לרייך, ובהם כ-12 מיליוני תושבים. היה מחולק לארבעה מחוזות: קרקוב, ורשה, רדום ולובלין, יהודים בשטח גנרל גוברנמן שמספרם הגיע ל-1,800,00 היו קורבן לרדיפות התעללות ורצח. (מתוך אתר יד ושם)

²⁹³ הצעת תקן היחידה – רפ"ק ליף נובמבר 1961 – מסמך פנימי של מ"י ללא סימוכין. ארכיון משטרת ישראל תיק חפ"ן,

בעיות אשר התעוררו בעבודה כפי שעלו במסמך: עדים אשר ציינו שהיו במחנות על מנת לקבל פיצויים והוברר כי זוהי עדות שקר, רפ"ק ליף תוהה מה נדרש לעשות? האם להעמידם לדין על בסיס סעיף בפקודת החוק הפלילי 1936? לעיתים אנשים מסתייגים ממתן עדות, כמו אנשי היודנראט, אנשים שהיו בעלי תפקידים כמו קאפו במחנה או סתם אדישות, האם ניתן לכפות מוסרית את העדות? עדים אשר מסרו עדות, אולם אינם מוכנים לנסוע לגרמניה לשם מסירת העדות בבית משפט בגרמניה. (שלטונות גרמניה מימנו את הוצאות הנסיעה)

ב. בונים את היחידה לחקירת פשעי נאצים – השנים 1962 עד 1966

השנים הבאות שהיחידה מתבססת בהן עוברות לכאורה בשיגרה אולם תחת שתי עננות אשר קשורות במישרין לעבודת החוקרים. ראשית נושא התיישנות פשעי הנאצים בגרמניה בשנת 1965, ומשפטי אושוויץ-פרנקפורט 1963-1965 העומדים בפתח, לאחר שהתובע הראשי של מדינת האסן, פריץ באואר קידם את משפטם של אלה שעסקו בפועל ברצח במתחם ההשמדה, ולא רק קובעי המדיניות כפי שהיה במשפטי נירנברג

294

הדו"ח השנתי המסכם של משטרת ישראל של שנת 1961 עשה עוול ליחידה, אשר אליבא לכל הדעות, מיצבה עצמה כנותנת שירותים מעל ומעבר למה שנדרש בעת הקמתה, או מה שחשבו מפקדי המשטרה בעת כינונה. מיקומה של היחידה במערך החקירות היה תחת המחלקה הכלכלית (עד שנת 1966), היחידה הועברה על כל אנשיה מלשכת ראש אגף החקירות, למחלקה לחקירות פליליות בתאריך 21 ביוני 1966.²⁹⁵

התנהלותה של היחידה בחיי היום יום הייתה כביחידות המשטרה בתחום החקירות, קבלת החומר הדרוש לחקירה, הצמדתו לאיש המופקד על האזור כפי שצינתי בחלוקת אירופה לאזורי חקירה, רישום ביומן התיק ותחילת העבודה. יומן התיק תיעד את כל הנעשה בחקירה, קבלת מסמכים, רישום עדויות, הערות וביקורות של מפקד היחידה ועוד... דרישות המשרד בלודויגסבורג לקבלת החומר מתורגם לגרמנית, כפתה על משטרת ישראל להתחיל לגייס אנשים כש"ז, (שוטר מוסף זמני) לטובת תרגום העדויות והדפסתם, במסגרת תקנים זמניים העומדים לרשות המשטרה, ובה אנשים מקבלים כמעט את כל תנאי ההעסקה של שוטרים, אולם לא מוטל עליהם נטל ההכשרה של שוטר מן המניין, יציאה לחופשות, העלאות בדרגה ועוד. מעניין לראות כי

ענייני המדור, כרד א', נפתח בתאריך 22.5.1962 נסגר בתאריך 28.11.1964.

²⁹⁴ משפטי אושוויץ-פרנקפורט (אושוויץ 2) התקיימו בין השנים 1963-1965 בהובלת התובע פריץ באואר. מתוך כ-7,000 אנשי ס"ס ששירתו במחנה אושוויץ, כולל בירקנאו, בונה מונוביץ ומחנות הבת, הועמדו לדין בסך הכל כ-63. משפט אושוויץ השני הינו למעשה סדרה של משפטים במסגרתם נשפטו כ-22 אנשים ששירתו באושוויץ. אנשים אלה באו מדרגות הקצונה והאחריות בדרגה השנייה והשלישית ולא נמנו על בכירי המחנה שנשפטו במשפט אושוויץ הראשון. אנשים אלה נמנו על הדרג השני והשלישי של אנשי הס"ס ששירתו במחנה ובעלי תפקידים כקאפואים. בניגוד למשפט שנערך בפולין ובסיסו היה משפט בינלאומי שהתבסס על הגדרה חוקית של פשעים נגד האנושות, נערכו משפטים אלה במסגרת החוק הגרמני הפלילי (מתוך אתר יד ושם)

²⁹⁵ מטא"ר/אמ"ן כמ/02 – 59824 מיום 07 לספט' 1966 – מסמך מחלקת כח אדם ארכיון המשטרה, המסמך נמצא בכלל התיקים האישיים של שוטרי היחידה

חתך הגילאים אשר התגייסו ליחידה לאורך כול שנות קיומה, היה מבוגר בצורה דרמטית מגיוסים רגילים למשטרת ישראל באותה תקופה, כדוגמא חלק מגרעין המייסדים של היחידה: איתן לייף יליד 1899, אדלסברג אדם יליד 1921, אהרון נתנזון יליד 1910,²⁹⁶ לאון טוניס יליד 1927, וינצנטי פלושובסקי יליד 1925, ולפחות עשרה משוטרי היחידה חוו את חווית השואה, או לחמו בצבאות בעלות הברית²⁹⁷, ללא ספק חתך שאינו רגיל לכלל משטרת ישראל,²⁹⁸ וכולם התגוררו במרכז הארץ (דבר אשר ישפיע על מיקום היחידה).

עיון במספר תיקים ממקורות שונים שופך מעט אור על היחידה בהתנהלות השיגרה.²⁹⁹ בחודש מרץ 1961 העבודה מול המרכז בלודויגסבורג הייתה מעשה שגרה בחפ"ן.³⁰⁰ בתאריך 12 בדצמבר 1961 שולח מנהל המשלחת בקלן, שנער מסמך לראש חפ"ן רב פקד ד"ר לייף, ובו ממליץ לו לבקר במרכז בלודויגסבורג, העתק המסמך נשלח באופן אישי למפק"ל על מנת שיאשר ביקור של ראש היחידה, ביחידה המקבילה הגרמנית. ואכן בתאריך 17 בדצמבר 1961 מאשר המפק"ל את נסיעתו של מפקד היחידה לגרמניה. ב 8 במרץ 1962 מאשר "המוסד" למשטרת ישראל כי יממן חלק משהיית מפקד היחידה בווינה אוסטריה, כחלק ממטלות אשר ביקש לבצע עבורו במסגרת הביקור המתוכנן.³⁰¹ בחודש יולי 1962 יוצא רב פקד ד"ר לייף לביקור עבודה בגרמניה ואוסטריה.

בחודש נובמבר 1962 לאחר הביקור מוציא מפקד היחידה סיכום ומציין כי הקצב המוגבר נתן את אותותיו כמות ההספק של היחידה. רפ"ק לייף מציין כי נגבו הודעות מ 770 עדים, אשר עובדו ל 214 דוחות, ואלה התייחסו ל 998 נאשמים. אחרי איסופו הועבר החומר למוסדות הנוגעים בחוץ לארץ, ואלה השתמשו בהם לתיקים קיימים ולפתיחת תיקים חדשים. שיתוף הפעולה עם גרמניה ואוסטריה הורחב, תרמה לכך נסיעתו של מפקד היחידה ביוזמת ראש המשלחת בקלן, והוא מציין כי אנשי היחידה עומדים בקשר ישיר מול החוקרים והשופטים. באוקטובר 1962 הוחלט על ידי הועדה השנתית של שרי המשפטים של ארצות הרפובליקה הגרמנית, להעביר למשטרת ישראל אחרי גמר ההליכים המשפטיים את כול אותם פסקי דין במשפטים שהודעות בהן ניגבו בישראל.³⁰² עוד מסמך מתאר את הקשרים של היחידה עם מוסד יד ושם, עם

²⁹⁶ מוזיאון הכט אוני' חיפה - אוסף 1 / 0475, G.F. אדולף אהרון נתנזון יליד שטיגליץ (מאוחר יותר עבר לברלין), ב 8 לפב' 1935 איבד את אזרחותו הגרמנית עקב יהדותו, אזרחות אותה קיבל בגיל 13 בשנת 1923. עבד במחלקה הכלכלית במשטרת ישראל ומאוחר יותר הועבר ללשכה 06 בעת חקירת אייכמן.

²⁹⁷ מתוך עיון בתיקים האישיים בו נמצא מסמך בקשה לתוספת כספית בשל היות השוטר ניצול שואה.

²⁹⁸ עיון בתיקים האישיים של השוטרים מראה את הצהרות השוטרים על היותם ניצולי מחנות או לחילופין יוצאי צבאות בעלות הברית (ברה"מ, פולין ...)

²⁹⁹ הצלבות בין ארכיון לודויגסבורג, תיקים אישיים, ארכיון המדינה, ארכיון המשטרה לדוגמא א.מ.ג-11 / 5724 ו א.מ.ג-10 / ...5724

³⁰⁰ מסמך המרכז מצביע מנהל המרכז עו"ד שולה כי בכרססת המרכז כ 80000 שמות של חשודים כפושעי מלחמה נאצים וכי הצליחו להעמיד לדין פלילי 150 נאשמים. בנושא זה מעניין להבחין כי ב 18.4.1967 בעת מסיבת עיתונאים בישראל שעורך ד"ר רוקלר מנהל המרכז בלודויגסבורג בעת ביקור עבודה בישראל הוא מציין את המספר 80000 – ללא שינוי במרחק זמן של 6 שנים. 3. Band der Zentralen Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Rechtshilfe mit Jsraal

³⁰¹ ארכיון משטרת ישראל, תיק אישי סני"צ ד"ר איתן (אוטו) לייף. א.מ.א. 14375

²⁸². מכתב לרפ"ק ד"ר לייף בהמשך לביקור במרכז בלודויגסבורג ב 31 ליולי 1962, ארכיון לודויגסבורג, קלסר 1 קשרים עם

הקונגרס הציוני העולמי ואת הקשר אשר נוצר עם מרכז המסמכים של יהדות אוסטריה.³⁰³ בתאריך 21 בדצמבר 1962 מציינים במסמך את שינוי הגישה של מדינות בגרמניה הפדרלית, כאשר עתיד להגיע לארץ באוניה אנטריה ב 1 לינואר 1963, השופט רודולף זיפרט מגרמניה. לראשונה בישראל לאחר קבלת האישורים הנדרשים מהנהלת בתי המשפט נוהל הליך משפטי בבית משפט בישראל בנוכחות שופט גרמני, בשפה הגרמנית.³⁰⁴

בחודש ינואר 1963 מוגשת שאילתא בכנסת על ידי חבר הכנסת צבי צימרמן, שאילתא 1182 לשר המשטרה על עבודתה של יחידת חפ"ן. האם היחידה רק מגיבה לבקשות מגרמניה, או יוזמת את עבודתה.³⁰⁵ במקביל המפכ"ל נדרש למענה על היחידה והוא מעביר לשר המשטרה מסמך בפברואר 1963 ובו מצוינים הפרטים הבאים: א. כל פניה מגורם חוקר או שופט מטופלת, המפכ"ל ציין כי עד סוף 1962 טיפלה היחידה ב 300 פרשות ובהן נשמעו למעלה מ 1300 עדים ישראלים. ב. בכל מקרה בו נמסרת ידיעה בארץ המאפשרת חקירה תכליתית, מועבר הנושא לגורמים המוסמכים בגרמניה או אוסטריה, 105 עדויות מסוג זה נגבו והועברו על ידי המדור, והן נגעו ל 118 חשודים. ג. בכל מקרה של פניה מצד מוסדות יהודים בכל מדינה נערכת חקירה – וכאלו היו כ 100 בדיקות. ולבסוף מציין המפכ"ל כי אין המשטרה עוסקת במחקר עיוני סביב פשעי הנאצים.³⁰⁶ ניהול היחידה דרש את תשומת הלב ואת ההנחיות אשר הועברו על ידי מפקד היחידה בשיעורים שבועיים³⁰⁷ בהם הועברו לשוטרים כדוגמת ב 22.3.63 הנחייה לשמירה על סודיות העבודה, בתאריך 29.3.63 תיוק הוראות בתיקים פליליים, ובמקרי ריבוי הודעות, לעבוד מסודר, לא ל"רוץ" ואם יש עוד עדויות יש לגבות אותם, או שימוש וכתובה של שמות הן בעברית והן בלועזית על מנת למנוע בלבול בעת קריאת העדות. באותו חודש יצאו שניים מאנשי היחידה (אורבך וריכטר) לצעדת ארבעת הימים לירושלים, עם עוד שוטרים ממשטרת ישראל כחלק מדרישות הארגון לכל היחידות.

נושא תקציבי משטרת ישראל מוגדר ומסודר מראש מהרמה הארצית ועד לרמת התחנה שהיא אבן היסוד בעבודת משטרת ישראל. בשנת 1963 הייתה כפופה היחידה ללשכת ראש אגף החקירות וניזונה מתקציב הלשכה, דבר שהביא מצוקות כספיות עבור נושאים שהם מחויבי המציאות במיוחד ביחידה כמו חפ"ן שעובדת מול גורמי חוץ. אחד מנושאים אלו שעלה לפרקים על המדוכה היה תרגום העדויות לשפה הגרמנית.

ישראל 9-7, 9-7/16, 4000/6 I – Der Bundesminister der Justiz 958/62 20

³⁰³ ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964, פע' 01252.

³⁰⁴ בקשת אישור לעלות על האוניה לקבל את פני השופט יצאה מחפ"ן ללשכת ראש אח"ק ביום 21.12.1962, ארכיון המשטרה, תיק חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח בתאריך 22.5.1962.

³⁰⁵ ח"כ צבי צימרמן נבחר לכנסת מטעם הציונים הכלליים החל מ 1959. ניצול שואה מגטו קרקוב ומחנה פלשוב. כיהן במשך ארבע (4) קדנציות. נפטר בשנת 2006.

³⁰⁶ ה.ש 90, יל/01672 – 10111 מ 8 לפב' 1963, סמך ל 682 – 16/486 מיום 30.1.63 יוצא מהמפכ"ל לשר המשטרה על שאילתא 1182 מטעם חה"כ צ. צימרמן.

³⁰⁷ נוהל משטרי אשר קבע כי אחת לשבוע יועבר חומר עיוני או הנחיות וידע תיאורטי לאנשי היחידות השונות, כל אחת בתחום התמחותה המקצועית.

מסתבר כי אין הדבר היה פשוט כל ועיקר שכן היה צורך למצוא תקציב ייעודי וזה לא נמצא בנקל, ולכן כנראה אנו מוצאים כי בתאריך 13.3.1963 כותב השופט בישוף מבית המשפט בשטוטגרט, אשר הגיע מגרמניה לגביית עדויות בין כתלי בית המשפט בישראל על אירועים במחוז גליציה בפולין, לרפ"ק ליף, כי הוא יישא בנטל התשלום לתרגום.³⁰⁸ אין ספק כי הפרוצדורות המשטריות העיקריות על אנשי היחידה עקב אופי העבודה. אירוח התובעים והשופטים אשר הגיעו מחו"ל לניהול תיקים בבתי המשפט בישראל, היווה נקודה בעייתית המאפיינת את בעיית התקציב של יחידה הנסמכת על לשכת ראש אח"ק. עיון בתיקי היחידה אשר נותרו בארכיון המשטרה, מגלה כי כול חוקר או מפקד ביחידה נדרש להוציא מכיסו את הכספים עבור הוצאות הכיבוד, ולאחר מכן לקבל בחזרה את הכסף דרך השכר. ולפיכך זכתה לבסוף היחידה לתקציב משלה. למותר לציין כי אין הדבר כרוך היה אלא ברצון טוב של אנשי היחידה ומסירותם לתפקיד. במחצית שנת 1963 אנו רואים יוזמה של היחידה לתרומה עבור משלחת החפירות הארכיאולוגיות שניהל פרופ' יגאל ידן במצדה כחלק מהווי היחידה וחיבור בין אישי של השוטרים.³⁰⁹ ובחודש יוני 1963 מתבסס מבנה היחידה בחוליות חקירה מצד אחד ובזרוע השניה, יחידת הניהול.³¹⁰ לקראת סוף שנת 1963 ב 23 בדצמבר 63 מגיע אישור מסודר לחמישה שוטרים מהיחידה לגביית עדות על פי פקודת הפרוצדורה הפלילית (עדות).³¹¹ בראשית 1964 אין שינוי בהתנהלות היחידה במישור היום יומי, אנו מוצאים הנחיות שונות כגון רישומים ביומן התיק, יציאה מחוץ לעיר לגביית עדויות של אנשי היחידה במסגרת העבודה, צווי ריתוק ופתיחת תיקים ביוזמה של היחידה.

שינוי ברמה האישית חל בתאריך 23.3.1964 כאשר ממלא מקומו של המפקח הכללי יקותיאל קרן הוציא מכתב המלצה לשר המשטרה ובו המלצה לדרגת סגן ניצב למפקד היחידה. אין זה מן השגרה במשטרת ישראל, היות ותקן מפקד היחידה היה רב פקד. וכך כתב: "רב פקד ד"ר איתן ליף, בעל השכלה משפטית בחוץ לארץ, המשרת במטה הארצי אגף החקירות, כראש המדור לחקירות פשעי הנאצים, ממלא במסירות ובהצלחה תפקיד זה, המחייבו לעמוד בקשר עם אנשים בעלי דרגות רמות בחוץ לארץ. אודה לך אם תאשר העלאתו של מר ליף – המכהן בדרגת רב פקד זה עשר וחצי שנים – לדרגת סגן ניצב, החל ב 27.3.64. דרגה זו

³⁰⁸ על גבי המסמך בכתב ידו מבקש רפ"ק ליף אישור מראש אגף החקירות לעשייה לפי פקודת הקבע המשטרית 06.02.07. (מספרי הפקודות נכון להיום שונו) ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964
³⁰⁹ בתיעודים האישיים של השוטרים אנו מוצאים תיעוד לחיי חברה של היחידה ולמפגשים גם לאחר שעת העבודה (ראיון שנערך עם בנה של מרים ורביצ'יק ב 23 ליוני 2023) ויחד עם זאת היו גם סכסוכים אישיים שצצו מעל לפני השטח עד בקשה לעזוב את היחידה של שוטר או בקשה לפיטורים של שוטרת לבקשת מפקד היחידה עקב אי התאמה, ארכיון המשטרה, תיק חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח בתאריך 22.5.1962
³¹⁰ ראה נספח עץ מבנה חפ"ן מחודש יוני – לא ברור על ידי מי שורטט 1963, ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964, פג' 01252 (זיהוי אינטואיטיבי נראה כי על ידי רס"ל אהרון נתנון כאשר חתם על כך רפ"ק ליף)
³¹¹ שם, מטא"ר/אמ"ן פר/0103 – 73801, 22.12.63, אושרו: רס"ל אהרון נתנון, סמ"ש אריה אורבך, רש"ט אלכסנדר ריכטר, שוטר נפתלי דרשוביץ, ושמי"ז לורנט דויטש.

תהא אישית. " הדרגה אושרה על ידי השר הממונה ³¹². מעניין לראות כי באותה תקופה מעדכנים אנשי המרכז בלודוויגסבורג את היחידה, כי האינטרפול רואה בכלל הפשעים שנעשו על ידי הנאצים במחנות הריכוז וההשמדה כפשעים פוליטיים ולכן אינו מוכן לסייע בחקירות. ³¹³ למרות שהחקירה הביאה לחשיפה מלאה, ותכליתה של החשיפה היה על מנת שהלקח יובן בכל העולם. חשיבות עבודת היחידה לא השפיעה על התנהלות השגרה של משטרת ישראל, ולכן ביוני 1964 נקרא השוטר נפתלי דרשוביץ לצאת לקורס הטירונים אשר עתיד להיפתח בבית הספר הארצי לשוטרים אשר ליד שפרעם. השוטר טען כי רעייתו לאחר לידה ולא יכולה להתנהל לבדה, מאידך מפקד היחידה תולה את הדבר בעיסוקיו בתיקים חשובים וגדולים, שעליהם תלוי האיום של חוק ההתיישנות בגרמניה. סוף דבר, כך או כך, יציאתו נדחתה. בין חודשים אפריל ליולי 1964 השוטרים גם מתגברים את אירועי יום העצמאות שבהם כלל שוטרי משטרת ישראל עובדים ללא יוצא מהכלל, יוצאים לטיול מאורגן של היחידה בעין גדי וים המלח, ואף מתגברים את שוטרי מרחב ירושלים בעת הלווייתו של זאב ז'בוטינסקי אשר עצמותיו הועלו לארץ בהנחיית ראש הממשלה לוי אשכול. שוטרים לכל דבר ועניין. ³¹⁴

בראיון אשר העניק לאון טונים ³¹⁵ הוא מציין כי מפקד היחידה רפ"ק אוטו ליף היה קפדן, שמר מרחק מפקודיו אולם היה הוגן, וכאשר בודקים את התיקים האישיים של השוטרים או תיקי היחידה אשר נותרו בארכיון המשטרה, אכן אנו מוצאים הקפדה ברורה על נהלי העבודה, כל דבר מאושר בכתב עד לאישור של יום חופשה בודד של שוטר. ק' הניהול של היחידה אהרון נתנזון אשר הגיע במרץ 1961 מעבודתו בלשכה 06 ³¹⁶ איש משטרה קפדן ודייקן, דבק בעקרונות הניהול ואינו סוטה מהם ואפילו לרגע, כל דבר תועד ביחידה, החל מציוד שהוחתמו השוטרים ועד לחתימה אישית של כל אחד, על כול נוהל אשר יצא, או היו צריכים לשנן. כל דבר תועד בכתב והוכנס לתיקיה המיועדת לכך. ³¹⁷ שוטרי היחידה נדרשו מעת לעת לצאת לעדויות בבתי המשפט בגרמניה, ולכן הונפקו עבורם דרכוני שירות כדוגמת אוגניוש לנדסברג מראשוני היחידה אשר יצא לגרמניה בתאריך 15.9.1964, כל יציאה לחו"ל עברה בצינורות הפיקוד ואושרה על ידי ראש אגף החקירות. ³¹⁸

³¹² בחלופת המכתבים בין מנהל לודוויגסבורג לרב פקד ליף נכנסו מעבר לתכנים המקצועיים דברים אישיים כגון שלום המשפחה, בריאות ועוד. מסתבר כי השמחה בגרמניה הייתה כבישראל עם קבלת הדרגה, כדברי ד"ר שולה מנהל לודוויגסבורג " הדרגה אשר כל כך חיכתה לה "

³¹³ Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiakte zu 9-7. Der Bundesminister Der Justiz 9250/I E (32) c – 25 374/61 9.11.1961

³¹⁴ ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964.

³¹⁵ ראיון שהתקיים בתאריך 16.2.1990 במשרדי חפ"ן על ידי יח' ההיסטוריה של המשטרה.

³¹⁶ היחידה אשר נוסדה למטרת חקירתו של אייכמן בישראל עד להעמדתו לדין.

³¹⁷ לדוגמה חתימות השוטרים ביחידה על קריאה של פקודת קבע אשר פורסמה בתאריך 14 אוג' 1964.

³¹⁸ ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964.

איתור העדים התנהל דרך מספר ערוצים, ראשיתו בבקשת המרכז בגרמניה או אוסטריה אשר נקב בשם, בארץ היו מודעות מתפרסמות בעיתוני הערב על ידי היחידה.³¹⁹ "מוסד" מוכר בישראל של ראשית שנות החמישים, אשר המשיך ונכח בחיים הציבוריים במשך שנים הייתה תוכנית הרדיו "המדור לחיפוש קרובים" תוכנית רדיו, אשר ניצולי ושורדי התופת, נצמדו אליה במשך שנים בתקווה לאתר קרוב משפחה.³²⁰ היות והיחידה הייתה ממוקמת בתל אביב נדרשו תחנות המשטרה ברחבי הארץ לאתר עבור היחידה את העדים הנדרשים. הדבר התנהל באמצעות מברקי המשטרה אשר נשלחו לביצוע התחנות ויחידות הסיור, ונענו דרכם באינפורמציה הנדרשת.

עיון קצר בנתוני הדוחות השנתיים של משטרת מצביעים על הליך הדרגתי אולם קבוע של שינוי בהרכב האוכלוסייה המתגייסת למשטרת ישראל מהקמתה ב 1948. כך לקראת שנות השישים, עולי מדינות מזרח אירופה, ניצולי ושורדי השואה התגייסו פחות, ואילו עולי צפון אפריקה וילידי ישראל מספרם הלך וגדל. היות וסיפור השואה הוא בעיקרו סיפור אשר התרחש על אדמת אירופה, הצורך ביחידה בדוברי השפות פולנית, רוסית, יידיש וגרמנית היה ברור. מכאן כי שוטרי היחידה הפכו יותר ויותר למצרך נדיר בין שוטרי משטרת ישראל, בהכירם את רוח התקופה, את המנטליות, את השפה ובמיוחד בהיותם (לפחות עשרה מהם בבדיקת התיקים האישיים) ניצולי ושורדי שואה. שוטרי היחידה היו בעלי רגישות לעדים אשר נאלצו לחטט בעודף רגישות בפצעי העבר בעת מתן העדות, כאשר היו צריכים להפוך את הסיפור האישי לעדות משפטית, אשר יכולה לעמוד במבחן החקירה הנגדית בבית המשפט תחת החוק הפלילי הגרמני.³²¹ התוצאה הישירה מכך, כי שוטרי היחידה כאשר פרשו לגמלאות, התגייסו תחת תקנים מיוחדים בחלקיות משרה להמשך עבודה מאושרת של משטרת ישראל ביחידה, ותגבור מספר החוקרים.³²² בין החוקרים ניתן למנות לדוגמה את מרטין קולר, דן גליקס, יהודה בלומנטל, ורביצ'יק מרים, מפקד היחידה סנ"צ מנחם רוסק, מפקח מרים רדיבקר, ד"ר קנדה יוסף. אין ספק כי ייחודיות היחידה, ואופייה המשפחתי תרמו עם השנים להתפתחות הסגנון הייחודי מחד, ולהתנדבות להמשך עבודה מאידך גיסא.³²³ בריאיון אשר נערך עם בתו של מפקד

³¹⁹ לדוגמה מודעה בידיעות אחרונות בתאריך 29.6.1969 מודעה המבקשת מגב' חנה רוטבלט אשר שהתה במחנה בלזין לסור למסור עדות, או הודעות נוספות, דצמ' 1964 במעריב, 4.12.1964, במעריב, 19.1.1965, 25.1.1964, 29.12.1964 בבית דגון ועוד.

³²⁰ התוכנית שודרה בקול ירושלים אשר הפך לקול ישראל ושודר בשעות אחר הצהריים ולקראת ערב, ואף בקול ציון לגולה, השידורים הועברו בעברית וביידיש.

³²¹ לדוגמה על איכות ואופי האנשים אשר שירתו בחפ"ן – מכתב של כבוד השופט יהושע אברבך בתל אביב מתאריך 22 למאי 1984 לפקד נפתלי דרשוביץ ובו משתמש בלשון של "כשאני קובע כי ראית בעבודתך תפקיד קדוש והקדשת לה את מיטב מאמצייך, סבלנותך, שקידתך כוחותיך מבלי לחסוך מעצמך"... ארכיון המשטרה, תיקי אישי מ.א. 187740 דרשוביץ נפתלי.

³²² מסמך אגף כוח אדם מיום 8.12.83 לדוגמה מסי' אישי 19139-5 מרים וירביצ'יק, ארכיון המשטרה, תיקי אישי.

³²³ להטיב להכיר את אופי היחידה ניתן להביא ציטוט ממכתב ששלח כבוד השופט בדימוס יהושע אברבך ב 22.5.1984 לחוקר היחידה פקד נפתלי דרשוביץ, ציטוט המאפיין את היחידה כולה, "הדבר אשר בלט תמיד בעבודתך (אך גם בעבודתם של כמה מעמיתך בחפ"ן) הייתה המסירות הבלתי נלאית למילוי תפקידך. איני משתמש בניב נמלץ כשאני קובע כי ראית בעבודתך תפקיד קדוש והקדשת לה את מיטב מאמצייך, סבלנותך, שקידתך, כוחותיך מבלי לחסוך מעצמך..." ארכיון המשטרה, תיקי אישי מ.א. 187740 דרשוביץ נפתלי.

היחידה השני רב פקד גרשון לנגספלדר, סיפרה על מפגשי היחידה ועל התכנסות לקראת חגים ועל האופי המשפחתי וההכרות של אנשי היחידה והמשפחות.³²⁴

בתאריך 15.12.1964 עבר משבר על היחידה. משטרת ישראל החליטה לפנות את היחידה ממקומה בבניין המטה הארצי ברחוב הרכבת בתל אביב, למערך המשטרה אשר היה פרוס בבית דגון במבנה הטיגראט.³²⁵ למראית עין החלטה טכנית פשוטה אשר לא אחת מתבצעת במשטרת ישראל בהתאם לצרכים מבצעיים. במקרה דנן ההשפעות לא היו פשוטות, ומקבלי ההחלטות לא ידעו (גם אם לא באשמתם) כי רוב ניצולי השואה (בעיקר יוצאי גרמניה ואוסטריה) , התמקמו בעת הגיעם לארץ דווקא באזור תל אביב, ומכאן כי ממקום המגורים לרחוב הרכבת קל היה הדבר להגיע על מנת לתת עדות במקרי הצורך, אולם לבית דגון לשם הועברה היחידה לא יכלו לכתת את רגליהם. סגן מפקד היחידה גרשון לנגספלדר מוציא דו"ח למפקד היחידה על התקלות, החל מקווי טלפונים אשר לא ניתנו ליחידה (השיחות היו יותר החוצה ולא פנימיות ליחידות המשטרה השונות) דרך אמצעי התחבורה, בסעיף זה מציין פקד לנגספלדר, כי כמות הופעות העדים לצרכי בניית התיקים עבור גרמניה פחתה, והעדים טענו כי זה גוזל זמן וכסף לתחבורה הציבורית. עובדי היחידה עוסקים בניקיון המשרדים כי לא דאגו לניקיון כמו לשאר המתחם, וציוד לשימוש המשרדי לא הגיע ולפיכך עולים קשיים טכניים.³²⁶ אם במקרי יחידות אחרות היינו עוסקים, אין ספק, כי אין הדבר הזה היה בא לידי ביטוי בשום צורה, אלא שבמקרה זה היה לכך הד תקשורתי עקב אופי העבודה, וכך בכתבה בעיתון, של רחל אוירבך³²⁷ "את הכתובת הזאת אסור לשנות" תוקפת עיתונאית, שורדת גטו וורשה, את העברת היחידה לבית דגון, ומציגה את קושי העדים להגיע למסור את עדותם על מנת לסייע בידי היחידה. היחידה שהתה בבית דגון עד לחזרתה למתחם המקורי ברחוב הרכבת לפחות עד אוגוסט 1967.³²⁸ בשנים אלו הועסקו על ידי היחידה העסקה ארעית לפי שכר שעה, כתבניות על מנת לתת המענה כנדרש לבתי המשפט בגרמניה שדרשו (ואף קיבלו) את העדויות מתורגמות לגרמנית לרוב (היו עוד שפות שנדרשו לכך קלדניות דוברות שפת אם). את שכרם היו מקבלים באישור מיוחד אשר היה מועבר על ידי מפקד היחידה לאגף הארגון ובו פירוט שעות העבודה .

³²⁴ ראיון עם הגב' שאולה הרמן בביתה בתאריך 16.4.2024 .

³²⁵ מצודות טיגארט (Tegart), הן שרשרת מצדיות ומצודות משטרה שהוקמו בארץ ישראל ביוזמתו של סר צ'ארלס טיגארט אשר הגיע לארץ בעקבות איבוד שליטה של הממשל הבריטי בעת מאורעות 1936-1939. להרחבה, גד קרויזר, הטיגארטים, הוצאת ספריית יהודה דקל והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל

³²⁶ ארכיון המשטרה, חפ"ן, ענייני המדור, כרך א', נפתח ב 22 למאי 1962, נסגר 28 נוב' 1964.

³²⁷ רחל אוירבך – עיתונאית, לאחר סגירת יהודי ורשה בגטו וורשה, פנה ההיסטוריון עמנואל רינגלבלום, ראש "העזרה העצמית היהודית" בוורשה, לרחל אוירבך בבקשה שתנהל מטבח ציבורי, והיא נעתרה לבקשתו. לצד ניהול המטבח הצטרפה אוירבך לארכיון המחתרתי "עונג שבת". במסגרת זו, תיעדה את המראות שפגשה בעבודתה היומיומית ואת הרעב של תושבי הגטו. אוירבך הייתה אחת מבין שלושת חברי הארכיון ששרדו את המלחמה. והייתה בין אלה שמצאו בין חורבות הגטו את ארגוני החומר שתיעדו את חיי הגטו. לאחר הגעתה ארצה הייתה בין מקימי יד ושם ומנהלת מחלקת גביית עדויות.

³²⁸ בתאריך 26.9.67 יוצא מסמך של המרכז בלודויגסבורג לחפ"ן ברחוב הרכבת !!! נשלח אוסף פסקי דין מינואר 58 ועד ספטמבר 67 בהתאם לסיכום בין היחידות. - 9-7 - Beilakte zu 9-7 - 9-7-192 / 3-32 9-7-192 p aud

נקודת שינוי דרמטית מבחינת היחידה אירעה בתאריך 7 ליולי 1964. מעניין להבחין כי פעם שניה בתולדות היחידה נמצאת השפעה בינאישית, המובילה ישירות לשינוי על כלל מהלכי היחידה ועל המרכז בלודויגסבורג, כאשר עיתונאי בשם רולף פוגל³²⁹ (Rolf Voge) אשר חזר מביקור בישראל ונפגש עם מפקד חפ"ן איתן (אוטו) ליף מסביר כי מפקד היחידה מציע ומבקש, כי קודם יפנו אליו כאשר רוצים לקבל עדויות על מנת ליעל ולקצר הליכים. (לראשונה מצוין במסמך בארכיון לודויגסבורג כי ליף הועלה לדרגת סגן ניצב).³³⁰ כך כותב פוגל, כי למרות הלך הרוח הכללי נגד גרמניה, מפקד היחידה הצליח לקיים את ההליך בבתי המשפט בגרמנית ישירות. ובכל מקרה בכל הליך משפטי יש נציג שלו בבית המשפט כדי לטפל בבעיות, במיוחד לאור התקרבות מועד תקופת ההתיישנות. פוגל מציין את הערכתו הרבה של סגן ניצב ליף לעבודה בלודויגסבורג וכי "הוא רואה עצמו כזרוע הארוכה של המרכז", וכי אין ספק כי המרכז מהווה נקודה חיובית מאוד בעלת מוניטין עבור העולם היהודי.³³¹

בעקבות המפגש של העיתונאי עם מנהל המרכז בלודויגסבורג, ד"ר שולה, בתאריך 14 ביולי 1964 מוציא מנהל המרכז למשרד המשפטים בבאדן ויטנברג מסמך הדן בחקירת עדים בישראל, ועל העיתונאי שכתב את המכתב ושיתף את שולה בידע שלו מהביקור בישראל. מנהל המרכז ציין במכתבו את הערותיו, והערותיו של מפקד חפ"ן ד"ר ליף. במספר נקודות ניסה מפקד היחידה להקל ולייעל על ההליך המתבצע בין גרמניה לישראל בהעדר יחסים דיפלומטיים, וציין כי התובעים שולחים לבתי המשפט בקשות לאתר עדים בישראל, ולבתי המשפט, וזאת כאשר אין להם יכולת לדעת אם לעדים המבוקשים יש ידע נצרך וחיוני לסיוע בתיק הנדון, ולפיכך מציע לפנות אליו, ישירות לחפ"ן, על מנת לאתר את העדים, ויבדוק בטרם יגיעו לבית המשפט. ד"ר שולה מציין כי ההצעה של ליף טובה, ויש ערך בקשר הישיר של המשרד עם התביעה בישראל, ועם בתי המשפט. הוא מוסיף וכותב כי אם אין הסכם בין המדינות, הקשר יהיה באמצעות המשרד בלודויגסבורג. זאת ועוד על מנת לייעל את התקשורת ברמת הרפובליקה הפדרלית, ממליץ ד"ר שולה לקשר ישיר מול חפ"ן של המרכז עבור כלל משרדי המשפטים של המדינות, בוודאי יותר יעיל מזה שכול בית משפט במדינה שולח בקשות לישראל ולמשרד בנפרד. במקביל למכתבים אלו גם משרד המשפטים בבון קידם את ההליכים מול ישראל ובאותם ימים (7.7.64) הודיע כי נוכחות של שופטים ותובעים מטעם בית המשפט בגרמניה יכולים להיות נוכחים בבית המשפט בישראל בעת חיקור דין מקדמי של עדים. במסמך נכתב אין צורך בהסכמת

³²⁹ עיתונאי יליד גרמניה/ברלין ליווה ככתב את משפטי נירנברג ולאחר מכן נשלח מטעם ה"דויטשה צייטונג" (Deutsche Zeitung) ללוות את משפט אייכמן בישראל לא רק זאת, אלא ששימש כשליח מיוחד של אדנאואר ושל ה BND (שרות הביון הפדרלי של גרמניה) להרחבה על פוגל ראה : שטואבר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965 עמ' 400-403.

³³⁰ התכתבות אישית בין מנהל המרכז בלודויגסבורג ד"ר שולה לבין מפקד חפ"ן ליף, מאחל לו הצלחה בקבלת הדרגה ומבין עד כמה זה חשוב.

³³¹ Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiakte zu 9-7 -26

ממשלת ישראל אלא מספיק להודיע בעת הוצאת הוויזה לביקור בישראל. (בעקבות אירוע פרטני הודיעו בישראל בתאריך 23.6.64 כי שופטים ותובעים מגרמניה יכולים להיות נוכחים).³³²

בתאריך 22.9.1964 מוציא משרד המשפטים בבאדן וירטמברג מכתב לשר המשפטים הגרמני הפדרלי ובו חוזר ומתקף, בעקבות המפגש של פוגל עם ליף את היעילות המתבקשת משליחת החומרים ישירות לליף ולא לבתי המשפט, אולם על מנת לא לבטל כליל את המשלחת בקלן, נקבע כי המרכז של כול התכתובות, יהיה במשרד המרכזי בלודוויגסבורג,³³³ אשר איתו המשלחת בקלן נמצאת בקשר.

אחד התיקים אשר ראוי לאמצו כמקרה בוחן בזעיר אנפין הוא תיק פע/0116 אשר טופל ביחידה.³³⁴ תיק החקירות העוסק בערים ביאליסטוק וגרודנה, נטבע תחת המספר פע/0116, תיק אשר נפתח בכרך הראשון ב 24 בדצמבר 1962 על ידי החוקר דרשוביץ, והרישום האחרון ביומן התיק המרכזי נערך בתאריך 24 בספטמבר 1987. החל ממחצית שנת 1961 לאחר בדיקה ראשונית במרכז לחקר פשיעה נאצית בלודוויגסבורג החלה העברת אינפורמציה בין ישראל והיחידה לחקירת פשעי נאצים באמצעות משלחת ישראל בקלן.³³⁵ בשנים הבאות ילווה התיק את היחידה בגלגולים שונים תוך עבודה, הן בגרמניה והן בישראל, כאשר כמות הנאשמים בתיק משתנה מעת לעת, ולכן נידונו בתיק זה מספר נאשמים בגרמניה. בתיק הואשמו סה"כ לאורך השנים 23 נאשמים, שמונה מהם נפטרו טרם תחילת ההליך ואחד התאבד. המעיין בתיק זה מגלה כי מחצית מהנאשמים היו בשרות המשטרה במערב גרמניה זמן קצר טרם פתיחת המשפט, עניין המחזיר אותנו ליעילות הליכי הדה-נאציפיקציה בגרמניה המערבית עם ייסוד הרפובליקה. האישומים נסובו סביב רצח יהודים בביאליסטוק ובגרודנה בעת מלחמת העולם השנייה על ידי הנאצים. גביית העדויות התנהלה בישראל בנסיבות שונות, בין אם העדות נגבתה על ידי חוקרי היחידה בשפות השונות, גרמנית, יידיש, או פולנית, ובין אם נגבתה במעמד בית המשפט כאשר השופט החוקר הגרמני נכח באולם תחת אישור אשר התקבל מהנהלת בתי המשפט.³³⁶ בתאריך 25 בינואר 1963 מספר חודשים לאחר פתיחת התיק נוספו עדים מישראל. מפקד היחידה רפ"ק איתן ליף משיב מענה מסודר הכולל את ימי החקירה ואת שעות החקירה, למותר לציין כי עקב פיזור מקום מגורי העדים בישראל החקירה התנהלה הן בבית דגון בראשית המשפט, בכל תחנות המשטרה בארץ ואף בבתי העדים.³³⁷ ב 5 למאי 1963 פרסם העיתון ידיעות אחרונות על קיום חקירה כנגד

³³² שם.

³³³ שם, מענה למסמך הנחייה של משרד המשפטים הפדרלי מתאריך 21.7.1961 Justizministerium / 7 9361 - IV 484/Baden-Wurttemberg 4110 b-IV

³³⁴ לכל תיק פלילי אשר נפתח במשטרת ישראל נפתח יומן תיק ובו נרשמים התאריכים, ההנחיות המקצועיות, מי נתן את ההנחיה ומה בוצע. יומן תיק פע/0116 נפתח ב 24 בדצמבר 1962, ארכיון יד ושם 11-129 TR –

³³⁵ פע/0116-26463 מיום 6 ביולי 1961 – מסמך חפ"ן חתום על ידי מפקד היחידה רפ"ק ליף.

³³⁶ תיק חפ"ן יד ושם TR 11-259 בסיום העדות של אחד העדים מכס השופט /חוקר מחוזי אדולף מרטין נוימן מציין כי העד דיבר "ביהודית". נוכחות החוקרים או השופטים התקבל בהנהלת בתי המשפט בדחיפתו של רפ"ק ליף החל מיצירת הקשרים בשנים אלו, עוד טרם כינון היחסים הדיפלומטים בין המדינות.

³³⁷ כך למשל נגבתה עדות מגב' חנה בורנשטיין מקבוצת להבות הבשן בתחנת קריית שמונה ביום 16 לינואר 1966, או לחילופין

רוצחי יהודים בביאליסטוק.³³⁸ החקירה אשר התנהלה במשרדי היחידה הביאה לידי דיוק את בקשות העדויות מגרמניה ובהתאם למענה מפקד היחידה, התביעה בגרמניה שינתה והחליפה את העדים בתיק מישראל. גביית העדויות ואיסוף החומרים הנדרשים לתיק נוהלו אף במקביל מול מוסד יד ושם ומול ארכיון בית לוחמי הגטאות.³³⁹ בתאריך 22 למאי 1963 נשלח מסמך "סיכום עד כאן"³⁴⁰ של התובע בתיק למפקד היחידה רב פקד לייף. בתהליך גביית העדות בישראל נאלצו העדים לחוות את זוועות השואה שוב ושוב על מנת לעמוד בתבחיני החקירה הפלילית.³⁴¹ החומר הועבר על ידי המשלחת ללודוויגסבורג ב 9 ביולי 1963. כול עדות אשר נגבתה בישראל שלא בשפה הגרמנית, נדרשה לתרגום על ידי אנשי היחידה, ובהקשר זה מעניין להבחין בהתכתבות בגרמנית בתוך היחידה בתיק זה, כאשר מסמכים המופנים לידיעת המרכז בלודוויגסבורג ולמפקד היחידה על ידי החוקרים נכתבים ישירות בגרמנית.³⁴² בתאריך 10.11.1965 משרד המשפטים של נורדרין-וסטפליה הגיש תביעה כנגד ד"ר צימרמן ואחרים, בגין רצח בתיק משנה, 60435 מס' 01196- כחלק מתיק ראשי פע-0116. בתאריך 15.12.1964 עם תחילת המשפט הודו הנאשמים בתיק. בהמשך בתאריך 14 במרץ 1966 משרד המשפטים בעיר וופרטאל (Wuppertal), החל בחקירה כנגד גדוד 309 אשר שירת בביאליסטוק, והוא אשר ביצע את הרצח בבית הכנסת ביום 27 ביוני 1941.³⁴³ בתיק זה העדים היחידים למעשי רצח של הגדוד ביהודי ביאליסטוק היו העדים אשר התגוררו בישראל, ולצורך הרשעתם נדרשות העדויות עם הירידה לפרטי פרטים. בדצמבר 1965 נשלח מסמך ממשרד המשפטים של קלן על אירועים שונים של רצח בהם מעורבים קורט וייזה והיינץ ארליס, במסמך מבקשים מחפ"ן אישור לנוכחות בחקירה לשופט אדולף מרטין לאור ניסיונו הקודם בתיק זה. המכתב נענה במהירות על ידי מפקד היחידה לייף לאור תיקון לחוק הגרמני. ימים מספר לאחר מכן ב 21 בדצמבר 1965 כבר נשלחה בקשת אישור למשרד החוץ

גלויה אשר נשלחה על ידי גב' סידרנסקי חנה מגבעתיים ובו היא מודיעה לחוקר התיק דרשוביץ כי אינה חשה בטוב ואינה זוכרת דבר ולכן לא תגיע למסור עדות במשטרת בית דגון. ארכיון יד ושם TR 11 / תיק 259.

³³⁸ ידיעות אחרונות, 5 למאי 1963 – כתב ידיעות אחרונות

³³⁹ פניה לבית לוחמי הגטאות פע/0116-29346 מיום 30 למאי 1963. החקירה התרחבה לכלל מחוז ביאליסטוק ולכן נדרשו חומרים עבור מקומות נוספים כמו, סמבור, רדז'לוב וטורקה. ארכיון יד ושם TR – 11-129

³⁴⁰ מסמך ארכיון יד ושם P.AIN – TR – 11-129 מיום 22 למאי 1963 המיועד למפקד חפ"ן – סימוכין מסמך המרכז בלודוויגסבורג מ 21 לאוק' 1960 5 AR 5 270 60

³⁴¹ מסמך חפ"ן מיום 25 ליוני 1963, עדות שמואל ברנשטיין על קבוצה של 1000 ילדים אשר נשלחו מביאליסטוק לגטו טרזינשטט ומשם הועברו להשמדה באושוויץ בירקנאו, בעדות מוזכר ירי בבורות של יהודים מהעיירה פייטראנז' אשר חשבו כי הם נלקחים למחנה עבודה ולפיכך ארזו בגדים וחליפות, אולם נלקחו ונורו ליד העיירה, העד מספר כי היודנראט אסף כספים לתשלום כדי לפדות את הקבוצה אולם זו לא נראתה עוד, המשך העדות היה על שריפת 2000 יהודים בבית הכנסת בביאליסטוק ביום 27 ליוני 1941. לימים מעיד שמואל ברנשטיין בבית המשפט בבילפלד בגרמניה ביום 29 לאוק' 1967, עדותה של סוניה לבקוביץ שנלקחה ביד ושם בתאריך 13.3.1961 בפולנית ובה העידה על תלאותיה הרבות כולל בריחתה ממחנה ההשמדה טרבלינקה או עדותה של גב' סימה קורץ ובו תיאור רצח ילדים בעמ' 4 לעדותה, עדות גניה קוטלר על רצח, עדות יוסף פרילכמן על רציחות ועוד. ארכיון יד ושם TR – 11 תיק 129, ותיק 259, תיק פע - 0116 חוקרים פלשובסקי ודרשוביץ, כך א', נפתח בתאריך 23.1.61, נסגר בתאריך 6.12.65.

³⁴² שם, מסמך היחידה מיום 30 לינואר 1964 P – AIN. החוקר דרשוביץ מנהל החקירה בתיק למפקד היחידה והעתק לגרמניה כי העדות נגבתה ישירות בגרמנית (וגם ביידיש) ולא קיים צורך בתרגום מסודר לעדויות בגרמנית.

³⁴³ משטרת הסדר (Ordnungspolizei) הייתה ארגון-על שריכוז כוחות משטרה, זינדרמריה וכוחות משטריים למחצה וצבאיים למחצה בגרמניה הנאצית. גדודי המשטרה היו כוחות פעילים במהלך כיבוש פולין ומבצע ברברוסה לכיבוש ברה"מ ביחד עם כוחות האיינזאצגרופן ברצח היהודים. לאחר המלחמה עיקר המשפטים כונו כנגד האינזאצגרופן וגדודי השיטור הרצחניים נותרו באפילה מבורכת מבחינתם. להרחבה, האנציקלופדיה של השואה, כך ג' עמ' 767.

/המחלקה הקונסולרית על ידי מפקד היחידה ליי לאישור שהות לשופט החוקר אדולף מרטין.³⁴⁴ במהלך שנת 1966 נוספו עדים מישראל, ומעניין להבחין בהתנהלות הכללית העולה מתיק החקירה, כך למשל השגרירות המערב גרמנית אשר נפתחה בתל אביב לאחר כינון היחסים הדיפלומטים במרץ 1965 החלה לשלוח זימונים ישירות לעדים בישראל, יתרה מכך התביעה בקלן כך שלחה זימון ישירות לעדים, ועל כך קמה מהומה רבה ושרשרת התכתבויות של המשטרה ומשרד החוץ עד התנצלות השגרירות.³⁴⁵ במספר מקרים בסיום העדות מצוין כי העדות נלקחה ב"שפה היהודית"³⁴⁶ ותורגמה לגרמנית. היות והחקירות נסובו סביב אזור שלם ותוכן העדויות כלל כפרים שלמים עלו לעיתים סתירות בין עדות העד ביחידה לבין דרישתו לקבלת פיצויים מכוח הסכם השילומים בין ישראל לגרמניה המערבית.³⁴⁷ לעדים אשר טסו לגרמניה להעיד במשפט היה הכרח להוציא מסמך של היחידה, כי היות והנסיעה ממומנת על ידי ממשלת גרמניה הרי העד הנוסע היה פטור ממס נסיעות³⁴⁸ או אישור למעסיק, כי את ימי הנסיעה לעדות כנגד פושעים נאצים, המעסיק סופג על חשבונו ואינו מחייב את העובד בימי חופש.³⁴⁹ העיתונות אף היא לא התעלמה מנסיעת העדים ובעיתון ידיעות אחרונות מיום 12 לאוק' 1967 מתפרסמת כתבה קצרה ובה ציון כי שלושה ישראלים יוצאים להעיד במשפט 14 שורפי יהודים במשפט ביאליסטוק.³⁵⁰

עם השנים החלה היחידה לשלוח זימונים על גבי הזמנה שהודפסה ביחידה.³⁵¹ עקב היות התיק מורכב, מתמשך לאורך שנים ומרובה נאשמים הוציאה היחידה מעת לעת סיכומי ביניים על מנת לשמור על רציפות הידע בתיק זה למרכז בלודוויגסבורג.³⁵² אירועים חריגים נראה גם שלא חסרו בתיק זה ואחד מהם מתרחש בתאריך 6 לאוק' 1977 ועליו העיד בתאריך 1 לאוק' 1978 מרדכי ולטפריד ביחידת חפ"ן. באותו תאריך בעת נסיעתו למתן עדות באשפנבורג כנגד פושעים נאצים, נעזר בחברו אהרון שוורצבלאט המתגורר בגרמניה.

³⁴⁴ ארכיון יד ושם 11 – TR – תיק 259, פנ/0116 – 80062 מ 21 בדצמבר 1965 – יצא מד"ר ליי מפקד היחידה.

³⁴⁵ כך למשל בתאריך 30 ליוני 1965 הוציאה התביעה בקלן מכתב זימון לעדות עבור מר הלל ברויידא מכפר מנחם, LG 65 / 5, UR 30, כנגד הנאשם קורט וייזה והיינץ ארליס, ביולי 1966 שולח מר ברויידא מכתבי תרעומת למשרד החוץ, יד ושם וליחידת חפ"ן כי קיבל הזמנה מדורטמונד להופיע במשפט בבילפלד. בתאריך 14 לנוב' 1965 שלח מנהל מחלקת התביעות מגדל סיכום העניין כי ד"ר יורק משגרירות גרמניה הסכים עימו כי אין זה ראוי כי שגרירות גרמניה בישראל תעסוק בגביית עדויות בענייני פושעי מלחמה, וברוח זו יוציא מסמך למשרד החוץ. ב 27 ליוני 1965 ענה גם מפקד היחידה למר הלל ברויידא בנושא והתמקד בריענון העד לקראת המשפט בחומר החקירה. ארכיון יד ושם 11 – TR – תיק 129, ותיק 259, תיק פנ – 0116, חוקרים פלשובסקי ודרשוביץ, כך א', נפתח בתאריך 23.1.61, נסגר בתאריך 6.12.65.

³⁴⁶ יידיש.

³⁴⁷ לאור דרישת פיצויים מאחד העדים (מפאת צנעת הפרט שמו לא נכתב) עלה החשד לדיווח כוזב ונבדקה האפשרות להעמידו לדין פלילי. לא היה זה המקרה הבודד ובוודאי לא פעם ראשונה בה היחידה עמדה בפני דיווח כוזב לגבי קבלת הפיצויים בגרמניה והנתונים פורסמו בסיכומי היחידה ובדו"ח השנתי של משטרת ישראל. בתאריך 28 לאוג' 1967 נרשם מזכר על ידי ד"ר קנדה חוקר ביחידה לראש המדור סני"צ ליי כי לפי חוק החנינה של מלחמת ששת הימים כל עבירה אשר בוצעה לפני תאריך 5.6.1967 חוץ מעבירות הנזכרות בחוק הנ"ל לא טעונה בעונש ולכן לא ניתן להעמידו לדין – חוק החנינה תשכ"ז 1967, פורסם ס"ח תשכ"ז מס' 502 מיום 14.7.1967 עמ' 82 (ה"ח תשכ"ז מס' 733 עמ' 160). ת"ט ס"ח תשכ"ז מס' 503 מיום 19.7.1967 עמ' 95. ארכיון יד ושם 11 – TR – תיק 259, פנ/0116.

³⁴⁸ דוגמא לכך עולה ממסמך פנ/0116 – 24203 מ 10 לאפריל 1966 בעניין נסיעתו של העד קרסיק אברהם מרחובות לבית המשפט בבילפלד בעניין העדה כנגד צימרמן ואחרים. ארכיון יד ושם 11 – TR.

³⁴⁹ פנ/0116 – 2262 מ 17 לינואר 1968 לעיריית תל אביב בעניין ציטרון טוביה, ארכיון יד ושם 11 – TR.

³⁵⁰ שם, כתבה קצרה בעיתון ידיעות אחרונות המפורסמת על ידי שליח העיתון בגרמניה אלפרד וולפמן ב 12.10.67.

³⁵¹ ראה נספח יד'.

³⁵² לדוגמא יצא בתאריך 22 למאי 1963 על ידי החוקר דרשוביץ, ארכיון יד ושם 11 – TR.

לאחר אותו יום קיבל ידידו שיחת טלפון עם איום כי אם יסיע עוד עדים למשפט זה ייגמר לא טוב. אחרון התלונן במשטרת גרמניה, אולם די בכך כדי להצביע על רגישותם של המשפטים אשר התנהלו בגרמניה באותה עת (שנות ה-70 המאוחרות). כתב האישום כנגד שניים מנאשמי התיק קורט וייזה והיינץ ארליס השתרע על עמודים רבים. בעמוד 11 לכתב האישום מפורטים מעשי הרצח של השניים וזאת לאחר פירוט של ארבעים ושלושה (43) אישומים שונים ברציחות יהודים, כך למשל בקיץ 1942 רצח של עשרה אנשים (פרטים 1 עד 7), בסתיו 1942 ביחד עם אנשים נוספים, רצח של קבוצת אנשים – (פריט מס' 8) בכתב האישום, או בסוף 1942 או ראשית 1943 ביחד עם הנאשם ארליס רצח של שלושה אנשים (פריט מס' 25). בכתב האישום בתיק זה של ד"ר אלטנלו (Altenloh) מיום 14 באפריל 1967 הוא נאשם ברצח 6500 אנשים בגטו ביאליסטוק, ובעוד 3500 בגטו גרודנו בפברואר 1943, ובעוד מקרה של רצח 100 יהודים בגטו ביאליסטוק. הנאשם באותו תיק, היימבאך מואשם בשלושה מקרי רצח המוני, של 6500 יהודים בגטו ביאליסטוק בפברואר 1943, ועוד רצח של 100 יהודים באותו גטו, ועוד 15000 יהודים בגטו ביאליסטוק באוגוסט 1943. בתאריך 14 לאפריל 1967 ניתנו חלק מגזרי הדין כנגד חלק מהנאשמים בתיק.

1. ד"ר אלטנלו נידון לשמונה (8) שנות מאסר.
 2. היימבאך נידון לתשע (9) שנות מאסר.
 3. ארליס נידון לשש שנים ועוד שישה חודשים.
 4. דיבוס נידון לחמש (5) שנות מאסר בניכוי תקופת המעצר עד גזר הדין והוצאות משפט.
- עיתון הארץ דיווח על חלק מתוצאות המשפט בתיק פע/0116 בתאריך 31 למאי 1967 התקבל מכתב המדווח מגרמניה כי פסק הדין אינו חלוט היות והמורשעים ערערו לבית המשפט.³⁵³
- התיק המשיך את "חייו" עד לשנת 1987 אולם ראוי לנו להסתפק בשנים אלו, שכן עסקינן בשנות השישים של היחידה עד לפרישתו מן השירות של סגן ניצב ד"ר איתן (אוטו) לייף.

³⁵³ לאחר ערעורו של וילהלם אלטנלו עונשו קוצר. הוא נפטר בפברואר 1985 בהייגן.
https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Altenloh?utm_source=chatgpt.com

יחידה קטנה - עוצמה גדולה

עוצמה של יחידה משטרתית נמדדת בדרך כלל בתפוקות מעשיות הנמדדות אחת לשנה, בין אם זה בזרוע המבצעית ובין אם זה בזרוע החקירתית. עוצמתו של מפקד ביחידות אלו נמדדת ביכולת ההשפעה ארוכת הטווח שלו, לא רק על מהלכי היחידה, אלא השפעה על המעגלים הסובבים את היחידה עליה הוא מפקד. בפרק זה אשר יעסוק בהתנהלות היחידה בשנות השישים, נראה כי מהר מאוד הבינו מעגלי העשייה סביב היחידה, כי יכולת ההשפעה שלה נרחבת הרבה מעבר למספר השוטרים המינימלי אשר שירת בה. ההשפעה חרגה מתחום הסטטיסטיקה היבשה וגלשה אל המחוזות האישיים. העובדים מול ישראל הבינו כי מעבר לרמת יחסי שתי המדינות גרמניה וישראל, יש מי אשר נותן מענה לפניות אישיות בתחום עשיית דין בנאצים מתוך דאגה ושליחות. אראה בפרק זה את המורכבות של העשייה בכול תיק, את הנדרש מהיחידה בתחום החקירות האישיות של אודים מוצלים מאש, ומעבר לכל זאת את ההבנה כי בראשית שנות השישים, טרם חשיפת הציבור בישראל לעדים במשפט אייכמן, הקורפוס המחקרי עדיין בראשיתו, אולם טווח ההשפעה של היחידה הלך וגבר, תפס תאוצה הן בישראל והן מעבר לים, כל זאת כאשר חוקרי היחידה נחשפים לעדויות ולאירועים קשים אשר נדחקו הצידה בעת קום המדינה.

עם קבלת היחידה לפיקודו של רפ"ק לוף, הוציאה משטרת ישראל מסמך למנכ"ל משרד המשפטים בתאריך 22 ליולי 1960 כי רב פקד לוף מונה למפקד היחידה³⁵⁴. יחד עם זאת לא היה המעבר חד ומיידי, הייתה תקופת ביניים קצרה מאוד, בה פקד גינוסר אשר שירת באגף החקירות, עדיין טיפל במספר בקשות של המרכז לחקר הפשיעה הנאצית בלודויגסבורג.³⁵⁵ ראשית ההתמודדות של היחידה הייתה מול המערכת הגרמנית של ראשית שנות השישים, ולכן היה צריך רב פקד איתן לוף לנהל את דרכו בשום שכל בעת קבלת החלטה כיצד לחקור, ועם מי להיות בקשר. אין קבלת ההחלטה הפיקודית ביחידה אשר מושפעת ישירות מהנעשה מחוץ לגבולות המדינה, כדין יחידה משטרתית הפועלת בשיגרה במדינה. כאשר היועץ המשפטי של משלחת הקניות בגרמניה ברגמן כותב לראש המשלחת פליקס שנער ב 11 למאי 1960 (מעט טרם ייסוד היחידה) כי הנטייה הכללית בגרמניה הינה לטובת הנתבעים³⁵⁶, ובאותו חודש בתאריך 24 למאי 1960 מוסיף ברגמן וכותב לשר המשפטים לאחר שיחה שלו עם מנהל המרכז בלודויגסבורג שולה, ומטיל ספק בענישה כגורם ראוי,³⁵⁷ יש בכך להצביע על העבודה הקשה והסיזיפית אשר ציפתה לרב פקד איתן לוף.

³⁵⁴ א.מ. 5724-9 מסמך מטא"ר פנ/33528-0101 רפ"ק י. קרתי למנכ"ל משרד המשפטים ב 22 ליולי 1960

³⁵⁵ א.מ. 5724-9 מסמך מטא"ר פל/01131 - 29934, פקד גינוסר למנכ"ל משרד המשפטים ב 33 ליולי 1960.

³⁵⁶ א.מ. ג-12 / 5724, נייר עמדה המופנה לד"ר שנער מברגמן, הובא לתשומת ליבו של שר המשפטים רוזן.

³⁵⁷ א.מ. ג-8 / 5724 מסמך משלחת הקניות לשר המשפטים. ללא סימוכין.

טרם היציאה לדרך עלתה וצצה אף הידיעה כי שולה, מנהל המרכז בלודוויגסבורג היה חבר באס אס, ולכן פנה היועץ המשפטי לממשלה גדעון האוזנר לברור הנושא.³⁵⁸

כאמור עצם הימצאה של יחידה הפועלת בעניין מורכב זה פרשה לה כנפיים, ואנו מבחינים בפניות פרטיות ומוסדיות ליחידה במגוון בקשות. החל מחשבון פתוח בעניין קאפו³⁵⁹ או מכתב המבקש לעשות דין עם רצח יהודי בודפשט.³⁶⁰ פניות הגיעו כמובן גם מאזרחים בישראל לגבי עשיית דין בפשעי הנאצים,³⁶¹ מגיעות אף פניות פרטיות של אזרחי גרמניה ופולין,³⁶² פניות של קהילה אוונגלית בגרמניה הפונה למשלחת וממנה המכתב עבר ליחידה לבקשת סעד משפטי שכן זכויותיהם נפגעו בעת המלחמה³⁶³, ולבסוף אף מעורבות הקונגרס היהודי העולמי המבקש להתערב בנושא אי סיוע האינטרפול לטיפול בפשיעה נאצית.³⁶⁴

בהעדר קורפוס מחקרי ראוי בראשית שנות השישים פנתה היחידה לארכיונים שונים ובין היתר כמובן לארכיון בית לוחמי הגטאות. בעשותם זאת על מנת לתת מענה כנדרש לחקירה קראו החוקרים חומר רב בתיקים עבי כרס של עדויות. דוגמא לכך הפניה של היחידה לארכיון לוחמי הגטאות ב 30 למאי 1963 ביקשו מספר תיקי עדויות לקריאה על מנת לדלות עדות כנגד נאשם זה או אחר.³⁶⁵

על מנת ללמוד על היקף העבודה, ניתן לבחון את כמות התיקים אשר ד"ר ליף העביר מידי חודש בחודשו לארכיון יד ושם מתוך ראייה היסטורית של שימור. לא היה זה מנהג חדש אלא המשכה של עשייה אשר החל בכך רב פקד זינגר בזמן הקצר אשר תיאם את הטיפול בבקשות מגרמניה במסגרת מחלקת החקירות. וכך אנו רואים כי ביוני 1965 הועברו 37 דוחו"ת ביולי 1965 הועברו 21 דוחו"ת חקירה, באוגוסט 1965 הועברו 35 דוחו"ת חקירה, בספטמבר 1965 העבירו מחפ"ן ליד ושם 17 דוחו"ת חקירה, באוקטובר 1965 17 דוחו"ת, בנובמבר 1965 20 דוחו"ת, ועוד.³⁶⁶

תיקי החקירה "הוצמדו" לחוקר, או שני חוקרים בהתאם ל"משקל" התיק, הצטברות הראיות, והעדויות הנדרשות. כדי להבין מהו דו"ח חקירה כפי שהוזכר לעיל אביא חלק מתיק חקירה אשר נוהל בשנת 1963 ביחידה ומספרו פע/ 0118, בתיק החקירה נגבו עדויות באופן ישיר על ידי חוקרי היחידה, במקביל עקב

³⁵⁸ א.מ. 9-5724 מכתב מתאריך 17.7.60

³⁵⁹ א.מ. 8-5724 מכתב מתאריך 21.12.62 אשר תורגם מידיש.

³⁶⁰ א.מ. 9-5724 מכתב מתאריך 28.8.60.

³⁶¹ שם, מכתב מ 21 למרץ 1961 של ארנולד וייסר מגדרה

³⁶² א.מ. ג. 11 / 5724, פניית גיאורג שפינדלר מיום 13.11.1963

³⁶³ א.מ. 9 / 5724 מתאריך 23.6.1960

³⁶⁴ א.מ. 9 / 5724, מכתב הקונגרס היהודי העולמי מ 21 לאוג' 1961

³⁶⁵ ארכיון יד ושם, תיק 129 בתוך TR 11, פנ/0116, פניית היחידה לבית לוחמי הגטאות ארכיון יד ושם לקבלת תיקי עדויות מס' 1,2,5,11,16 ו 21/1084 ועוד... תיקים אלו הוצאו עבורי מארכיון לוחמי הגטאות לעיון ואלה דנים בעדויות פרטיות של ניצולי שואה חברי קיבוץ לוחמי הגיטאות בהיקף של מאות עמודים.

³⁶⁶ ארכיון יד ושם, קלסר חטיבה 0.300 מס' תיק 1474.

נסיבות שונות נאלצו החוקרים לגבות את העדות לעיתים במסגרת בית המשפט, כאשר על הפרוטוקול חתום שופט בית המשפט בשיבתו כשופט חוקר.³⁶⁷ בתיק זה עסקו בין היתר באזור גליציה במחנות עבודה (ינובסקי) וערים, הנאשמים היו כמה אנשי אס אס, רוקיטה, קלנקה, מילר וגייבאואר. באותו תיק חקירה עסקו גם בעיר צ'ורטקיב.³⁶⁸ הנאשמים מאנשי האס אס בחלק זה של תיק החקירה היו, קלנר³⁶⁹ קויט, טומנק, ברטשניידר, לוציוס, ופהל. התיק עסק בנוסף בעיירה סטרי, אף היא בגליציה של תקופת מלחמת העולם בפולין³⁷⁰ והנאשם איש האס אס קיגל. מספר העדויות בתיק אחד זה, חושף את כמות העבודה אשר היו צריכים להשקיע בכל חקירה וחקירה. בכל חקירה היו נחשפים החוקרים לעדויות ולנאשמים שונים מכול רחבי הארץ, ולעיתים היו העדויות כרוכות בחיכוך עם דמויות מוכרות כגון במקרה תיק זה בגב' לאה לבון לבית אלשטיין.³⁷¹ העדויות בבית המשפט בסיוע החוקרים נגבו בשפות השונות בהתאם לצורך. החוקרים קיבלו את התיקים בהתאם ליכולת והכרת שפת העדות הנדרשת.³⁷² ההתמודדות הנפשית הקשתה על חוקרי היחידה, בריאיון עם ביתו של מפקד היחידה³⁷³ השני גרשון לנגספלדר תיארה ביתו את הלחץ אשר אביה היה נתון בו, את שעות העבודה הרבות, את המחויבות העמוקה ו"הבאת העבודה" לתוך חיי המשפחה, לחץ זה הוביל למותו בטרם עת של רפ"ק לנגספלדר בעת מילוי תפקידו,³⁷⁴ לא היה זה מקרה יחיד, ועוד שניים מחוקרי היחידה לקו בליבם בעת שירותם ביחידה.

העומס הריגשי היה רב ורצוף במהלך עבודת החוקרים, בין בשמיעת העדות, ליווי העד, או נסיעה לחו"ל על מנת להעיד. מבלי להפחית כהוא זה בחשיבות הרבה אשר אנשי היחידה ראו בעצם עשייתם, יש להבין את העומס הנפשי והרגשי של חוקרי היחידה בהם היו נתונים. וראוי כי נביא מספר מקרים: בתאריך 28.5.1969

³⁶⁷ הנחיות המרכז לחקירת פשיעת נאצים בלודוויגסבורג במקרה ועד לא מגיע להעיד בגרמניה, מבוגר מידי ועוד .., Rechtshilfeverkehr mit Israel 9-7, Band 2

³⁶⁸ ארכיון יד ושם, חקירת גטו קובנה, 2. TR.11, תיק 3745273, כיום העיר נמצאת במערב אוקראינה, בתקופת מלחמת העולם השנייה השתייכה לחבל גליציה המזרחית.

³⁶⁹ שם, דיווח על מאסרו בעיתון למרחב ב 26 ליוני 1962, במארכס 1943 הורה קלנר לגרור שני מאושפזים ממיטת חוליים בבית החולים היהודי בבוצ'אץ וירה בהם בגן. חודשיים לאחר מכן הוא ירה מטווח קצר בשרברב היהודי שור, באשתו ובבנם הפעוט לנגד עיני ילדם המבוגר יותר, ולאחר מכן ירה בראשיהם של הנער אמיל קיטאי והנערה הניה אדלר מטווח אפס בשעה שרקו ברך לפניו והתחננו על חייהם, בהזדמנות הזאת, הוא אחז באקדח ביד אחת וביד השנייה ביד בנו בן החמש. מתוך העדויות בבית משפט גרמני בשנת 1962, קורט קלנר נדון למאסר עולם בתוך עומר ברטוב, אנטומיה של רצח עם, חייה ומותה של עיירה ושמה בוצ'אץ, הוצאת עם עובד, 2020, עמוד 177.

<http://www.children-holocaust2.co.il/%D7%90%D7%99%D7%A9-%D7%94%D7%A1-%D7%A1-%D7%A7%D7%95%D7%A8%D7%98-%D7%A7%D7%9C%D7%A0%D7%A8-%D7%A8%D7%95%D7%A6%D7%97-%D7%94%D7%99%D7%9C%D7%93%D7%99%D7%9D-%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%94-%D7%91>, נדלה בתאריך 22.5.24.

³⁷⁰ העיר סטרי (Stryj) כיום באוקראינה במחוז לבוב.

³⁷¹ ארכיון יד ושם, חקירת גטו קובנה, 2. TR.11, תיק 3745273, חקור דין 84/64 בבית משפט השלום תל אביב בפני כבוד השופט אברהם מובשוביץ העידה לאה לבון לבית אלשטיין (בת זוגו של פנחס לבון - פרש מפעילות פוליטית ב 1964)

³⁷² ארכיון יד ושם, תיק 45344, עדות תיק 37 בבית משפט השלום תל אביב, תיק חקור דין 50/62 בתוך פ.ע. 01311 כנגד החשוד פרנץ מורר אשר משפטו מתנהל בעיר גרץ באוסטריה, העדה גבי פרל ארקין, העדות נגבתה בשפות העברית ויידיש.

³⁷³ ראיון עם שאולה הרמן בתאריך 14 לאפריל 24.

³⁷⁴ אתר יזכור -

https://www.izkor.gov.il/%D7%92%D7%A8%D7%A9%D7%95%D7%9F%20%D7%9C%D7%A0%D7%92%D7%A1%D7%A4%D7%9C%D7%93%D7%A8/en_267959cfc03a9f5d3cf483566ca7a862

נרשם מזכר על ידי אריה אורבך המספר על העדה אשר הגיעה על פי הזמנה שנשלחה לגביית עדות מהיחידה באשר למחנה בליזין,³⁷⁵ הפניה נעשתה על פי בקשת בית המשפט בהמבורג. וכך מתאר החוקר אורבך במזכרו " הגברת בתחילת הודעתה התחילה מאוד להתאצבן (כך במקור) ולבכות, ובקשה ממני לא לשמוע אותה בעניין זה. היא אמרה לי שהיא מאוד חולה וסובלת ממחלות. הסברתי לה שבאם היא יכולה להביא תעודה רפואית אני ישחרר (כך במקור) מלמסור הודעה בעניין זה... " ב 30 למאי 1969 כותב החוקר אורבך מזכר הממחיש את החורבן הנפשי אשר שרידי השואה נשאו עימם , הוא מציין כי הזמין למשטרת חיפה את אחד העדים אשר נדרש לעדות על מחנה בליזין³⁷⁶ וכך כתב החוקר " מר... הופיע אולם הסביר שהוא יצא מבית חולים לחולי נפש מעכו לפני חצי שנה ומסתובב במצב נפשי ירוד, הוא לא מסוגל למסור עדות. כ"כ מסר לי תעודה מבית חולים על שחרור לשם ניסיון .³⁷⁷ גם כאשר נגבו העדויות בידי החוקרים לא היה זה דבר של מה בכך. עדותה של סוניה לבקוביץ אשר נגבתה על ידי החוקר וינצנטי פלושובסקי בתאריך 12 למרץ 1961 כללה עדות על מעשי רצח של ילדים ונערים , שילוח למחנה ההשמדה טרבלינקה ובריחה משם . ועדויות שכאלה היו רבות .³⁷⁸ זימונים היו מגיעים מהמרכז לחקירת פשעי נאצים כאשר הללו היו מאתרים את העדים לעיתים על ידי התצהירים שמסרו על מנת לקבל את השילומים מגרמניה על פי הסכם השילומים.³⁷⁹

התנהלות החוקרים ביחידה ידעה עליות וירידות נפשיות מעבר לסיפורים ועדויות להם נחשפו. החיכוך האינסופי עם התקופה ועם העדים הביא לעתים נדירות אף את הצד שכנגד. עד מטעם ההגנה, אשר התבקשו לחקור לאור עדויות בישראל, היה צריך להגיע לארץ. נכון שלא היה בנמצא עד הגנה בעל עבר נאצי שיסכים להיכנס לישראל ולהסתכן במעצר אלא שהיו חריגים . בהסכם בין גרמניה וישראל יכלה הייתה ההגנה בגרמניה להטיס לארץ עד הגנה, ובעת שהותו בנמל התעופה לוד זכה לחסינות ושם נגבתה עדותו על ידי חוקרי היחידה.³⁸⁰

לעיתים עלה מול החוקרים אירוע שהיו צריכים לתת הדעת עליו מחוץ לעדויות שעסקין בימי מלחמת העולם ופשעי נאצים, כזו הייתה עדותו של תושב ישראל אשר הגיש תצהירים לממשלת גרמניה לקבלת תשלומי פיצויים. מכאן עלה זימונו לעדות בפני חוקרי היחידה בהקשר למחנה אשר דיווח כי היה בו. בעדותו הסתבר כי לא היה ולא נברא, העד לא היה במחנה אותו ציין ולא עבר את התלאות שסבר כי יאמינו לו בהעדר ראיות עקב הכאוס שרר אחרי מלחמת העולם. חוקרי היחידה תהו , האם עליו כעת לעמוד לדין בגין עדות שקר ?

³⁷⁵ ארכיון יד ושם , תיק 3 - 1 מ- TR, פריט 3745596 , מזכר מתאריך 28.5.69 , מפאת צנעת הפרט לא נרשמו פרטי העדה .

מחנה בליזין - מחנה עבודה במחוז ראדום. להרחבה אתר יד ושם , https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205163.pdf

³⁷⁶ גם במקרה זה בחרתי לא לציין את שמו של העד מפאת צנעת הפרט .

³⁷⁷ ארכיון יד ושם 3 - 1 TR- N,

³⁷⁸ ארכיון יד ושם , 259 , 11 TR

³⁷⁹ ארכיון יד ושם 3 - 1 TR- N, פוע/01101 - 51901 מיום 15.2.1972

³⁸⁰ ארכיון יד ושם , 11129 TR- , תיק 257 , עדות אשר נגבתה בשדה התעופה לוד ב 1963 .

רצה הגורל והימים היו לאחר מלחמת ששת הימים וחיקוק חוק החנינה³⁸¹... וכך יצא בעור שניו.³⁸² עיקר ההתכתבות והקשר בשנים אלו שאלה שנות העומס הגדול ביותר של היחידה היה מול גרמניה ולעיתים היה קל לאנשי היחידה לתת מענה ישירות למפקד היחידה בגרמנית, על מנת שזה האחרון יוכל להעביר החומר באופן מיידי לייעודו, וכך עשה לדוגמא בתיק גרודנו בתאריך 30 לינואר 1964, במסמך מסודר של משטרת ישראל כותב החוקר נפתלי דרשוביץ למפקד היחידה רפ"ק לייף בשפה הגרמנית.³⁸³ מזכירות היחידה ניהלה מעקב קבוע ורישום מסודר של כלל התיקים בטבלאות מסודרות אשר כללו את מירב הפרטים לשם המעקב ואלה כללו את שם החשוד, תאריך לידתו, מקום הפעילות, תאריך בו החומר התקבל, הגורם אשר העביר, ומספר מעקב של המסמך בתיק.³⁸⁴ לכאורה דבר בסיסי בניהול מעקב אלא שלא מעט מתיקי החקירה היו מלאי אירועים הנדרשים הוכחה³⁸⁵

מעניין להבחין בטווח ההשפעה הישירה של מפקד היחידה לייף אשר בתוך זמן קצר הצליח למצב את מעמדו, ואת מעמד היחידה מול כלל הגורמים הן בארץ והן בגרמניה. יעידו על כך ההתכתבויות שלו כקצין במשטרת ישראל ישירות מול שר המשפטים אשר ללא ספק הדבר חריג באופן מיוחד, אשר כותב לו " קראתי את מכתבך מיום 10.4.61 בתשומת לב מיוחדת"³⁸⁶

אחד המשפטים המדוברים במחצית שנות השישים נפתח בעיר גראץ (GRAZ) ב 10 ביוני 1963 כנגד רוצח יהדות וילנה פרנץ מורר.³⁸⁷ היחידה לחקירת פשעי נאצים בראשות ד"ר לייף נתבקשה למצוא את הראיות הנדרשות על מנת להעמידו לדין. רוב העדים הגיעו מישראל ומארצות הברית. העדויות החלו להיגבות על ידי היחידה ב-1961 בעבודה מאומצת. לעדות בבית המשפט באוסטריה יצאו שניים עשר (12) עדים.³⁸⁸ העדים הגיעו יום טרם עדותם בבית המשפט, ושמיעת העדים מישראל נקבעה במרכז לתאריכים 11 ו 12 ביוני 1963. חלק מהעדים סירבו מלכתחילה לנסוע להעיד באוסטריה כמו אבא קובנר והמשורר אברהם סוצקבר, אולם הם לא היו היחידים, היו עוד עדים שסירבו לנסוע לאוסטריה עקב הלך הרוח בבית המשפט אשר היה ענין.³⁸⁹

³⁸¹ (א) אדם שלפני כ"ו באייר תשכ"ז (5 ביוני 1967) עבר עבירה פלילית וביום תחילת חוק זה הוא נושא עונש מאסר שהוטל עליו בשל אותה עבירה, ישוחרר מבית-הסוהר, ואם הוטל עליו עונש מאסר כאמור וביום תחילת חוק זה טרם התחיל לשאתו – לא ישאחו. https://www.nevo.co.il/law_html/law01/073_035.htm

³⁸² תיק ארכיון יד ושם 3 - N 1 - TR תיק 259.

³⁸³ תיק ארכיון יד ושם 3 - N 1 - TR, 259, בתוך פנ- 0116 - p.ain.

³⁸⁴ ארכיון יד ושם, חטיבה 0.300 תיק מספר 1474

³⁸⁵ ארכיון יד ושם 11 - TR, תת חטיבה 11.1 TR, כך בתיק אחד נדרשו הוכחות ל 48 אירועים שונים.

³⁸⁶ א. מ. ג- 5724-9 מכתב שר המשפטים לרפ"ק לייף 27500 מתאריך 18.4.1961.

³⁸⁷ פרנץ מורר נעצר באוסטריה על ידי הבריטים והוסגר לידי ברה"מ, שם נשפט ונידון ל 25 שנות מאסר. שוחרר לאחר 7 שנים. לאחר משפט אייכמן ואיסוף ראיות בישראל חודש משפטו באוסטריה. זוכה על ידי חבר המושבעים, הועמד מאוחר יותר לדין על סעיף אשמה אחד על פי הוראה של בית המשפט העליון וגם בה זוכה. עיתון על המשמר 20 ליוני 1963.

³⁸⁸ מציין בעבודתו אשר הוגשה באוניברסיטת קרל פרנץ אשר בגראץ לקבלת תואר שני הסטודנט לוקס ניוול כי ללא העדויות אשר ניגבו בישראל היה זה כמעט בלתי אפשרי לפרקליטות האוסטרית להעמיד לדין את פרנץ מורר, יתרה מכך העדויות אשר הגיעו בשפה הגרמנית הקלו על התביעה לסנן מראש את העדויות הנדרשות למשפט. עמ' 70-72.

³⁸⁹ שם עמ' 84, מצוינות שתי עדות, חווה ק' ואסתר ל'. – "Nict ich rede, meine Wunden reden!" - Holocaust Überlebende als Juristische Zeug innen in österreichischen NS-Kriegsverbrecherprozessen am Beispiel des Prozesses gegen Franz Murer, Diplomarbeit, zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der

העיתונות המקומית ובכלל אוסטריה, נחלקה בין הענקת מקום של כבוד למורר להאשמתו ברצח המונים. ברחוב האיש עצמו התקבל כגיבור, בוודאי לא כנאשם. שמעון ויזנטל אשר היה נוכח באולם בית המשפט התכתב עם ד"ר לייף, ושלח לו דו"ח ביניים בו ציין את הסנגור של פרנץ מורר המצליח למצוא סתירות בעדויות של העדים מישראל בעת החקירה הנגדית. העדים מצידם ניסו להעיד בצורה האובייקטיבית ביותר על מנת למנוע טענה של נקמה במסגרת בית המשפט. העדויות הקשות אשר נלקחו ברובן על ידי חוקרי היחידה תורגמו בעת המשפט על ידי שני סטודנטים אשר חיו באותה עת בעיר. למרות העדויות הקשות בעת המשפט, ³⁹⁰ חבר המושבעים זיכה את פרנץ מורר ב 15 מתוך 17 סעיפי האישום, בשני סעיפי אישום התוצאה הייתה זהה בין המרשיעים למזכים. הסיבות היו רבות ומגוונות, בין אם זה חוסר ראיות, הטלת ספק בזיכרוננו של העד, לא ניתן היה להוכיח את הכוונה לרצח, עדות עד לא אמינה, סתירות ועוד. למרות עבודתה הקשה של היחידה, התקבל זיכוי של מורר ברחוב בברכה, אם כי רוב העיתונים מצאו את הזיכוי כשערוריה וכפסק דין נגד אוסטריה. בארץ זכה משפטו של מורר לעשרות כותרות בעיתונות היומית. ³⁹¹ לאחר הזיכוי התקבל פרנץ מורר בחדר המושבעים במחיאות כפיים וקבלת פנים חמה, ועדיין - ללא היחידה לחקירת פשעי נאצים במשטרת ישראל, והעומד בראשה לא הייתה כלל יכולת להגיע למשפט באוסטריה והנושא היה יורד מסדר היום הציבורי לחלוטין.

מנהל המדור לפשעי נאצים במוסד יד ושם עמנואל ברנד סקר בשנים 1965-1966 את הנעשה בתחום זה, והתייחס לנעשה בתוך היחידה בפעילותה מול כלל המוסדות, ואת השפעתה הישירה על המשפטים אשר נערכו באותה תקופה בגרמניה ואוסטריה. באותם שנים התנהלו בגרמניה המשפטים כנגד מפקדי האיינזצגרופן אשר היו אחראים לרציחתם של מאות אלפי יהודים בברית המועצות וכך כתב "לא נגזים אם נאמר, שבלי הסיוע הזה לא היו אולי נערכים רובם של המשפטים". ³⁹²

בדו"ח אשר הגישה המשטרה על פעולות היחידה למשרד החוץ בתאריך 14.12.1966 צוינו הנתונים הבאים: (1) מיולי 1960 עת הוקמה היחידה לחקירת פשעי נאצים עד לתאריך 31.10.1966 נפתחו ביחידה תיקים נגד 3403 נאשמים ונחקרו 10,629 עדים. (2) בשנים אלו ביקרו בארץ 21 משלחות של שופטים, שופטים חוקרים ותובעים מרשויות משפטיות של גרמניה המערבית. משלחות אלו קיבלו סיוע בחיקורי דין בארץ של 536 עדים בפני המשטרה ובתי המשפט לעדים, אשר לא רצו או לא יכלו לנסוע להעיד בגרמניה.

Philosophie, an der Karl-Franzens- Universität Graz, vorgelegt von Lukas NIEVOLL, Graz, 2018

³⁹⁰ שם, עמ' 99.

³⁹¹ <https://www.nli.org.il/he/newspapers/titles>

³⁹² 78 כתבות בנושא בכול העיתונים, חרות, הארץ, למרחב, מעריב, הצפה, דבר, על המשמר ועוד. א.מ. חז- 5 - 4184, עמונאל ברנד, הבאת פושעים נאצים לדין בגרמניה המערבית, באוסטריה ובגרמניה המזרחית בשנים 1965-1966, תדפיס מידיעות יד ושם מס' 37. עמ' 2.

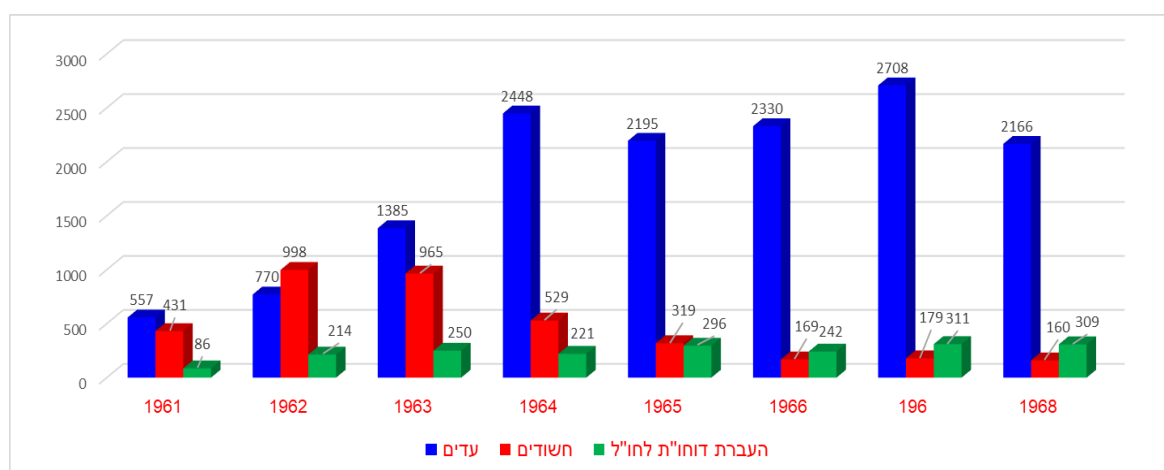
הנתונים הרשמיים אשר פורסמו בגרמניה המערבית, נערכו ונסתיימו שם ארבעים ושישה (46) משפטים נגד פושעים נאצים בתקופה הקצרה שבין 1.1.1965 ועד 15.9.1966. 176 פושעים נאצים ישבו על ספסל הנאשמים ונגזרו גזרי דין שונים, 26 נידונו למאסר עולם, 15 נידונו לתקופות שבין 10 ל 15 שנות מאסר, 31 לתקופות שבין 5 ל 10 שנות מאסר, 50 נידונו לתקופות של פחות מ 5 שנות מאסר, ו 54 זוכו או שוחררו מחוסר ראיות

393.

מבט אל נתוני היחידה כפי שנאספו מהדוחות השנתיים של משטרת ישראל במהלך שנות השישים עד 1968
 עת מפקד היחידה היה סגן ניצב ד"ר איתן לייף :

גרף מס' 2'

תוצרי חקירות היחידה

*חשודים הינם חשודים חדשים אשר נוספים מידי שנה. היחידה גם המשיכה בחקירת חשודים משנה לשנה

* אין נתונים לגבי מחצית שנת 1960 מאז הקמת היחידה ביולי 1960 ועד דצמבר 1960 .

*סה"כ ניגבו בישראל (ללא נתוני מחצית שנת 1960) 14,559 עדויות בהקשר לתיקי החקירה. כאשר נוצר הקשר מול המרכז לחקירת פשעי נאצים בלודויגסבורג בשנת 1959, העריך מנהל המרכז ד"ר שולה, כי כמות העדים בישראל היכולים להעיד עומדת על 800 עדים בקירוב .

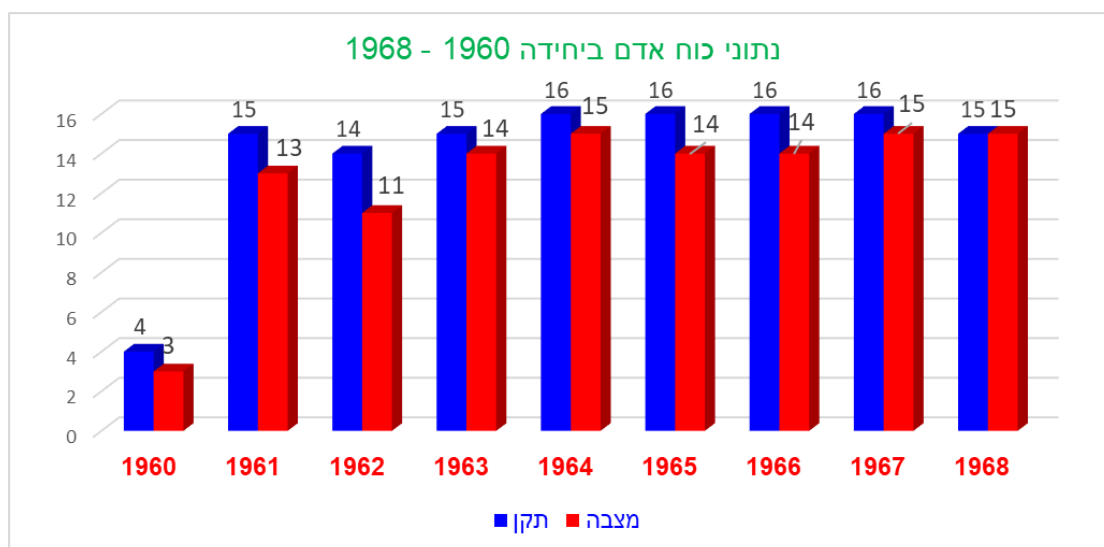
פירוט עדויות אשר ניגבו בישראל על ידי היחידה

שנה	חקירות חדשות	העידו בישראל	העידו בבימ"ש בפני נציגי גרמניה בישראל	העידו בחו"ל	פניות לחקירה
1961	-	-	-	-	57
1962	-	-	-	-	
1963	67	-	-	47	29
1964	55	202	82	96	40
1965	25	107	78	4	22
1966	18	23	59	21	16
1967	49	39	482	321	46
1968	56	68	45	89	112

³⁹⁴ נתוני החקירות מתוך פרסומי הדוחות השנתיים של משטרת ישראל

- העידו בישראל - עדים אשר העידו בפני חוקרים מישראל, עם תובעים ושופטים מגרמניה ביחידה .
- העידו בבימ"ש - עדויות אשר ניגבו בין כתלי בית המשפט בישראל .
- העידו בחו"ל - המספר כולל את העדים ואת חוקרי היחידה אשר מידי פעם נקראו לעדות מומחה בפני בתי המשפט בגרמניה .
- נתונים חסרים- עקב חוסר דיווח בדו"ח השנתי של משטרת ישראל .

נתוני כוח אדם ביחידה

³⁹⁵ נתוני היחידה מתוך התיקים האישיים של השוטרים

על מנת להמחיש את עוצמת היחידה ואת מעורבותה הגדולה בכול תחום העשייה של פשיעת נאצים די להעניף מחד גיסא מבט בהתכתבויות במחצית שנות השישים בין היחידה לאגף החקירות ולמוסדות שונים. שלל התכתבויות הדנות לדוגמה במכתבים על משתפי פעולה יהודים עם הנאצים אשר עוברים תדיר לטיפול היחידה, וצריך להחזיר לטיפול מחוזות המשטרה השונים שכן לא בתחום זה עוסקת היחידה, מעורבות מול המוסד במעקב אחר ידיעות בחו"ל,³⁹⁶ מול משרדי הממשלה ועוד. בחודש דצמבר 1964 פונים שני חברי כנסת לשר המשטרה מר אליהו ששון בבקשה ושאלה בנושא חקירת פושעים נאצים לאור חוק ההתיישנות אשר עולה ומקודם בגרמניה. פונה חבר הכנסת יגאל אלון ופונה שר התחבורה ישראל בר יהודה. אם ציינתי בדברי המבוא כי היחידה נשכחה לדאבון מהלב הרי די כי נעניף מבט במכתב התשובה של ראש אגף החקירות ניצב שור על הפניות, " היחידה אינה מה שנשאר מלשכה 06 אשר נסגרה ב 10.3.61"³⁹⁷ הדי משפט אייכמן עדיין באוויר, למרות מעורבות היחידה באין ספור משפטים כנגד פושעים נאצים בגרמניה. למעשה על מנת לתת מענה לחברי הכנסת היה צריך מפקד היחידה סגן ניצב ד"ר לוי למסור לראש אגף החקירות נתונים סטטיסטיים על העשייה משנת 1960 ועד 12.12.1964 וכך כתב: נפתחו 283 תיקי חקירה, נחקרו 5062 עדים בקשר ל 4101 חשודים, נשלחו 820 דוחות לגרמניה ואוסטריה. מעבר לדרישות אשר הגיעו מחו"ל נפתחו

³⁹⁵ בכל המלצה לדרגה על גבי טופס ההמלצה המובנה קיימת טבלת נתוני כוח אדם ביחידה אותה נדרש המפקד הממליץ/מפקד היחידה למלא.

³⁹⁶ א.מ. ל-22 - 2713.

³⁹⁷ ארכיון משטרת ישראל, מסמך ראש אגף החקירות ניצב שור מ 29.12.64 פנ/0101-77857, לאור מסמך מפקד היחידה סנ"צ לוי.

לפי יוזמה של היחידה 78 תיקי חקירה ונגבו עדויות מ 740 עדים בקשר לעוד 705 חשודים . במספרים אלו לא נכללו עדים שהוזמנו לשם זיהוי תצלומים שנתקבלו מחו"ל. בארבעה מקרים נסעו חוקרי המדור להעיד בבתי משפט בגרמניה , עוד מציין סגן ניצב ליף כי שישה שופטים גרמנים וסנגור אחד ביקרו בארץ על מנת להיות נוכחים בשמיעת 115 עדים . בנוסף 186 עדויות נשמעו על ידי שופטים ישראלים לפי בקשת בתי המשפט בחו"ל. כל הנתונים האלה על בסיס קשרי עבודה של המדור עם שלל ארגונים ומוסדות אשר סגן ניצב ליף מסר לראש אגף החקירות ובין היתר מזכיר את יד ושם, שדרכו משיגים מסמכים וחומר ממוסדות תיעוד בפולין והונגריה, בית לוחמי הגטאות, מרכז לדוקומנטציה חיפה (של טוביה פרידמן), הקונגרס היהודי העולמי , שני מוסדות לדוקומנטציה בוינה , מוסד לדוקומנטציה באיטליה, ארגוני עולים בארץ, עיתונות ורדיו בישראל, והמוסד לתפקידים מיוחדים . רשת גדולה ומסועפת של אינפורמציה הזורמת כל העת ליחידה קטנה במשטרת ישראל. ידיעות חובקי עולם אלו הביאו למידע רב אשר די אם נזכיר מספר שמות מוכרים אשר בהם היחידה הייתה מעורבת בחקירה ומסירת פרטים להרשעת נאשמים בבתי המשפט כגון , תיק פרנץ שטנגל,³⁹⁸ תיק הורסט שומאן³⁹⁹ או הניסיון למצוא את מרטין בורמן⁴⁰⁰ או הרברט צוקרס⁴⁰¹ , ומחנות שונים כגון , אושוויץ-בירקנאו, מחוז גליציה על עריו וכפריו , סוביבור , מיידאנק, גטו וילנה, גטו קובנה, מחוז קרקוב , לובלין, סלונים ועוד ועוד. מורכבות זו באה לידי ביטוי אף בהתנהלות המנהלית של היחידה על מנת להקל ולייעל תהליכים . הודפסו הזמנות להגיע למסירת עדות אשר נשלחו בדואר , הזמנות אלו כללו כבר את השאלה המרכזית עבור העד על מנת לקצר הליכים וליעל את גביית העדות. על מסמכי היחידה הוטבעה חותמת הכוללת את המשכי הטיפול בחומר , החל מהעברת החומר למרכז לחקירת הפשעים הנאצים בלודוויגסבורג ועד להעברה ליחידות שונות והמשך טיפול. כבר בחודש מרץ 1961 שולח ד"ר שולה מנהל המרכז בלודוויגסבורג מכתב תודה והערכה לד"ר ליף ובו מציין כי עשיית היחידה היא שאפשרה הוצאת צווי מעצר בגרמניה על מנת להביא לדין פושעים נאצים.⁴⁰² אם היה נדמה כי רק המערכת המשטרית הייתה מעורבת בנעשה על מנת להביא לדין את הפושעים הנאצים, הרי החלטת הממשלה 165 מיום 20.12.1964⁴⁰³ התירה על מנת לאפשר מיצוי כלל ההליכים לחשודים גרמנים בעלי עבר נאצי להגיע למסור עדות בישראל, תחת חיסיון בשדה התעופה לוד , עוד כלי שנועד לסיוע ליחידה . לקראת סוף שירותו במשטרת ישראל של ד"ר ליף בשנת 1968 נושא הפשיעה הנאצית אינו יורד מסדר היום כאשר ועדת חוקה חוק ומשפט בכנסת,

³⁹⁸ קצין אס אס אשר היה מפקד מחנות סוביבור וטרבלינקה - אחראי במישרין על רצח מאות אלפי יהודים.

³⁹⁹ בין הרופאים הנאצים אשר היה מעורב בניסויים רפואיים על אסירי המחנות

⁴⁰⁰ מזכירו של אדולף היטלר - הועמד לדין שלא בפניו ונידון למוות במשפטי נירנברג .

⁴⁰¹ פושע מלחמה לטבי אשר נמלט לברזיל לאחר המלחמה וחוסל על יד המוסד ב1965.

⁴⁰² א. מ. 9 - 5724 מיום 13.3.1961

⁴⁰³ דברי ימי הכנסת , החלטת ממשלה 165 מס' 6977-1641 בסיווג סודי ביותר מיום 20.12.1964 כמו כן בארכיון יד ושם TR 11 129 תוך תיק 257 עדות שנגבתה בשדה התעופה לוד ב1963 , ומסמך בארכיון לודוויגסבורג המסביר את תוכן ההנחיה Rechtshilteverkehr mit Israel 9-7 , Band

בראשות ח"כ משה אונא,⁴⁰⁴ פונה לשר המשטרה אליהו ששון בנוגע לטיפול ושימור ארכיוני המידע הקשורים בטיפול המשטרה. לאור העשייה הגדולה, ומעורבות היחידה מול כל כך הרבה גורמים, היה אקורד צורם מה במחצית שנת 1968, כאשר המכון הפרטי של שמעון ויזנטל בווינה הזמין מספר גורמים לשני ימי עיון ושיח בווינה, את מפקד היחידה ליף וסגנו גרשון לנגספלדר, יחד עם אנשי המרכז בלודוויגסבורג ותובעים ממדינות הרפובליקה המערב גרמנית. הנושא עלה על סדר היום המשטירתי, ואף מברקים הנוגעים לכך של המוסד נשלחו מאירופה לארץ החל מפברואר 1968.⁴⁰⁵ סוף דבר יצאו השניים למפגש תחת התנאי כי ישמשו כשומעים בלבד ללא התייחסות של ישראל דבר שגרם לחוסר נוחות בלשון המעטה ויצר הדים לא חיוביים.

שנות השישים כמעט תמו ועימם עזיבת מפקד היחידה הראשון סגן ניצב ד"ר איתן ליף והעברת השרביט לסגנו רב פקד גרשון לנגספלדר. שנים של מיסוד היחידה, פריסת רשת עבודה מסועפת, מורכבת וחובקת עולם, אשר זוכה להערכה רבה בין אם בארץ ובין אם בחו"ל. היחידה מפתחת אופי מיוחד הכולל אנשים מיוחדים, די אם נעיף מבט בדרגות המשטרתיות של אנשי היחידה כדי להבין כי בודדים היו בדרגות הקצונה, ורבים מאנשי היחידה יצאו לגימלאות מהיחידה בדרגות הנמוכות. אל מול כל זאת שוב עולה הפליאה, כיצד יחידה קטנה עם עוצמה גדולה נעלמה בין דפי ההיסטוריה של משטרת ישראל. ראוי כי נקדיש מספר דפים לחלק מהשוטרים אשר היו בין מייסדי היחידה או שירתו בה שנים רבות והטביעו חותמם בה.

⁴⁰⁴ ח"כ מטעם המפד"ל, היה בכנסות ישראל עד שנת 1969.

⁴⁰⁵ א.מ. ל-22 - 2713

הון אנושי יוצא דופן

... "היו לנו 7 שנים רזות", עד שהילד - מיכאל גדל, ומרים הייתה יכולה לחפש עבודה קבועה. העבודה נמצאה לגמרי במקרה. דרשוביץ שהיה שכן של דודי שלמה ואשתו שרה, פנה אליה והציע לה עבודה במשטרה, במחלקה לחקירות פשעי נאצים, שם דרשוביץ עבד. הם היו זקוקים למישהי שידעת פולנית וגרמנית. שרה עבדה במפעל השריגים לודז'יה. אמנם העבודה הייתה פשוטה, אבל היא לא רצתה להחליף אותה והציעה אותה למרים. המחלקה עסקה בהכנת עדויות עבור בתי משפט בגרמניה ובאוסטריה. העדויות היו דרושות במשפטים נגד פושעי מלחמה נאצים. מרים התאימה להם מאד. היה לה כבר ניסיון בכתיבת עדויות מהשואה עבור יד ושם, היא ידעה היטב פולנית ולא רע גרמנית וגם יידיש, ובינתיים למדה כבר גם עברית. היא התחילה לעבוד במשטרה באפריל 1964. העבודה התאימה מבחינת השעות לאם צעירה עם ילדים. תחילה נמצאה המחלקה ברח' הרכבת במרכז תל אביב, משם עברה המחלקה לבית דגן ובהמשך ליפו. מרים עבדה בחפ"ן - "חקירות פשעי נאצים" עד יציאתה לפנסיה ב 1990. בתחילה כחוקרת / מזכירה, ובהמשך, בגיל די מבוגר, נשלחה מרים לקורס קציני משטרה וחזרה לעבודתה כקצינה. בינתיים, באופן טבעי, המשפטים נגד פושעים נאציים התמעטו. למחלקה היה פחות עבודה והיא קטנה בהדרגה. האנשים שעבדו בה פרשו לגמלאות והלכו לעולמם, מרים שהייתה הצעירה ביותר עבדה כמעט עד סגירת המחלקה. די מהר אחרי פרישתה לפנסיה נסגרה המחלקה לגמרי⁴⁰⁶

מפקד ומייסד היחידה הראשון – סגן ניצב ד"ר איתן (אוטו) לייף (ליפציס)⁴⁰⁷

ההיסטוריה לא עושה תמיד צדק עם משרתיה. לעיתים אלה הנמצאים בצל ההיסטוריה, נעלמים מהעין, והציבור הרחב נחשף למה שתפס את הכותרות. בעשיית משטרת ישראל זוכרת המשטרה ובצדק רב את משפטו של אדולף אייכמן כנקודת שיא, עשייה של עשרה חודשי חקירה הובאו לבית המשפט בישראל לעשות צדק, מול רב המרצחים. היחידה לחקירת פשעי נאצים אשר נוסדה במקביל לחקירתו של אייכמן המשיכה את דרכה בים העשייה עוד שנים רבות, ולכן דרך אלה אשר נשאו בעול, וניווטו את הספינה במים סוערים שנים רבות, ננסה להפיח חיים ולתת ליחידה ולאנשיה, במה במרחב ההיסטורי המגיע לה ביושר.

רב פקד איתן לייף (אוטו ליפציס) לא שיער כי בחודש יולי שנת 1960 ישתנו חייו לעד, שכן עבודתו עד כה במסגרת משטרת ישראל עסקה בתחומי העבירות הכלכליות, כאשר גולת הכותרת שלה הייתה פרשת

⁴⁰⁶ ציטוט מתוך חוברת זיכרונות על מרים ורביצ'יק אשר הוצאה לרגל שנה לפטירתה על ידי בנה חנן ורביצ'יק בנובמבר 2020.

⁴⁰⁷ נספח טו' - תמונה יחידנית אשר נמצאה בארכיון המדינה של ד"ר לייף, לובש מדים, בעת שמיעת עדויות בבית משפט בתל אביב עם חוקרים בגרמניה

אירס"ו.⁴⁰⁸ כניסתו הייתה להתחלה צנועה של מספר שוטרים בודדים ללא ארגון וללא מסגרת אחודה, אשר לא יכולה הייתה לתת מענה כנדרש לכמות הבקשות שהלכה ותפחה בעיקר מגרמניה. אם בגרמניה חשבו כי העיסוק בתחום פשיעת הנאצים תהיה לכל המאוחר עד 1965 בעת הקמת המרכז בלודויגסבורג⁴⁰⁹ הרי במשטרת ישראל בהיותה בוגרת שני שלבים, האחד עיסוק במשפטי הקאפו של שנות החמישים, ושנית עיסוק בחקירת אייכמן והבאתו לדין, לא היה כלל תכנון ארוך טווח עם הגדרת מטרות ויעדים. המענה ניתן עקב צו השעה וכאמור ביוזמת משרד החוץ אשר דחף את המשטרה לפתרון.⁴¹⁰

רב פקד ליף נולד בווינה בתאריך 12.12.1899 בנם של רוזה וד"ר קרל סאלו ליפציס⁴¹¹ אשר היה עורך דין במקצועו. למד עריכת דין בווינה, בעל תואר ד"ר למשפטים, בקיא בחוק הגרמני לפני ולפנים, שולט בשפה הגרמנית כשפת אם. עלה לארץ עם אשתו שושנה לבית רינגיייר 26 לספטמבר 1939 עם כל הנתונים הנדרשים על מנת לעסוק בתחום בו רקע זה נדרש. ליף מתגייס למשטרת ישראל ב 1 במרץ 1951 בעת היותו כבן 53, גיל מבוגר מאוד לגיוס למשטרת ישראל, (לא היה חריג בחפ"ן). ואכן החל מחודש יולי 1960, עת כניסתו לתפקיד בנה רפ"ק ליף את יסודות היחידה, הרחיבה לתחומי חקירה נוספים, יצר קשרים בינאישיים הן בארץ והן בגרמניה, עד כדי השפעה על קבלת ההחלטות ברמת משרד המשפטים הפדרלי של גרמניה, וכל זאת בהעדר יחסים דיפלומטים עם גרמניה המערבית. בדיעבד ברור כי לייסד יחידה אשר נותנת שירותים עבור משטרות אחרות, במיוחד על רקע משפטו רווי הכותרות של אייכמן באותה תקופה, לא היה זה פשוט כלל וכלל.

החל מסוף חודש יולי 1960 החלו הפניות להגיע אל רפ"ק ליף, והוא הפך לכתובת ברורה, דבר שהקל במידה רבה על עבודת המשטרה בכלל ובדרגי הפיקוד הגבוהים אשר עד כה נאלצו לעסוק בהתכתבויות תדיר לבקרים, על עבודת המשלחת בקלן, ועל משרדי המשפטים והחוץ. החודשים הראשונים של היחידה עד סוף 1960 נועדו ליצור יחידה אשר מהווה כתובת ברורה לכל הפונים, אולם החל ממחצית שנת 1961 אליבא לכל ההתכתבויות בגרמניה,⁴¹² הופך רפ"ק ליף את היחידה למעשה ידיו להתפאר, וכאשר עוקבים אחר שלל המכתבים וההתכתבויות בין אם בתוך גרמניה, ובין אם בין גרמניה לישראל, שמו של איתן ליף עולה כל פעם מחדש כעמוד התווך של העשייה. בתהליך הדרגתי רכש רפ"ק ליף את אמונם של השותפים לעשייה בגרמניה,

⁴⁰⁸ הפרשה המדוברת התחילה בכספים שקיבלה הסוכנות היהודית מקרן השילומים הגרמנית אירס"ו. קרן אירס"ו מומנה על ידי גרמניה, במיליוני מרקים מכספי הנרצחים היהודים בשואה, שלא היו להם יורשים והסוכנות היהודית קבלה שילומים אלו "כירשת העם היהודי". אולם התיק נסגר לאחר זמן ללא סיבה מניחה את הדעת. (מתוך ויקיפדיה)

⁴⁰⁹ א.מ. ג-8 / 5724 משימות המרכז בלודויגסבורג הוצגו במסיבת עיתונאים בהמבורג בתאריך 10.5.59

⁴¹⁰ א.מ. ג-8 / 5724 במסמך של סמנכ"ל משרד החוץ מר פישר מיום 10.12.59 אל היועמ"ש.

⁴¹¹ לד"ר ליף היו אח ושתי אחיות כאשר אחת מהן נרצחה באושוויץ בשנת 1942, מתוך אתר גיאונולוגיה <https://www.geni.com/people/Otto-Lifczis/6000000025632379382> - נדלה בתאריך 10.6.2024.

⁴¹² תכתובות ומסמכים בארכיון המרכז לפשעי נאצים בלודויגסבורג. Die Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen - Zentrale Stelle und Bundesarchiv, Rechtshilfeverkehr mit Israel beakte 7-9

החל מעו"ד צוייג אשר הזכרתי בחודש יולי 1961 המזכיר את עבודתם הטובה של חוקרי חפ"ן וכלה בעיתונאי פוגל. בדצמבר 1962 בסמוך להוצאת המסמך של שינוי בתקני היחידה אשר מציע ליי, החלו מועברים פסקי דין מגרמניה לישראל במקרים אשר עדים מישראל העידו בהם. במאי 1963 מלווה איתן ליי עם אישתו את ביקורם של שופטים מגרמניה בארץ כחלק מהידוק קשרי העבודה. השפעתו ניכרת כאשר אנו רואים כי ביולי 1964 החלו לנהל משפטים בארץ עם שופטים מגרמניה בשפה הגרמנית על מנת לקצר ולייעל תהליכים בתיאום משרד המשפטים והנהלת בתי המשפט. רפ"ק ליי אשר נהנה מאוטונומיה כמעט מוחלטת בניהול היחידה, מעביר מסר דרך עו"ד צוייג, כי הוא רואה עצמו כזרוע הארוכה של המרכז בלודויגסבורג. ארכיון המרכז בלודויגסבורג חושף שלל התכתבויות, ובהם בקשה להנחות באופן מסודר את התובעים בגרמניה להתנהלות במדינת ישראל. עדות ליחסים הקרובים של ליי עם בעלי התפקידים בגרמניה ניתן לראות במסמך מתאריך 5.4.66 כאשר התובע הגרמני פלט, כותב על הסיוע הנרחב ומשבח אותו, הוא מסיים את הביקור בארוחת ערב עם כבוד השופט אוסטרר, כאשר בהשפעתו מדינת ישראל קיבלה את הבקשה, כי במקרים בהם גרמניה מציינת כי העד מבוגר או חשוב, וכי עדותו קריטית לניהול המשפט בגרמניה, העדות תשמע בגרמנית, וגם תירשם בשפה זו, וכי רב פקד עו"ד ד"ר ליי יהיה נציג התביעה בתיק. עולה הרושם כי במחצית שנות ה-60, רב פקד ליי הופך המביא והמוציא בין גרמניה וישראל.⁴¹³ הקשרים ההדוקים בין היחידה וליי בראשה, למרכז החקירות בלודויגסבורג הובילו להזמנה בשנית לביקור עבודה בגרמניה בראשית ינואר 1967. מרתק להבחין בעומס ההתכתבויות העולות מתיקי הארכיון בלודויגסבורג עד כמה סגן ניצב ליי (דרגה אישית היות ותקן היחידה לא השתנה) אהוד ומקובל חברתית ומקצועית כאחד, (ועצוב להבחין בדלות החומר בצד של משטרת ישראל). סקירה קצרה תחשוף את הרוח הנושבת בגרמניה מול סגן ניצב ליי בביקורו. בתאריך 17 בינואר 1967 שולח ד"ר רוקלר (Adalbert Rückerl) מכתב למשרד המשפטים בו הוא דוחק בהם להדק את הקשרים להצלחת המשימה ומבקש כי סגן ניצב ליי יגיע לביקור על מנת לבסס את הקשרים למען הצלחת המשימות העומדות מולם. בתאריך (מעניין לראות כי באותו תאריך בדיוק שולח סני"צ ליי מכתב לד"ר רוקלר והפציר בו להגיע לדון בעבודתם המשותפת בישראל) 18.1.1967 משרד המשפטים הגרמני, התובע קפר בנורדריין-וסטפליה מנסח מסמך הדן בכיסוי העלויות של הביקור. מספר ימים לאחר מכן ב-26.1.1967 מוציא משרד המשפטים/התובע לפושעים נאצים, מסמך הדן בביקור ליי העוסק בחשיבות המפגש עימו. עוד מסמך היוצא במקביל באותו תאריך ממשרד המשפטים של נורדריין-וסטפליה ומופנה למשרדי המשפטים במדינות גרמניה. המסמך מלא במחמאות לסגן ניצב ליי וכבר הודיע כי מי שרוצה להיפגש עימו, יש לקבוע כבר עתה, עקב לוח זמנים צפוף.⁴¹⁴ בתאריך 20 בפברואר 1967 מוציא התובע קפר (Kepper) ממשרד

413

Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiakte zu 9-7
Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen – 40-16/20 28.2.1966

414 שם.

המשפטים של נורדריין וסטפליה, מסמך נוסף המופנה לרשויות האכיפה בישראל ולגופי האכיפה בגרמניה העוסקים בחקירות מחנות מיידנק, מאוטהאוזן, ראוונסבריק, זקסנהאוזן, שטוטהוף, וטרזין, ומציין כי מפקד היחידה בישראל צפוי לבקר בגרמניה וזוהי הזדמנות לערוך השלמות ישירות מולו, וכי יש להיפגש עימו. באותו תאריך 20.2.1967 מוציא התובע קפר זימון רישמי לליף כעד מומחה בביקורו הצפוי בגרמניה בתאריך 24 באפריל 1967. הנסיעה מכוסה על ידי משרד המשפטים בקלן והוא מבקש כי ד"ר ליף יביא עימו את המסמכים הנדרשים על המחנות אותם הזכיר. במסמך הנ"ל, התובע קפר כבר הודיע על אפשרות הארכת הביקור עקב עומס המפגשים הצפוי. ב 11 במרץ 1967 משרד המשפטים הפדרלי כבר מעורב בביקור ומתאם את לשכת העיתונות הממשלתית ללוות את הביקור, וב 15 במרץ 1967 נשלח מסמך ארוך ומפורט של שגרירות גרמניה בישראל ובה תוכנית ביקוריו של סגן ניצב ליף בגרמניה.⁴¹⁵ השגרירות הגרמנית בארץ מבקשת אף את ליווי הביקור על ידי לשכת העיתונות הממשלתית אולם חשוב לעיין בסיפא של המסמך המציין כי "... החשיבות של ליף לחקירות וליחסי גרמניה הם חשובים מאין כמותם! חשיבות ההצלחה של הסיור זה לא רק אינטרס ישראלי אלא אף גרמני." חתום על המסמך ד"ר טורוק משגרירות גרמניה בישראל⁴¹⁶ ב 22 במרץ 1967 כותב ד"ר ליף לד"ר ארץ (Artzt) התובע הכללי של גרמניה, מכתב הדין בביקורו הצפוי בארץ של מנהל המרכז בלודויגסבורג, אופי המכתב חברי ואוהד והוא דן בביקור ובתכנון טיולים בישראל, ובסיומו אף שולח את ברכתיו לאישתו של ד"ר ארץ. ב 14 באפריל 1967 מעדכן משרד המשפטים בבאדן וירטמברג, כי עדכנו את בתי הדין האזוריים ואת התובעים הכלליים בשטוטגרט ובפרייבורג לגבי ביקורו של ליף ליצירת מפגשים עימו בתיקים הנוגעים להם. במקביל לביקורו המתוכנן בגרמניה מבקרים בישראל מנהל המרכז בלודויגסבורג ד"ר רוקלר יחד עם ד"ר ארץ בין התאריכים 8.4.1967 ועד 18.4.1967.

417.

מפקד היחידה לא הסתפק בהתכתבויות וביקור בגרמניה אלא טרח להזמין את מנהל המרכז בלודויגסבורג לסיור עבודה בארץ, וזה יצא לפועל בין התאריכים 8 עד 18 באפריל 1967. לוח הזמנים היה צפוף כפי שמסכם ד"ר רוקלר בדיווח למשרד המשפטים בגרמניה, ובוודאי ניתן לראות דרך הסיכום את טיב יחסי העבודה של היחידה בשנת 1967 עם כלל גורמי התביעה, והחקירה בגרמניה כדי להבחין ביחס הרציני ובכובד הראש כאשר עסקו בחפ"ן. החל מ 10 באפריל 1967 ד"ר רוקלר סוקר את המפגשים אשר התנהלו בישראל.

⁴¹⁵ שגרירות גרמניה תיאמה לוח זמנים צפוף למפקד חפ"ן במיוחד עקב הדרישה הגדולה לפגשו, לדוגמה מפגש בקלן, בדורטמונד השתתפות במשפט קרוגר, מפגש עם שר המשפטים של נורדריין-וסטפליה ומשרד המשפטים הפדרלי, בשבוע השני ביקור במרכז בלודויגסבורג ואירוחו על ידי ד"ר רוקלר, מפגש עבודה עם התובע במשפט גביאור (Gebauer) המטפל באירוע מהעיר לבוב, בעיר שטוטגרט ליף ביקש להשתתף במשפט כנגד רודר המנוהל על ידי השופט בישוף והתובע שולה, בפרייבורג השתתפות במשפט טרוטמאייר ולאחר מכן מפגש עם התובעים במשפט וורברוהר הילדברנד, בבית המשפט בקייל (KIEL) קונדה והיינריך מולר, את התובע הכללי בוחידאס ואת השופט המחוזי עדן עם התובעים הציבוריים אוטו ובאייר ועצירה בפרנקפורט למפגש עם ד"ר באואר... זאת ועוד, Rechtshilteerkehr mit Israel 9-7, Band 2

416

Rechtshilteerkehr mit Israel 9-7, Band 2
⁴¹⁷ ד"ר רוקלר התובע הבכיר מוציא עם ד"ר ארץ התובע דו"ח ביקור מפורט בן 11 עמודים על תוכן הביקור בישראל
 Rechtshilteerkehr mit Israel 9-7, Band 2

מפגש אנשי חפ"ן מפגש עם פרופ' כהן שופט בית המשפט העליון בירושלים (המפגש נערך בביתו של כבוד השופט) , מפגש עם מנהל בתי המשפט בישראל ועם סגנו ויינר, מפגש במשרד החוץ עם יוסף לאודר ויעקב דורון, הרצאתו של ד"ר רוקלר ביד ושם, מפגש בבית לוחמי הגטאות עם מנהל המוזיאון שר, סיור ביד ושם ומפגש עם מנהל הארכיון ברנד, ולסיום מסיבת עיתונאים לסיכום הביקור.⁴¹⁸ אם לנסות ולסכם את עיקרי הדברים במהלך ביקור העבודה הרי ניתן לציין מספר נקודות: ראשית הסדרות טכניות בין המשרדים, מעניין לראות (בשולי הדברים) את נושא העברת חומר לשמעון ויזנטל בווינה, באופן מנומס מבקש ד"ר רוקלר לא להעביר אליו חומר, היות ופעולותיו פוגעות בניהול החקירות במרכז בלודויגסבורג. ד"ר ליף מאיר נקודה מעניינת, כי אנשי היודנראט היו היחידים למעשה שהיו אם בכלל בקשר עם קצונה בכירה, אולם מפאת חוסר נוחות להזכיר את עברם הם נמנעים מלתת עדות . בכל מקרה מבקש ד"ר ליף חומרים מהמרכז, היות והוא מעוניין להתאים את צורת החקירה ביחידה לסגנון המנוהל במרכז בלודויגסבורג, וזאת על מנת לייעל את החקירות. בתאריך 10.4.1967 נפגש ד"ר רוקלר עם צוות החוקרים של חפ"ן, ומפגש זה עלו מספר נקודות אשר בראשיתן תודות לצוות היחידה, עלו מספר נושאים טכניים לדוגמא שליחת תמונות לצרכי מסדר תמונות אולם במקביל הועלו טענות לדוגמא כי תחקור העדים מישראל הנערך בגרמניה, נערך בצורה מבישה ותוקפנית. בתאריך 12.4.1967 נערך מפגש עם מנהל בתי המשפט וסגנו ויינר במפגש זה מוסרים לראש המרכז הגרמני את הנתונים הסטטיסטיים, כולם עשייה של היחידה בראשותו של סגן ניצב ליף. עד ליום הביקור טופלו בקשות ל 2000 עדים מישראל כולל הליכי פיצויים, 114 עדים נחקרו בבית המשפט בישראל . 1216 תיקי פיצויים ממתנינים להחלטות במסגרת בית המשפט, וזאת כאשר יש רק 15 שופטים הדוברים גרמנית ומיעוט המדבר גם פולנית. הרצאתו של ד"ר רוקלר ביד ושם לא הייתה קלה כלל ועיקר, והשאלות שנשאל על ידי אנשי יד ושם וד"ר גדעון האוזנר לא היו פשוטות, אולם עצם הגעתו לשם בתיווכו של מפקד היחידה סלל את הדרך להבנות המרכז על אף, ולמרות כל הקשיים.⁴¹⁹ מסיבת עיתונאים לסיכום ביקורו של מנהל המרכז התקיימה במשרדי היחידה בבית דגון, והשתתפו בה בין היתר העיתונאים כנען מהארץ, נוימן מעיתון דבר, בן חיים ממעריב, קליגר מידעיות אחרונות, ושאל מ'גרזלס פוסט. מכלל השאלות הרבות שנשאל מנהל המרכז ראוי לציין מענה לשאלה "האם יש דברים ספציפיים שאתה לוקח איתך מישראל ? ... המענה של ד"ר רוקלר היה .." לאור הביקור יש הרבה מסמכים ומקומות שנוכל להסתייע בישראל ובמיוחד עבודת היחידה לחקירת פשעי נאצים שעושה עבודה ויש להעריך אותה על כך . כמובן העדים החיים בישראל. התרשמנו מאוד

418

Generalakte 9 Israelreise Schriftverk.u.Rechtshilfeers.Beiakte zu 9-7
Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen 9-7/91 , Bericht sder Oberstaatsanwälte Dr. Ruckerl un Dr. Artzt
Über die ,in der Zeit von 8.4 bis 18.4.1967 , durchgeführte Dienstreise nach Israel.

⁴¹⁹ שם, לדוגמא מסיכום הביקור של ד"ר רוקלר :ד"ר האוזנר אמר כי היחס לעדים מישראל הוא בלתי נסבל ואין שום הגנה מצד השופטים. אם זה יימשך נצטרך לשקול נסיעת עדים מישראל לעדות בגרמניה, הדיון ארך כ 3 שעות ומלבד ההערות האגרסיביות של ד"ר האוזנר (הטון שלו) הכל עבר יפה . לאחר האירוע נאמר להם על ידי המשתתפים כי דעותיו של האוזנר לא מייצגות אותם, וכך גם ראש הארכיון ביד ושם ברנד, אמר לרוקלר כי הוא לא מסכים עם האוזנר.

מקבלת הפנים הידידותית שקיבלנו בישראל... ולבסוף ראוי לציון היחס והסיוע של ד"ר לייף ושל אישתו, שעשו הכל להנעים את ההיות, לא רק עבור המשלחת אלא עבור התובעים והשופטים המגיעים לישראל⁴²⁰. העמקת הקשר הובילה להכנסתו של ד"ר לייף מפקד היחידה לרשימת התפוצה הקבועה של חומרי המרכז בלודוויגסבורג כמו אוסף של משפטים שנערכים, או אשר אמורים להתחיל במהלך 1967, ומקווים ששליחת המסמך יאפשר לחפ"ן לשלוח חומר הראיות הקיים ברשותם. ב 26.9.67 נשלח לחפ"ן ברחוב הרכבת בתל אביב, ⁴²¹אוסף פסקי דין מיואר 58 ועד ספטמבר 67 אשר התנהלו בגרמניה: מספר התיקים שנוהלו 168, מספר הנאשמים 452, הורשעו 297, זוכו 105, אחר – 50, מאסר עולם 62, מעצרים טרם המשפטים 215, 18 תום ההליכים ו 21 התייחסות לבית משפט לקטינים. או לדוגמה בתאריך 26.10.67 בעקבות הרחבת החקירות במשרד המרכזי כנגד מושלי מחוזות, מודיעים ללייף כי תיקייה מיוחדת על פשעי מושלי מחוזות בגנרל-גוברנמן בפולין, נשלחה במיוחד ללייף לסייע במציאת עדים הנדרשים להעמדה לדין ממשרד המשפטים המרכזי.

כמות ההתכתבות בין המרכז בלודוויגסבורג לבין יחידת חפ"ן בשנות כהונתו של סגן ניצב ד"ר לייף הינה גדולה ביותר, מערכת הקשרים המקצועיים והאישיים שמפקד היחידה רקם, היותו דמות מיוחדת בנוף המשטרתי, העניקו ליחידת חפ"ן אופי מיוחד, התנהלות מיוחדת, ודרך עבודה שאינה שגרתית במשטרת ישראל. לדאבון לב ההיסטוריה הכללית של אלה אשר השפיעו על חקירת פושעים נאצים בישראל שמטה אותו במורד המסילה, שלא בצדק. יתרה מכך אף הארגון המשטרתי לא זכר את עבודתו הכבירה. די אם נעזר מבט בתהליך יציאתו לגמלאות של סגן ניצב ד"ר איתן לייף דרך מכתבו של המפקח הכללי המפקח הכללי רב ניצב פנחס קופל בו הוא כותב בתאריך 24 באפריל 1968 כך " קבל נא, בהזדמנות זאת, את הערכתי האישית לעבודתך אשר תמיד נעשתה במסירות ובדבקות הן בתפקידך במחלקה הכלכלית והן כראש המדור לחקירת פשעי נאצים, אותו הקמת מהמסד והנחית עד הלום, תוך תיאום וייצוג נאות ומלא גאווה בפני המוסדות במדינות חוץ"⁴²² ב 12 ביוני 1968 פונה במכתב אישי ד"ר שנער מנהל המשלחת בקלן לשעבר לשר המשטרה מר אליהו ששון, עם העתקים למפקח הכללי, ולמחלק אירופה א' במשרד החוץ "... כמי שיודע את עבודתו החשובה של מר לייף בשטח זה, שעל חשיבותה המרכזית כולנו תמימי דעים, מותר לי להציע לך מר ששון היקר, לשקול ולמצוא דרך להבטיח, שעבודתו וניסיונו של מר לייף יעמדו לעניין עד לגמר מרבית החקירות התלויות של פושעים נאצים מגרמניה ומאוסטריה. אני מייחס חשיבות מכרעת להמשכיות הטיפול ולניצול הידע הרב

⁴²⁰ שם.

⁴²¹ לא נמצא במסמכי המשטרה דבר על החזרת היחידה לרחוב הרכבת אלא במסמכי ארכיון לודוויגסבורג.
 Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Rechtshilfe mit Jsraal Band 3

⁴²² ארכיון משטרת ישראל, תיק אישי סני"צ איתן לייף כ/14375 – 41320 מ 24.4.1968.

שנרכש על ידי מר ליף במשך השנים הרבות : זאת הסיבה היחידה שאני פונה אליך עם הצעתי הנ"ל. ביזמתי אני וללא התערבות או פניה מצידו של מר ליף.⁴²³

לאחר פרישתו עוד עבד ד"ר איתן ליף בשגרירות גרמניה בישראל בסיוע בתחומי עיסוקו כמפקד היחידה, ואף זמן קצר במוזיאון הארץ. למרות גילו, (73) אף התנדב למשטרת ישראל במלחמת יום הכיפורים. לד"ר ליף ולרעייתו לא היו ילדים ולא נותר איש שיעלה את זיכרון העשייה רב הפעלים עד כה. סגן ניצב איתן ליף נפטר בתאריך 17.9.1981 .

פסיפס שוטרי היחידה בשנים הראשונות היה מיוחד וייחודי – ראוי כי נקדיש תשומת לב לעבודתם . לא נוכל לספר את סיפור חיי כולם, אולם אנסה לשפוך אור על אחדים מהם :

גרשון לנגספלדר : גרשון יליד וינה ב-3.3.1919, בן יחיד להוריו הוויג ופאול לנגספלדר . התחנך בחינוך ליברלי , והצטרף בווינה לתנועת בית"ר . בשנת 1938 לאחר סיפוח אוסטריה על ידי גרמניה עלה ארצה בעליה הבלתי לגאלית של תנועת בית"ר בפרויקט " אף על פי " בגל הרביעי. טרם קום המדינה הצטרף לאצ"ל, ובמקביל התגייס לחיל הנוטרים הארצי ואף נמנה על פלוגות הלילה של וינגייט . בהמשך התגייס למשטרת המנדט לשו"ב ל D.I.C הבולשת הבריטית בירושלים. התגייס למשטרת ישראל בתאריך 15.5.1948 מסי' אישי 525 . לאחר שירות בנמל התעופה לוד (לימים נתב"ג) עבר אחרי משפט אייכמן למדור לחקירת פשעי נאצים כסגנו של איתן ליף. לימים מונה לראש המדור בתאריך 14.4.1969. איש ספר בכל רמ"ח אבריו . בהימצאו על תקן קצין ניהול בחפ"ן בהמלצה לדרגת הפקד כתב עליו מפקד היחידה איתן ליף .. " מיושב בדעתו, יודע שפות, מסור ואחרי (טעות במקור) בתפקיד, בעל יוזמה, בעל ניסיון, יודע לקיים יחסים טובים לקהל. מתייחס היטב בעבודה לפקודים" . במסגרת עבודתו יצא מספר פעמים לאירופה להעיד בבתי המשפט , בארץ אירח לא פעם עמיתים לחקירות בעיקר מגרמניה ויצר קשרי חברות קרובים (הגיעו לחתונת ביתו לארץ) . לחצי העבודה השפיעו על גרשון באופן בלתי הפיך והוא נפטר מאירוע לבבי בתאריך 15.12.1976 בעת שירותו . יום למחרת שולח שגריר גרמניה מכתב תנחומים למפקח הכללי רב ניצב שאול רוזוליו ובין היתר מציין כי "ירגישו את ההפסד הגדול " ⁴²⁴

ליאון טוניס : ליאון יליד פולין ב , 02.01.1927, שרד את מחנות אושוויץ ודכאו. הרקע האישי של ליאון לימודי משפטים בעיר וורצלב בפולין, וכאשר עלה לישראל עזב תפקיד של שופט מחוזי בעיר בה למד. בעל ידע בשפות עברית, פולנית, גרמנית ורוסית דבר אשר יוביל אותו למסלול של היחידה לעתיד. עלה לישראל

⁴²³ שם. מענה שלילי, אם כי מנומס של השר אליהו ששון לשנער ניתן ב 5 ליולי 1968 2721 – 233/17, מענה דומה ניתן על ידי המפכ"ל קופל בתאריך 26.6.1968 כ/14375-18283

⁴²⁴ ארכיון משטרת ישראל, תיק אישי גרשון לנגספלדר מ.א. 525 .

בעליית גומולקה⁴²⁵ ב-1.7.1957, והתגייס למשטרת ישראל ב-23.11.1958. מספר אישי משטרתי 16473. עם גיוסו נשלח לקורס הטירונים בבית הספר הארצי לשוטרים ליד שפרעם, עבר אולפן לשפה העברית ואת קורס הטירונים שלב א'. מפקדיו מציינים בסיום הקורס, כי העדר מידע כעולה חדש יחסית גורמים לכך כי עדיין לא הצליח להתאקלם וממליצים על תקופת ניסיון של שישה חודשים. ידיעת השפות הובילה אותו ממחוז תל אביב בו שירת כסייר בנפה הדרומית, ללשכת ראש אגף החקירות החל מפברואר 1960 לאור כמות המכתבים אשר נשלחו מגרמניה ובקשות לחיקור עדים בישראל. ליאון שירת בחפ"ן מ-1960⁴²⁶ ועד ל-1967. נתפס כאיש שנוי במחלוקת עד שעבר לענף התנועה במחוז תל אביב.⁴²⁷ שירותו ביחידה ידע עליות ומורדות, ואולם מפקד היחידה ידע לעשות את ההפרדות הנדרשות ולשפוט את יכולתו המקצועית כפי שעשה בהמלצה לדרגה ב-28.12.60 בו הוא מציין כי "עבודתו לשביעות רצוני המלאה" נראה כי בחודש מרץ 1961 יחסי מפקד היחידה, רב פק ליף וליאון עלו של שרטון, אולם למרות זאת בבקשתו ב-8 בינואר 1962 לצאת לקורס סמלים, ממליץ מפקד יחידה להיענות לבקשתו. במהלך שירותו בחפ"ן קיבל אישור והוסמך כעורך דין. היה מעורב בתיקי חקירה רבים לאורך השנים ולמעשה היה בין אלה שעיצבו את דרכה של היחידה בעת שלדבריו התקופה עד 1965 נראתה כפרשייה אחת גדולה.⁴²⁸ מפברואר 1966 ועד מאי 1966 היה בהליכי העברה מחפ"ן לענף התנועה בתל אביב.⁴²⁹ בחודש אוגוסט 1976 זומן לקורס קצינים אקדמאים וזאת כאשר שירת כבר בענף התנועה תל אביב, והישגיו בקורס היו נאים. שירת בהמשך כתובע תנועה עד שחרורו מהחייל בשנת 1984. ליאון טונים נפטר ב-14 בינואר 2001.

וינצנטי פלושבסקי : וינצנטי יליד פולין בעיר דנציג ב-03.03.1925, שרד מספר מחנות עבודה וגטאות (גטו פלוצק גטו ראדום)⁴³⁰, נשלח ליוגוסלביה למחנה עבודה כפולני והצליח לברוח. חי תחת זהות שאולה עד שהתגייס ללחימה עם הפרטיזנים. עם תום המלחמה עבר קורס קציני משטרה ושירת כראש לשכת חקירות של מספר ערים, בעיר דנציג שירת כראש לשכת חקירות, ואף השתתף בתביעה של פושעי מלחמה נאצים. עלה לישראל בעליית גומולקה ב-12.2.1958 והתגייס למשטרת ישראל ב-23.11.1958. מספר אישי משטרתי 16478. בדצמבר 1959 עבר את קורס הטירונים כאשר חוות הדעת עליו הייתה טובה. עברו כקצין משטרה במשטרת פולין וידיעת השפות הגרמנית והפולנית על בורין הביאו לסיפוחו כבר ב-7.4.1960 לצוות אשר נועד לתת מענה לפניית לחיקור הדין בארץ עוד טרם הקמת היחידה (גם שמו מוזכר בישיבת ההקמה). בדצמבר

⁴²⁵ עליית יהודי פולין בין השנים 1956-1960 תחת ממשל ולדיסלב גומולקה בפולין.

⁴²⁶ היה בין השוטרים אשר שמוותיהם הוזכרו במהלך הישיבה בה הוחלט על ייסוד חפ"ן. א.מ. ג-9 / 5724, פרטיכל משיבה שהתקיימה ביום ו' 27.5.60 בשעה 11:30 בקריה בתל אביב

⁴²⁷ תיק אישי כ/16473 מסמך מפקד מחוז תל אביב עמוס בן גוריון כע/01 – 1150 מיום 17.1.1961.

⁴²⁸ ראיון שנערך ביחידת חפ"ן עימו בתאריך 16.2.1990.

⁴²⁹ תיק אישי כ/16473 מסמך מפקד היחידה סני"צ ליף פנ/01252 – 17752 מיום 15 למרץ 1966.

⁴³⁰ הגרמנים כבשו את פלוצק ב-8 בספטמבר 1939. פליטים יהודים שהחלו לשוב לעיר כעבור זמן מה הוכו ונשדדו בידי הגרמנים. בספטמבר 1940 הוקם בפלוצק גטו ושוכנו בו כ-10,600 יהודים, כ-3,000 מהם פליטים.

1960 כותב עליו מפקד היחידה איתן לוף את חוות הדעת לקבלת דרגת סמל שני כי עבודתו היא לשביעות רצונו הגמורה, וכן העניק לו ציונים גבוהים בכל המדדים הנדרשים. שנה לאחר מכן בהמלצה לדרגת סמל ראשון מציין לוף כי השוטר מתמצא בבעיות התפקיד המיוחד, בעל יוזמה וכושר החלטה, מהיר ושקול. במהלך 1963 ו 1964 יצא לעדויות בגרמניה בתיקים שניהל. לבקשתו השתחרר מהחייל בתאריך 1.8.1964.

אוגניוש לנדסברג : יליד פולין בגליציה המזרחית בעיר לבוב ב-20.5.1919. בזמן מלחמת העולם השנייה שרד את גטו זברז (Zbaraz) ואת שלטון הנאצים, כאשר משנת 1944 ועד סיום המלחמה שרד במסתור בבונקר. טרם הגיעו לארץ סיים את התואר השני במשפטים. בין השנים 1933 ל 1936 התמחה ושימש כראש המחלקה הפלילית במחוז סקאלה באזור גליציה, משם עבר לשמש כיועץ המשפטי במשרד האוצר, משנת 1944 ועד 1955 הצטרף לקורפוס המשפטים בצבא פולין, ובין השנים 1955 ל 1957 עבד במשרד המשפטים בעיר הבירה ורשה. כמו שני השוטרים הקודמים שצוינו על ידי, גם אוגניוש התגייס ב-23.11.1958 לקורס טירונים ולאולפן עברית בבסיס האימונים הארצי שליד שפרעם. מספר אישי משטרתי 16491. לאחר קורס הטירונים הוצב אוגניוש עקב הכשרתו בחקירות ובתאריך 1.7.60 עם פתיחת היחידה סופח אליה רשמית הודות לידיעותיו בשפות הסלבוניות. מונה לקצין חקירות בחפ"ן בדירוג מנהלי ב-1.5.1967, לאחר שהוכרו לו חודשי שירותו בקורס הקצינים הייעודי אותו לא סיים. השתחרר מהשירות ב-1.1.1973 בדרגת מפקח משנה, לאחר דין ודברים בינו לבין משטרת ישראל.⁴³¹

נפתלי דרשוביץ : יליד פולין בתאריך 7 בדצמ' 1925 בעיר סטרי-סונץ אשר בגליציה. הספיק לשרת בצבא הפולני והצ'כי כטנקיסט בטרם עלה ארצה בשנת 1948, התגייס לפלמ"ח לגדוד מוריה ולאחר מכן לצה"ל ושירת בחיל השריון. נפתלי התגייס למשטרת ישראל ישירות למדור לחקירת פשעי נאצים בתאריך 18 למאי 1962 ולמעשה הוא אחת הדוגמאות לייחודה של יחידה זו. הגיוס היה במעמד שוטר מוסף זמני ללא הכשרה מסודרת או עמידה בתבחינים כלשהם, אולם מאידך גיסא ידיעת השפות הנחוצות הייתה מעוררת השתאות, פולנית, רוסית, צ'כית וגרמנית. בחודש יולי 1963 הועבר למעמד שוטר מן המניין,⁴³² ורק שנתיים לאחר גיוסו עבר קורס טירונים במשטרת ישראל והוענקה לו דרגת טר"ש. שירותו ארוך השנים באותה יחידה בתחום התמחות צר אולם מעמיק איפשר הצמדת תיק כפי שהבאתי כדוגמא פנ/0116 ארוך השנים.

אריה אורבך : יליד פולין בתאריך 24.10.1922 בעיר וילנה. בן להוריו דוד וחייה אורבך. את שנות הילדות עבר בחינוך ב"חדר" ולאחר מכן במוסדות "תרבות" בגימנסיה העברית. את מלחמת העולם עבר בין גטו וילנה, ומחנות העבודה באסטוניה, מחנות שהמיטו חורבן על קהילות שלמות ביניהן קהילת וילנה. אריה עבר

⁴³¹ ארכיון משטרת ישראל, תיק אישי משטרת ישראל כ/16491 אוגניוש לנדסברג.

⁴³² ארכיון משטרת ישראל, תיק אישי משטרת ישראל כ/18774. מסמך מטא"ר/אגף מנהלה כ/18774 – 38073 מיום 1.7.63.

במחנות וייארא , ויויקוני, נארווא, קיווילי, אזארי וגולדפליץ.⁴³³ השתתף בלחימה בגטו וילנה כחבר המחתרת . אריה איבד חלק גדול ממשפחתו שנרצחו על ידי הנאצים . לאחר המלחמה בעת שהותו בוילנה נשא לאישה את זינה טלל לבית דראבקין עימה עלה לארץ בשנת 1948. התגייס למשטרת ישראל בשנת 1953. עם ייסוד היחידה הציג את מועמדותו. אריה שירת ביחידה 22 שנים עד יציאתו לגמלאות. ביומנו מציין אריה תיקי חקירה בהם היה מעורב כגון גטו פינסק, מחנה מיידאנק , שילוח יהודי בלגיה לאושוויץ, מחנה ליפובה בלובלין, מחנה ההשמדה סוביבור ועוד...

ראוי לציון אותם אנשים אשר גויסו במעמד שוטר מוסף זמני (שמ"ז) עקב גילם המבוגר והתפתחו תוך היחידה עד העברתם למעמד שוטר מן המניין כאלו לדוגמא אלה קוזלובסקה ומרים ורביצ'יק.

אלה קוזלובסקה : ילידת 9.3.1920 בברלין, גרמניה. משפחתה עברה בשנת 1934 לפולין. כמו עוד מאנשי היחידה, במלחמת העולם השנייה שרדה את גטו לודז' בפולין ואת מחנה ברגן בלזן. לאחר המלחמה שוקמה בשוודיה, שבה לפולין ועלתה לארץ בשנת 1956. עבדה ככתבנית בשפות הפולנית והגרמנית ביד ושם החל בשנת 1960. גויסה למשטרה ב 15.6.1961. עד לחודש מרץ 1963 שירתה במעמד שמ"ז ואז הועברה למעמד שוטר מן המניין. בחוות הדעת אשר כתב מפקד היחידה טרם העברתה למעמד שוטר, הגדירה מפקד היחידה כמדפיסה, מתורגמנית, ומנסחת דוחות בשפה הגרמנית. בין היתר מציין כי היא בעלת משמעת טובה מאוד, בעלת יוזמה ומרץ, תפיסה מהירה מסורה מאוד לעבודתה... וממלאה את תפקידה לשביעות רצון הממונים "...⁴³⁴ מעניין לראות את ההתפתחות הטבעית בתוך היחידה איך נעה בין הגדרת התפקידים הפורמלית, לבין הצרכים החקירתיים. בתאריך 25.12.1966 מבקש מפקד היחידה גמול חוקרים עבור שלוש שוטרות סמ"ש אלה קוזלובסקה, סמ"ש מרים ורביצ'יק ושמ"ז אנה נוימן, בתיאורו את תפקידן כותב סגן ניצב ליף "הר"מ ממלאות במדורינו גם תפקידי כתבניות וגם תפקידי חקירה וזאת במקרה של נחקרת, במקרה של עומס עבודה של החוקרים, במקרה שטובת העבודה דורשת הדפסה מיידית ובמקרה ששפת העד אינה ידועה היטב לחוקר מסוים אלא לנ"ל. במקרים אלה הן פועלות כחוקרות לבד או בתיאום עם חוקרים אחרים .."⁴³⁵

מרים ורביצ'יק : מרים נולדה ב 3.6.1927 בעיר לודז' בפולין. את המלחמה עברה בתופת של גטו לודז' ומשם נשלחה באוגוסט 1944 למחנה אושוויץ⁴³⁶. בינואר 1945 פונתה מאושוויץ בירקנאו למחנה טרזיינשטט בצ'כוסלובקיה שם שוחררה. התחתנה והקימה משפחה לאחר המלחמה בפולין, שרתה במשטרת פולין

⁴³³ יומן אישי אשר נכתב על ידי אריה אורבך, הועבר אלי באדיבות בנו.

⁴³⁴ ארכיון משטרת ישראל תיק אישי משטרת ישראל כ/19132 אלה קוזלובסקה.

⁴³⁵ שם. אין עדות בתיקה האישי ליציאה לקורס חוקרים והסמכה בתחום זה.

⁴³⁶ אימא נפטרה מרעב בגטו ואביה נרצח עם הגיעם לאושוויץ, יומן אישי וזיכרונות, נערך על ידי חנן ורביצ'יק לרגל שנה לפטירתה, נוב' 2020.

כעיתונאית, ועלתה לארץ בשנת 1957, כאן מצאה עבודה במוסד יד ושם. בעלת הזכות לענוד את אות הלוחם בנאצים. גויסה למשטרת ישראל ישירות לחפ"ן ב 30.3.1964, לאחר שקווי היסוד של היחידה כבר הונחו שוב הודות לשפות אותן דיברה וכתבה ביניהן עברית, אנגלית, גרמנית, פולנית ויידיש. מרים גויסה בתקופת שיא הפעילות של היחידה כאשר תקן היחידה עמד על 16 שוטרים ואילו המצבה על 14 שוטרים. מרים התקדמה בסולם הדרגות במסגרת היחידה בלבד אותה לא עזבה עד לפרישתה ממשטרת ישראל. הוסמכה בדיעבד בשנת 1972 לגבות עדויות לאחר שנים שעסקה בכך בפועל באישור מפקדי היחידה. בחודש יולי 1981 סיימה קורס קצינים מנהלי בגיל 54, אירוע חריג מאוד בסביבה המשטרתית, אם כי במסגרת היחידה רוב הגיוסים היו מעבר לשנתון הרגיל. מרים פרשה לגמלאות ב 1.11.1983. החל מנוב' 1983 ועד לתאריך 31.12.1990 בגיל 63, הועסקה בחצי משרה ביחידה, דבר שאינו מפתיע כאשר אתה קורא את קורות חייה ורואה את הקשרים החברתיים שהיו למרים עם אנשי היחידה לאורך השנים שלא במסגרת העבודה.⁴³⁷

טבעם של דברים להשתנות, בוודאי כאשר מדובר בהליך לאורך שנים. חלפו שנים ממלחמת העולם השנייה ומביצוע הפשעים כנגד העם היהודי. האנשים הזדקנו וחלפו מן העולם, והמרכז אשר הוקם בלודוויגסבורג במחשבה כי הוא זמני וימצא את ההליכים עד 1965, המשיך את פעולתו, וממשיך עד ימים אלה. כך גם המדור אשר הוקם ביולי 1960. עיקר האירועים והעשייה היו בשנות ה 60, וה 70 כאשר חלפו בין 15 ל 20 שנים מאז תום המלחמה, זיכרון האנשים עדיין לא תעתע, ומרחק הזמן לא הפחית מעוצמת הרגשות. המדור לחקירת פשעי נאצים המשיך בפעולתו עד לפירוקו הסופי בשנות ה 90 של המאה הקודמת. קבוצת שוטרים אשר עסקו בנושא ייחודי, ארבעה מפקדים בלבד לאורך 34 שנים, וההערכה מיוחדת במינה בחו"ל. בארץ נמוגו האנשים עם היחידה ונעלמו ללא עקבות.

⁴³⁷ בנה של מרים, מיכאל רואיין על ידי בתאריך 6 ליוני 2023 בביתו. מזיכרונות הבן, נראה כי היחידה נכחה בביתם בעת שירותה של מרים, מפגשים חברתיים עם אנשי היחידה, טיולים ועוד. בבית היו שתי מכונות כתיבה אחת בעברית ואחת בפולנית, הבן מיכאל מעיד על קשרי חברות עם אלה קוזלובסקה ואנה נוימן, העבודה ביחידה החלה בשעה 08:00 בבוקר וביתה מספרת על כך כי הייתה נאספת ברכב של יחידה למשרדי חפ"ן. המשרדים נשארו כבתחילה, "...אני זוכרת חדר לא קטן בכלל עם שולחן ושתי כסאות. על הקירות מצד ימין היו המון מדפים ממונחת עם הרבה תיקים, ובסוף הקיר הימני ליד החלון היה כיור קטן עם סבון ובצד תלויה מגבת..."

עיסוקה של משטרת ישראל בתחום חקירת פשעי נאצים צמוד למסלול התפתחותה של משטרת ישראל כגוף מקצועי הפועל בהתאם לסעיף 3 לפקודת המשטרה.⁴³⁸ כאשר נדרשת משטרת ישראל לחקור עבירה הרי הגוף הועסק בכך הוא אגף החקירות ברמות השונות מרמת התחנה ועד למטה הארצי. כך התפתחה גם תורת החקירות של משטרת ישראל החל משנות החמישים ועד לימינו אלה. אלא שמשטרת ישראל ינקה את בסיס הידיעות והניסיון המצטבר מרגע ייסודה של המשטרה, מהגוף המנדטורי אשר היה אמון על כך תחת המנדט הבריטי – משטרת המנדט. תורת החקירות של משטרת פלשתינה המנדטורית לא יכלה לצפות לסוגי העבירות אשר יביאו עימם גלי העליות השונות ארצה, החל מתום מלחמת העולם השנייה ב 1945, ובוודאי לא עם ייסודה של המדינה בחודש מאי 1948 עם פתיחת השערים וההגירה ההמונית ממחנות העקורים מאירופה לארץ.

משטרת ישראל נכרכה בעבירות הקשורות לחקירת פשעי נאצים בשלוש הזדמנויות אשר הונחו לפיתחה. הגל הראשון היה בשנות ה 50, עם גלי העלייה אשר זרמו לארץ מאירופה לאחר השואה. תלונות אזרחים כנגד אדם אשר לטענתם שיתף פעולה עם המשטר הנאצי בצורה כזו או אחרת, בין אם בתפקיד בגטו, כגון חבר מועצת היהודים אשר מונתה על ידי הנאצים – היודנראט, או בתפקיד שוטר במשטרה היהודית, ובצורה הקיצונית מילוי תפקיד במחנות הריכוז וההשמדה של קאפו, כאחראי בעל תפקיד ממונה על ידי הנאצים, במספר תצורות או אופנים. התפתחות ההליך בארץ היה כאשר חוקק החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם⁴³⁹ צחוק הגורל הוא שמדינת ישראל אשר הוגדרה על ידי עצמה ומנהיגיה, כיורשת ששת המיליונים אשר נרצחו על אדמת אירופה, במהלך שנות ה 50 פתחה בהליך חקירה פלילי במטרה לחקור תלונות אזרחים כנגד יהודים.⁴⁴⁰

מהנתונים אשר נאספו⁴⁴¹, משטרת ישראל פתחה בין השנים 1950-1954 כ 184 תיקי חקירה, 97 מהם נסגרו בהמלצת המשטרה, 41 הועברו לעיון לפרקליטות, ועוד 46 אשר גורלם אינו ידוע. רב פקד ד"ר קוסובסקי במאמרו מציין את סגירת התיקים על ידי המשטרה במסגרת מדיניות מצמצמת של לשון החוק,

⁴³⁸ סעיף 3 לפקודת המשטרה - משטרת ישראל תעסוק במניעת עבירות ובגילוי, בתפיסת עבריינים ובתביעתם לדין, בשמירתם הבטוחה של אסירים, ובקיום הסדר הציבורי ובטחון הנפש והרכוש

⁴³⁹ חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תש"י-1950, (אוג' 1950) חוק חריג בספר החוקים של מדינת ישראל, חוק רטוראקטיבי, הדין בעבירות אשר לא בוצעו בשטחה הריבוני של מדינת ישראל, מטרה נוספת ומשמעותית בחוק הובאה על ידי שר המשפטים, פנחס רוזן, בהצגת הצעת החוק. לפיו יש להניח כי החוק לא יטפל בפושעים הנאצים, שלא יעזו לבוא אל, ישראל, אלא במשפטי הפעולה שיימצאו בישראל מקרב שארית הפליטה.

⁴⁴⁰ אורי קוסובסקי, "ובעוזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1. תשמ"ט 2019 במאמר מציין רפ"ק ד"ר קוסובסקי כי מדובר ב 200 תיקי חקירה בין השנים 1949 ועד 1972.

⁴⁴¹ שם.

והרחבה של ההגנות המשפטיות, עד כדי סגירת 52% מהתיקים בעילת "אין אשמה" כאשר 69% מהתיקים שנפתחו נגד גברים (77 מתוך 102), ו-79% מהתיקים שנפתחו כנגד נשים (26 מתוך 32). סיום מהדהד לסאגה זו של משטרת ישראל היה בשנת 1960 בתיק חקירה כנגד הירש ברנבלט⁴⁴² שסופו היה בשנת 1964, וכך בבית המשפט בפסק הדין שדן בקאפו הירש ברנבלט, קבע השופט אולשן ש "אולי אפשר לדבר על יודנראט טוב ויודנרט רע, כי יש לדחות את עצם קיומו של המוסד הזה... אבל זו שאלה להיסטוריה ולא לבית המשפט".⁴⁴³

בין סאגת משפטי הקאפו אשר עברו על החברה הישראלית המתגבשת, לראשית שנות השישים בו משפט אייכמן יתפוס את מקומו כנקודת שיווי המשקל הדרמטית בהבנת החברה במדינה, את קורות שורדי השואה החיים בתוכה זה מכבר, עברה על החברה בישראל חוויה נוספת ומטלטלת שרק אציין את עיקרה, משפט גרינוולד, הוא משפט קסטנר. משפט שהוגש בעבירת לשון הרע, גלש אל מחוץ לכתלי בית המשפט ופילג את החברה הישראלית. במת בית המשפט, הפכה לבירור שאלות היסטוריות באשר לאירועי השואה וגרינוולד מנאשם הפך למאשים, וד"ר קסטנר ממאשים לנאשם. בית המשפט המחוזי אף קבע בפסק דינו את הביטוי של כבוד השופט בנימין הלוי שנחקק לנצח כי "קסטנר מכר את נשמתו לשטן"⁴⁴⁴. בעקבות ערעור המדינה עברה ההכרעה לכתלי בית המשפט העליון, ואולם שיא האירועים היה ב-15.3.1957 ברצח ד"ר קסטנר בפתח ביתו בתל אביב. השלב הבא בסאגת משטרת ישראל החל כאשר בתאריך 23 למאי 1960 הכריז ראש הממשלה דוד בן גוריון על לכידתו של אייכמן והבאתו לארץ על מנת שיעמוד בפני בית המשפט במדינת ישראל. באותו היום קיבלה משטרת ישראל את ההנחיה להתארגן, ולהקים יחידה אשר תוכל לחקור את אייכמן כדי להעמידו לדין פלילי תחת החוק לעשיית דין בנאצים. היחידה אשר נוסדה למטרה זו נודעה לימים בשם לשכה 06.

מטרת היחידה הייתה לחקור ולמצוא ראיות מרשיעות לשם העמדתו לדין כאמור לפי החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם תש"י-1950. מטרת הקמת היחידה הייתה במישור הפלילי, אולם עד מהרה הבינו כולם כי יש לתחום את גבולות הגיזרה בין המשפט הפלילי למשפט ההיסטורי.⁴⁴⁵ לאנשי לשכה 06 המטרה הייתה ברורה, חקירת תיק רצח. כפי שהעיד לימים מיקי רש.⁴⁴⁶ שיטת העבודה הייתה ככל חקירת תיק פלילי

⁴⁴² שימש כראש המשטרה היהודית בגטו בנדין. להרחבה ראה ברוט רבקה, באזור האפור, הקאפו היהודי במשפט, משפטים של יהודים משתפי פעולה עם הגרמנים. הוצאת למדא, הוצאת הספרים של האוני' הפתוחה, לוי איתמר, קאפו באלנבי, העמדת יהודים לדין בישראל באשמת סיוע לנאצים, הוצאת יד בן צבי ומורשת בית העדות ע"ש מרדכי אנילביץ', עמ' 311.

⁴⁴³ ע"פ 77/64 הירש ברנבלט נגד היועץ המשפטי לממשלה פסקי דין כרך יח' חלק שני.

⁴⁴⁴ <https://www.daat.ac.il/daat/vl/tohen.asp?id=409>

⁴⁴⁵ המי יוסי, צדק צדק תרדוף, משטרת ישראל בפרשת אייכמן, מתא המעצר ואל עבר הגרדום, הוצאת משטרת ישראל אגף ההדרכה תשפ"ד 2024 עמ' 91.

⁴⁴⁶ מיקי רש, קצין משטרה בתחום החקירות אשר שלט בשפות רומנית וגרמנית וסופח ללשכה 06 ממחוז ת"א. בתוך לשכה 06 חקירתו של אדולף אייכמן במשטרת ישראל, הוצאת אגף ההדרכה משטרת ישראל, תש"פ 2020, עמ' 55.

במשטרת ישראל והתבססה על שלושה רבדים, חקירת הנאשם, חקירת עדים, גביית עדויות וחומר כתוב כלומר, מסמכים ותעודות. החוקרים שובצו על פי אזורים טריטוריאליים ועל פי ארצות מוצאם. כמעט 70% מאנשי לשכה 06 היו ניצולי או שורדי השואה.⁴⁴⁷ כשיטת חקירה היה ברור בלשכה 06 כי הראיות יתבססו על מסמכים ולא על עדויות על מנת למנוע טעויות, או בעיות בזיכרון אשר עלולות לשבש את קו החקירה. לשכה 06 פעלה עשרה חודשים עד לפירוקה ב-19 במרץ 1961 בעת גיבוש כתב האישום, והעברתו לפרקליטות לצורך הבאתו לדין בדצמבר 1961. חוקרי הלשכה גבו מאות עדויות, אשר הפכו ל-3564 עמודים כתובים, נותחו 400,000 מסמכים אשר כמה מאות הועברו לתביעה לגיבוש כתב האישום.⁴⁴⁸ ב-11 לאפריל 1961 נפתח בבית העם בירושלים משפטו של אדולף אייכמן "תיק פלילי 61/40" היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, תיק אשר כלל חמישה עשר סעיפי אישום ובהם פשעים נגד העם היהודי, פשעים נגד האנושות, פשעי מלחמה ועוד. היה זה המשפט הראשון אשר במרכזו נדונה שואת יהודי אירופה, משפט אשר אין ספק כי היה בעל תהודה בינלאומית. משפט מדינת ישראל כנגד אייכמן התנהל על רקע קשרים מיוחדים בין גרמניה לבין ישראל טרם הקשרים הדיפלומטים המלאים. ברם למרות זאת, בן גוריון, טרח לשנות לתובע גדעון האוזנר את נאום הפתיחה ולטבוע את המושג גרמניה האחרת, שהיא שונה בתכלית השינוי מגרמניה הנאצית. גרמניה האחרת של קנצלר גרמניה המערבית לאחר המלחמה, אדנאור. שני מייסדי אומות חדשות אשר הובילו את עמם בדרך חדשה. בן גוריון אשר לא התכחש לחוב ההיסטורי של גרמניה לישראל, אולם רצה להשתית את היחס על בסיס "ריאל פוליטיק", ולא על היסטוריה, וכראש ממשלה לא רצה כי המשפט יעמוד בדרכו. 26 חודשים שהה אייכמן בארץ מיום הבאתו ועד הוצאתו להורג בכלא איילון ופיזור אפרו מחוץ למים הטריטוריאליים של מדינת ישראל.⁴⁴⁹

הרחק מאור הזרקורים, התמודדה מדינת ישראל ומשטרת ישראל בדיוק באותה עת, עם כמות בקשות ההולכת וגדלה, לחקירת עדים אשר חיים בישראל, ואשר שרדו את התופת בגטאות ומחנות באירופה תחת השלטון הנאצי. הבקשות אשר זרמו לארץ נשלחו על ידי ראש הלשכה הראשון לחקר פשיעת נאצים בלודוויגסבורג (Zentrale Stelle), ד"ר ארווין שולה. גרמניה המערבית אשר מאז כינונה בשנת 1949 עברה לכאורה הליך של דה-נאציפיקציה, אולם תחת עננה משפטית אשר הקרינה על מדינת ישראל, של התיישנות בכל הקשור ליכולת התביעה והעמדה לדין של פושעים נאצים בעבירות שהינן פחותות מרצח. בממסד הציבורי הגרמני ניכר היה חוסר הרצון של המערכות הציבוריות אשר היו רוויות באנשים אשר

⁴⁴⁷ שם, עמ' 17

⁴⁴⁸ שם עמ' 393.

⁴⁴⁹ האפר פוזר על ידי קצין המשטרה פקד מיקי גולדמן, שורד שואה וקצין חקירות בענף 1 בלשכה 06, באוניית משמר החופים (מ.ח. 42 "ירקון") של משטרת ישראל.

שירתו תחת המשטר הנאצי והאמינו בו, לקדם את ההליך. בסוף 1958 כוננה גרמניה את המרכז לחקר פשיעת נאצים בעיר הקטנה לודוויגסבורג. עד לכינון היחסים הדיפלומטים בין שתי המדינות בשנת 1965, התנהל הקשר באמצעות המשלחת הישראלית לעניין השילומים, בראשותו של ד"ר פליקס שנער ואשר ישבה בקלן. היוזמה ליצירת הקשר הייתה של מי שעמד בראש הלשכה לחקר פשיעת נאצים בלודוויגסבורג (Zentrale Stelle) ד"ר ארווין שולה. הבקשות לחיקור דין של עדים בישראל, באמצעות משטרת ישראל הועברו באופן תדיר מהמשלחת למשרד החוץ, ומשם, בין אם דרך היועץ המשפטי לממשלה, או ישירות למשטרת ישראל. מאחר והיה צורך במענה, סופחו לטובת נושא זה שלושה שוטרים אשר עבדו ישירות תחת ראש מחלקת החקירות, אולם כמות הבקשות הייתה כה גדולה, עד שנדרשו לבסוף לעניין יועמ"ש ממשלת ישראל, מנכ"ל משרד המשפטים, החוץ, והמפקח הכללי של משטרת ישראל רב ניצב נחמיאס. בתאריך 27 למאי 1960 התכנסה הישיבה בתל אביב עם כלל הגורמים. תוצאותיה של ישיבת הרת גורל זו תפתח את הדלת במשטרת ישראל לחלק השלישי בסאגת הטיפול בפושעים הנאצים, ייסודה של יחידת חקירת פשעי נאצים ארצית במחלקת החקירות, חפ"ן. יחידה אשר תפעל במסגרת משטרת ישראל עד לפירוקה בשנת 1992. שוטרי היחידה גויסו במיוחד עבור יחידה זו, ואין חולק כי היו חריגים בנוף החוקרים הטיפוסי של משטרת ישראל מכול אספקט שהוא. הם היו מבוגרים ברובם מגיל הגיוס בתחילת שירותם, ילידי ארצות אירופה. היות ונדרשו לשפות הזרות ברמת שפת אם על מנת לנהל חקירות כנדרש, אשקרו יעמדו במבחן בית המשפט, רוב האנשים בשנים הראשונות להקמת היחידה היו ניצולי שואה. מעבר לחוקרים, נדרשה היחידה לגייס מתורגמניות ומדפיסות על תקן שמ"ז.⁴⁵⁰ למפקד היחידה הראשון מונה רב פקד איתן (אוטו) לייף ד"ר למשפטים ועורך דין במקצועו, בן למשפחה אריסטוקרטית בווינה אשר קיבל החלטה ציונית לאחר הצהרת בלפור לעלות ולשרת בארץ ישראל. רב פקד לייף ייסד למעשה את היחידה החל מ-1 ליוני 1960 (במקביל לעבודת ליסכה 06), קבע את עקרונות העבודה, הטביע בה את חותמו האישי דרך היכרותו את עולם המשפט הגרמני/אוסטרי, שכן היה זה בית גידולו. שנות השישים היו שנים הרות גורל, ועמוסות לעיפה בניהול משפטים וקביעת אופן ההתייחסות של גרמניה לנושא פשיעת נאצים, במיוחד לאחר משפטי נירנברג, והמשטר הצבאי של ארבעת המעצמות אשר הסתיים עם כינונה של הרפובליקה הגרמנית בשנת 1949. סף הסבלנות של הציבור הגרמני לשיפוט אירועי המלחמה, עבר זה מכבר, וניכר חוסר הרצון לעסוק באירועי העבר. אל מול זה קמו משרדי המשפטים במדינות וייסדו את המרכז בלודוויגסבורג. מדינת ישראל לא הבינה בראשית הדרך את המהירות בה גרמניה טיפלה בפשיעת הנאצים ולפיכך לא היה ביכולתה לענות כנדרש לבקשות לחיקור דין ולדרישות הרבות אשר הגיעו מגרמניה. התקלות ברמה המקצועית טרם הקמת היחידה כתוצאה מחוסר ההבנה של המשטרה מיהרו

⁴⁵⁰ שמ"ז – שוטר מוסף זמני, אינם שוטרים מן המניין אולם זוכים להטבות ומענקים.

להגיע, בין אם בחוסר היכולת לתרגם את העדות, חוסר בפרטים והבנת הנדרש על פי החוק הגרמני לעניין אופן גביית העדות הנדרשת להרשעה בבית הדין הגרמני, חוסר בכוח אדם לחקור את כמות העדים שהתבקשו לחקור ובשפת העדים הנדרשת ועוד. למותר לציין כי כול ההליך נעשה במסורבל עקב חוסר קשרים דיפלומטים בין שתי המדינות. עיכובים במתן המענה וחוסר מקצועיות אשר נבעו מחוסר הכרות עם השפה. שיטת החקירה ואופי החוקרים והתובעים בגרמניה, ומאידך גיסא, כמות הבקשות הובילו לאחר זמן רב מידי לכך, כי משטרת ישראל תיקח על עצמה כאמור בסיכום הדיון בקריה בתל אביב את הקמת היחידה. ד"ר למשפטים, רב פקד איתן ליף היה כמאמר "כמו כפפה ליד" יליד התרבות הגרמנית, בוגר הפקולטה למשפטים באוסטריה, הוא קיבל לידי מספר שוטרים מצומצם והחל לעצב את היחידה. צידה השני של משוואה זו היה בגרמניה המערבית, החל משנת 1956 בעת משפט אולם (ULM) ⁴⁵¹ כוזר מרכזי, אשר הובל על ידי ד"ר ארווין שולה (Erwin Schüle), התובע במשפט Ulm ולימים מנהל המרכז הראשון בלודוויגסבורג, וכתוצאה של החלטתו המקצועית לשנות את ניהול סיפור התביעה על ידי, יצירת קשר עם הקהילה היהודית בשטוטגארט, ומהם לספרית וינר באוני' ת"א ⁴⁵², לקונגרס היהודי העולמי, למכון YIVO ⁴⁵³ וליד ושם, במטרה להביא מסמכים מקוריים, ועדים אשר יוכלו להעיד ולהזים את דברי הנאשמים. ⁴⁵⁴ מדינת ישראל ומשטרת ישראל החלו לתת מענה לבקשות חקור הדין מגרמניה. (לימים ועם השנים הורחב מעגל המבקשים, וקיבל אופי אחר, בעיקר בשנות ה-80 של המאה הקודמת בדגש על ארה"ב בשנת 1973 הקמת המשרד לפיקוח בעיר ניו-יורק ובשנת 1977 יחידה מיוחדת בראשות אלן ראיין). עם הקמת חפ"ן הוברר כי, לא היה דבר וחצי דבר בין המסמך הבסיסי אשר הוצא תחת ידי המשטרה להקמת היחידה, תקן השוטרים והאמצעים, לבין המציאות. עבודת היום יום התנהלה כפי שכול יחידה במשטרת ישראל התנהלה, עם בעיות לוגיסטיות ועוד... לאט ובבטחה הוביל ד"ר ליף את היחידה לחוף מבטחים עם קביעת שיטות עבודה, הרחבת אופק העבודה, לא רק מתן מענה לנדרש מחו"ל אלא יוזמה ומציאת תוספת עדים לגיבוי כתב האישום. העדויות ניגבו בבתים, ובתחנות המשטרה, העדויות נשמעו בגרמנית, בפולנית

⁴⁵¹ המשפט בעיר אולם (ULM) אשר התנהל בשנת 1958 בו הועמדו לדין עשרה מאנשי אינזוקומנדו של טילזיט (Tilsit) על רצח של יותר מ-5500 יהודים בשנת 1941. פרשה אשר התגלגלה מתלונתו של אדם בשם פישר-שוודר בעקבות פטוריו ממקום עבודתו לאור חשדות כי ביצע פשעים בעת המלחמה. להרחבה ראה שטאובר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965 עמ' 243-246, והרצאתו של פרופ' צימרמן, גיאוגרפיה של עשיית דין: וילהלם שטראסה, לודוויגסבורג, פרנקפורט, 1908s, https://www.youtube.com/watch?v=__kESqNUgxI&t=1908s

⁴⁵² ספרית וינר לחקר השואה והתקופה הנאצית מייסודו של ד"ר אלפרד וינר בהולנד. הספרייה הועברה בסוף שנות ה-70 לאוני' תל אביב.

⁴⁵³ The YIVO Institute for Jewish Research, "יידישער וויסנשאפטעכער אינסטיטוט"-יווא, נוסד בברלין ובוילנה, פולין (כיום וילנה, ליטא) בשנת 1925 כמכון היידיש המדעי בתמיכתם של אינטלקטואלים וחוקרים מובילים, ביניהם אלברט איינשטיין וזיגמונד פרויד. נאלץ בעקבות מלחמת העולם השנייה לעבור לעיר ניו יורק, שם מטה החברה מאז 1940. מטרתו היא לשמר, ללמוד, לשתף ולהנציח את הידע על ההיסטוריה והתרבות של יהדות מזרח אירופה ברחבי העולם. <https://www.yivo.org/About-YIVO>

⁴⁵⁴ א.מ. חצ-293/6 מסמך מ.ט. 264, ה"מוסד" מ-8 לאוג' 1963 סוקר את כמות ההעמדות לדין של פושעים נאצים טרם משפט אייכמן ולאחריו ומציין כי בולט המספר של המשפטים בגרמניה ובאירופה בכלל לאחר משפט אייכמן בישראל. מתחילת משפט אייכמן ב-14.4.61 ועד לביצוע גזר הדין ב-31.5.62 נמנו בגרמניה ואוסטריה 80 עצורים חדשים ועוד 85 בשאר ארצות אירופה.

בידיש ובעברית, החוקרים למדו להיות סבלניים וסובלניים, להבין את רגשות הניצולים אשר לא פעם חקירה שכזו העלתה מהאוב את הרגשות העזים ביותר אשר הם התמידו לקבור בהגיעם לארץ. לא עד אחד סירב להגיע ולמסור עדות או לנסוע להעיד בגרמניה.⁴⁵⁵ ד"ר ליף בהבינו את הנדרש בעבודה שיטתית מול הנהלת בתי המשפט, קיבל את אישורם לשתף שופטים/חוקרים מטעם התביעה בגרמניה לשמיעת עדויות בארץ בבתי המשפט, ובשפה הגרמנית.⁴⁵⁶ ד"ר ליף הטיב ליצור קשרים אישיים עם ראשי המשרד בלודוויגסבורג, הוא יצר קשרים עם המביא והמוציא של הרפובליקה הגרמנית באותה עת במשפטו של אייכמן בירושלים, ד"ר צאוג (Dietrich Zeug) ומאוחר יותר עם העיתונאי פוגל (Rplf Vogel), קשרים אלו הביאו לחיבור בינאישי, ולמעשה חיבור חברי בין מנהלי המרכז בלודוויגסבורג, ליחידת חפ"ן, עד כדי שד"ר ליף בהתבטאות בשיחה עם פוגל הגדיר עצמו ואת היחידה, כזרוע הארוכה של המרכז בלודוויגסבורג.⁴⁵⁷ שיטת העבודה בחפ"ן הותאמה על ידי ד"ר ליף לשיטת העבודה בגרמניה על מנת ליעל את הליכי התביעה, ואכן בסידרת מכתבים אשר הגיעו מגרמניה ניכרה יעילות היחידה. רף המקצועיות עלה בהתמדה, והיכולת לתת מענה לחקירות רבות הלך והשתכלל. אם בראשית דרכה של היחידה מנתה ביולי 1960 שלושה חוקרים ומפקד, הרי בחודש אפריל 1963 מונה היחידה שלושה עשר (13) שוטרים כאשר תקן היחידה מונה ארבעה עשר (14) שוטרים והם מטפלים בו זמנית בעשרות תיקים.⁴⁵⁸ המשמעת והסדר ביחידה היו כפי הגדרת אחד השוטרים אשר רואיין שנים לאחר מכן "פרוסית" עקב אופי מפקד היחידה, אולם הוא ציין בראיון, כי הסדר והארגון היו למופת.⁴⁵⁹ שנות השישים היו השנים העמוסות ביותר ביחידה הן מבחינת כמות התיקים והן מבחינת עומס העבודה כתוצאה מכך, השוטרים נדרשו להגיע לכול הארץ לגבות העדויות, להגיע לארכיון יד ושם או לארכיון בית לוחמי הגטאות.⁴⁶⁰ ייתרה מכך שוטרי היחידה נדרשו לנסיעות בשנים אלו להעיד בבתי המשפט השונים בגרמניה, כול נסיעה ארכה בממוצע בין שבועיים לשלושה שבועות, דבר שהיה מאוד חריג באותה תקופה בכלל המדינה, ובמשרת ישראל בפרט. כול נסיעה עברה בצינורות האישור בדרגי הפיקוד, הקצאת כסף זר, הוצאת דרכון שירות ועוד. מפקד היחידה נסע

⁴⁵⁵ במהלך שנות ה-60 התקבלו תלונות מטעם עדים כי היחס אליהם בבתי המשפט גרמניה היה משפיל ומבוזה, ייתרה מכך הם מצאו עצמם ממתניים למתן עדות על הספסל במקביל לקציני אס אס לשעבר, באותו מעמד, דבר שהיה בלתי נסבל מבחינתם. הנושא עלה בביקורו של מנהל מרכז לודוויגסבורג בארץ ד"ר רוקלר באפריל 1967, במפגשו עם צוות החוקרים בחפ"ן ב-10.4.1967, Rechtshilfeverkehr mit Israel 9-7, Band 2

⁴⁵⁶ במסמך של הנהלת בתי המשפט למפקד חפ"ן ד"ר ליף הוברר כי בכול הארץ היו בראשית שנות ה-60 לא יותר מחמישה עשר (15) שופטים המדברים גרמנית

⁴⁵⁷ המסמך מתאריך 7.7.1964

⁴⁵⁸ Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Rechtshilfe mit Israel Band 1

מתוך המלצה להעלאה בדרגה של שוטר ביחידה (במקרה זה סמל שני יצחק פלושבסקי ביום 25.4.1963) בכול טופס נרשמו כמות השוטרים בפועל על מנת לאשר את הדרגה המומלצת.

⁴⁵⁹ ראיון עם ליאון טוניס 16.2.1990 אשר נערך במשרדי היחידה.

⁴⁶⁰ סטטיסטיקה הרבה שורדי שואה התיישבו באזור בעיר תל אביב והמעבר של מספר שנים למשרת בית דגון היווה בעיה בהגעת עדים לשם ואכן רואים את הירידה בכמות העבודה באותו זמן, עד להחזרת היחידה לרחוב הרכבת במרכז העיר במקום הנגיש לתחבורה הציבורית. במקביל הוזמנו תיקים שונים כך לדוגמא בתיק פע/0116 מארכיון בית לוחמי הגטאות הוזמן תיק 1084 אשר עסק בעדויות מהערים סלונים, ביאליסטוק, צערעטשין, סיפראסלע, מינסק, סוויסלאטש ועוד.

פעמיים לביקורי עבודה בגרמניה, ומאופי המסמכים אשר נשלחו בגרמניה בין גורמי החקירה, התביעה והשפיטה במדינות הרפובליקה, עולה חשיבותו של מפקד היחידה לא רק לחקירות כנגד פושעים נאצים, אלא חשיבותו למערכת היחסים בין ישראל לגרמניה.⁴⁶¹ תיקי החקירה היו בעלי אופי מתפתח, הם היו יכולים להימשך שנים על גבי שנים, אולם חשיבותם הייתה בניגוד גמור למשפטי נירנברג, אשר דנו ושפטו את דרגי קובעי המדיניות של גרמניה, כאן עסקו רוב המשפטים בעושי דברים ברמת השטח, של המנהיגים הנאצים. המשפטים עסקו בדרג המבצעים, ברופאים אשר רצחו, בקציני אס אס אשר גירשו יהודים באלפים אל מותם, או בגדודי המשטרה שרצחו אלפי יהודים ביערות ובבורות הירי.

תום מלחמת העולם השנייה הביא לשורת משפטים כנגד השלטון הנאצי ובעלי התפקידים השונים בו, החל מהנהגת המשטר הנאצי ועד למשפטים של המבצעים בפועל. משפטים אלו התנהלו בין מדינות אירופה השונות אשר סבלו ממשטר הכיבוש, החל מפולין, צרפת, ברית המועצות ועד למשפטים אשר נערכו על אדמת גרמניה בידי בעלות הברית הכובשות. עם תום העידן הראשון של המשפטים, והבנת המערב כי המלחמה הקרה קובעת כללי התנהגות שונים כלפי גרמניה, ירדה כמות המשפטים כלפי מבצעי הפשעים הנאצים בגרמניה. הנושא עלה לסדר היום לקראת סוף שנות החמישים.⁴⁶² זו נקודת הזמן בה היחידה לחקירת פשעי נאצים עולה על במת ההיסטוריה, כאן נשאלת השאלה האם תרמה היחידה להרשעת פושעים נאצים, האם היו משפטים בגרמניה שבלעדי היחידה לא הייתה יכולת להרשיע את האנשים, ובכלל מה מקומה של היחידה בסאגה הרחבה של הרשעת אותם פושעים נאצים אחרי 15 שנה ויותר מביצוע הפשעים. אימרתו של ד"ר שולה בעת הקמת המרכז בלודויגסבורג כי בישראל יש לפחות 800 עדים אשר יצטרכו להגיע ולגבות את עדותם הייתה הצהרת כוונות בו החל עוד במשפט Ulm שם שינה את טקטיקת התביעה בהבאת עדים להעיד ולסתור את טענות הסנגוריה. די אם נביט בנתונים הסטטיסטיים היבשים של גביית עדויות בידי היחידה רק בשנות השישים נבחין כי לא עסקין ב 800 עדויות, אלה באלפי עדויות פרי העבודה והיוזמה של היחידה. ניתן להגיד כבר כאן כי די בכך כדי להצהיר כי לא רק שהיחידה עמדה בציפיות המייסדים, אלא תפסה מקום של כבוד בתרומתה להבאת פושעים נאצים לדין בכול רחבי אירופה באותם שנים. יתרה מכך, כאשר אתה בוחן באיזה תיקים של העמדה לדין מעורבת היחידה, הרי אתה מבחין כי היחידה מעורבת בתיקים המרכזיים אשר הסעירו את גרמניה באותן שנות השישים, משפטי אושוויץ-פרנקפורט, משפט גדוד 309 המעורב בטבח ביאליסטוק, מחנות גליציה, גטו קרקוב

⁴⁶¹ צוין במסמכי ההכנה לביקורו של סניצ' לייף בגרמניה על ידי משרד החוץ הפדרלי הגרמני חשיבותו של רפ"ק לייף ליחסי המדינות. Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Rechtshilfe mit Israel Band 1

⁴⁶² להרחבה א.מ. חצ-6/293 חוברת אשר פורסמה על ידי משרד המשפטים הגרמני הפדרלי ב-28.5.64 Die Verfolgung nationalsozialistischer Straftaten im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland seit 1945 (העמדה לדין של פושעים נציונל-סוציאליסטים ברפובליקה הפדרלית של גרמניה מאז 1945)

ומחנה פלשוב, מאידנק ולובלין, מבצע ריינהרד⁴⁶³ ועוד ועוד. לכל אותם משפטים נשלחו עדים מישראל אשר נחקרו בארץ, בין אם על ידי היחידה, ובין אם בין כתלי בית המשפט בנוכחות תובעים או שופטים גרמנים. בין המשפטים היו משפטים אשר העדים היחידים היו עדים מישראל, בל נשכח כי הציבוריות הגרמנית מאסה במשפטים אלה כבר בשנות החמישים ולא ששה למתן עדויות. אנו עדים לכך כי ככול שיחידת חפ"ן בראשותו של סגן ניצב איתן לוף התרחבה, שכללה את עבודתה, העמיקה ביכולותיה המקצועיות, הוסיפה נפח עדויות להרשעת נאשמים, הלכה הברית בין המרכז בלודויגסבורג ליחידה והתעצמה. קשרי העבודה היו יום יומיים.⁴⁶⁴ בנוסף, החל מראשית ימי היחידה הועבר החומר הגולמי ליד ושם בצורה מסודרת, העדויות נמסרו לטובת המחקר ההיסטורי ביד ושם. חובה לזכור כי רק בעת משפט אייכמן החל הקורפוס המחקרי לצבור נפח ואפשרות מחקר מעמיקה. גל הניצולים והשורדים אשר הגיע לארץ החל מסוף המלחמה ועם קום המדינה לא שש לפתוח את סגור ליבו, מבין 360000 העולים מארצות אירופה שהיו בתוך מלחמת העולם השנייה, רק 11000 כתבו יומנים אישיים, ו 14000 בלבד מסרו עדות באופן מסודר.⁴⁶⁵ בהסתמך על הנתונים של היחידה בשנת 1964 כי נחקרו 5062 עדים בקשר ל 4101 חשודים, ונשלחו 820 דוחות לגרמניה ואוסטריה, הרי זו כמות היכולה לתת בסיס מחקרי ועבודה לשנים רבות. לא היה עוד גוף במדינת ישראל, לפני הקמת היחידה ובוודאי לאחר פירוק היחידה שהעניק כמות של מידע כמו של חפ"ן לגבי אירועים הקשורים לשואת העם היהודי באירופה. מדוע עובדה זו לא צוינה ביד ושם או במשטרת ישראל כנראה לא נדע לעולם. לאור כמות מכתבי הבקשות לעדויות מגרמניה ואוסטריה בשנות השישים, הצורך בגיבוש הראיות באמצעות העדויות כנגד הפושעים הנאצים, כמות התיקים הפליליים כנגד הפושעים הנאצים אשר בהם היחידה הייתה מעורבת, ומכתבי התודה וההערכה אשר הגיעו לארץ ממנהלי המרכז בלודויגסבורג, ניתן לקבוע כי המשפטים בגרמניה אשר בלשון ממעיטה לא נהנו מדעת קהל חיובית, לא היו זוכים אף להגיע לבין כתלי בית המשפט ללא מעורבות היחידה בישראל. אם לא די בכך יעידו כמות המשלחות עם השופטים והתובעים אשר הגיעו לארץ במהלך שנות השישים.⁴⁶⁶ רמת הענישה בגרמניה לא הייתה גבוהה והבאנו את הנתון המזעזע כי למעשה בפועל אליבא למאסרים שהושתו על הפושעים הנאצים, עבור כול יהודי אשר נרצח על ידי פושע שכזה, הוא נדון בממוצע ל 10 דקות מאסר. זילות העונשים עקב כי הפושעים נחשבו כמי שהודחו לדבר עבירה, ולא יוזמיה, סיוע ולא ביצוע. מכאן

⁴⁶³ המבצע המרכזי להשמדת ורצח יהודי פולין במחנות טרבלינקה, סוביבור ובלז'ץ.

⁴⁶⁴ עד כדי כי חותמת הטיפול בדואר הנכס ליחידה כללה את המרכז בלודויגסבורג.

⁴⁶⁵ דינה פורת, זיכרון ואנטי זיכרון, הנצחה והכחשה, בעקבות 7 לאוקטובר, נדלה תאריך 30.5.24. הקורפוס הגדול של העדויות נאסף רק החל משנת 1994 בידי הקרן לתיאור ההיסטוריה החזותית באוניברסיטת דרום קליפורניה ביוזמת סטיבן ספילברג, נאספו כ 52000 עדויות. <https://sfi.usc.edu>

⁴⁶⁶ דו"ח היחידה משנת 1966 המסכם את הנתונים מהקמת היחידה במחצית 1960 ועד לדצמבר 1966.

חשיבותה הגדולה של היחידה שאלמלא היכולת שלה להביא עדי ראיה ולסתור את דברי התביעה, היו תיקים רבים נסגרים בגרמניה בזיכוי מוחלט של הנאשמים.

חפ"ן במהלך שנות קיומה הארוכות מיולי 1960 ועד 1994, ניהלה אין ספור חקירות, גבתה מאות עדויות בשלל שפות, בעבודתה הסיזיפית ארוכת השנים, שימרה הלכה למעשה את זיכרון השואה, ונתנה ביטוי לכך כי מדינת ישראל בהיותה יורשת ששת המיליונים אינה מקלה ראש באף כתב אישום בכל מקום בעולם, ותורמת את חלקה להעמדה לדין של כול פושע נאצי באשר הוא, בחזקת "במותם ציוו לנו את החיים" אליבא לדרכו של בן גוריון עם הקמת המדינה, ובניית הסיפור הלאומי של מדינת ישראל, הנשען על אתוס חיובי במציאות היום יומית ולא על זיכרונות העבר העקובים מדם. ייתרה מכך במדינת ישראל, אנו עדים לדור רביעי לאירועי השואה, ולשוטרים אשר נמצאים בשרות בחייל בתפקידים שונים וברמות פיקוד שונות, אשר לא בהכרח מכירים את התנהלותה של משטרת ישראל לאורך השנים בתחום כל כך צר וייחודי. בהכרח גם אינם מכירים את תולדות היחידה ואת סיפורה ההיסטורי. יחידה אשר קמה בעת שהחלה להתנהל חקירתו של אדולף אייכמן בארץ, יחידה אשר זכתה להערכה בכל משטרה עימה הייתה בקשר בארצות העולם, יחידה אשר הלכה ושקעה עם השנים. אליבא לדברי מפקד היחידה האחרון סגן ניצב גדי וטרמן בראיון אשר ערכתי עימו בביתו ב-17 למרץ 2021 " הגעתי ליחידה ומייד התחלתי לחשוב כיצד לפרק אותה " ⁴⁶⁷ עד כי בשנת 1994 הוציא ראש מחלקת תכנון וארגון של משטרת ישראל מסמך בו הוא הופך את היחידה לעוד מפלג (מפלג ד') חקירות ביחא"פ (היחידה הארצית לחקירת פשעים חמורים) .⁴⁶⁸

ההיסטוריה לעיתים הינה אכזרית ולא צודקת. מחקר זה החל בשאלה אשר נשאלתי מהי חפ"ן ? ולמרות 30 שנות שרות במשטרת ישראל נבוכתי, היות ולא יכולתי לתת מענה. בדיקה מהירה הובילה למחקר אשר מעלה שוב, על במת ההיסטוריה לא רק את היחידה המרתקת אלא אף את אנשיה אשר עשו לילות כימים בחקירות, אשר מטבע עיסוקן לא היו בליבת העשייה הקלאסית של משטרת ישראל. הם לא פענחו פשעים, לא תפסו גנבים או טיפלו בתאונות דרכים, ולפיכך נדונו להיות בשולי הידע המשטרתי ואף התודעה המשטרית שלא לאמור היסטורית. מחד גיסא חבורה קטנה של חוקרים מבוגרים, חריגים לנוף המשטרתי, גובים עדויות בשפות שונות, עבור תיקי חקירה שלא נספרים בסטטיסטיקת הפשיעה של משטרת ישראל, אלא נועדו להעמדה לדין ברחבי הגלובוס, ומאידך גיסא מפקד היחידה הראשון ד"ר למשפטים, סגן ניצב איתן (אוטו) לוף, שחצב ופילס בחוכמה רבה דרך ליחידה, דרך אשר בדיעבד הפכה

⁴⁶⁷ ראיון שנערך בביתו של סגן ניצב גימ' גדי וטרמן בביתו, לדבריו הגיע כאשר ביחידה נמצאו בה שישה אנשים שלא עשו דבר.

⁴⁶⁸ פקודת ארגון מס' 13/93 רה ארגון יחא"פ, רת/01 – 061/233643 מיום 30 לינואר 1994 – המונח מפלג נוסד עם הקמת המדור המרכזי במשטרת מחוז תל אביב בשנת 1958, מעין צוות עבודה מוגדל. ראיון אשר נערך עם רמ"ח תוא"ר תת ניצב(גימ') עוזי גורן אשר הוציא את פקודת הארגון החדשה בתאריך 15.3.2021.

למפעל חיים, עד לפרישתו מהארגון בשנת 1968. הסתירה הכול כך בולטת בין ההערכה העצומה אשר זכה לה ד"ר ליף בגרמניה ואוסטריה, לבין גודל השיכחה במשטרת ישראל, מחייבת לטעמי את הוקרתו על ידי משטרת ישראל. לרוע המזל לא היה לד"ר ליף ולאישתו שושנה דור המשך, כך שלא ניתן היה לעמוד על זיכרונותיו כפי שיכולתי לעשות עם חלק מהדור השני לאנשי היחידה כמו לדוגמא הילדים של ורבצ'יק מרים, נפתלי דרשוביץ או גרשון לנגספלדר. ראיונות שנערכו עם ותיקי היחידה כמו מרים הופמן ומפקד היחידה האחרון גדי וטרמן העלו את חשיבות היחידה. מפקד היחידה האחרון אשר הבין בחוכמתו ההיסטורית, את חשיבות החומר הקיים בארכיון היחידה, זימן אליו את ארכיון יד ושם, ודאג להעברת החומר לשימור במוסד זה, וכך תרם את תרומתו הצנועה לשימור זכר היחידה.⁴⁶⁹ משפטו הדרמטי של אדולף אייכמן היה אבן דרך במדינת ישראל ולמרות הזמן הקצר, זכה לתילי תילים של כתבות, מחקרים, ספרים ועוד, ואילו יחידה אשר פעלה 34 שנים - נשכחה במדרון האחורי של שר ההיסטוריה. היחידה צצה במשפטו של דאמניוק ונמוגה שוב בעלטה לאחר מכן.⁴⁷⁰ נראה כי הגיעה העת לדין צדק ליחידה.

השואה שהתרחשה על עם ישראל בדורות האחרונים הותירה עם מצולק, פצוע, אשר הזיכרון עודנו מפעם ברוב תושבי המדינה. אין שבוע בחדשות המדינה שבה לא נמצא נושא אחד מנושאי השואה זוכה לכותרת כזו או אחרת בכל ערוצי המדיה. שאלת המחקר הייתה הקמתה של היחידה מראשית שנות ה 60 ועד לפרישתו של מפקד היחידה הראשון בשנת 1968, היחידה בראשותו היוותה חלק משלוש רגליים של משטרת ישראל בעשייתה ההיסטורית מול פושעים נאצים, מראשית שנות ה 50 ומשפטי הקאפו, דרך משפט אייכמן ולשכה 06 בראשית שנות ה 60, ועד ליחידת חפ"ן אשר אני מקווה כי תזכה בצדק עתה, למקום של כבוד במשטרת ישראל.

⁴⁶⁹ ארכיון המדינה ג-28 / 7308, ביקור שנערך ביחידת חפ"ן בתאריך 20 לנוב' 1989 בשאלה לאן להעביר וכיצד לשמר את ארכיון היחידה.

⁴⁷⁰ להרחבה – ספרו של ד"ר תמיר הוד מדוע זכרנו לשכוח.

רשימת ביבליוגרפית

ארכיונים

ארכיון המדינה

ארכיון המדינה, תיק פנימי של חפ"ן 1962

ארכיון המדינה – ג-11 / 5724 – איסוף ראיות נגד הנאצים, גבית עדויות ע"י המטה הארצי 6.65 – 4.69
אוסף מסמכים מראשית שנות ה 60 .

ארכיון המדינה – תיק כ-1 / 484 הכנסת החמישית הצעות לסדר היום שהועברו לוועדת החוץ והביטחון בין
נוב' 61 ליוני 65

ארכיון המדינה ל- 20 / 2688

ארכיון המדינה – תיק ג-12 / 5724 התיישנות פשעי נאצים - סדרת התכתבויות עם המשלחת הישראלית
בגרמניה בין מרץ 1960 ליוני 1963 .

ארכיון המדינה ג-28 / 7308 חומר מיד ושם כולל ביקור שנערך ביחידת חפ"ן בתאריך 20 לנוב' 1989
בשאלה לאן להעביר וכיצד לשמר את ארכיון היחידה.

ארכיון המדינה טס-252 / 3018 תמונות מעדויות הניתנות בפני שופטים מגרמניה בביקור עבודה בתל אביב
– 16 פברואר 1965 .

ארכיון המדינה, חצ 10-584.

ארכיון המדינה, חצ 1 – 584

ארכיון המדינה, 8 – 5724

ארכיון המדינה, 9 . 5724

ארכיון המדינה, 10 – 5724

ארכיון המדינה, ל-26 / 3668 – אמ"ש מחלקת היסטוריה ראיון שנערך עם מפקד היחידה הראשון ד"ר
אוטו ליף בידי י. בן ארי ב 12.4.78 .

ארכיון המדינה, 12 – 5724

ארכיון המדינה ל-3 / 14 חקירות יהודים כמשתפי פעולה עם הנאצים בידי מחוז תל אביב

ארכיון המדינה, חצ/5 – 4184

ארכיון המדינה, ל-22 – 2713

ארכיון המדינה טס-252 / 3018

ארכיון המדינה, ישיבות הממשלה ב-30 באוקטובר 1950, 27 בדצמבר 1950, 3 בינואר 1951 ו-8 בפברואר 1951.

ארכיון משטרת ישראל

תיק 032/2/94/68 – מסמך רה ארגון ביחא"פ סימוכין משטרת ישראל רת/01 – 33643 / 061 מ 30 ינואר 1994 – פקודת ארגון מס' 13/93 רה ארגון יחא"פ.

תיק פנימי חפ"ן – ענייני המדור – נפתח בתאריך 22.5.62 כרך א' מסמכי כוח אדם ומסמכים על הקשיים והקמת היחידה.

מענה המפכ"ל לשאילתא 1162 מטעם ח"כ צ. צימרמן-סימוכין 682 – 486 / 16 מיום 30.1.63 פעילות משטרת ישראל בהקשר לחקירת פשעי נאצים .

מכתב נוסף מתאריך 8.2.63 לשר המשטרה ממפכ"ל המשטרה בעקבות שאילתא 1182 של ח"כ צ. צימרמן .

דין וחשבון שנתי – כול דוחות הסיכום השנתיים של משטרת ישראל החל משנת 1949 ועד 1994 כולל בה מצוינים נתוני היחידה לחקירת פשעי נאצים .

יומן תחנת חדרה 14 מאי 48 .

נספח ב' דו"ח האגף לחקירות ופשעים – פורסם ב 5.2.1950.

משטרת ישראל – תורת החקירה, ע.מ.מ. יצחק בודנגר, בסיס האימונים הארצי, יוני 1958 עמ' 45.

תיק חקירה מפ/ח/6/40/51, מטא"ר אח"ק.

פרק קיב' משטרה, פקודה הקובעת סדר בעניין ארגונו של חיל המשטרה של פלשתינה (א"י), המשמעת שבו, סמכויותיו וחובותיו. פורסמה ב 1 באפריל 1926.

פע/77857-0101, סמך ראש אגף החקירות ניצב שור מ 29.12.64, לאור מסמך מפקד היחידה סנ"צ ליף .

תמליל ראיון שנערך עם ליאון טוניס ב 12 לפברואר 1990, חוקר ביחידה – נדלה בתאריך 28 לינואר 2021.

תיקים אישיים של שוטרי היחידה (נבדקו עוד תיקים אשר לא צוינו כאן)

אדלסברג אדם, אהרון נתנזון, אוגיניוש לנדסברג, איתן ליף, אלה קוזלובסקה אלכסנדר ריכטר, ברוניסלבה אבנר, גדי וטרמן, גליקסמן דן, דרוקר הופמן מרים, דרשוביץ נפתלי, הספל שמואל, וינצנטי פלושבסקי, ורבצ'יק מרים, לורנט דוייטש, ליאון טוניס, מנחם רוסק, מרטין קולר, מרים רדיבקר, קנדה יוסף, גרשון לנספלדר.

ארכיון יד ושם

TR 11129

TR 11 תת חטיבה 1. TR 11.

TR -3-1 - N, פע/01101 - 51901 מיום 15.2.1972

TR 259

חטיבה 0.300 תיק 1474

תיק פע 0116

תיק פע – 01311 ד"ר הורסט שומן מ 24.11.66 עד 31.3.67

תיק 3745273 ארכיון יד ושם

תיק 37 45344 יד ושם, עדות בבית משפט השלום תל אביב, תיק חיקור דין 50/62

TR11129 תיק 257, עדות אשר נגבתה בשדה התעופה לוד ב 1963 .

הארכיון לשימור המורשת וההיסטוריה של היהדות הדוברת-גרמנית בישראל (לשעבר ארכיון המוזיאון ליהדות הדוברת גרמנית, תפן), אוניברסיטת חיפה, אוסף משפחות בודנהיימר ונתנון IL-MTFN-001-G- F-0475-1

Die Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen - Zentrale Stelle und Bundesarchiv, Rechtshilfeverkehr mit Israel beiakte 7-9

דברי ימי הכנסת

דברי ימי הכנסת, מושב שני ישיבות קל"א-קל"ג, 27-29 מארס 1950, עמ' 1148 .

דברי ימי הכנסת ישיבה קע"ג יח' באב תשי"א אוג' 1950, עמ' 2393 . (הסתייגות אריה שפטל בעמ' 2395 –

דברי ימי הכנסת ישיבה 133, 29 מרץ 1950 עמ' 1230

הישיבה השלוש מאות ושבעים ושמונה של הכנסת השנייה 22.2.1954 .

דברי ימי הכנסת כרך 27 (ו) עמ' 2372-2374 דברי יו"ר האופוזיציה ח"כ מנחם בגין מתנועת החירות.

דברי ימי הכנסת כרך כ', עמ' 482-484 .

החלטת ממשלה 165 מס' 6977-1641 בסיווג סודי ביותר מיום 20.12.1964 .

ראיונות

ראיון עם גדי וטרמן מפקד היחידה האחרון שנערך ב 17 למרץ 2021 בביתו במבשרת ציון 47.

ראיון עם ניצב גימ' סנדו מזור ראש אגף החקירות במשטרת ישראל ובזמנו ראש היחידה הארצית לחקירת פשיעה חמורה ובינלאומית שנערך ב 20 ליוני 2021.

ראיון עם מירי הופמן, חוקרת ביחידה שנערך בביתה בתאריך 19 לאפריל 2021

שיחה עם תת-ניצב עוזי גורן – ראש מחלקת תכנון וארגון של משטרת ישראל – נערכה ב 15 למרץ 2021

ראיון עם גב' קרן בר יהודה ביתו של דרשוביץ נפתלי בזום בתאריך 22.5.2023 .

ראיון עם הגב' שאולה הרמן ביתו של גרשון לנגספלדר בביתה בתאריך 16.4.2024 .

ראיון עם מיקי רביב בנה של מרים ורביצ'יק בביתו בתאריך 23 יוני 2023

יומנים

אריה אורבך - שוטר בחפ"ן, מנרדף לרודף, בעריכת יצחק אלפרוביץ' תל אביב 1990.

חוברת זיכרונות על מרים ורביצ'יק אשר הוצאה לרגל שנה לפטירתה על ידי בנה חנן ורביצ'יק בנובמבר 2020

חוקי מדינת ישראל

המנשר כפי שפורסם על ידי מועצת המדינה הזמנית ב 14 למאי 1948 – ראה נספח א'

פקודת המשטרה סעיף 3 לפקודת המשטרה - החוק לעשיית דין בנאצים

חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תשי"א-1950 פורסם בספר החוקים ב 9 לאוגוסט 1950

הסכם השילומים 1952.

חוק זיכרון השואה והגבורה יד ושם התשי"ג 1953

חוק נכי המלחמה בנאצים תשי"ד 1954.

חוק נכי רדיפות הנאצים תשי"ז 1957

חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשי"ט 1959.

חוק החנינה תשכ"ז 1967, פורסם ס"ח תשכ"ז מס' 502 מיום 14.7.1967 עמ' 82 (ה"ח תשכ"ז מס' 733 עמ' 160).

ת"ט ס"ח תשכ"ז מס' 503 מיום 20.7.1967 עמ' 95.

משפטים

ע"פ 77/64 הירש ברנבלט נגד היועץ המשפטי לממשלה פסקי דין כרך יח' חלק שני.

בג"ץ 21/48 סופר נ' שר המשטרה, פ"ד ב 365 (1949). משטרת ישראל דין וחשבון לשנת 1948,

תפ"ח 2/51, מדינת ישראל נגד אלזה טרנק.

עיתונים (רשימה חלקית ומצומצמת)

קול העם 8 ינואר 1948,

המשקיף 8 ינואר 1948

הארץ 9 ינואר 1948 שמחה בוימבלאט

על המשמר, 20.6.1962 ד"ר צוייג חבר המשלחת הגרמנית בארץ למשפט אייכמן

על המשמר 31.8.64, סקר דעת קהל בגרמניה לציבור המתנגד למשפטים כנגד פושעים נאצים.

ידיעות אחרונות, שליח העיתון בגרמניה אלפרד וולפמן ב 12.10.67

ידיעות אחרונות בתאריך 29.6.1969.

הארץ, 18.12.2015, עופר אדרת

הארץ 19.12.2017, מאמר של עופר אדרת,

P Der Spiegel 14.12.1960

אתרי אינטרנט

יד ושם

<https://www.yadvashem.org/he.html>

אתר יזכור

[/https://www.izkor.gov.il](https://www.izkor.gov.il)

מכון להיסטוריה עכשווית

[/https://www.ifz-muenchen.de](https://www.ifz-muenchen.de)

המשורר אברהם סוצקבר מביא לרוס אשר נדרש להעיד ברוסית למרות רצונו להעיד ב"שפת היהודים"

הידיש

[ps://www.youtube.com/watch?v=0sTmi9e66O4&ab_channel=YadVashem%D7%99%D7%93%D7%95%D7%A9%D7%9D](https://www.youtube.com/watch?v=0sTmi9e66O4&ab_channel=YadVashem%D7%99%D7%93%D7%95%D7%A9%D7%9D)

דינה פורת, זיכרון ואנטי זיכרון, הנצחה והכחשה, בעקבות 7 לאוקטובר, נדלה בתאריך 30.5.24.

https://www.youtube.com/watch?v=7yx3BicuiwA&t=1568s&ab_channel=%D7%94%D7%97%D7%95%D7%92%D7%9C%D7%94%D7%99%D7%A1%D7%98%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%94%D7%A9%D7%9C%D7%A2%D7%9D%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C-%D7%90%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%91%D7%A8%D7%A1%D7%99%D7%98%D7%AA%D7%AA%D7%9C%D7%90%D7%91%D7%99%D7%91

,

נתוני הלמ"ס.

<https://www.cbs.gov.il/he/Pages/default.aspx>

האמנה למניעת פשע של רצח עם באתר האומות המאוחדות.

, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2078/volume-78-I-1021-English.pdf>

https://www.youtube.com/watch?v=OVQvJkVGxF8&t=2208s&ab_channel=TheOpenUniversityofIsrael

הרצאת פרופ' משה צימרמן, גיאוגרפיה של עשיית דין: וילהלם שטראסה, לודוויגסבורג, פרנקפורט, הרצאות וינר תשע"ו 2015-2016 אוני' תל אביב, עורך הסדרה ד"ר רוני שטאובר 13.1.2016, נדלה בתאריך 15.5.2023.

https://www.youtube.com/watch?v=__kESqNUgxI&ab_channel=TAUVOD

פרופ' שטאובר רוני, אוני' תל אביב, דיפלומטיה בצל הזיכרון, נידלה בתאריך 27 אוג' 2023

עבודות אקדמיה

ברזל נעימה, ישראל וגרמניה 1945-1956, התפתחות יחס החברה והמדינה בישראל לגרמניה בעקבות השואה, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה" אוני' חיפה, אוקטובר 1990.

חן עירית "קשר ללא יחס": הקונסוליה הישראלית במינכן בין ישראל וגרמניה 1948-1953, בהנחיית מרקוס זילבר, שרון ליבנה עבודה לקבלת תואר מוסמך.

Niet ich rede, meine Wunden reden! - Holocaust – Überlebende als Juristische Zeuginnen,, in österreichischen NS-Kriegsverbrecherprozessen am Beispiel des Prozesses gegen Franz Murer, Diplomarbeit, zur Erlangung des akademischen Grades eines Magisters der Philosophie, an der Karl-Franzens- Universität Graz, vorgelegt von Lukas NIEVOLL, Graz, 2018.

מאמרים

ברנד עמנואל – הבאת פושעים נאצים לדין בגרמניה המערבית באוסטריה ובגרמניה המזרחית בשנים 1965-1966 הוצאת יד ושם ירושלים – תדפיס ידיעות יד ושם בתוך ארכיון המדינה, תיק חצ-5 / 4184 ארכיון המדינה.

גולדשטיין לאה, הצדק עומד למשפט, מהכחשת שואה לרצח עם, כתב העת יד ושם גיליון 44 2007.

דה -וויטה לורנה, ישראל -פוליטיק- בין העבר הנאצי להווה של המלחמה הקרה: יחסי גרמניה -ישראל לאחר השואה, בתוך טבור, כתב עת שנתי לענייני היסטוריה, חברה, תרבות והגות של מרכז אירופה, גיליון 10 2020, מאמר רביעי, האוני' העברית בירושלים.

וייץ יחיעם, החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם ויחסה של החברה הישראלית בשנות החמישים לשואה ולניצולים, בתוך קתדרה 82 עמ' 153-164.

יבלונקה חנה, החוק לעשיית דין בנאצים ועוזריהם: היבט נוסף לשאלת הישראלים, הניצולים והשואה, בתוך קתדרה 82, הוצאת יד יצחק בן צבי, טבת תשנ"ז עמ' 135-152.

לבנקרון נעמי – בין גלוי לנעלם: היסטוריוגרפיה של משטרת ישראל בעשור הראשון, בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1, תשע"ט 2019

קוסובסקי אורי "ובעוזריהם" – תפקידה של משטרת ישראל בחקירת חשודים בשיתוף פעולה עם הנאצים, בתוך משטרה והיסטוריה גיליון 1. תשמ"ט 2019.

תוספתא מסכת בבא מציעא, יא, יב; נפסק להלכה במשנה תורה לרמב"ם, ספר קניין, הלכות שכנים, פרק ו', הלכה א'.

Weinschenk Fritz נאצים בפני בתי המשפט בגרמניה: משפטי פשעי המלחמה במערב גרמניה בתוך עורך הדין הבינלאומי, קיץ 1976, כרך 3. קיץ 1976, עמ' 515 - 529 הוצאת: לשכת עורכי הדין האמריקאית, <https://www.jstor.org/stable/40705304>

בתוך העשור הראשון בעריכת צבי צמרת וחנה יבלונקה, סדרת עידן, הוצאת יד בן צבי ירושלים, תשנ"ח 1997, יחסי ישראל גרמניה - ממדיניות החרם לקשרים מורכבים, נעימה ברזל, עמ' 200

Bartov Omer Source: Historical Reflections / Réflexions Historiques, SUMMER 2013, Vol. 39, No. 2, Special Issue: Micro-annihilation (SUMMER 2013), pp. 97-98 Published by: Berghahn Books Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/42703764>

Eichmüller Andreas, Die Strafverfolgung von NS-Verbrechen durch west-deutsche Justizbehörden seit 1945, Eine Zahlenbilanz, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 2008 Heft 4

ספרים

ברוט רבקה – באזור האפור, הקאפו היהודי במשפט, משפטים של יהודים משתפי פעולה עם הגרמנים הוצאת הספרים של האוניברסיטה הפתוחה, המכון למשפט והיסטוריה ע"ש דויד ברג, אוני' תל אביב תשע"ט-2019. עמ' 167, 175.

גבע שרון, אל האחות הלא ידועה: גיבורות השואה בחברה הישראלית הוצאת הקיבוץ המאוחד תשע"א 2010, תל אביב

הילברג ראול, חורבן יהדות אירופה כרך ג', הוצאת יד ושם ומכון בן גוריון 2012, עמ' 1044.

המי יוסף לשכה 06- חקירתו של אדולף אייכמן במשטרת ישראל הוצאת משטרת ישראל אגף ההדרכה
תש"פ 2020 – מחקר וכתובה עמ' 28-35

וייץ יחיעם, הדרך ל"גרמניה האחרת" – דוד בן גוריון ויחסו לגרמניה 1952-1960, בתוך עצמאות-50
השנים הראשונות עורכת אניטה שפירא, מרכז זלמן שזר, 1998.

וסרמן רודולף, המשפט בגרמניה, בתוך גרמניה אחרי 1945, ההתגברות על הטראומה בעריכת משה צימרמן
ומיכאל טוך, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוני' העברית י-ם, תשמ"ד עמ' 106-107.

יבלונקה חנה – מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן, הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד, יד בן צבי, ירושלים
2019.

לוי איתמר, קאפו באלנבי העמדת יהודים לדין בישראל באשמת סיוע לנאצים עמ' 257, התנהלות
המשפטים כנגד יחזקאל אינגסטר.

פרימו לוי השוקעים והניצולים, הוצאת עם עובד תל אביב, עמ' 9.

צוקרמן יצחק (אנטק) שבע השנים ההן, 1939-1946 הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב.

שטואבר רוני, דיפלומטיה בצל הזיכרון, ישראל וגרמניה המערבית 1953-1965 הוצאת יד ושם ומרכז זלמן
שזר, תשפ"ג 2022, עמ' 241.

שנער אליעזר – בעול כורח ורגשות – בשליחות המדינה, הוצאת שוקן ירושלים ותל אביב תשכ"ז, עמ' 2-5.

שרון גבע, אל האחות הלא ידועה, גיבורות השואה בחברה הישראלית, הוצאת הקבוץ המאוחד 2010 עמ'
252

תורת החקירה על ידי ע.מ.מ. יצחק בודינגר בבסיס האימונים הארצי ביוני 1958.

תולדות משטרת ישראל כרך א' 1948-1958 (שלב המסד) הוצאת משטרת ישראל /אגף משאבי
אנוש/יחידת היסטוריה בעריכת נצ"מ ד"ר אלי הוד -ירושלים 1996 עמ' 181, 253, 303 382-383.

Frieden Herbert, Twenty Years of Diplomatic Relations between the Federal Republic of
Germany and Israel, Bridges over Chasms, Tribune Verlag 1985, Habsburgerallee

Herf Jeffrey, *Divided Memory, The Nazi Past in the Two Germanys*, Harvard University Press
., London, 1997, pp 334-336

Weinschenk before Fritz, *German Courts: The West German War Crimes Trials* p : 517 ,

רשימת נספחים

- 130.....נספח א' – המנשר.
- 131.....נספח ב' – יומן תחנת חדרה 14 מאי 1948 הקמת המדינה.
- 132.....נספח ג' - כותרות העיתונים מעריב מ 9.11.1948 וקול העם 11.11.1948
- 133.....נספח ד' - דו"ח שנתי על פעולות המחלקה המיוחדת
- 136.....נספח ה' - מסמך מ 6.7.1949 הנדון : פושעים נגד האנושיות.
- 137.....נספח ו' - מסמך מ 21.10.1949 ממשרד המשטרה למפכ"ל – הנדון : פושעי מלחמה
- 138.....נספח ז' - טופס רישום אירוע מחוז תל אביב , תקיפת אדם החשוד כקאפו על ידי אזרח
- 139.....נספח ח' - חלק מסיכום תיק חקירה על הקאפו גולדשטיין
- 140.....נספח ט' - בקשת מעצר לבית המשפט על ידי משטרת ישראל על טופס ממשטרת המנדט.
- 141.....נספח י' - עילות סגירה בתיקי חקירת הקאפואים על ידי משטרת ישראל
- 142.....נספח יא' - עדות כתובה על השוטרים בגטו של יצחק כצנלסון ממחנה ויטל לפני הירצחו
- 143.....נספח יב'- דרכון ישראלי משנות החמישים עם סייג כניסה לגרמניה
- 144.....נספח יג' – שרטוט עץ מבנה שנערך ביחידה על ידי מפקד היחידה ליף יוני 1963
- 145.....נספח יד' – טופס הזמנה לאזרח לעדות בנושא חקירת הקאפואים
- נספח טו' – צילום יחידני של מפקד היחידה איתן ליף במדים בבית המשפט עם נציגים מגרמניה
- 146.....

מנשר

היום מלאה שנה מאז הוסר עיל ורים מעל ארצנו ותקוה הדורות לחישוב מדינת ישראל במולדת קמה. לפני שנה הכריז ישראל על עצמאותו המדינית ותקופת שעבודו תמה.

היתה זאת שנה רוויה דמים ושבעה קרבנות יקרים. שנה של גבורת עם, צנא חיים וחרות, הזנח לקראת המערכה המכרעת של גאולתו. והיתה זאת שנה של נצחונות מופלאים המשנים גורל הסטורי לעולמים. השנה נוגפו כל הפולשים מסבינו. השנה קם ועצם צבאיה הגנה לישראל. השנה נבחר בית המחוקקים ונבחרה הממשלה של המדינה. השנה הוכרה ישראל ע"י עמי תבל. השנה תחלה התקופה הנכספת של קבוצת גלויות המוני לתוך המולדת המשחררת.

בנסת המדינה החליטה לקבוע את היום הזה, יום השנה לתקומתנו החדשה, יום חג.

היום יעלה ישראל ברטט גאה ודוקרה, את זכר בניו ובנותיו, גבורי האומה, אשר חרשו את נפשם למות במערכות הקרב, ובחמדת חייהם הצעירים, הטוהרים והאמיצים, הנחילו לעמם את חרותו. יקדש ישראל את זכרו, יתברך בזהר גבורתו, ינחם נאמנה את אבליהם השכולים שזכו לראות כי נרצה קרבנם, וישא לעד בלבו את שאיפת חייהם ומותם. היום ירים ישראל על גס את עזו רחצ ומבצע גבורתו של צבאיה הגנה לישראל, מבטח השלום והחרות של מדינתנו המוקמת.

היום ישא ישראל את ברכתו הנאמנה למאת אלפי בניו, אשר נחרו אליו השנה מכל ארצות פוזריהם, ועדיין הם נחנים בדרך הכלי קליטתם במולדת. יתלכד העם על כל שכבותיו ועליותיו, לקדם פני ארצו עילים, ויטיל על עצמו עול משטר חיים חיאה לעם המקבץ את גלויותיו לחוכו לברכה.

ועם ישראל לתפוצותיו, אשר לבו לציון ולחרות, יתבשר היום כי מאמציו הבשילו את פרים. יהולצו גלויות ישראל למעשי בנין, תחיה ועליה, כי יש שכר לפעולתן ושבו בנים לגבולם.

- ביום הזה תשובות העבודה בשדה ובסדנא, בבתי המלאכה ובבתי החרושת, בבתי המסחר ובמשרדים. חג היום לישראל. יתכנס העם למשפחותיו ולמנוחותיו, לששון ולשמחה, לאזכרה ולהודיה, לאחד ולהתעלות.

כי ביום הזה יחוג ישראל את חג תרותו החדשה.

ממשלת ישראל

14/5/48

GPP. 11851—1000 Bks.—7-1-41 1000

115
P. 171.

Entry serial number رقم التيد المتل המספר הסדר	Cross reference number الرقم الشاري המספר הנוסף בדבר	Time الوقت הזמן	Details of entry تفصيلات פרטים שנרשמו	Signature الامضاء החתימה
8		1.53	קבלת מכתב משרד קול וס המנהל במסגרת תוכנית.	
9		4.30	המנהל - הבית. מר: מר. ג. יוסף קאה.	
10			מח. המנהל - העבודה. נ. פאטין.	
11	10	6.00	שמו הנוסף קבל מר. המנהל במסגרת.	
12		9.45	קאה מר. המנהל נוסף וילמס כי חלוקת.	
			המנהל גמר במסגרת העבודה.	
			אין מוסר מר. המנהל לשם מר. יוסף קאה.	
			רובי, 400 כדורים, ומקומות קטן. הכלול.	
			והשם הנוסף.	

יומן תחנת חדרה, 14.5.1948

מעריב 9 לנוב' 1948

קול העם 11 לנוב' 1948

בזמרו 18 קציני משטרה

בהתאם להחלטת הועדה הצבורית לטיי-
הור המנגנון הממשלתי, המורכבת מה"ה
ש. דמוסורט, צ. ד. סנקס, ג. שיקון
ה. גיר, וי. גורפינקל, נשלחו מכתבי פטורין
ל-18 קצינים במשטרה.

האשמה העיקרית נגד המפוטרים היא
לקיחת שוחד וקשר עם השוק השחור.
בשני מקרים התברר כי הקצינים עזרו
לברייטים במלחמתם בהעפלה.

בשבועות האחרונים היפיעו
על דפי העיתונות מאמרים שי-
נים בקשר לערנותה של המש-
טרה. אולם אף עתון אחד לא
הקדיש תשומת לב למצבו ה-
חמרי הקשה ביותר של השו-
טר המגוייס.

במה חטאו נשי השוטר ם ו-
ילדיהם של השוטרים המגויי-
סים, שעליהם לסבול מציקת
רעב? האם השוטר ומשפחתו
יכולים להתקיים ב-30 ל"י ל-
חודש?

אשר למאמרו של הד"ר
קרליבך שהופיע ב"מעריב" ו-
שמתח בקורת חריפה על המש-
טרה — תביא תביעה על המ-
חבר.

יש לציין, שהעיר תל אביב
סובלת ממוחסור בשיטרים, לעו-
מת זאת אין מורגש מחסור ב-
קצינים וסמלים. על כל שלשה
ארבעה שוטרים יש סמל או
קטין. עם התאגדות המשטרה
צצו כוכבים, "כחרים", —
ורבים הם אלה שיש להם "וי-
טמין פ" א' אנשי המפלגה ה-
שילטת, המעבלים מיציות דש-
נה באופן יחסי, למרות מד ש-
אין להם מושג על תפקידי ה-
משטרה.

דו"ח שנתי על פעולות המחלקה המיוחדת

ראש אגף חקירה פנימי.

(8.2.50)

הנדון: דוח שנתי על פעולות המחלקה המיוחדת.

בזה הנני מסביר להגיש את הדוח השנתי בקשר עם פעולות המחלקה הנ"ל.

פעולות המחלקה המיוחדת הצטמצמו בשנת 1949 ב- 3 סדורים, והם הערבי, פקוח על הזרים, והיהודי, במהצית השנה הראשונה, ובסני סדורים הראשונים במהצית השנה השנייה.

הפקירי הסדור הערבי בכסה החבסאז בשך השנה בפעולות כדלקמן:

1. חקירות מיוחדות בעניני ערבים, להלן מספר דוגמאות:

א. ספ/0/1980 - עברי אלרחים אלעראקי, החקירה שהתנהלה על ידי אחת הניחות הביאה למעצרו של איש חפספסע לשך חרשיים, ורק בהתערבות הסדור בכסה נמצא העברין האסייתי.

ב. היק ספ/0/775 - י. ססה, מסער פרקליס הסדינה העבירו את החקירה בצורף סכתב כי חקירתם לא העלתה כל חומר לאססה. חקירת הסדור הביאה לירי הוראתו של הנאסם בהנחת ססבע ויהלוסיס ללבנון. והוסל עליו קנס בסך 1000 ל"י.

כמו כן הביאו חקירות הסדור הערבי לסיום מוצח של מספר חקירות אשר כהוצאה מהן נרובו מספר נאססים להקופה שונות של מעצר אדמיניסטרטיבי או פקוח מססרתי.

2. נוסף לחקירות, ספל הסדור באסוף חומר והכנת חוות דעת בעניני עליה, אחור משפחות וכו', ובהעברת אינפורמציה שאובה מסקורות שונים למרחבים לשם בצוע פעולות סדור פקוח על זרים.

רוב החשודים, בהם ספל הסדור באו מאנשי סח"ל, קב אי בקורת סחאיסה בחו"ל, של החוסר - המתנדב בשנה 1948 לקרבות בישראל - הגיעו ארצה קבוצות אנשים לא יהודים שהעולם התחתון וסחם פושעים. סוג האנשים המתנדב לצבא בזמן סלחסה בארץ, אחה לא קשור בסובן לאוסי או רעיוני, מהוה חוסר הרפתקני ובסקרה הכי סוב, זהו חוסר ססחפס רוחים קלים (כגון חסלום סוב עביר סרות, שלל צבאי בקרבות ועוד).

אנשים אלה, בבואם בסגע עם הראליות, שנ- 99% לא סחאיסה לזו, לה ציסו, סחחילים לחש כל סיני דרכים, על סנת לבלות את חיייהם בקלות.

החשודים בהם המדור נחקל היו לרוב מסוצא אלקי
וצרפתי, אהוז קטן רון יוצאי גרמניה ואוסטריה וסאר הארצות
הסלבויות.

בין התיקים שזכור, נחקל המדור באנשים כאלה, כעם
שחרורם מהצבא ולפעמים עוד בהיותם בשרות, התחילו לעסוק
בפעולות, שהן בנגוד לחוק הקיים בארץ. היו גם כאלה שחת
מסוה של עברות שליליות, התעסקו בעבודות רגול לסובת מדינה זרה.
(סופיני ס/ס/916, ג'ק כהן ס/ס/1972, סרפיססלי ס/ס/582)
עקב חוסר אמצעים למסול מתאים בסוג אנשים אלה, נקסו צעדים
אחרי חקירה סקיפה בדרך "החקלה" הכי קלה, וזה צווי גרוש,
ושלוחם מהארץ, או מעצרים ארסיניסטרסיביים ושקוח מסטרתי עד
לגרוש.

חלק מהאנשים האלה הקלו למדור את העבודה בזה
שברחו מהארץ לפני שזו הגרוש הוצא לסועל, רצוי להרגיש שזה
נעשה עקב אי שהוף פעולה מלא בין מוסדות הבסחון השונים.

נוסף לנ"ל ספל המדור באסוף חוסר אינפורמסיבי
וסקח על חנועת הסגל הדיפלומטי והקונסולרי, אנשי אר"ם,
כגון: משקיפים, קבוצות אוניצף, קוויקס, אנשי צלב האדם
הבין לאוסי. כמו כן המציא המדור חוות דעת בענייני עליה של
חירים לא יהודים.

מדור היהודי

לישראל הגיעו במידך שנות 1948 ו-1949, עולים
חרשים ששהו במסך שנות המלחמה במחנות העבודה, הרכוז והסות,
בכבוש הגרמני, ולא פלא שבין אלה הסתננו גם כאלה שספונם
כלפי דבריהם היהודים היה לא נקי, - עקב התנהגותם ושחוף פעולה
עם הנאצים, הן גרמנים והן סארצות "הציר" האחרות - וחשבו שכאן
עברם ישכח להם, אולם טעו. חוף שנת 1949, אחרי שן הקרבות
בארץ, וסקצת בזמנה, התחילו אנשי המחנות לשעבר להצביע על
ה"קפו", "או-דה" וסחם מסחסי פעולה עם הנאצים בצורה זו או
אחרת, ולהביא למשטרות.

עקב חוסר חוק מתאים, שהיה סקל למשטרה את מלחמתה
בפושעים מסוג זה, נאלץ המדור, - שאליו החוסר המאשים הועבר
מהחנות השונות - להסתפק בפתיחת מיקים אישיים ובהסכנת
החקירה ואסוף חוסר ערומי והוכחתי נגד הנאסמים על סוג
להביאם לפני בית דין, עם אסור החוק נגד סוסעי מלחמה, על-
ידי הכנסת. נוסף לכך ספל המדור בהסצאת חוום דעת בענייני
היתרי יציאה ונחקירות מיוחדות נגד יהודים עולים חרשים, בעלי
עבר ספוקס.

להלן נימנמ בהמטבה הכללית של פעולות המחלקה
המיוחדת במסך שנת 1949 במספרים:-

עד הראשון בינואר 1949 נשתחו 808 מיקים אישיים
סזה 421 מיקים לאנשי לח"י שנגזזו בארכיונו. בחלק בארי מסאר
התיקים נסככה החקירה גם בשנת 1949. ב-1 לינואר 1950, נשתח
התיק הציפי ס/ס/2012, ז.א. עכסך שנת 1949 נשתחו 1203 מיקים
אישיים, סזה 641 מיקים ליהודים, 242 לערבים ו-320 לנוצרים.
נוסף לכך מפלה במחלקה ב-1142 חקירות שונות כלליות שלא הצרכי
פתיחת מיקים אישיים.

כמו כן נפתחו במחלקה 368 חיקים כלליים טובים, שבהם
היו בספול מעסי 15 חיקים, שאר החיקים סטטיים כחומר סוריעין
וארכיוני גריוא

להלן לוח סטטיסטי של החיקים האיטיים לפי החקירה
והוצאותיה, החל מיום הקמת המחלקה:-

נוצרים	ערבים	יהודים	סה"ב	
6	29	4	39	פקוח מססרה וצווי סעזר ארסיניסטרסיני
3	-	50	53	שחוף פעולה עם הנאצים
23	17	1	41	צווי גרוש
36	12	62	110	חקירות מיוחדות, כולל פעולות רגול בגדי
178	48	45	271	היתרי יציאה וכניסה
185	208	683	1076	חקירות כלליות
-	-	421	421	חיקי לה"י
=====				
431	314	1266	20111	סה"כ

בזה נפתחו 808 חיקים איטיים עד 1.1.1949

לוח סרוט הפעולות בחיקים הכלליים בסנת 1949 שלא
הצריכו שחיחם מיקימאיטיים:-

צווי גרוש	14
חקירות מיוחדות	52
היתרי יציאה	
וכניסה	892
חקירות כלליות	184
סה"כ	1142

א. זלזמן
ספקה ראשון,
אגף חקירותטיים.

מ ש ט ר ת י ש ר א ל

המטה הארצי
אגף חקירת פשעים
חל אביב: ט' תמוז תש"ט
(6.7.49)

ראש אגף חקירת פשעים

הנדון : פושעים נגד האנושיות.

המשטר ההיטלראי יצר רשת עובדים שעמדו לרשותו למטרת ביצוע פעולות שונות בכל השטחים. בין אלה נצלו הגרמנים במחנות רכוז את האסירים לבצוע הפקוד על שאר החברים-האסירים. את סוג האסירים האלה בעלי זכויות יתר כגון "אחראי לבלוק" ו"קפו" גיסו מבין החמר האנושי הכי גרוע ויוצאי דפן מעמים שונים. ה"קפו" ברצותם לרכש את לב הגרמנים הממונים עליהם, התחרו ביניהם ביחסם הרע כלפי חברים-האסירים, הן במכות והן בהרעבת האסירים.

בשיחות ה"שלשה" בילטה ובשיחות ה"ארבעה" בפוטסדם, נקבעו החלטות בסעיף הדן ב"פשעים נגד האנושיות". לפי החלטות אלה יש להעניש לא רק את הגרמנים, אלא גם את האנשים ששתפו פעולה עם הגרמנים במדה שוה.

פסק-הדין במשפט נירנברג נגד הפושעים הנציים, מסתמך בין השאר על החלטות הנ"ל.

בהתאם להחלטות בשיחות אלה, כל מדינה מאומות-הברית העמידה ומעמידה בפני בתי-משפט את כל אחד מאזרחיה ששתפו פעולה עם הגרמנים. כמו כן דרשה ודורשת את הסגרת הפושעים, אזרחים זרים, שבזמנו בצעו עבירות נגד אזרחיה במדינתם הם, או נגד אזרחיה בכל מדינה אחרת שהיתה חחת הכבוש הגרמני.

עקב חוסר חוקים מתאימים בחוקה הישראלית הקימה, לא נענשים אצלנו עבור הפשעים שנעשו במחנות הרכוז באירופא, להיפך, המצב הפרדוקלי גרם לכך, שהרבה פושעים מלחמתיים וביניהם יהודים, שנענשים בכל ארצות אירופא וגם באה"ב, מוצאים את מקלטם השלו בישראל.

מספר ניכר של יהודים "קפו" ובעלי "זכויות יתר" אחרים נמצאים כבר בישראל ושלטונות הבטחון ובתי המשפט אינם יכולים לענשם.

אבקש אדוני, לנקוט בצעדים הדרושים, אחרי שתסב את השומת לבך לעובדות הנ"ל, בכדי להוציא חוקים מתאימים אשר יאפשרו להביא את העבריינים הנ"ל בפני בית-דין.

(י. גורסקי)
מפקח ראשי
מחלקה מיוחדת
אגף חקירת פשעים

מדינת ישראל

פקדון
לחשבונית
18.10.49

אל: המפקח הכללי של המטרה, לחשבונית לב
ראש אגף חקירת פשעים

מאת: משרד המטרה

14/6-4589

הנדון: פרשני מלחמה.
אסמכתא: מכחך מס' מ/פ/ח/55-32/3784
מתאריך י"ג חשוון תש"ט (10.7.49).

השאלה שעוררת במכתבך הנ"ל העסיקה אותי
הרבה. אספתי חומר רב והחזקתי בבעיה המשפטית
המסובכת. את מסקנותי מסרתי לאנשי משרד
המשפטים.

הנני להודיעך שמשרד המשפטים מכין הצעת
חוק בקשר לפרשני מלחמה ומשחמי פעולה. יש
לקרר שההצעה החוק הנ"ל תובא בפני הכנסת עוד
במושב הבא.

אני תקווה שההצעה הנ"ל תפתור גם את השאלה
שהמטרה מעוניינת בה.

רמ סלומון
הממונה על המשרד

מדינת ישראל	
מס' 21.5.49.	
0/425-5	
32/55/ח/ח	

רס/נפ

ל.ר. ד. ח. ח.

משטרת ישראל טופס רשום מקרים

א | ב
ג | ד

דף

מחוז תל-אביב

התאריך..... זשעה..... שם המודיע..... כתובתו.....

מקום המקרה..... שעת המקרה.....

פרטי המקרה.....

.....

.....

ההודעה נמסרה לניידת..... חתימת מקבל ההודעה.....

טופס 3053 א - 200 בלוקים - 8.50

(9) יעקב בן מיכל שניידר - מתל-חנן ע"י הימח מס. 243, גולדשטיין התיחם באכזריות לעצורי המחנה והיה אומר עליהם: "חזירים גליצאים אנחנו נשמיד אתכם". בנובמבר 1943 הנ"ל הכה את פולצק פייט עבור זה שעמד על ספסל ולא על הרצפה כי לא היו לא נעליים והיה קר. הכה אותו בשוט עד שנשבר ואחר כך בכסא עד שהנ"ל נמל ארצה שותת דם ואיבד את ההכרה. פייט חלה מאז כל הזמן. ואחר כך באושביץ נשרף כי לא היה מסוגל לעבודה. המחלה היתה תוצאה ישירה מהמכות של גולדשטיין. הספיד קיבל מכה מגולדשטיין ובאסר על ידו כי שאל אותו למה הכה את פייט. היה באופן תמידי מכה את האנשים במחנה עד זב דם וללא כל סבה.

Legal 8.

 PALESTINE

نموذج 8 قضائي
 משפטים מספר 8

WARRANT OF COMMITMENT PENDING TRIAL.
 امر توقيف لحين المحاكمة פקודת מאסר עד העמדה לדין

Criminal Case No. _____ of 19____

المقاضي **PROSECUTOR**
 החובע V.
 المدعي عليه **DEFENDANT**
 הנחבץ

COURT OF _____ **محكمة**

בית המשפט
 To OFFICER i/c OF THE PRISON AT _____ אל מנהל הכלא

Herewith is delivered to you: _____ לנכבד פקיד בית המאסרים

Name _____ זשל איש
 מסרים אנו לכי

No. of case _____ الاسم
 הסם

Date of arrest _____ غرة القضية
 מספר המשפט

Charge _____ تاريخ التوقيف
 תאריך המאסר

_____ التهمة
 האשמה

GIVEN UNDER MY HAND this _____ day of _____ 19____

19____ من شهر _____ 27
 19____ לחודש

اعطى في اليوم _____
 ניתן בחתימת ידי ביום

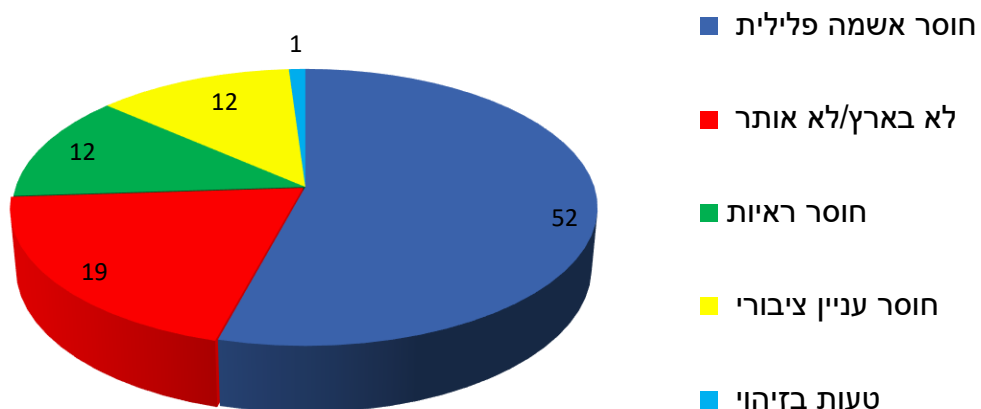
Seal of Court
 ختم المحكمة
 חותמת
 בית המשפט

Signature of
 Judge or Magistrate

 معضاء القاضي أو ما كم الصلح
 יממת השופט או שופט-השלום

(P. T. C)

עילות הסגירה בתיקי החקירה 1950-1954

אלה השוטים חסידים! להכריע דבר דבר... לא תפסו
באשכנזים ~~עצמם~~ אנשים מאנו אחר, שאת זה חזק
היה על פיהם זה החסידותי באשכנז זה חסידות החסיד
(האנונימי הזה). חסידות החסידות האנונימי...
אלה השוטים - פרוץ זהם הם ישויות. גם אלה
החסידות, גם אלה פרוץ, הווייה של אלה - מה אלה
דמיונות? זה ידעו, ~~אחרי~~ חתונה שלם, חסיד
רקבון שבו זה חסיד דמיון. זה השוטים הם אלו
החסידות ~~החסידות~~ "אלה שחשבו לסגור את הארץ
של פסח - חסידות של חסידות, חסידות חסידות

Pays pour lesquels ce passeport
est valable :

דרכון זה כוחו יפה לנסיעה
לארצות אלו :

Tous les pays כל הארצות
à l'exception de l'Allemagne ~~פרט לגרמניה~~

566/409/מ

א.מ.ל. שם: מ.מ.מ.

Reçu: à l'exception de l'Allemagne
15.5.56

חוקפו של דרכון זה, אם לא הווארך, יפקע
Ce passeport expire, sauf renouvellement, le

28 Fevrier 1958 28 פברואר

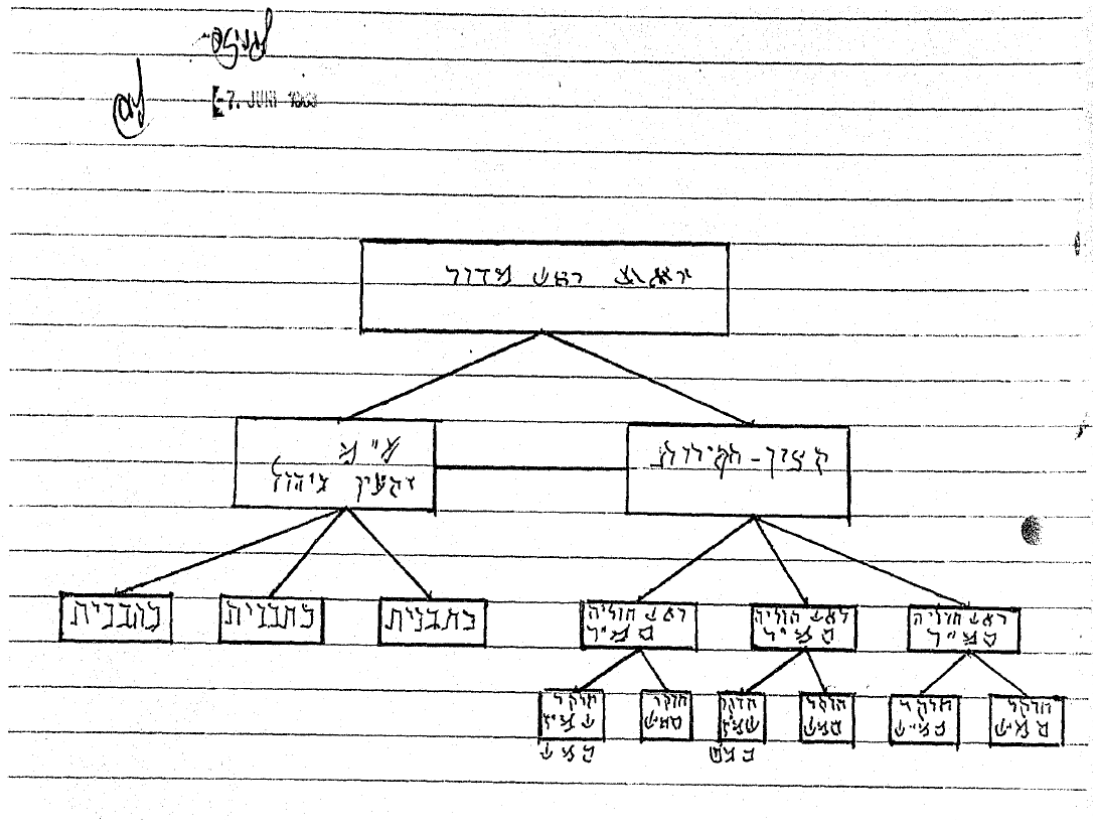
[huit]

Délivré à Tel Aviv תל אביב

Date 28.2.56 28 אדר תש"ו

Signature החתימה

א/צ/ק/ו

מ ש ט ר ת - י ש ר א ל

מטח ארצי
אגף חקירת פשעים
תאריך... 5.3.51

ל כ ב ר ד
צ'א"ל אלס
ג'א"ל אלס
א.ג.נ.

יין שם
ב.מ.מ.ה. ה'נ'ן
י.מ.מ.ה. 344
ש.מ.מ.ה. 4

בזה הונך מחבקס(ת) לסור למסרדנר בית...
חדר מס' 256 בידת... 7.3.51... שעה 0815
בקט... ג.מ.מ.ה.
נא לפנות... (א.מ.מ.ה.)

(בסם) ראם אגף חקירות,

The Israeli Police Unit for Investigating Nazi Crimes

1960-1968

Yoel Sadeh-Feldstein

ABSTRACT

This research provides the first comprehensive account of the establishment and operations of the Israeli Police Unit for Investigating Nazi Crimes from 1960 to 1968. It employs a broad perspective, examining the domestic, international, and personal circumstances that led to the unit's formation in 1960. The study then details the organizational structure, operations, and individuals who composed the unit during this period. It highlights the many challenges faced by the unit during that time. It shows that despite these obstacles, the unit achieved significant milestones, including opening thousands of files, investigating numerous witnesses, and collaborating with German judicial authorities. The research is based on extensive archival material and interviews. The findings illuminate the unit's historical importance in investigating Nazi crimes, facilitating legal proceedings, and bridging the gap between Israel and Germany during a critical period of historical reckoning. More broadly, it uncovers the untold story of the unit's role in shaping the memory of the Holocaust in both Germany and Israel.

The Israeli Police Unit for Investigating Nazi Crimes
1960-1968

By : Yoel Sadeh-Feldstein

Supervised by: Dr Asaf J. Shamis

THESIS SUBMITTED AFTER CONFERRAL OF THE MASTER'S DEGREE

University of Haifa
Faculty of Humanities
Department of Israel Studies

July 2024

The Israeli Police Unit for Investigating Nazi Crimes
1960-1968

Yoel Sadeh-Feldstein

THESIS SUBMITTED AFTER CONFERRAL OF THE MASTER'S DEGREE

University of Haifa

Faculty of Humanities

Department of Israel Studies

July 2024